

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍՓյուռքի ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հայոց ցեղասպանությունը
միջազգային իրավական
փաստաթղթերում

Ժողովածու

Կազմող՝ Վ. Քոչարյան

Երևան
Հեղինակային հրատարակություն
2014

ՀՏԴ 941(479.25):341

ԳՄԴ 63.3(2Հ)52+97.9

Հ 282

**Ժողովածուն պատրաստված և իրատարակված է
ՀՀ սփյուռքի նախարարության պատվերով**

Հ 282 Հայոց ցեղասպանությունը միջազգային իրավական փաստաթղթերում/ Կազմ.՝ Վ. Քոչարյան. – Երևան: 2014, 208 էջ:

Ժողովածուի մեջ ամփոփված են Հայոց ցեղասպանությանը վերաբերվող հիմնական միջազգային իրավական փաստաթղթերը, որոնք վերաբերվում են ցեղասպանության հասկացությանը, Հայոց ցեղասպանության միջազգային ձանաշման գործընթացին, խնդրին առնչվող միջազգային դատական ատյանների որոշումները։ Փաստաթղթերի մեծ մասը ներկայացվում է հայերեն լեզվով առաջին անգամ։

Նախատեսված է իրավագետների, պատմաբանների, միջազգայնագետների, ինչպես նաև Հայոց ցեղասպանության իրավական հիմնահարցերով հետաքրքրված հանրության լայն շրջանակների համար։

ՀՏԴ 941(479.25):341

ԳՄԴ 63.3(2Հ)52+97.9

ISBN 978-9939-0-1039-7

© Վ. Քոչարյան, 2014

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	4
Մաս 1	
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐ	8
Մաս 2	
ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԱՉՈՒՄԸ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ.....	19
Մաս 3	
ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱՌՈՒՅՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐՈՒՄ	55

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հայոց ցեղասպանության միջազգային իրավական հիմնախնդիրների ուսումնասիրությունը ենթադրում է համապատասխան նորմատիվ հիմքի և տարիների ընդացքում տարբեր պետությունների և միջազգային կառույցների ընդունած փաստաթղթերի պատշաճ ուսումնասիրություն։ Հայոց ցեղասպանության հետազոտմանը նվիրված բազմաթիվ աշխատությունները և հրապարակումները, որպես կանոն պատմագիտական կամ քաղաքագիտական բնույթի են։ Սույն ժողովածուն խնդրին մոտենում է գուտ միջազգային իրավական տեսանկյունից և առաջին անգամ հայ ենթերցողին է ներկայացնում մի շարք միջազգային իրավական փաստաթղթեր¹, որոնք կարեվորվում են հայերի ցեղասպանության իրավական որակման, միջազգային ճանաչման և ոճրագործության համար պատասխանատվության առումով։

Ժողովածուի մեջ ընդգրկված փաստաթղթերը բաժնում են երեք հիմնական խմբի՝ միջազգային իրավական ակտեր, պետությունների և միջազգային կառույցների կողմից ընդունված փաստաթղթերը։

Միջազգային իրավական ակտերը բաժնում ներառված են ցեղասպանություն միջազգային հանցագործության հանցակազմը և դրա կատարման համար պատասխանատվություն սահմանող հիմնարար միջազգային ակտը՝ Ցեղասպանություն հանցագործությունը կանխարգելելու և պաժելու մասին 1948 թվականի կոնվենցիան։ Հայոց ցեղասպանության միջազգային իրավական հիմնախնդիրների ենթատերսում այս միջազգային նորմատիվ ակտը հատկապես կարևորվում է նրանով, որ հենց այս կոնվենցիաի նորմերով է ամրագրվում ցեղասպանության միջազգայնորեն չափաչափ սահմանումը, հստակեցվում և իրավական որոշակիություն է տրվում այդ հասկացությանը։ Ավելորդ չի լինի նաև նկատել, որ այդ սահմանումը և ցեղասպանություն որպես համապատասխան գործողությունները կարելի է դիտարկել որպես XX դարի սկզբում հայերի հանդեպ կատարվածի իրավաբանութեն ձգրիտ նկարագրություն։

1948 թվականի կոնվենցիայի առնչությամբ կարող է օրինաչափ հարց առաջանալ կապված այդ փաստաթղթի ընդունման ժամանակի և հայերի ցեղասպանության նկատմամբ դրա կիրառելիության վերա-

¹ Ժողովածուի մեջ ներկայացված է փաստաթղթերի ոչ պաշտոնական թարգմանությունները։

բերյալ: Հարցի օրինաշափությունը պայմանավորված է նրանով, որ, ինչպես հայտնի է, իրավական ակտերը, և հատկապես պատասխանատվություն սահմանող ակտերը հետադարձ ուժ չունեն: Այսպիսով 1948 թվականին ընդունված կոնվենցիան ինչքանով է կիրառելի 1915 և հետայրու իրադարձությունների նկատմամբ: Այս հարցադրման պատասխանը միանշանակ է: Եթե ոչ ինքը կոնվենցիան՝ որպես իրավական ակտ, ապա այնուղե ամրագրված նորմերը որպես այդպիսիք, այդ թվում ցեղասպանության հանցագործության հանցակազմը ամրագրող դրույթները լիովին կիրառելի են հայերի ցեղասպանության համար: Իրողությունը այն է, որ միջազգային իրավունքի նորմերը ամրագրվում են երկու հիմնական եղանակով՝ միջազգային սովորությունից և միջազգային պայմանագրի տեսքով: Ընդ որում, միջազգային իրավական նորմերը ձևավորվում են որպես սովորությային նորմ, ապա հետազայում՝ հաճախ զգալի ժամանակ անց, դրանք կարող են կողիքիկացիայի ենթարկվել (հնարավոր է նաև, որ դա ընդհանրապես տեղի չունենա) միջազգային պայմանագրի տեսքով: Որպես ապացույց այն բանի, որ ցեղասպանությունը արգելող և այն միջազգային հանցագործություն ճանաչող սովորության նորմերը գոյություն են ունեցել մինչև 1948 թվականը՝ մինչ նշված կոնվենցիայի ընդունումը, կարելի է մատնանշել Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո տեղի ունեցած միջազգային դատավարությունների շարքը, որոնք հայտնի են որպես Նյուրբերգյան տրիբունալ, և որոնց ընթացքում ոճրագործները պատասխանատվության ենթարկվեցին մարդկության դեմ կատարած հանձագործությունների, ցեղասպանության համար:

Պատասխական չէ նաև այն, որ «մարդկության դեմ հանցագործություն» հասկացությունը պատմության մեջ առաջին անգամ կիրառվել է հենց Հայոց ցեղասպանության նկատմամբ Ֆրանսիայի, Մեծ Բրիտանիայի և Շոտլանդիայի 1915 թվականի մայիսի 15-ի համատեղ հոչակագրում, որը նույնպես ներկայացված է ժողովածուի առաջին մասում: Այս փաստաթղթի հիմնարար միջազգային իրավական նշանակությունը պայմանավորված է նրանով, որ այն կարելի է ոդիտել որպես օրույնություն՝ դրա սուրում, ինչը, ինչպես հայտնի է, կարևոր պայման է միջազգային սովորության նորմի առկայությունը հաստատելու գործում:

Ցեղասպանության հանցագործությանը վերաբերվող ևս մի միջազգային իրավական ակտ՝ Պատերազմական հանցագործությունների և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների նկատմամբ վաղեմության ժամկետ չկիրառելու մասին 1968 թվականի կոնվենցիան,

տեղ է գտել ժողովածուի առաջին մասում: Զնայած կոնվենցիայի հեղինակները այն նախապատրաստելիս իրմանկան շեշտը դրել են Երկրորդ աշխարհամարտի իրադարձությունների վրա, սակայն ընդհանուր իրավական մոտեցումները կարող են կարևորվել նաև Հայոց ցեղասպանության եկթատեքսում:

Ժողովածուի երկրորդ մասը նվիրված է առանձին պետությունների կողմից ընդունված բազմաբնույթ փաստաթղթերին, որոնք վերաբերում են Հայոց ցեղասպանության փաստի ճանաչելուն: Ներկայացված յուրաքանչյուր փաստաթուղթ յուրօրինակ դրվագ է վերջին տասնամյակներում ամրող աշխարհում հանուն պատմական ճշմարտության և արդարության ընթացող պայքարի: Տարբեր երկրներ ներկայացնող խորիրարանների ընդունած որոշումները պատասխան են Թուրքիայի մերժողական դիրքորոշմանը և ապացույց այն բանի, որ, չնայած վերջինիս կողմից կիրառվող քաղաքական, տնտեսական և քարոզական ճնշումներին, պատմական ճշմարտությունը և իրավական հստակ գնահատականը անշեղորեն իրենց ուղին հարթում են անգամ real politik դավանող ժամանակակից պրագմատիկ աշխարհում:

Ժողովածուի մեջ ներկայացված տարբեր պետությունների ընդունած փաստաթղթերը բազմաբնույթ են, սակայն նրանց միավորում են պատմական իրողությունների ճանաչումը և դրանց իրավական գնահատականի ամրագրումը: Որոշ դեաքերում օրենսդիրները (օրինակ՝ Գերմանիա, Շվեյչարիա) ներկայացրել են նաև բավականին ծավալուն և հետաքրքիր վերլուծություն, ինչը արժեքավորում է այդ փաստաթղթերը ինչպես իրավական, այնպես էլ փաստագրական դիտանկյունից:

Ժողովածուի երրորդ մասում՝ «Հայոց ցեղասպանությունը միջազգային կառույցների որոշումներու» տեղ են գտել ինչպես միջազգային միջազգետական կառույցների (ՄԱԿ, Եվրոպական խորհրդարան, Եվրոպայի խորհուրդ, ՄԻԵԴ) ընդունած ակտերը, այնպես էլ միջազգային ոչ կառավարական կազմակերպությունների շրջանակում ընդունված փաստաթղթերը: Եթե միջակետական կառույցների ընդրւնած որոշումները կարևորվում են միջազգային իրավական նշանակությամբ, ապա միջազգային ոչ կառավարական կառույցների դիրքորոշումները պարունակում են առանձին պետությունների քաղաքական շահերից անկախ և անաշատ հետազոտություններ և եզրահանգումներ:

Առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի կողմից «Փերինչեքն ընդդեմ Շվեյ-

ցարիայի» գործով 2013 թվականին ընդունված՝ հայերի ցեղասպանությանը ուղղակիորեն առնչվող միջազգային դատական ատյանի որոշումը: Զնյայած դատական կազմը ոչ միանշանակ որոշում է կայացրել որը, անկասկած, ենթակա է վերլուծության և քննադրատության, և շված փաստաթղթի ուսումնասիրությունը կարևորվում է ոչ միայն այս դատական որոշման վերանայման գործընթացը նախապատրաստելու, այլև ժամանակակից պայմաններում հայերի ցեղասպանության միջազգային ճանաչման ընդհանուր գործընթացի խնդիրները և խոչընդունուերը ընկալելու ու դիմակայելու տեսանկյունից:

Բացի դրանից առանձնատուկ հետաքրքրություն է ներկայացնում որոշման բաղկացուցիչ մաս համարվող դատավորներ Վուցինիչի և դե Ալբյութերքի հատուկ կարծիքը, որում նրանք մերժելով դատական կազմի մեծամասնության մոտեցումները, հիմնավորումում են Հայոց ցեղասպանության իրողությունը և միջազգային ճանաչումը, ընդգծում են դրա մերժումը քրեականացնելու անհրաժեշտությունը: Հատուկ կարծիքում ամրագրված իրավական դիրքորոշումները կարող են արժեքավոր դեր խաղալ Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ միջազգային իրավական մոտեցումների հիմնավորման առումով: Այս ենթատեքստում պետք է ի նկատի ունենալ նաև այն հանգամանքը, որ միջազգային իրավական պրակտիկայում հայտնի են դեպքեր, երբ առանձին դատավորների հատուկ կարծիքները ավելի շատ են մեջբերվում տեսական աղբյուրներում և ավելի մեծ ազդեցություն են թողնում պրակտիկայի վրա, քան միջազգային դատական ատյանի բուն որշումը, որին անհամաձայնություն են հայտնել հատուկ կարծիքի եղինակները:

Ներկայացված փաստաթղթերի ուսումնասիրությունը ինքնանպատակ չի կարող լինել, սակայն դա անհրաժեշտ պայման է Հայոց ցեղասպանության համար պատասխանատվության և դրա հետևանքների վերացման միջազգային իրավական միասնական համադրույթ (կրնցեպցիա) մշակելու համար, ինչը իրատեսություն, հետևողականություն և զանքերի համակարգում պահանջող առաջնահերթ քաղաքական և իրավական խնդիր է:

Վիզեն Քոչարյան

**ԵՊՀ Եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի վարիչ
ՀՀ իրավաբանների ասոցիացիայի վարչական
ԵԽ ռասիզմի և անհանդուժողականության
դեմ պայքարի համաձայնադողովի անդամ**

Մաս 1

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐ

ՖՐԱՍԻԱՅԻ, ՄԵԾ ԲՐԵՏԱՆԻԱՅԻ և ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՄԱՏԵՂ ՀՈՉԱԿԱԳԻՐԸ

1915 թվական, մայիսի 15

Գրեթե մեկ ամիս է, ինչ Հայաստանում քրդերը և թուրքերը օսմանյան իշխանությունների թողտվությամբ և հաճախ օժանդակությամբ, զանգվածային ջարդերի են ենթարկում հայերին: Նման ջարդեր են տեղի ունեցել ապրիլին (նոր տոմարով) Էրզրումում, Ակնում, Բիթլիսում, Մուշում, Սասունում, Ձեյթունում և ողջ Կիլիկիայում: Վանին հարակից շուրջ հարյուր զյուղերի բնակիչներ սպանվել են: Այդ քաղաքում հայկական քաղաքանակությունը ջրչափակված են և հարձակումների են ենթարկվում քրդերի կողմից: Միևնույն ժամանակ կոստանդնուպոլիսան Օսմանյան կառավարությունը հետապնդումների է ենթարկում իսահաղ հայ բնակչությանը:

Հաշվի առնելով մարդկության և քաղաքակրթության դեմ ուղղված Թուրքիայի այդ նոր հանցազործությունները՝ Դաշնակից կառավարությունները հրապարակալ հայտարարում են Բարձր դրանք, որ իրենք պատասխանատվության են ենթարկելու օսմանյան կառավարության բոլոր անդամներին և այդ ջարդերում ներգրավված նրանց գործակալներին:

ԿՈՆՎԵՆՑԻԱ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀՄԱՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿԱՆԱՐԳԵԼԵԼՈՒ ԵՎ ՊԱՏԺԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

9 դեկտեմբերի 1948 թ.

Պայմանավորվող կողմերը, հաշվի առնելով, որ Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր ասամբլեան իր 1946թ. դեկտեմբերի 11-ի 96 (1) քանակությունը հանցագործություն է և հակասում է Միավորված ազգերի կազմակերպության ոգուն ու նպատակներին, և որ քաղաքակիրք աշխարհը դատապարտում է այն, ընդունելով, որ պատմության մասն ժամանակաշրջաններում ցեղասպանությունը մեծ կորուստներ է պատճառել մարդկությանը, և համոզված լինելով, որ մարդկությունը այդ նորկայի արհավիրքից ազատելու համար անհրաժեշտ է միջազգային համագործակցություն,

սույնով համաձայնում են ներքոհիշյալի շուրջ.

Հոդված 1

Պայմանավորվող կողմերը հաստատում են, որ ցեղասպանությունը, անկախ նրանից՝ կատարվում է խաղաղ, թե պատերազմական պայմաններում, ըստ միջազգային իրավունքի, հանցագործություն է, որը նրանք պարտավորվում են կանխարգելել և պատժել այն կատարելու համար:

Հոդված 2

Սույն Կոնվենցիայում ցեղասպանություն նշանակում է հետևյալ գործողություններից ցանկացածը՝ կատարված ազգային, էթնիկական, ցեղային կամ կրոնական որևէ խմբի որպես այդպիսին, լրիվ կամ մասնակի ոչնչացման մտադրությամբ.

- այդ խմբի անդամների սպանությունը,
- այդ խմբի անդամներին մարմնական լուրջ վնասվածքներ կամ մտավոր վնաս պատճառելը,
- որևէ խմբի համար կյանքի այնպիսի պայմանների միտումնավոր ստեղծումը, որոնք ուղղված են նրա լրիվ կամ մասնակի ֆիզիկական ոչնչացմանը,
- այդ խմբի միջավայրում մանկածնությունը կանխելուն միտված միջոցների իրականացումը,
- երեխաների խմբի փոխանցումը մարդկային մի խմբից մյուսին:

Հոդված 3

Պատժելի են հետևյալ արարքները՝

- ա) ցեղասպանությունը,
- բ) ցեղասպանություն կատարելու նպատակով դավադրությունը,
- շ) ցեղասպանության ուղղակի և հրապարակային հրահրումը,
- դ) ցեղասպանություն կատարելու փորձը,
- ե) հանցակցությունը ցեղասպանության կատարման մեջ:

Հոդված 4

Ցեղասպանություն կամ 3-րդ հոդվածում թվարկված որևէ արարք կատարած անձինք ենթակա են պատժի՝ անկախ այն բանից, նրանք սահմանադրությամբ պատասխանատու դեկավարներ են, թե պաշտոնատար կամ մասնավոր անձինք:

Հոդված 5

Պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են սույն Կոնվենցիայի դրույթները գործողության մեջ դնելու համար ընդունել իրենց սահմանադրություններին համապատասխան անհրաժեշտ օրենսդրություն և, մասնավորապես, սահմանել արդյունավետ պատժամիջոցներ ցեղասպանության մեջ կամ 3-րդ հոդվածում նշված մյուս արարքներից որևէ մեկում մեղավոր անձանց համար:

Հոդված 6

Այն անձինք, որոնք մեղադրվում են ցեղասպանություն կամ 3-րդ հոդվածում թվարկված որևէ արարք կատարելու մեջ, դատվում են այն երկրի իրավասու դատարանի կողմից, որի տարածքում կատարվել է այդ հանցագրծությունը, կամ այնպիսի միջազգային քրեական դատարանի կողմից, որը կարող է իրավազորություն ունենալ սույն Կոնվենցիայի այդ իրավագործությունը ճանաչած կողմերի նկատմամբ:

Հոդված 7

Ցեղասպանությունը և 3-րդ հոդվածում թվարկված մյուս արարքները հանձնման հարցը լուծելու համար չեն դիտվում որպես քաղաքական հանցագրծություններ:

Նման դեպքերում Պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են հանձնումն իրականացնել իրենց օրենսդրության և գործող պայմանագրերի համաձայն:

Հոդված 8

Յուրաքանչյուր պայմանավորվող կողմ կարող է դիմել Միավորված ազգերի կազմակերպության իրավասու մարմիններին Միավոր-

ված ազգերի կազմակերպության կանոնադրությանը համապատասխան ձեռնարկելու այնպիսի գործողություններ, որոնք նրանք անհրաժեշտ են համարում ցեղասպանությունը և Յ-րդ հոդվածում թվարկված որևէ այլ արարք կանխարգելելու և ճնշելու համար:

Հոդված 9

Պայմանավորվող կողմերի միջև վեճերը՝ կապված սույն Կոնվենցիայի մեջնարանման, կիրառման և կատարման հետ, ներառյալ նաև ցեղասպանություն կամ Յ-րդ հոդվածում թվարկված որևէ արարք կատարելու համար այս կամ այն պետության պատասխանատվության վերաբերյալ վեճերը, հանձնվում են Միջազգային դատարանի քննարկմանը՝ վեճի կողմերից յուրաքանչյուրի պահանջով:

Հոդված 10

Սույն Կոնվենցիան, որի անգերեն, իսպաներեն, չինարեն, ռուսերեն և ֆրանսերեն տեքստերը հավասարագոր են, թվագրված է 1948թ. դեկտեմբերի 9-ին:

Հոդված 11

Սույն Կոնվենցիան բաց է ստորագրման մինչև 1949 թ. դեկտեմբերի 31-ը Միավորված ազգերի կազմակերպության ցանկացած անդամի և կազմակերպության անդամ չհանդիսացող ցանկացած պետության համար, որն ստացել է Գլխավոր ասամբլեայի հրավերը՝ ստորագրելու Կոնվենցիան:

Սույն Կոնվենցիան ենթակա է վավերացման, և վավերագրերն ի պահ են հանձնվում Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարին:

1950 թ. հունվարի 1-ից սկսած՝ սույն Կոնվենցիային կարող են միանալ Միավորված ազգերի կազմակերպության ցանկացած անդամ և այդ կազմակերպության անդամ չհանդիսացող ցանկացած պետություն, որոնք ստացել են վերոհիշյալ հրավերը՝ Միանալու մասին փաստաթղթերն ի պահ են հանձնվում Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարին:

Հոդված 12

Պայմանավորվող կողմերից յուրաքանչյուրը կարող է ցանկացած ժամանակ, Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարին ծանուցելու միջոցով, սույն Կոնվենցիայի կիրառումը տարածել այն ամբողջ կամ ցանկացած տարածքի նկատմամբ, որոնց արտաքին հարաբերությունների համար ինքը պատասխանատու է:

Հոդված 13

Այն օրը, եթիւ Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարին ի պահ են հանձնվում վավերացման և միանալու մասին առաջին քան փաստաթղթերը, Գլխավոր քարտուղարը պատրաստում է արձանագրություն, որի պատճեններն ուղարկում է Միավորված ազգերի կազմակերպության բանական պետություններին և անդամ չհանդիսացող բանական պետություններին, որոնք նախատեսված են 11-րդ հոդվածում:

Սույն Կոնվենցիան ուժի մեջ է մտնում իննասուներորդ օրը՝ հաշված վավերացման կամ միանալու քաներորդ փաստաթուղթը ի պահ հանձնելու օրվանից:

Դրանից հետո կատարված ցանկացած վավերացում կամ միանալու ուժի մեջ է մտնում վավերացման և միանալու մասին փաստաթուղթն ի պահ հանձնելուց հետո՝ իննասուներորդ օրը:

Հոդված 14

Սույն Կոնվենցիան ուժի մեջ է 10 տարի՝ սկսած նրա ուժի մեջ մտնելու օրվանից:

Հաջորդ հնգամյակներում Կոնվենցիան ուժի մեջ է մնում այն պայմանավորվող կողմերի համար, որոնք այն չեղալ չեն հայտարարում նրա ուժի մեջ լինելու ընթացիկ ժամկետը լրանալուց առնվազն վեց ամիս առաջ: Չեղալ հայտարարելը կատարվում է Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարին ուղղված գրավոր ծանուցման միջոցով:

Հոդված 15

Եթե չեղալ հայտարարելու հետևանքով սույն Կոնվենցիայի մասնակիցների թիվը տասնվեցից նվազի, Կոնվենցիան դադարեցնում է իր գործողությունը վերջին չեղալ հայտարարումը ուժի մեջ մտնելու օրը:

Հոդված 16

Յուրաքանչյուր պայմանավորվող կողմ կարող է ցանկացած ժամանակ ներկայացնել սույն Կոնվենցիան վերանայելու պահանջ՝ Գլխավոր քարտուղարին գրավոր ծանուցելու միջոցով:

Գլխավոր ասամբլեան որոշում է, թե ինչ միջոցներ պետք է ձեռնարկել նման պահանջի առնչությամբ, եթե դրանց կիրառումն անհրաժեշտ է համարում:

Հոդված 17

Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարը

Միավորված ազգերի կազմակերպության մահա անդամներին և Կազմակերպության անդամ չհանդիսացող այն պետություններին, որոնք նախատեսված են 11-րդ հոդվածում, ծանուցում է.

ա) 11-րդ հոդվածին համապատասխան ստացված ստորագրման, վավերացման և միանալու մասին փաստաթղթերի վերաբերյալ,

բ) 12-րդ հոդվածին համապատասխան ստացված մահա ծանուցումների մասին,

շ) սույն Կոնվենցիայի՝ 13-րդ հոդվածին համապատասխան ուժի մեջ մտնելու մասին,

դ) 14-րդ հոդվածին համապատասխան ստացված չեղյալ հայտարարումների մասին,

ե) Կոնվենցիան 15-րդ հոդվածին համապատասխան չեղյալ հայտարարելու մասին,

ֆ) 16-րդ հոդվածին համապատասխան ստացված ծանուցումների մասին:

Հոդված 18

Սույն Կոնվենցիայի բնագիրն ի պահ է հանձնվում Միավորված ազգերի կազմակերպության արխիվ: Կոնվենցիայի վավերացված պատճեններն ուղարկվում են Սիավորված ազգերի կազմակերպության անդամներին և Կազմակերպության անդամ չհանդիսացող այն պետություններին, որոնք նախատեսված են 11-րդ հոդվածով:

Հոդված 19

Սույն Կոնվենցիան գրանցում է Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարը՝ այն ուժի մեջ մտնելու օրը:

**ԿՈՆՎԵՆՑԻԱ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ
ՀԱՏԱԳՈՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՐԿՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՈՒՂՂՎԱԾ
ՀԱՏԱԳՈՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՍԲ
ՎԱՂԵՄՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԿԵՏ ՉՎԻՐԱՌԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

Սույն Կոնվենցիայի մասնակից պետությունները,

Վկայակոչելով Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր ասամբլեայի պատերազմական հանցագործներին հանձնելու և պատժելու մասին 1946 թ. փետրվարի 13-ի 3(I) և 1947 թ. հոկտեմբերի 31-ի 170 (II) բանաձևերը, Նյուրնբերգի Միջազգային ռազմական դատարանի կանոնադրությամբ և Դատարանի դատավճռով ճանաչված միջազգային իրավունքի սկզբունքները հաստատող 1946 թ. դեկտեմբերի 11-ի 95 (I) բանաձևը և 1966 թ. դեկտեմբերի 12-ի 2184 (XXI) և 1966 թ. դեկտեմբերի 16-ի 2202 (XXI) բանաձևերը, որոնք, վճրականորեն դատապարտում են մի կողմից որպես մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություններ տեղական բնակչության տնտեսական և քաղաքական իրավունքների խախտումը և մյուս կողմից ապարտեիդի քաղաքականությունը, վկայակոչելով Միավորված ազգերի կազմակերպության Տնտեսական և սոցիալական խորհրդի՝ պատերազմական հանցագործներին և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություններ կատարած անձանց պատժի մասին 1965 թ. հուլիսի 28-ի 1074 D (XXXIX) և 1966 թ. օգոստոսի 5-ի 1158 (XL) բանաձևերը,

Նշելով, որ պատերազմական հանցագործությունների և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար հետապնդման և պատժի մասին հոչակագրերից, փաստաթղթերից կամ կոնվենցիաներից ոչ մեկը չի բովանդակում վաղեմության ժամկետին վերաբերող դրույթ, համարելով, որ պատերազմական հանցագործությունները և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունները, միջազգային իրավունքի համաձայն, ծանրագույն հանցագործություններ են,

համոզված լինելով, որ պատերազմական հանցագործությունների և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար արդյունավետ պատիժը կարևոր գործոն է այդ օրինակ հանցագործությունները կանխելու, մարդու իրավունքները և հիմնարար ազատությունները պաշտպանելու, վստահությունը իրախուսելու, ժողովրդների միջև համագործակցությանն աջակցելու և միջազգային խաղաղությանն ու

անվտանգությանը նպաստելու համար,

Նշելով, որ պատերազմական հանցագործությունների և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների նկատմամբ վաղեմության ժամկետի՝ սովորական հանցագործությունների վերաբերող ներպետական իրավական նորմերի կիրառումը համաշխարհային հասարակական կարծիքի լուրջ մտահոգության հարց է, քանի որ դա խոչընդոտում է այդպիսի հանցագործությունների կատարման համար պատասխանատու անձանց հետապնդմումն ու պատժիմը,

ընդունելով, որ անհրաժեշտ ու տեղին է սույն Կոնվենցիայի միջոցով միջազգային իրավունքում պատերազմական հանցագործությունների և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների նկատմամբ սահմանել վաղեմության ժամկետ չկիրառելու սկզբունքը և ապահովելու դրա համընդհանուր կիրառումը,

համաձայնեցին ներքոնիշյալի շուրջ.

Հոդված 1

Վաղեմության ոչ մի ժամկետ, անկախ կատարման ժամանակից, չի կիրառվում հետևյալ հանցագործությունների նկատմամբ.

(ա) պատերազմական հանցագործությունների, ինչպես դրանք սահմանվել են Նյուրնբերգի Միջազգային ռազմական դատարանի 1945 թ. օգոստոսի 8-ի կանոնադրությամբ և հաստատվել են Միավորված ազգերի կազմակերպությամբ Գլխավոր ասամբլեայի 1946 թ. փետրվարի 13-ի 3 (I) և 1946 թ. դեկտեմբերի 11-ի 95(I) բանաձևերով, մասնավորապես Պատերազմի գոհերի պաշտպանության մասին 1949 թ. օգոստոսի 12-ի Ծնևի կոնվենցիաներում թվարկված «լուրջ խախտումների»,

(բ) մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների՝ անկախ նրանից, կատարվել են պատերազմի, թե խաղաղ ժամանակ, ինչպես դրանք սահմանվել են Նյուրնբերգի Միջազգային ռազմական դատարանի 1945 թ. օգոստոսի 8-ի կանոնադրությամբ և հաստատվել են Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր ասամբլեայի 1946 թ. փետրվարի 13-ի 3(I) և 1946 թ. դեկտեմբերի 11-ի 95(I) բանաձևերով, զինված հարձակման կամ բռնազավթման միջոցով արտաքսման և ապարտեհիքի քաղաքականության հետևանքով անմարդկային գործողությունների ու ցեղասպանության հանցագործության, ինչպես սահմանված է Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխարգելե-

լու և պատժելու մասին 1948 թ. կոնվենցիայում, եթե անզամ այդ գործողությունները չեն համարվում այն երկրի ներպետական իրավունքի խախտում, որտեղ դրանք կատարվել են,

Հոդված 2

1-ին հոդվածում հիշատակված հանցագործություններից ցանկացածի կատարման դեպքում սույն Կոնվենցիայի դրույթները կիրառվում են պետական իշխանության ներկայացուցիչների և առանձին անձանց նկատմամբ, որոնք, որպես հանցագործություն կատարողներ կամ հանցակիցներ, մասնակցում են կամ անմիջականորեն դրդում են այլ անձանց կատարելու այդ հանցագործություններից ցանկացածը, կամ հրահրում են դրանց կատարումը՝ անկախ ավարտվածության աստիճանից, և այն պետական իշխանության ներկայացուցիչների նկատմամբ, որը թույլ է տվել դրանց կատարումը,

Հոդված 3

Սույն Կոնվենցիայի մասնակից պետությունները պարտավորվում են ընդունել օրենսդրական կամ այլ բնույթի բոլոր անհրաժեշտ ներպետական միջոցները հնարավոր դարձնելու սույն Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածում նշված անձանց հանձնումը միջազգային իրավունքի համաձայն:

Հոդված 4

Սույն Կոնվենցիայի մասնակից պետությունները պարտավորվում են իրենց սահմանադրական ընթացակարգին համապատասխան ընդունել ցանկացած օրենսդրական կամ այլ միջոցներ, որոնք անհրաժեշտ են ապահովելու, որ վարեմության կամ այլ ժամկետները չկիրառվեն սույն Կոնվենցիայի 1-ին և 2-րդ հոդվածներում նշված հանցագործությունների համար հետապնդման և պատժի նկատմամբ, և որպեսզի նման ժամկետները վերացվեն այնտեղ, որտեղ դրանք գոյություն ունեն,

Հոդված 5

Սույն Կոնվենցիան մինչև 1969 թ. դեկտեմբերի 31-ը բաց է սոորազրման Միավորված ազգերի կազմակերպության ցանկացած անդամ պետության կամ նրա մասնագիտացված հաստատությունների ցանկացած անդամի կամ Աստոմային Էներգիայի միջազգային գործակալության անդամի, Միջազգային դատարանի ստատուտի մասնակից ցանկացած պետության և ցանկացած այլ պետության համար, որը Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր ասամբլեայի կող-

մից հրավիրվել է դառնալու սույն Կոնվենցիայի մասնակից,

Հոդված 6

Սույն Կոնվենցիան ենթակա է վավերացման Վավերագրերն ի պահ են հանձնվում Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարին,

Հոդված 7

Սույն Կոնվենցիան բաց է միանալու 5-րդ հոդվածում նշված ցանկացած պետության համար. Միանալու փաստաթղթերն ի պահ են հանձնվում Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարին,

Հոդված 8

1. Սույն Կոնվենցիան ուժի մեջ է մտնում տասներորդ վավերագիրը կամ միանալու մասին փաստաթուղթը Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարին ի պահ հանձնելուց հետո՝ իննսուներորդ օրը,

2. Յուրաքանչյուր պետության համար, որը վավերացնում է սույն Կոնվենցիան կամ միանում է նրան տասներորդ վավերագիրը կամ միանալու մասին փաստաթուղթը ի պահ հանձնելուց հետո, սույն Կոնվենցիան ուժի մեջ է մտնում իր վավերագիրը կամ միանալու մասին փաստաթուղթը ի պահ հանձնելու օրվանից հետո՝ իննսուներորդ օրը,

Հոդված 9

1. Սույն Կոնվենցիայի ուժի մեջ մտնելու օրվանից տասնամյա ժամկետը լրանալուց հետո ցանկացած Պայմանավորվող պետությունն ցանկացած ժամանակ կարող է ներկայացնել սույն Կոնվենցիայի վերանայման խնդրանք՝ Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարին ծանուցելու միջոցով,

2. Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր ասամբլեան որոշում է, թե ինչպիսի միջոցներ պետք է ձեռնարկվեն այդպիսի խնդրանքի վերաբերյալ,

Հոդված 10

1. Սույն Կոնվենցիան ի պահ է հանձնվում Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարին,

2. Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարը սույն Կոնվենցիայի հաստատված պատճեններն ուղարկում է 5-րդ հոդվածում նշված բոլոր պետություններին,

3. Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտու-

դարը 5-րդ հոդվածում նշված բոլոր պետություններին տեղեկացնում է հետևյալի մասին.

(ա) սույն Կոնվենցիան ստորագրելու և 5, 6 և 7-րդ հոդվածներին համապատասխան ի պահ հանձնված վավերագրերի և միանալու վերաբերյալ փաստաթղթերի մասին,

(բ) սույն Կոնվենցիայի՝ 8-րդ հոդվածին համապատասխան ուժի մեջ մտնելու օրվա մասին,

(գ) 9-րդ հոդվածին համապատասխան ստացված հաղորդումների մասին:

Հոդված 11

Սույն Կոնվենցիան, որի անգլերեն, իսպաներեն, չինարեն, ռուսերեն և ֆրանսերեն տեքստերը հավասարազոր են, թվագրվում է 1968 թ. նոյեմբերի 26-ին:

Ի հավաստումն որի՝ այդ նպատակով պատշաճորեն լիազորված ներքոստորագրյալներն ստորագրեցին սույն Կոնվենցիան:

Մաս 2

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԱԳՈՒՄԸ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿՈՂ- ՄԻՑ

ԱՄՆ ՄԵՆԱՏԲ 359-ՐԴ ԲԱՆԱԳԵՎ

1920 թվական, մայիսի 11

Քննարկել և համաձայնել է

Բանաձև

Հաշվի առնելով Սենատի արտաքին հարաբերությունների հանձնաժողովի ենթահանձնաժողովի կողմից բերված ապացույցների լսումները՝ հստակ սահմանվել է հաղորդված ջարդերի և հայերի կրած այլ վայրագությունների տառապանքի ճշմարացիստությունը, և

Հաշվի առնելով այն, որ Միացյալ Նահանգների ժողովուրդը խորապես մտահոգված է այժմ Հայաստանում տարածված անապահովության, քաղցի և թշվառության անմիջար պայմաններով, և

Հաշվի առնելով այն, որ Հայաստանի Հանրապետության անկախությունը պատշաճորեն ճանաչվել է խաղաղության զիտաժողովի գերազույն խորհրդի և Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների կառավարության կողմից, այսպիսով

Որոշում է, որ Միացյալ Նահանգների Սենատը սույնով ճանաչում է Հայաստանի Հանրապետության անկախությունը՝ հարգելով նրա տարածքային սահմանները, այնուհետև

Որոշում է, որ Միացյալ Նահանգների Սենատը սույնով արտահայտում է այն հույսը, որ հայ ժողովուրդը շուտով կհասնի կայուն կառավարման, անհատի իրավունքների և ազատությունների պատշաճ

պաշտպանության և ազգային նկրտումների ամբողջական իրականացման, այնուհետև

Որոշում է, որ, Նախագահի խնդրանքով՝ հանրային շահերի զուգակցմամբ, Միացյալ նահանգների քաղաքացիների կյանքի ու սեփականության անհրաժեշտ պաշտպանության ապահովման նկատումով Բարում նավահանգստի և Բարու տանող երկաթուղու գծի երկայնքով ուղարկել և տեղաբաշխել Միացյալ Նահանգների ռազմանավ և ծովային ուժեր՝ դրանց համապատասխան հրահանգներով՝ բեռնարափելու և ամերիկացիների կյանքն ու սեփականությունը պաշտպանելու նպատակով:

**ՈՒՐՈՒԳՎԱՅԻ ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԵՆԱՏԻ ԵՎ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑՔՆԵՐԻ ՊԱԼԱՏԻ ԲԱՆԱԶԵՎԸ
20 ԱՊՐԻԼԻ 1965թ. ԹԻՎ 13926
ՀԱՅ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐԻ ՀԻՇԱՏԱԿԻ ՕՐՎԱ ՄԱՍԻՆ**

Սենատը և Ներկայացուցիչների պալատը համատեղ Գլխավոր ասամբլեայում ընդունեցին բանաձև՝

Հոդված 1

Առաջիկա ապրիլի 24-ը հայտարարվում է «Հայ նահատակների հիշատակի Օր»՝ նվիրված 1915թ. այդ ազգության ներկայացուցիչների կոտորածներին զոհ գնացածներին:

Հոդված 2

Պաշտոնական ռադիոծառայությունների կայանները պետք է այդ օրը իրենց հաղորդումների մի մասը նվիրեն վերոհիշյալ ազգության զոհերի հիշատակին:

Հոդված 3

Հայկական ծագում ունեցող քաղաքացիներին, որոնք հանդիսանում են պետական ծառայողներ, թույլատրվում է այդ օրը աշխատանքի չներկայանալ:

Հոդված 4

Մոնտենիեյի շրջանի երկրորդ աստիճանի թիվ 156 դպրոցը անվանակոչվել «Հայաստան»:

**ԿԻՊՐՈՍԻ ՀԱՄԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑՔՆԵՐԻ
ՊԱԼԱՏԻ ՔԱՂԱՔԱՐԿՈՒՄՆԵՐԸ**
Ապրիլի 29, 1982

ԲԱՆԱԶԵՎ 74
29 ապրիլի 1982 թ.

Ներկայացուցիչների պալատով,

1915թ. սկիզբ առած և քուրքական նախկին վարչակարգի կողմից կազմակերպված հայ ժողովրդի ցեղասպանության տարելիցի կապակցությամբ՝

1. Սարսափով նշում է և անկեղծորեն դատապարտում հայ ժողովրդի հանդեպ կատարված ոճիրը, որը բնութագրվում է որպես ցեղասպանություն, և որ հայերին արմատախիլ արեց իրենց նախնիների հողերից:

2. Պաշտպանում է հայ ժողովրդի անխախտ իրավունքների լիարժեք վերականգնումը:

3. Ընդգծում է երկարատև բարեկամական համակեցությունը և եղբայրական համագործակցությունը Կիպրոսի հայերի հետ, ինչպես նաև նրանց ներդրումը մեր երկրի քաղաքական, տնտեսական և մշակութային կյանքում:

4. Համարում է այս համակեցությունը Կիպրոսի բոլոր ժողովուրդների խաղաղ համակեցության իրական հնարավորության վաստո՞ւ անկախ լեզվի, կրոնի կամ ազգային ծագման:

5. Միաժամանակ անհրաժեշտ է համարում դատապարտել նույն ոճիրը, որը կատարվեց Կիպրոսի ժողովրդի հանդեպ, 1974 թ. քուրքական ներխուժումից հետո:

ԱՄՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒԹՔՆԵՐԻ ՊԱԼԱՏ.
ՀԱՄԱՏԵՂ ԲԱՆԱԶԵՎ 247

**1984 թվական, սեպտեմբերի 12
98 - բդ համազումար/ կոնգրես, 2 - բդ նիստ**

**Բանաձև
(247-բդ Պալատի համատեղ բանաձև)**

Միացյալ Նահանգների Սենատում, 1984 թվական, սեպտեմբերի 12-ին.

Երկու ընթերցումով ընդունված և Իրավաբանական համատեղ բանաձևի հարցերով հանձնաժողովին ուղարկված

1985 թվականի ապրիլի 24-ը նշանակելու որպես «Մարդու կողմից մարդու դեմ դաժան վերաբերմունքի ազգային հիշատակի օր»

Կոնգրեսի ժողովում Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները Սենատը և Ներկայացուցիչների պալատը որոշում են, որ

1985 թվականի ապրիլի 24-ը սույնով նշանակվում է որպես «Մարդու կողմից մարդու դեմ դաժան վերաբերմունքի ազգային հիշատակի օր» և Միացյալ Նահանգների նախագահը հաստատում և պահանջում է կազմել հոչակագիր՝ կոչ անելով Միացյալ Նահանգների ժողովրդին այդ օրը համարել ցեղասպանության բոլոր գրեթերի, հատկապես 1915 - 1923 թվականներին թուրքիայի կողմից իրականացված մեկ ու կես միլիոն հայերի ցեղասպանության զոհ դարձած և բոլոր հայերի և աշխարհում սկսված նրանց բարեկամների կողմից նշվող հիշատակության օր:

**ՈԴ ՊԵՏԱԿԱՆ ԴՈՒՄՍՅԻ ՀԱՅԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
1915-1922 թթ. ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՑԵՂԱՍՊԱՍՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԴԱՏԱՊԱՐՏԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

14 ապրիլի 1995 թ.

Ռուսաստանի

Դաշնության

Դաշնային

Ժողովի

Պետական դրուման

- հենվելով անհերքելի պատմական փաստերի վրա, որոնք վկայում են Արևմտահայաստանի տարածքում 1915-1922 թթ. հայերի բնաջնջման մասին,

- հետևելով ցեղասպանության հանցագործությունը կանխելու և դրա համար պատժելու մասին 1948 թ. դեկտեմբերի 9-ին ՍՍԿ-ի ընդունած պատերազմական հանցագործությունների և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների վաղեմության ժամկետի մասին 1968 թ. նոյեմբերի 26-ի կոնվենցիաների ոգուն ու տաղին,

- ձգտելով վերածնել ռուսական պետության մարդասիրական ավանդությունները, հիշեցնելով, որ Ռուսաստանի նախաձեռնությամբ եկրոպական մեծ տերությունները դեռ 1915 թ. հայ ժողովրդի հանդեպ թուրքական կայսրության գործողությունները որակել են որպես «մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն»,

- նշելով, որ իր պատմական հայրենիքում եղբայրական հայ ժողովրդի ֆիզիկական բնաջնջումը կատարվել է Ռուսաստանի քայլայման համար պայմաններ ստեղծելու նպատակով,

- դատապարտում է 1915-1922 թթ. հայերի բնաջնջումը կազմակերպողներին,

- իր կարեկցանքն է հայտնում հայ ժողովրդին և ապրիլի 24-ը համարում ցեղասպանության զոհերի հիշատակի օր:

**ԼԻԲԱՆԱՆԻ ԽՈՐՀՂԱՄՄԱՆԻ ԲԱՆԱՉԵՎԸ ԱՊՄԻՒՀ 24-Ը
ՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏ
ՄԻԱՍՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՕՐ ՀՈՉԱԿԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

Յապրիլի 1997 թ.

Լիբանանի պատգամավորների պալատը՝

- զգալով 1915-1923 թթ. լիբանանյան հայ ժողովրդի տառապանքի ու ցավի տարողությունը, որը հար և նման է լիբանանցի և այլ ժողովուրդների տառապանքներին, և որոնք շարունակվում են մինչև օրս,

- նշելով, այս դարասկզբին զաղութասիրոց կողմից մեր ժողովուրդների դեմ կազմակերպված ցեղասպանությունը,

- նկատի ունենալով, որ յուրաքանչյուր տարվա Ապրիլի 24-ն առիթ է ոգեկոչելու հայ ժողովրդի դեմ իրազործված ջարդերի արհավիրքի հիշատակը,

- Լիբանանի խորհրդարանը կոչ է անում լիբանանցի ժողովրդին այդ օրը հայտարարել հայ ժողովրդի հետ միասնականության օր:

**ԲԵԼԳԻԱՅԻ ՄԵՆԱՏ
1997-1998ԹԹ. ՆԱՏԱՇՐՋԱՆ
26 մարտի 1998թ.**

**ՈՐՈՇՈՒՄ 1-736/3
ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ՍՊՈԴ ՀԱՅԵՐԻ 1915Թ.
ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ**

Սենատը,

Նկատի ունենալով 20-րդ դարի սկզբին Թուրքիայում հայ ազգաբնակչության իրավիճակին նվիրված բազմաթիվ ուսումնասիրությունները,

Նկատի ունենալով Միացյալ Ազգերի կոնվենցիան՝ կանխելու և դատապարտելու ցեղասպանությունը,

Նկատի ունենալով դատական այն վճիռները, որոնք վերաբերում են 1915 թ. Թուրքիայում ապրող հայերին, մասնավորապես 1995 թ. հունիսի 21-ին Փարիզում գերագույն դատական ատյանի կայացրած որոշումը,

Նկատի ունենալով, որ չափոք է կասկածել այն պատմական իրողության վրա, որ վերաբերում է հայերի կազմակերպված և համակարգված սպանություններին,

Նկատի ունենալով, որ անցյալի սիսաների և ոճիրների ձանաչումը հաշտություն կատեղծի ժողովուրդների միջև, և որ առանց արդարության չի կարող խաղաղություն լինել ոչ Հայաստանում և ոչ էլ այլ վայրում,

Նկատի ունենալով նաև, որ միայն անցյալի ոճիրների ձանաչումով կարելի է հասնել քաղաքական հաշտության,

Նկատի ունենալով, որ թուրք և հայ ժողովուրդների միջև տարածայնությունները շարունակվում են խորանակ և նույնիսկ այսօր այդ տարածաշրջանում տեղիք են տալիս մարդկային կյանքի կորուստների,

Նկատի ունենալով, որ թուրք և հայ ժողովուրդներն այլ ընտրություն չունեն, քան երկարատև խաղաղ գոյակցելը,

Նկատի ունենալով, որ բարեկամական կապերը և համագործակցությունը, որ առկա են մի կողմից Թուրքիայի, Բելգիայի և Եվրամիության և մյուս կողմից՝ Հայաստանի, Բելգիայի և Եվրամիության միջև,

Նշելով, որ 1987 թ. Եվրախորհրդարանի բանաձեռ չպարտադրեց

թուրքական կառավարությանը ճանաչել 1915 թ. ցեղասպանության պատմական իրողությունը,

Կոչ է անում թուրքական կառավարությանը ճանաչել Օսմանյան կայսրության վերջին կառավարության կողմից 1915 թ. կազմակերպված ցեղասպանության պատմական ճշմարտությունը,

Կոչ է անում Եվրամիության անդամ պետությունների խորհրդարաններին նպաստել թուրք և հայ ժողովուրդների միջև համաձայնությանը,

Կոչ է անում Եվրամիությանը և նրա անդամ պետություններին նպաստել և սկսել երկխոսություններ հայ և թուրք ժողովուրդների միջև,

Խնդրում է կառավարությանը փոխանցել այս բանաձևը թուրքական կառավարության վարչապետին և Եվրախորհրդարանի նախագահին, Եվրամիության անդամ պետությունների խորհրդարանների նախագահներին, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության խորհրդարանի նախագահին:

ԾԵՒԽԱՅԻ ԽՈՐՉԴԱՐԱՒ ԱՐՏԱՔԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱԽՁԱԺՈՂՈՎԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՎԱԾ ԶԵԿՈՒ- ՑԱԳԻՐԸ ԵՐԿՐՈ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ՄԱՐՄՆԻ

29 մարտի 2000 թ.

Բազմակուսակցական U 651 բանաձևն արձանագրում է, որ 20-րդ դարի սկզբին Օսմանյան կայսրության հարավում, որն Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ Գերմանիայի հետ միության մեջ էր, հայերը կազմում էին քրիստոնեական փոքրամասնություն: Օգտվելով Սուածին համաշխարհային պատերազմից այստեղ իրականացվեցին հայ ժողովրդի զանգվածային սպանությունները: Զանգվածային ոչընացումները տեղի ունեցան 1915 թ.: Այդ ողբերգության վերաբերյալ չկա ոչ մի ճշգրիտ վիճակագրություն: Սովորաբար ընդունված է համարել, որ ուղղակի ոչնչացման կամ էլ տեղահանության ժամանակ ստեղծված կենցաղային սարսափելի պայմանների հետևանքով զոհվեցին մեկից մինչև մեկուկես միլիոն հայեր: 250000 հայերի հաջողվեց ապաստան գտնել Շուտաստանում, 200000-ը բռնի դարձան մուտքաներ, և 40000-ը հայտնվեցին Սիրիայում: Երբ Թուրքիան 1918 թ. ներխուժեց Կովկաս, սպանվեցին ևս 50000-ից մինչ 100000 հայեր:

Բանաձևի մշակմանը մասնակցողները ենթադրում են, որ թուրքական ժամանակակից կառավարությունը և քաղաքական համակարգը հավանաբար չեն կարող պատասխանատվություն կրել այդ ժամանակ տեղի ունեցան հայերի զանգվածային սպանությունների համար, սակայն գտնում են, որ թուրքական պետությունը առնվազն պիտի որ հատուցի կենդանի մասցածների (կամ ժառանգների) վնասները:

Հանձնաժողովի եզրահանգումները

Հանձնաժողովը գտնում է, որ անհրաժեշտ է հայ ժողովրդի ցեղասպանության պաշտոնական ճանաչումը: 1985 թ. ՄԱԿ-ում և Եվրախորհրդարանում արձանագրվեց, որ Օսմանյան կայսրությունն այդ դարասկզբին իրակացրել է հայ ժողովրդի ցեղասպանություն: Հանձնաժողովը պաշտպանում է այն կարծիքը, որ եթե Թուրքիան իր անցյալի նկատմամբ հանդես բերի մեծ պատասխանատվություն, դրանով իսկ կնպաստի ժողովրդավարության ամրապնդմանը Թուրքիայում:

Այդ կապակցությամբ անհրաժեշտ է անցկացնել հայ ժողովրդի ցեղասպանության անկախի, անկողմնակալ միջազգային հետաքննություն, որպեսզի հասնենք 1915 թ. և հետազայի պատմական դեպքերի բացահայտմանը: Այդ բնագավառում առաջիարացումը կարող էր նույնիսկ ընդհանուր առմամբ նշանակություն ունենալ Կովկասյան տարածաշրջանի կայունության և զարգացման համար:

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՊԱՏԳԱՄԱՎՈՐՄԵՐԻ ՊԱԼԱՏԻ ԲԱՆԱՇԵՎԸ

11 մայիսի 2000 թ.

Օսմանյան իշխանության կողմից 1915 թվականին կազմակերպված զարդերի 85-ամյակի առթիվ, որի հետևանքով ոչնչացվեցին 1,5 միլիոն հայեր, Լիբանանի պատգամավորների Պալատը ճանաչում է և դատապարտում հայ ժողովրդի դեմ իրականացված ցեղասպանությունը և իր լիակատար համերաշխությունն հայտնում է իր երկրի հայ քաղաքացիներին:

Դրանից բացի, Պալատը գտնում է, որ ցեղասպանության միջազգային ճանաչումը անհրաժեշտ պայման է կանխելու նմանօրինակ հանցագործությունները, որոնք կարող են ձեռնարկվել ապագայում:

ԲՏԱԼԻԱ, ՊԱՏԳԱՄԱՎՈՐՆԵՐԻ ՊԱԼԱՏ ԲԱՆԱԶԵՎ

16 նոյեմբերի 2000 թ.

Իտալիայի Պատգամավորների պալատը նշում է, որ 2000 թվականի նոյեմբերի 15-ին Եվրախորհրդարանը ձայների ճշգող մեծամասնությամբ ընդունել է Թուրքիայի Եվրամիություն մտնելու համար իրականացրած առաջնորդացի մասին պարբերական դիտարկումից բխող առաջարկը, դիտարկում, որ ավարտվել է 1999 թվականին: Թուրքիայի կառավարությունը հորդորվել է՝ ուժեղացնելու ժողովրդավարացմանն ուղղված իր ջանքերը, մասնավորապես քրեական իրավունքի բարեփոխումների, դատական համակարգի անկախության, խոսքի ազատության և փոքրամասնությունների իրավունքների ուղրուներում:

Իտալիայի Պատգամավորների պալատը նշում է նաև, որ վերջին բանաձևը առնչվում է հայ ժողովրդի վերաբերյալ հարցերին՝ հատուկ նշանակություն ունեցող երեք կետերով՝ «մենք կոչ ենք անում հայ փոքրամասնությանը (Օսմանյան կայսրությունում) նկատմամբ ցեղասպանության ձանաշմանը, որն իրականացվել է մինչև ժամանակակից Թուրքիայի Հանրապետության ստեղծումը (կետ 10); Կովկասում գտնվող Թուրքիայի հարեանների հետ հարաբերությունների բարելավումը, որին առաջարկվել է իր Թուրքիայի կառավարության կողմից (կետ 20) «և, ի նպաստ ԵՄ – Թուրքիա հարաբերությունների Երկկուսակցական խորհրդարանական հանձնաժողովի նախագահի կողմից 21 դր՝ կետում առաջ քաշված առաջարկությանը իրավիրում է Թուրքիայի կառավարությանը՝ բանակցություններ սկսելու Հայաստանի Հանրապետության հետ, վերականգնելու դիվանագիտական հարաբերությունները և առևտուրը երկու պետությունների միջև, վերջ դնելու ներկայիս շրջափակմանը»:

Պատգամավորների պալատը, հետևաբար, կոչ է անում Իտալիայի կառավարությանը, վերը նշված առաջարկություններին համապատասխան, եռանդաբար հետամուտ լինել այդ տարածաշրջանի (այսինքն՝ Կովկասի) ժողովուրդների և փոքրամասնությունների միջև եղած լարվածությունների թուլացմանը ստեղծելու երկու պետությունների տարածքային ամբողջականության պատշաճ պահպանում, խաղաղ համակեցություն՝ այդպիսով ավելի արագացնելով Թուրքիայի ինտեգրումը Եվրոպական համայնք:

ՖՐԱՆՍԻԱԲ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔ

29 հունվարի 2001 թ.

1915 թվականի Հայոց ցեղասպանության ճանաչման վերաբերյալ
2001 թվականի հունվարի 29-ի թիվ 2001-70 օրենք

Ազգային ժողովը և Սենատն ընդունել են, իսկ Հանրապետության
Նախագահը հրապարակում է հետևյալ օրենքը՝

Ֆրանսիան հրապարակավ ճանաչում է 1915 թվականի Հայոց ցե-
ղասպանությունը:

Սույն օրենքը պետք է գործի որպես պետության օրենք:

Կատարված է Փարիզում 2001 թվականի հունվարի 29-ին:

Հանրապետության Նախագահ՝ Ժակ Շիրակ

Վարչապետ՝ Լիոնել Ժոսպեն

ԿԱՆԱԴԱՅԻ ՄԵՆԱՏԻ ԲԱՆԱՉԵՎԸ

13 հունիսի 2002թ.

ՀԱՅԵՐԻ 8ԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԱՉՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

ՔԱՆԻ ՈՐ 1915 թ. ապրիլի 24-ին Օսմանյան Թուրքիայի իշխանություններն առանց որեւէ պատճառի կամ հիմնավորման ձերբակալեցին և հետո մահապատժի ենթարկեցին Ստամբուլի հայկական համայնքի 2300 ավելի նշանավոր դեկավարների միայն նրանց ռասայական և կրոնական պատկանելիության պատճառով, որանով իսկ 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանության սկզբը դրեցին,

ՔԱՆԻ ՈՐ օգտագործելով Առաջին համաշխարհային պատերազմը որպես քող իր գործողությունների համար, Օսմանյան Թուրքիայի իշխանությունները կարգադրեցին և իրազործեցին Հարավային Անատոլիայի և Կիլիկիայի վեց նահանգներում բնակվող հայերի ջարդերը, այդ տարածքներում հայերի ներկայությունն իսպատ բնաջնջելու փորձը,

ՔԱՆԻ ՈՐ օսմանյան Թուրքիայի իշխանությունները կոտորածներից հետո կենդանի մնացածներին տեղահանեցին իրենց տներից և հա-

յրական հողերից,

ՔԱՆԻ ՈՐ պատմական փաստերը հստակ վկայում են որ, 1915-1918 թթ. տեղ գտած դեպքերը, որոնք հանգեցրեցին Արևելյան Անատոլիայի և Կիլիկիայի հայ ազգաբնակչության կոտորածներին ու տեղահանությանը, նշանակում են ցեղասպանություն, ինչպես դա ձեւակերպված է միջազգային սովորութային իրավունքով և ցեղասպանության հանցագործության կանխարգելման և պատժի մասին 1948 թ. դեկտեմբերի 11-ի ՄՄԳ-ի կրնակեցիայում,

ՔԱՆԻ ՈՐ Թուրքիայի Հանրապետության կառավարությունը խեղաթյուրում է պատմական փաստերը և ժխտում է հայերի ցեղասպանության փաստը,

ՔԱՆԻ ՈՐ Արգենտինայի, Բելգիայի, Ֆրանսիայի, Շունաստանի, Իտալիայի, Լիբանանի, Օուսաստանի, Շվեյցարիայի, Ուրուգվայի խորհրդարանները, Եվրախորհրդարանը և Եկեղեցիների համաշխարհային խորհուրդը դատապարտել են Օսմանյան կայսրությունում հայ ազգաբնակչության կոտորածները և ճանաչել են, որ դա ցեղասպանություն է նշանակում,

ՔԱՆԻ ՈՐ հայերի ցեղասպանությունը ճանաչվել են նաև Քվերեկի Ազգային ասամբլեայի, Օնտարիոյի օրենսդրական Ասամբլեայի և Կանադայի եկեղեցիների խորհրդի կողմից,

ՔԱՆԻ ՈՐ ցեղասպանությունը վերապրած հազարավոր հայեր և նրանց սերունդները ներկայում ապրում են Կանադայում որպես քաղաքացիներ և հարստացնում են Կանադայի բազմազգ մշակութային ժառանգությունը,

ՔԱՆԻ ՈՐ Կանադան մի երկիր է, որը հպարտանում է օրենքի գերակայությամբ և մարդու իրավունքների ու ազատությեւնների հարգելով,

ՔԱՆԻ ՈՐ ապրիլի 24-ը դարձել է կանադահայերի և ընդհանրապես ողջ աշխարհում հայկական ծագում ունեցող մարդկանց համար խորհրդանշանական տարեթիվ,

ՔԱՆԻ ՈՐ հայերի ցեղասպանության մասին հարցի լուծումը կարող է օգնել նաև Հարավային Կովկասի մի շարք հնագույն հակամարտությունների խաղաղ կարգավորմանը,

ՈՐՈՇՎՈՒՄ է, որ այս պալատը կոչ է անում Կանադայի կառավարությանը՝
ա) ճանաչել հայերի ցեղասպանությունը և դատապարտել պատմա-

կամ ճշմարտությունը խեղաթյուրելու կամ ժխտելու ամեն մի փորձ, եթք այս կներկայացվի պակաս մեղմ, քան ցեղասպանությունն է, քան մարդկության դեմ կատարված հանցագործությունը, և

բ) ապագայում յուրաքանչյուր տարի ողջ Կանադայում ապրիլի 24-ը նշել որպես քսաներորդ դարի առաջին ցեղասպանության զոհ դարձած 1,5 միլիոն հայերի հիշատակի օր:

ԱՐԳԵՏԻՒՄԱՅԻ ՄԵՆԱՏԻ ԲԱԼՍԱՉԵՎ

20 օգոստոսի 2003 թ.

ՀՐԴԱԿԱԳԻՐ

Պատվավոր Ազգային սենատը հայտարարում է

Մենք խորին ցավով հիշատակում ենք 1915 - 1923 թվականներին Թուրքիայի կողմից իրականացած 1.5 միլիոն հայերի ցեղասպանության 88-րդ տարելիցը:

Սա նաև մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունները մերժող կարեկցանքի մի մանիքեստ է, այն հանցագործությունների, որոնք դեռևս անպատճե են մնացել:

Ապրիլի 24-ը Թուրքիայի կառավարության կողմից ծրագրված և կանխամտածված ձևով իրականացված քսաներորդ դարի առաջին ցեղասպանության հիշատակային տարելիցն է: 1.5 միլիոն հայեր դարձան Թուրքերի ձեռքով իրականացած բարբարոսությունների և սարսափելի զանգվածային ջարդերի ու բռնի տերահանությունների զոհ: Նրանք գրավել են հողերը և ոտնահարել հայերի՝ իրենց պատմական հայրենիքում ապրելու իրավունքը: Ոչնչացման քաղաքականությամբ և մի ազգի ամբողջովին բնաշնչելու մտադրությամբ, հետազայտում նաև անցյալի հուշերը ջնջելու մոլեռանդությամբ Թուրքիայի կառավարությունը շատ հեռուն գնաց՝ ցեղասպանությունը և «Հայոց հարցը» հերքելու հարցում:

Միջազգային հանրությունը ունի պարտք՝ պատասխանատվության ենթարկելու հանցագործներին իրենց արարքների համար, քանի որ դա ցեղասպանություն միջազգային հանցագործություն է և մարդու իրավունքների խախտում: Եվրախորհրդարանը, ՍԱԿ - ի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովը և մի քանի երկրներ ընդունել են Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչելու անհրաժեշտությունը՝ այն համարելով

անհերքելի պատմական ճշմարտություն: Պարո՛ն Նախագահ, արդարությունը մարդկային արժանապատվության միակ երաշխիքն է, հետևաբար ես խնդրում եմ սույն օրինագծի մեր համատեղ հաստատումը:

ՇՎԵՅՑԱՐԻԱ (ՇՎԵՅՑԱՐԻԱՅԻ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆ), ԱԶԳԱՅԻ ԽՈՐՃՈՒՄԴԻ ԲԱՆԱՉԵՎ

16 դեկտեմբերի 2003 թ.

Պոստուլատ 02.3069

1915 թվականի Հայոց Ցեղասպանության ճանաչում

Ուղարկել է Վոլոր Ժան-Կլոդը

Ընդունվել է Բուման Դոմինիկի կողմից

Ներկայացման ամսաթիվը՝ 18-03-2002

Ուղարկվել է Ազգային խորհուրդ

Ներկա կարգավիճակը՝ վերացված

Առաջարկված տեսքստը

Ազգային խորհուրդը ճանաչում է 1915 թվականի Հայոց Ցեղասպանությունը: Այն խնդրում է Դաշնային խորհրդին նկատի ունենալ սա և ընդունված դիվանագիտական ուղիներով առաջարկել իր ոիլորդությունը:

Զարգացում

1. Առաջին համաշխարհային պատերազմի ընթացքում Օսմանյան կայսրությունում հայերի բնաջնջումը վերացրել է ավելի քան մեկ միլիոն մարդ, որոնք Օսմանյան իշխանությունների հրամանով ենթարկվել են բռնի տեղահանությունների և զանգվածային ջարդերի: Իրենց նշանակությամբ և չափերով անվիճելի Այս փաստերը Ռաֆայել Լեմկինի՝ ցեղասպանության հասկացությունը սահմանած իրավաբանի համար որպես հղում են ծառայել: 1948 թվականի կոնվենցիայում ՄԱԿ-ի սահմանած չափանիշները հստակորեն համապատասխանում են հայերի ոչնչացման ենթարկվելու գործընթացին:

2. Ճանաչելով Հայոց ցեղասպանությունը Շվեյցարիան արդարություն կրասենորի զոհերի, տուժածների և նրանց հետնորդների նկատմամբ և կնպաստի մարդկության դեմ ուղղված այլ հանցազործությունների կանխարգելմանը: Մա վճռորոշ գործողություն է, որով

Շվեյցարիան ցույց կտա իր հավատարմությունը մարդու իրավունքներին, փորբամասնությունների հանդեպ հարգանքին և միջազգային քրեական արդարադատությանը: Դա նաև հիշեցում է մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների անօտարելի բնույթի և հերքողականության դեմ պայքարին իր ավանդի մասին:

3. Հայոց Ցեղասպանությունը ճանաչվել է ՄԱԿ-ի կողմից 1985 թվականին՝ իր փորձագետների հանձնաժողովներից մեկի գեկույցի ընդունման միջոցով, խորականության կամխարգելման և փորբամասնությունների պաշտպանության ենթահանձնաժողովի կողմից, այնուհետև Եվրախորհրդարանի կողմից՝ 1987 թվականի մի քանաձնում: Վերջին տարիների ընթացքում նույն կերպ են վարվել նաև Ֆրանսիայի, Շվեյցարիայի և Իտալիայի, ինչպես նաև Եվրոպայի բազում խորհրդարանները և այլն: Ժնևի կանոոնը դա կատարել է երկու անգամ՝ 1998 թվականին Մեծ խորհրդի կողմից և անցած դեկտեմբերին Պետական խորհրդի կողմից: Ի վերջո, կարելի է ներառել նաև 1983 թվականին ընդունված հռչակագրի միջոցով Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի արտահայտած դիրքորոշումը:

4. 2001 թվականի մարտի 13-ին Ազգային խորհուրդը Արտաքին գործերի հանձնաժողովների երկու պալատների միաձայն որոշումից հետո, Դաշնային խորհրդին է փոխանցել Ցեղասպանության հակառակորդների Ասոցիացիայի միջնորդությունը (Francfort-sur-le-Main), «որպեսզի նրանք գործողություններ ձեռնարկեն», և նրանց հրավիրել են «Շվեյցարիայի և Թուրքիայի միջև քաղաքական երկխոսության շրջանակներում անդրադառնալու Հայոց Ցեղասպանության հարցին»: Ուստի բնական է, որ Ազգային խորհուրդը հաստատել է այս դիրքորոշումը հանդիսավոր հայտարարությամբ:

5. Ազգային խորհուրդը, ընդունելով այս պոստուլատը, ցանկանում է նպաստել թուրքերի և հայերի միջև տևական խաղաղության ստեղծմանը, խաղաղություն, որը կարող է հիմնվել միայն պատմության միասնական և ճշմարտացի հայացքի վրա:

Դաշնային խորհրդի դիրքորոշումը 15-05-2002

Դաշնային խորհուրդն արդեն մի քանի անգամ խորհրդարանական հարցումների իր պատասխաններում՝ վերջերս 2000 թվականի հունիսի 6-ի պոստուլատում՝ Zisyadis 00.3245 «Հայոց ցեղասպանությունը: Շվեյցարիայի կողմից ճանաչումը», ափսոսանք է հայտնել և դատապարտել է ողբերգական զանգվածային տեղահանություններն ու կո-

տորածները, որոնք նշանավորել են Օսմանյան Կայսրության վերջը և պատճառ հանդիսացել Հայաստանի բնակչության բազմաթիվ զոհերի համար: Թուրքիան չի վիճարկում իր իրականացրած կոտորածները, սակայն դրանք վերագրում է այն ժամանակների իշխանությունների կամփամտածված կազմակերպմանը, որը չի համապատասխանում պատմաբանների դիրքորոշմանը: Դաշնային խորհուրդը գտնում է, որ այս հարցը պատմական հոտազոտության կարիք ունի: Շվեյցարիայի արտաքին քաղաքականությունը ձգուում է Կովկասում կայուն հավասարակշռության, մասնավորապես Հայաստանի և Թուրքիայի միջև: Այս համատեքստում նա կարևորում է այն, որ երկխոսությունը տեղի ունենա հենց տարածաշրջանում: Հայ-թուրքական հարցը Թուրքիայի հետ պաշտոնական երկկողմ շփումների ժամանակ բազմից է բարձրացվել: Օրինակ՝ բարձրացվել է հայ-թուրքական հաշտեցման հանձնաժողովի գործունեության և արխիվների հետազոտողների հարցը: Գերակշռում է այն համոզմունքը, որ ցավոտ պատմության մի դրվագի անդրադառնապով, կողեկտիվ հիշողության շանքերը պետք է իրականացվեն տեղում և ամենից առաջ շահագրգիռ երկրների կողմից: Շվեյցարիայի արտաքին քաղաքականությունը ցանկանում է նպաստել հայ-թուրքական համաձայնությանը քաղաքական երկխոսության միջոցով, որը տեղի է ունեցել 2000 թվականին Թուրքիայի և Շվեյցարիայի միջև, և որը մասնավորապես վերաբերում էր մարդու իրավունքներին: Պոստուլատի ընդունումը հնարավոր է վնաս հասցներ պաշտոնական երկխոսությանը և կայունության հաստատածը:

Պոստուլատի ներքոստորոգայները կցանկանային, որ իրենց մուտքումը նպաստեր Թուրքիայի և Հայաստանի միջև տևական խաղաղությանը՝ արդարության հաղորդագրություն դառնալով հայ զոհերի հետնորդների համար: Սակայն այդ պոստուլատի ընդունումը կարող է հակառակ ազդեցությունը ունենալ և ծանրացնել Թուրքիայի ու Հայաստանի միջև հարաբերությունների հոգական բեռը:

ՈՒՐՈՒԳՎԱՅԻ ՕՐԵՆՔ

26 մարտի 2004 թ.

ՀԱՅ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐԻ ՃԱՆԱՉՄԱՆ ՕՐ ՕՐԻՆԱԳԻԾ ՀԱՄԱՐ 17.752

Հոդված 1. Ապրիլի 24-ը հայտարարվում է «Հայ նահատակների ճանաչման օր»՝ ի հարգանք 1915 թվականի ազգային կոտորածի զոհերի:

Հոդված 2. Ուրուգվայի Ազգային հեռարձակող ծառայությունը (SODRE), ինչպես նաև այլ ռադիո և հեռուստատեսային ծառայություններ ունեն այդ օրվա հաղորդումների մի մասն այս իրադարձության իրազեկման նվիրելու առարելությունը:

ԿԱՆԱԴԱՅԻ ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ ՊԱԼԱՏ, ԲԱՆԱՁԵՎ

21 ապրիլի 2004 թվական,

«Այս պալատը ճանաչում է 1915 թվականի Հայոց ցեղասպանությունը և դատապարտում այն որպես մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն»:

Ընդունված կարգի համաձայն 93 (1)՝ տիկին Դալֆոնդ-Գիրալի միջնորդության հիման վրա Պալատը հանձն է առել հետաձգված արձանագրության քվորումը (Լավալ Կենտրոն)՝ Պրն Ասատուրյանի (Բրամփթոն Կենտրոն), Պրն Քեննիի (Հարավարևելյան Կալզարի) և տիկին Մակդոնոհի (Հալիֆաքս) աջակցությամբ, որպեսզի Պալատը ճանաչի 1915 թվականի Հայոց ցեղասպանությունը և դատապարտի այն որպես մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն։ Հարցը դրվել է քննարկման և համաձայնություն ձեռք բերել հետևյալ ձայներով՝

Այլ 153, ոչ 68:

**ՆԻԴԵՇՈԱՆՉԵՐԻ ԽՈՐՀՄԱՐՄԱՆ ԲԱՆԱՉԵՎ
2004 ԹՎԱԿԱՆ, ԴԵԿԱՏԵՄԵՐԻ 21
ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԱԼԱՎՈՐ ԱՍԱՍԲԼԵԱՅԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ՊԱԼԱՏ
(ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՊԱԼԱՏ)**

Տարի՝ 2004-2005

Եվլոպայի խորհուրդը 21 501-20

Համար 270

Անդամ ROUVOET C.S.-ի միջնորդությունը

Ներկայացված է 2004 թվականի դեկտեմբերի 21-ին

Պալատ

քննարկումների խորհրդի հիման վրա,

Նշելով, որ Եվլոպայի խորհուրդը 2004 թվականի դեկտեմբերի 16-ին և 17-ին քրյուսելում կայացած հանդիպմանը որոշում է ընդունել 2005 թվականի հոկտեմբերի 3-ին Թուրքիայի հետ անդամակցության մեկնարկման վերաբերյալ բանակցությունների առնչությամբ,

Նշելով, որ Եվլոպայի խորհուրդն իր եզրակացության մեջ սահմանել է, որ քաղաքական և մշակութային ինտենսիվ երկխոսություն է տեղի ունենալու Թուրքիայի հետ, որում ներգրավված է նաև քաղաքացիական հասարակությունը՝ մարդկանց համախմբելու միջոցով փոխըմբռնումանը նպաստելու համար (եզրակացություն 23),

Լինելով այն կարծիքին, որ սույն անխօնելիորեն կապված խնդրին իր սեփական պատմությունը ազնվորեն ընդունող պետության թեկնածու անդամ է,

Խնդրում է կառավարությանը Թուրքիայի հետ իր երկխոսության շրջանականերում շարունակաբար և հստակ բարձրացնել Հայոց ցեղասպանության հարցը,

և անցնում օրակարգին:

ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ ԽՈՐՀՐԴԱՄԱՆԻ ԲԱՆԱՉԵՎ

2005 ԹՎԱԿԱՆ, ՀՈՒՆԻՍԻ 15

Գերմանիայի Բունդէսթագը, գրավոր հարց 15/5689, 15-րդ ընտրական ժամանակաշրջան, 2005 թվական, հուլիսի 15

SPD, CDU/CSU, BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN և FDP խորհրդարանական խմբերի՝ 1915 թվականի հայերի զանգվածային ջարդերը և տեղահանությունները հիշատակող միջնորդություն։ Գերմանիան պետք է իր նպաստն ունենա հայերի և թուրքերի հաշտեցման մեջ

Բունդէսթագը որոշում է՝

Գերմանիայի Բունդէսթագը հարգում և հիշատակում է Առաջին համաշխարհային պատերազմից առաջ և հետո հայ ժողովրդի նկատմամբ բռնության, կոտորածի և տեղահանության ենթարկվածների հիշատակը։ Բունդէսթագը դատապարտում է Օսմանյան կայսրությունում երիտրուրքերի կառավարության արարքները, որոնց հետևանքով բնաջնջվել է եղել են Անատոլիայի գրեթե ամբողջ հայությունը։ Այն նաև դատապարտում է Գերմանիայի Ռեյխի անփառունակ դերը, որը, տեղեկացված լինելով հայերի կազմակերպված տեղահանությունների և բնաջնջման մասին, այս վայրագություններին միջամտելու և դրանք դադարեցնելու և ոչ մի փորձ չի ձեռնարկել։

Գերմանիայի Բունդէսթագը պատվում և հիշատակում է թուրքերի և գերմանացիների ջանքերը, ովքեր, աշխատելով բարդ հանգամանքներում և պայմաններում, ինչպես նաև ընդիմանալով իրենց կառավարությանը, խոսքով և գործով իրենց նվիրել են հայ կանանց, տղամարդկանց և երեխաների փրկությանը։

Դա մասնավորապես դոկտոր Յոհաննես Լեփսիուսի հիշատակն ու աշխատանքն է, ով եռանդագին պայքարել է հայ ժողովրդի գոյատևման համար, պահպանել և փայփայել հայերի, գերմանացիների և թուրքերի միջև հարաբերությունների բարելավումը։

Գերմանիայի Բունդէսթագը, իր սեփական փորձից ելնելով, խորին ցավով ընդունում է, թե որքան բարդ է յուրաքանչյուր ժողովրդի համար դեմ առ դեմ կանգնել իր անցյալի մութ կողմեր առջև։ Բայց նաև կարծում է, որ սեփական պատմությանը արդարացիորեն և ճշմարտա-

ցիորեն առերեսվելն անհրաժեշտ է և հաջուցման կարևոր հիմք է: Սա մասնավորապես ճիշտ է հիշատակման եվրոպական մշակույթի շրջանակներում, որին բնորոշ է յուրաքանչյուր ազգի պատմության մութ կողմերի բաց քննարկում:

Այս համատեքստում Գերմանիայի Բունդեսթագն ափսոսանը է հայտնում, որ Թուրքիայում Օսմանյան կայսրության անցյալի այդ իրադարձությունների վերաբերյալ մինչ այսօր հնարավոր չէ ամբողջական քննարկում իրականացնել և որ գիտնականներն ու գրողները, ովքեր ցանկանում են գործ ունենալ Թուրքիայի պատմության այս կողմերի հետ, ենթարկվում են հետապնդումների և գրադարանքի: Այնուամենայնիվ, Գերմանիայի Բունդեսթագը նաև դրական նշաններ է նկատում. Թուրքիան աստիճանաբար մոտենում է վերը նշված հիշատակման եվրոպական մշակույթին: Օրինակները ներառում են՝

- Թուրքիայի Մեծ ժողովն առաջին անգամ հայկական ծագում ունեցող թուրքերի հրավիրել է քննարկումների, որոնցում ներառված էին հայերի հանդեպ իրականացրած հանցագործությունները և թուրք-հայկական հարաբերություններին առնչվող հարցերը:

- Վիեննայում մի թուրք և հայ կանանց երկխոսություն է կայացել:

- Թուրք և հայ պատմաբանների սկզբանական շփումների արդյունքում կայացել է փաստաթղթերի առաջին փոխանակումը:

- Վարչապետ Էրդողանը հայոց պատրիարք Մեսրոպի հետ Ստամբուլում բացել է Թուրքիայի առաջին թանգարանը և հրապարակվ առաջարկել է հիմնել թուրք-հայկական պատմաբանների երկկողմ համաձայնողությունը:

Ամեն դեպքում այս համատեքստում, Գերմանիայի Բունդեսթագը մեծ մտահոգությամբ գիտակցում է, որ համաշխարհային ճանաչում ունեցող գիտականների Հայկական գիտաժողովը, որը պետք է տեղի ունենար Ստամբուլում՝ 2005 թվականի մայիսի 25-27-ն կանխվել է Թուրքիայի արդարադատության նախարարի կողմից և որ գիտնականների դիրքորոշումները, որոնք տարբերվում էին կառավարության տեսակետից որակվեցին որպես «հարված թուրք ժողովրդի թիկունքին»: Վարչապետ Էրդողանի պատմաբանների թուրք-հայկական համատեղ համաձայնագործ հիմնելու առաջարկը կարող է հաջողություն ունենալ եթե այն իրականացվի ազատ և հրապարակային քննարկման հիման վրա:

Գերմանիան, որը նույնապես իր ներդրումն է ունեցել մոռացության

մատնվող հայերի դեմ ուղղված հանցագործությունում, այժմ պարտավոր է բախվել իր սեփական պատասխանատվությունը: Այս պատասխանատվությունը ներառում է հայերի և թուրքերի նկատմամբ աջակցության ցուցաբերումը՝ ուղղված անցյալի շուրջ հաշտեցման և փոխվրոնման եզրեր գտնելու:

Գերմանիայում երկու խոշոր եկեղեցիներ մասնավորապես բազում տարիներ ընթացրում հանդես են եկեղեցիայի հայերի ինտեգրացման պաշտպանությամբ: Հայկական համայնքները, որոնք հաստատվել են այստեղ, հաշտեցման և հիշատակման հնարավորություն են առաջարկում: Մասնավորապես, կապված Գերմանիայում ապրող թուրք մուսուլմանների մեծ թվի հետ, սա կարևոր է առաջարրանք ուղղված ի մի բերելու անցյալը և կատարելու հաշտեցման տանող առաջին քայլերը:

Սակայն այս պատմական իրադարձությունների հետ գործ ունենալի նաև ուղղակի նշանակություն ունի ներկայի համար: Թուրքիայի Հանրապետության և Հայաստանի Հանրապետության միջև հարաբերությունների կարգավորումն այսօր առաջնային շահ և կարևորություն ունի ամբողջ տարածաշրջանի համար ապագայի համար: Այն ինչ շտապ անհրաժեշտ է, երկու կողմերի համար վստահություն ձևավորող միջոցառումների մեկնարկումն է, ինչպես սահմանված է ԵԱՀԿ սկզբունքներում: Թուրքիայի Հայաստանի հետ սահմանների բացումը կարող էր, օրինակ, օգնել Հայաստանի մեկուսացվածությունը նվազեցնելուն և նպաստեր դիվանագիտական հարաբերությունների սկսմանը:

Հայ-թուրքական հարաբերություններում ունեցած իր պատմական դերի շնորհիվ Գերմանիան պետք է հասուլ պատասխանատվություն ստանձնի՝ որպես ԵԽ նպաստական ուղարկությունների շրջանակի մի մաս: Նպատակը պետք է լինի օգնել Հայաստանի և Թուրքիայի միջև եղած իրավիճակի բարելավմանն ու կարգավորմանը, այդպիսով նպաստելով Կովկասի տարածաշրջանի կայունացմանը:

Հիշատակմանն ուղղված մեկ այլ կարևոր նպաստում կարող է կատարվել Գերմանիայի դաշնային նահանգների կողմից: Տեղեկատվական և կրթական քաղաքականության առաքելությունը ներառում է այնպիսի գործողությունների ձեռնարկում նաև Գերմանիայում, որոնք բախվում են հայերի տեղահանությանն ու բնաջնջմանը որպես 20-րդ դարի եթնիկ կոնֆլիկտների ամբողջ պատմության մի մաս:

Գերմանիայի Բունդեսբազք հայցում է Դաշնային Կառավարությանը

- օգնել հայերին և թուրքերին պատմական մեղքի հիշատակմամբ, հաշտությամբ և ներողամտությամբ հանգելու կարգավորման
- Թուրքիայում ապահովելու Խորհրդարանի, Կառավարության և հասարակության՝ անցյալում և ներկայում հայ ժողովրդի հարաբերություններում առանց որևէ վերապահումների իրենց դերը կատարելը

- պաշտպանելու թուրք, հայ և միջազգային փորձագետներ ներառող պատմաբանների հանփնաժողովի ստեղծումը

- ապահովել ոչ միայն Օսմանյան Կայսրության՝ այս հարցին առնչվող արխիվների մատչելիությունը լայն մասշտաբների հանրության համար, այլև Գերմանիայի կողմից Թուրքիային տրված Գերմանիայի Արտաքին գործերի նախարարության արխիվների պատճենները

- պնդելու Ստամբուլում նախատեսված, բայց կառավարական ճնշման ներքո հետաձգված գիտաժողովի ներկայիս կազմակերպումը

- Թուրքիայում ճնշել կարծիքի ազատությունը, մասնավորապես հայերի ճակատագրի վերաբերյալ

- օգնել Թուրքիային և Հայաստանին կարգավորելու իրենց միջական հարաբերությունները

Բենջին, 2005 թվական, հունիսի 15

Ֆրանց Մյունտֆերզը և Դոկտոր Անգելա Մերկելի խորհրդարանական խումբը, Մայքլ Գլուսը և Կատրին Գորինզ-Էքարթի խորհրդարանական խումբը, Քրիստա Սագերը և Դոկտոր Վոլֆգանգ Զերարդի խորհրդարանական խումբը

Միջնորդության պատճառները

Իննառու տարի առաջ՝ 1915 թվականի ապրիլի 24-ին, Երիտասարդ թուրքեր շարժումը, որը կառավարում էր Օսմանյան Կայսրությունը, հրամայեց ձերբակալել Երկրի ներքին շրջաններ արտաքսել Ստամբուլի հայկական մշակույթի և քաղաքականության վերնախավին և մեծ մասին էլ սպանել: Այս օրը աշխարհի բոլոր հայերի համար դարձել է հիշատակի օր՝ Օսմանյան Կայսրությունում հայ սուբյեկտների բռնի տեղահանության և զանգվածային կոտորածների համար, որոնք տեղի են ունեցել դեռ 19-րդ դարի վերջերին և ուժգնացել Առաջին համաշխարհային պատերազմի ընթացքում:

Երբ Օսմանյան Կայսրությունը միացավ պատերազմին, հայ զինվորները գորակոշվեցին Օսմանյան բանակ, որտեղ խմբավորվեցին աշխատանքային գումարտակներում և նրանց մեծ մասը սպանվեց: 1915 թվականի գարնան սկզբին կանայք, երեխաններ և ծեր մարդիկ Սիրիայի անապատով ուղարկվեցին մահվան երթի: Նրանք, ովքեր դեռևս չեին մահացել կամ սպանվել ճանապարհին, այս ճակատազրին հանդիպեցին ամենավերջում, երբ հասան Դեր Զոր անապատի մոտ գտնվող անմարդկային ճամբարները: Զանգվածային կոտորածներ իրականացվեցին նաև հատուկ այս նպատակի համար ստեղծված միավորների կողմից: Բարօրաստիճան թուրք պաշտոնյաների՝ այս գործողությունների նկատմամբ կիրառած դիմադրությունը, ինչպես նաև Օսմանյան խորհրդարանի քննադատությունը դաժանաբար ճնշվեցին Երիտրուրքերի ռեժիմի կողմից: Շատ տարածքներում, որտեղից արտաքսվել էին քրիստոնյա հայերը, հետագայում հաստատվեցին Բալկանյան պատերազմների քուրդ և մուսուլման փախստականները: Այլ էթնիկ քրիստոնյա խմբերի անդամներ, մասնավորապես, ասորիներ և քաղեական քրիստոնյաներ, ինչպես նաև որոշակի մուսուլմանական փոքրամասնություններ նույնպես ենթարկվեցին բռնի տեղահանությունների և զանգվածային կոտորածների:

Հստ անկախ հաշվարկների՝ ավելի քանի 1 միլիոն հայ տեղահանությունների և զանգվածային ջարդերի զոհ է դարձել: Բազմաթիվ անկախ պատմաբաններ, խորհրդարաններ և միջազգային կազմակերպություններ հայերի արտաքսումն ու բնաջնջումը նկարագրում են որպես ցեղասպանություն:

Մինչ օրս և հակառակ փաստերին՝ Թուրքիայի կառավարությունը, որպես Օսմանյան Կայսրության իրավահաջորդ, հերքում է, որ այս վայրագություններն եղել են լավ ծրագրած և կազմակերպված և/ կամ վերաբերակեցման երթերի ժամանակ տեղի ունեցած զանգվածային մահերն ու կոտորածները ցանկալի են եղել Օսմանյան կառավարության համար: Հայերի դեմ իրականացված գործողությունների ընտրնված ծանրությունը միշտ արդարացվել է այն փաստով, որ թե՛ 1878 թվականին, թե՛ 1914/ 1915 թվականներին Մուսաստանի կողմից շատ հայեր կրվել են Թուրքիայի դեմ և այդտեղ, ենթադրվում է, որ կա այն վտանգը, որ այս հայերը կարող են նաև ետ ընկնած լինել Օսմանյան Կայսրությանը Արաշին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ: Այլ թուրքական պաշտպանություններ վկայակոչում են հայերի կողմից

թուրքերի դեմ իրականացրած բռնի գործողությունները, որոնք տեղի են ունեցել Թուրքիայի վերաբնակեցման միջոցառումների զինված դիմադրություն և ցացարերելու ընթացքում:

Թուրքիայի դիրքորոշման համար որպես արդարացում են օգտագործում նաև բասներորդ դարի ութսունական թվականներին հայերի թուրքերի դեմ իրականացրած ահաբեկչական հարձակումները:

Ընդհանուր առմամբ ջարդերի և տեղահանությունների իրական ծավալը դեռ նվազեցրած է և այսօր մեծապես վիճարկված Թուրքիայի կողմից: Թուրքիայի նման վերաբերմունքը դեմ է հաշտության զաղափարին, որն ուղղորդվում է Եվրամիության ընդհանուր արժեքներով: Նոյիսկ այսօր Թուրքիայում պատմաբաններն ազատ չեն հայերի տեղահանությունների և զանգվածային ջարդերի վերաբերյալ խոսք արտահայտելու հարցում. նրանք դեռևս մեծ ձնշման ներքո են գտնվում:

Գերմանական կայսրությունը, որպես Օսմանյան կայսրության խոշոր ռազմական դաշնակից, նույնպես խորապես ներգրավված է եղել այդ իրադարձություններում: Գերմանական կայսրության և քաղաքական, և ռազմական դեկավարությունը հենց սկզբից տեղյակ է եղել հայերի հետապնդումների և սպանությունների մասին: Գերմանիայի դեսպանատան և Օսմանյան Կայսրության հյուպատոսությունների գեկույցներում մնացած Գերմանիայի արտաքին գործերի նյութերը ծրագրված և կազմակերպված զանգվածային ջարդերի և տեղահանությունների փաստաթղթում են:

Զնայած բազմաթիվ գերմանացի զիտնականների, քաղաքագետների և եկեղեցականների, այդ թվում այնպիսի քաղաքագետներ, ինչպիսիք են Ֆիլիպ Շեյխերմանը, Կարլ Լիբնիստը կամ Մաթիա Էրցներգերը, ինչպես նաև բողոքական և կաթոլիկ եկեղեցին ներկայացնող նշանավոր անձանց, ինչպիսիք են Ադոլֆ Վոն Հարնաքը և Լորենց Վերտմանը, հրատապ ինդրանիքների՝ Գերմանական Ռեյխի կառավարությունը իր Օսմանյան դաշնակցի վրա վրա ձևադրուեց:

Եթե բողոքական աստվածաբան Յոկսոր Յոհաննես Լեպսիոսը 1915 թվականի հոկտեմբերի 5-ին Գերմանիայի Ռեյխստագին ներկայացրեց Ստամբուլում անցկացրած իր հետազոտության արդյունքները, հայերի ողջ սուրբեկտային կազմը գրաքննության ենթարկվեց Գերմանիայի Ռեյխի կառավարության կողմից: 1916 թվականին Գերմանիայի ռազմական գրաքննությունը արգելեց և առզավեց Յոհաննես Լեպսիոսի «Թուրքիայում հայ ժողովրդի վիճակի մասին գեկույցը»: Այս

փաստաթղթերի պատճենները, որոնք Լեպսիուսն անմիջապես ուղարկել էր Գերմանիայի Ռեյխստագի պատվիրակներին, բռնազավթեցին իշխանությունների կոմիտ և չհանձնվեցին պատվիրակներին մինչև 1919 թվականի պատերազմի ավարտը:

Այս՝ Գերմանիայի Ռեյխի արդեն մոռացված ճնշողական քաղաքականությունը ցուց է տալիս, որ պատմության այս դրվագը դեռևս սպասվում էր բավարարող կերպով լուծում ստանալ այստեղ՝ Գերմանիայում:

2005 ԹՎԱԿԱՆ, ՀՈՒՆԻՍԻ 14 ՎԵՆԵՍՈՒԵԼԱՅԻ ԲՈԼԻՎԱՐԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎ

Նախագահ՝ Նիկոլաս Մադուրո Մորոս

Բանաձև։ Համաձայնագիր, որի միջոցով այս ժողովն արտահայտում է հայ ժողովրդի, նրա կառավարության և Հայաստան-Վենեսուելա ամուր և զարգացող համայնքի հանդեպ իր՝ արդար և հետաձգված մարդասիրական ջատագովության ստարումը։

Պաշտոնական տեղեկագիր՝ թիվ 38.230, 7/18/2005

Հաշվի առնելով, որ

Մարդկության պատմության առաջին գիտակցարար ծրագրված, կազմակերպված և իրակացված ցեղասպանությունը տեղի է ունեցել 90 տարի առաջ՝ ուղղված հայ ժողովրդի դեմ, որ իրականացվել է «Երիտասարդ թուրքերի» ռեժիմի և իրենց «Պանթուրքիզմ» գաղափարախոսության կողմից հանգեցնելով գրեթե երկու միլիոն ժողովրդի բնաջնջում։

Հաշվի առնելով, որ

Նման բնույթի հանցագործությունները պետք է դատապարտվեն՝ կանխելու դրանց կրկնությունը, վերականգնելու գոհերի մարդկային և ազգային իրավունքները, ինչպես նաև ապահովելու հանցագործների պատիժը։

Հաշվի առնելով, որ

Այս ցեղասպանությունը արժանի է թուրքերի և աշխարհի բոլոր ժողովուրդների կողմից մերժմանը։

Հաշվի առնելով, որ

Վենետուելայի ժողովուրդը և պէտությունը շարունակաբար դատապարտել են ահարեկչությունը և ռասայական, էթնիկական, կրոնական ու քաղաքական խտրականությունը:

Հաշվի առնելով, որ

Վենետուելայի ժողովուրդը և պէտությունը մշտապես պայքարում են ահարեկչության բոլոր ձևերի՝ ներառյալ պէտական ահարեկչության դեմ:

Հաշվի առնելով, որ

Քաղաքական պատճառներով և շահերով պայմանավորված՝ ցեղասպանությունը հերքելու միջոցով պատմությունը փոխելու շարունակական փորձ է կատարվում:

Ազգային ժողովը որոշում է

Առաջին՝ Կոչ անել հայ ժողովրդին, նրա կառավարությանը և Հայաստան՝ Վենետուելա Համայնքին սատարելու իրենց արդարության գործող և հետաձգված մարդասիրական ձգումներին:

Երկրորդ՝ դիմել Եվրոպական միությանը հետաձգելու թուրքիայի անդամակցությունը մինչև նրա կողմից Հայոց Ցեղասպանության ճանաչումը:

Երրորդ՝ Հանձնաժողով նշանակել՝ այս բանաձեռ Հայաստանի խորհրդարանին և Հայոց կրոնական իշխանություններին հանձնելու լիազորությամբ:

Չորրորդ՝ Զևավորել հայ ժողովրդի հետ բարեկամության խորհրդարանական խումբ:

Տրված, ստորագրված և կնքված Դաշնային օրենսդիր պալատում՝ Ազգային ժողովում, Կարակասայում, 2005 թվականի հուլիսի 14-ին, անկախության 195-րդ և դաշնության 146-րդ տարելիցին:

**2005 թվական, դեկտեմբերի 15
ԼԻՏՎԱՅԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՅՄԻ
ԲԱՆԱԶԵՎԸ**

Հայ ժողովրդի ցեղասպանությունը ճանաչելու մասին

Վիլնյուս, 2005-12-15

Լիտվայի Հանրապետության Սեյմը, նշելով հայ ժողովրդի ցեղասպանության 90-րդ տարելիցը,

Դատապարտելով 1915 թվականին Օսմանյան Կայսրության թուրքերի կողմից իրականացրած հայ ժողովրդի ցեղասպանությունը,

Կոչ է անում Թուրքիայի Հանրապետությանը՝ ճանաչելու պատմական այս փաստը:

ԱՐԳԵՒՏԻՒՆԱԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ՕՐԵՆՔ 26.199

**2007 թվական, հունվարի 11
ԱՊՐԻԼԻ 24 «ՄԱՐԴԿԱՆՑ ՄԻՋԵՎ
ՀԱՆՈՒՐԺՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՐԳԱՆՔԻ ՕՐ»՝
ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ
ԿՐՄԾ ՑԵՂԱՄՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ**

Հոդված 1. Յուրքանացյուր տարի ապրիլի 24-ը հայտարարել որպես «Մարդկանց միջև հանդուրժողականության և հարգանքի օր»՝ ի հիշատակ այն ցեղասպանության, որի զոհն է դարձել հայ ժողովուրդը և այն ոգով, որ դրա հիշատակը մշտական դաս կլինի ներկայիս քայլերի և ապագայի նպատակների համար:

Հոդված 2. Լիազորել ծագումով հայ բոլոր աշխատողներին և պետական ծառայողներին՝ յուրաքանչյուր ապրիլի 24՝ հնարավորություն ունենալու մասնակցելու նրանց համայնքին հասցված ողբերգության հիշատակին նվիրված միջոցառումներին:

Հոդված 3. Լիազորել նախնական և միջնակարգ հանրակրթական հաստատություններում սովորող ծագումով հայ բոլոր աշակերտներին՝ մասնակցելու հոդված 1-ով սահմանված հիշատակման օրվան:

Հոդված 4. Հրավիրել բոլոր մարզային կառավարություններին՝ աջակցելու սույն օրենքի բանաձևերին:

Հոդված 5. Ծանուցել Գործադիր իշխանությանը:

**ՉԻԼԻԻ ՄԵՆԱՏԻ ԲԱՆԱՉԵՎ
2007 թվական, հունիսի 5
ՃԱՆԱՉԵԼՈՎ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Մեծարքը Մենատը, հաշվի առնելով,

1. Որ 1915 թվականի ապրիլի 24-ին Կոնստանդինուպոլսում անարդարացի ձերբակալումից և հետագայում հայ համայնքի առաջատար դասի սպանությունից հետո սկիզբ է դնում հայ քնակչության համակարգված բնաջնջման քաղաքականությանը:

2. Որ դաժան ցեղասպանությունը իրականացվել է 1915 և 1923 թվականների միջև ընկած ժամանակահատվածում, որի արդյունքում մահացել են ավելի քան 1.5 միլիոն հայ քաղաքացիներ, որոնք հազարավոր տարիներ ապրում էին իրենց նախնիների հողերում,

3. Որ այս դատապարտելի արարքը 20-րդ դարի առաջին երեսիկ ոչնչացումն է, և ավելին՝ դրա վերաբերյալ ցանկացած մերժողական գանահատական կամ մեկնաբանում նշանակում է ազգի՝ մարդու իրավունքների կոպիտ խախտում:

4. Որ, չնայած մարդկության հավաքական հիշողությունը ջնջելու մտադրությանը և գերտերությունների կողմից այս գործողություններին վերջ դնելու զգայունության կորստին, ամբողջ աշխարհի հայերը և մի քանի կազմակերպություններ գտել են միջազգային հանրության մի մաս, որը կարող է ձանաչել այն ցեղասպանությունը, որի զոհերն են դարձել իրենք:

5. Որ նման ձանաչում է տեղի ունեցել 1985 թվականին ՄԱԿ-ի Խորականության կանխման և փոքրամասնությունների պաշտպանության ենթահանձնաժողովը, որը Հայաստանում կատարված այս դեպքը որպես ցեղասպանություն է որակել:

6. Որ որոշ երկրներ, ինչպիսիք են Ռուսական, Արգենտինան, Հունաստանը, Բուլղարիան, Բելգիան, Շուտաստանը, Իտալիան, Լիբանանը, Շվեյցարիան, Շվեյցարիան, Հոլանդիան, Վենետիկան, Լիտվան, Կանադան և Ֆրանսիան, Եվրախորհրդարանի նման ընդունել են իրենց սեփական բանաձեռքը:

7. Որ մեր ազգը դեռ պետք է զջա մշտապես միջազգային հարաբերություններում անկախ դրանց կարևորությունից, ցանկացած համաձայնագրերից կամ փոխազդումից վեր կանգնած մարդու իրավունքների գերակայությունը վկայակոչելու համար:

8. Որ, հետևաբար, այն էթիկական կամ քարոյական հրամայական է, որը Զիլին ընդունում է բանաձև, որը ճանաչում է Օսմանյան կայսրության կողմից Հայաստանում իրականացված ցեղասպանությունը՝ անպաշտպան մարդկանց նկատմամբ, ովքեր այժմ միջազգային հանրության մի մասից, մասնավորապես Թուրքիայից քարոյական փոխառությունը են պահանջում:

Վերոհիշյալ խնդիրների ուժով Հանրապետության Սեծարգու Սենատը որոշում՝

1. աջակցել հայերին՝ դատապարտելու իրենց ժողովրդի դեմ իրականացված ցեղասպանությունը՝

2. կոչ անել Զիլիի կառավարությանը՝ հավատարիմ լինել Միավորված ազգերի 1985 թվականի որոշմանը:

ՇՎԵԴԻԱՅԻ ԽՈՐՀՈՅԱՐԱՆԻ ԲԱՆԱՁԵՎԸ

2010 թվական, մարտի 11

1. Առաջարկություն Խորհրդարանի որոշման համար

1. Խորհրդարանը հայտարարում է իր որոշումը թե ինչ է ամրագրված Շվեդիայի՝ 1915 թվականի հայերի, ասորիների, սիրիացիների, քաղեականների և Պոնտոսի հույների դեմ կատարված ցեղասպանության վերաբերյալ միջնորդության մեջ:

2. Խորհրդարանը հայտարարում է իր որոշումը առ այն, որ միջնորդության մեջ Շվեդիան պետք է գործի ԵՄ-ի և ՄԱԿ-ի շրջանակներում՝ 1915 թվականի հայերի, ասորիների, սիրիացիների, քաղեականների և Պոնտոսի հույների դեմ կատարված ցեղասպանությունը միջազգայնորեն ճանաչելու համար:

3. Խորհրդարանը հայտարարում է իր որոշումը առ այն, որ Շվեդիան պետք է գործի այսպես, որ Թուրքիամ ճանաչի 1915 թվականի հայերի, ասորիների, սիրիացիների, քաղեականների և Պոնտոսի հույների դեմ կատարված ցեղասպանությունը

2. Նախապատմություն

«Կենդանի պատմության համար ֆորում է հանդիսանում այն իշխանությունը, որը Հոլոքոստի հիման վրա ունի առաքելություն աշխատելու այնպիսի հարցերի հետ, որոնք վերաբերում են հանդուրժողականությանը, ժողովրդավարությանը և մարդու իրավունքներին։ Լուսավորելով մարդկային պատմության մութ մասերը՝ մենք ցանկանում են ազգել ապագայի վրա»:

Այսպես կարելի է կարդալ մի գործակալության նկարագրությունը, որը Շվեյշիայի կառավարության հրամանով 1915 թվականի ցեղասպանության մասին այլոց կրթելու առաքելություն ունի: Պատմության այս դասը այսօրվա ժողովրդավարության անկյունաբարերից մեկն է, որից մենք սովորել ենք մեր փսակները և մենք պայքարում ենք ավելի լավ ապագայի համար կանխելով վաղ ժամանակների սխալների կրկնությունը:

Ամեն դեպքում հետազա սխալ քայլերը կանխումը չի կարող իրականացվել, եթե որևէ մեկը բացահայտորեն չի ճանաչում իր կատարած սխալները: Այպիսով, պատմության ուղղիոնիզմը պատմության մութ էջերի կրկնությանը նպաստող վտանգավոր գործիք է:

1915 թվականի ցեղասպանությունն առաջին հերթին կործանեց հայերին, ասորիներին, սիրիացիներին, քաղդեականներին և Պոնտոսի հոլովներին, բայց հետազայում նաև այլ փոքրամասնությունների համար հետևանքներ ունեցավ: Դա մեծ Թուրանական կայսրության Մեծ Թուրանի երազանքն էր, որն իրականացվեց թուրք դեկավարների կողմից, որոնք 19-րդ դարի սկզբին ցանկանում էին էրենիկապես գտել քայրայվոր Օսմանյան կայսրության մնացորդը: Նրանք դրան հասան ընթացող համաշխարհային պատերազմի քողի տակ, եթե կայսրության հայ, ասորի, սիրիացի, քաղդեական և Պոնտոսի հոլովն բնակչությունը գորեք ամբողջովին բնաջնջվեց: Հետազոտողների հաշվարկներով մոտավորապես 1,500,000 հայեր, 250,000-ից 500,000 ասորիներ, սիրիացիներ, քաղդեականներ և մոտավորապես 350,000 Պոնտոսի հոլովներ սպանվել կամ ոչնչացվել են:

1918 թվականի Թուրքիայի հաղթանակին հաջորդող կարճ ժամանակահատվածի ընթացքում՝ մինչև Սուլատոֆա Քեմալի դեկավարության ներքո գտնվեղ Թուրքական ազգայնական շարժման ժամանակները, ցեղասպանությունը բացահայտորեն քննարկվում էր: Քաղաքական և ռազմական առաջնորդները դատապարտվեցին մեղադրվելով «պատերազմի հանցագործությունների» և «մարդդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների» համար: Նրանց մի քանիսը մերավոր ճանաչվեցին և դատապարտվեցին մահապատժի կամ ազատազրկման: Այս դատավարությունների ժամանակ Օսմանյան կայսրության փոքրամասնությունների հետապնդումների վերաբերյալ սարսափելի մանրամասներ բացահայտվեցին: Այսպիսով Թուրքիան այն նույն փուլով անցավ, ինչ որ Գերմանիան Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ընթացքում: Այնուամենայնիվ, դատական վարույթը կարճ կյանք ունե-

ցավ: Թուրքիայի ազգայնական շարժման առաջացումը և սուլթանության լուծարումը հանգեցրին դատավարությունների դադարեցմանը և մեղադրյալների մեծա մասը ազատ արձակվեց: Քրիստոնյա բնակչության գրեթե ամբողջ մասց մասը՝ հայեր, ասորիներ, սիրիացիներ, քաղեականներ և Պոնտոսի հույներ, արսորվեցին այն վայրերից, որտեղ բնակվել էին հազարավոր տարիներ:

3. ՄԱԿ-ի Ցեղասպանության մասին 1948 թվականի Կոնվենցիան, Եվրախորհրդարանը և պաշտոնական ճանաչումները

Ուաֆայել Լեմկինը՝ լեհական հրեա իրավաբանը՝ ով 1940-ականների ընթացքում «ցեղասպանություն» տերմինի հեղինակը և ՄԱԿ-ի Ցեղասպանություն հանցագործության կանխման և պատժման մասին Կոնվենցիայի հայրը, լիովի տեղյակ էր 1915 թվականի ցեղասպանության և միջազգային հանրության միջամտության ձախողման մասին: Իր մշակած սահմանումը ընդգրկվել է ՄԱԿ-ի Կոնվենցիայի մեջ, որն արտահայտում է հետևյալը

Հոդված 2. Սույն Կոնվենցիայում ցեղասպանություն նշանակում է հետևյալ գործողություններից ցանկացածը՝ կատարված ազգային, էթնիկական, ցեղական կամ կրոնական որևէ խմբի, որպես այդպիսին, լրիվ կամ մասնակի ոչնչացման մտադրությամբ

- այդ խմբի անդամների սպանությունը,
- այդ խմբի անդամներին մարմնական լուրջ վնասվածքներ կամ մտավոր վնաս պատճառելը,
- որևէ խմբի համար կյանքի այնպիսի պայմանների միտումնավոր ստեղծումը, որոնք ուղղված են նրա լրիվ կամ մասնակի ֆիզիկական ոչնչացմանը,
- այդ խմբի միջավայրում մանկածնությունը կանխելուն միտված միջոցների իրականացումը,
- երեխաների բռնի փոխանցումը մարդկային մի խմբից մյուսին:

Ավելին սահմանված է, որ ներկային ՄԱԿ-ի 1948 թվականի Կոնվենցիան նոր օրենսդրություն չէ, այլ միմիայն գոյություն ունեցող «մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների» մասին միջազգային օրենքների վավերացում է, որոնք շարադրված են 1920 թվականի Սերի Պայմանագրի 230-րդ հոդվածում: Նույնիսկ կարևոր փաստ է այն, որ Պատերազմի Հանցագործությունների և Մարդկության Դեմ ուղղված Հանցագործությունների կանոնադրական սահմանափակում-

ների անընդունելիության մասին ՄԱԿ-ի Կոնվենցիան՝ ընդունված 1968 թվականի նոյեմբերի 26-ին, ուժի մեջ սկած 1970 թվականի նոյեմբերի 11-ից վավերացնում է դրա հետադարձ ուժը և ոչ պարտադիր քննությունը: Հենց այս պատճառով, համաձայն ՄԱԿ-ի Կոնվենցիայի և Օսմանյան կայսրությունում տեղի ունեցած ջարդերը, և Հոլոքոստը ցեղասպանության դեպքեր են՝ չնայած այն փաստին, որ դրանք տեղի են ունեցել մինչև կոնվենցիայի սահմանումը:

ՄԱԿ-ի պատմության ընթացքում ցեղասպանության մասին երկու խոշոր հետազոտություններ գեկույցներ են պատրաստվել: Առաջինը, այսպես կոչված, 1978 թվականի Ռուսաշայանկիկոյի գեկույցն էր և երկրորդը՝ Ռուսաթարերի գեկույցը, որը քննարկվել է 1985 թվականին, (Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի Տնտեսական և սոցիալական խորհուրդ, Խորականության կանխման և փոքրամասնությունների պաշտպանության Ենթահանձնաժողով, երեսունութերորդ նստաշրջան, ժամանակավոր օրակարգի կողմէ 4 E/CN.4/Sub.2/1985/6): 1915 թվականի ցեղասպանությունը մի քանի տեղերում հիշատակվում է որպես 20-րդ դարի ընթացքում տեղի ունեցած ցեղասպանության օրինակ: 1985 թվականի օգոստոսին ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի Ենթահանձնաժողովում գեկույցը քվեարկվել է 14 կողմ, 1 դեմ (4 ձեռնպահ) կարգով: 1987 թվականի հունիսի 18-ին Եվրախորհրդարանը պաշտոնապես ճանաչեց Հայոց ցեղասպանությունը: 1965 թվականին ցեղասպանության 50-րդ տարելիցին, մի քանի երկրներ և կազմակերպություններ պաշտոնապես ճանաչեցին 1915 թվականի ցեղասպանությունը, այդ թվում՝ Ուրուգվայը (1965 թ.), Կիպրոսը (1982 թ.), Ռուսաստանը (1995 թ.), Հունաստանը (1996 թ.), Լիբանանը (1997 թ.), Բելգիան (1998 թ.), Ֆրանսիան (1998 թ.), Բուլղարիան (2000 թ.), Վատիկանը (2000 թ.), Շվեյցարիան (2003 թ.), Արգենտինան (2003 թ.), Կանադան (2004 թ.), Սլովակիան (2004 թ.), Նիդերլանդները (2004 թ.), Լեհաստանը (2005 թ.), Վենեսուելան (2005 թ.), Գերմանիան (2005 թ.), Լիտվան (2005 թ.) և Չիլին (2007 թ.):

4. 1915 թվականի Ցեղասպանության մասին հետազոտությունը և Շվեդիայի դիրքորոշումը

Հոլոքոստից հետո 1915 թվականի ցեղասպանությունը համարվում է արդի ժամանակների ամենաուսումնասիրված գործը: Այսօր ցեղասպանագետների ձնշող մեծամասնության մեջ մի լայն և միջատար-

կայական կոնսեսուս գոյություն ունի, որոնք Առաջին Համաշպարհային պատերազմի ընթացքում Օսմանյան Կայսրությունում տեղի ունեցած զանգվածային ջարդերը ցեղասպանություն են համարում, և որը «ցեղասպանություն նախատիպ» է համարվում (մինչդեռ Հոլոքոստը կոչվում է «ցեղասպանություն հարացուց»): Ցեղասպանագետների միջազգային ասոցիացիան (TAGS)՝ այս օլորտում անկախ համաշխարհային առաջատար և միջառարկայական մարմինը, մի քանի առիթներով ժամանակ այս հարցի շուրջ մի կոնսեսուս է վավերացրել՝ 1997 թվականի հունիսի 13-ին, 2005 թվականի հունիսի 13-ին, 2007 թվականի հոկտեմբերի 13-ին և 2008 թվականի ապրիլի 23-ին: 2007 թվականի հուլիսի 13-ի բանաձևը շարադրված է հետևյալ կերպ:

Հաշվի առնելով այն, որ ցեղասպանության հերքումը լայնորեն ճանաչված է որպես ցեղասպանության եզրափակիչ փուլ, որն ամբարտում է ցեղասպանության հանցագործների անպատճելիությունը և ակնհայտորեն ճանապարհ է հարթում ապագա ցեղասպանությունների համար:

Հաշվի առնելով այն, որ Օսմանյան կայսրության՝ Առաջին համաշխարհային պատերազմի ընթացքում կամ հետո փորքամասնությունների դեմ իրազրծած ցեղասպանությունը, որը սովորաբար անվանվում է որպես ցեղասպանություն միայն հայերի դեպքում՝ Օսմանյան կայսրության կողմից քրիստոնյա այլ փորքամասնությունների դեմ որակապես քիչ տարբերվող ցեղասպանությունների առկայության ճանաչելը,

ՈՐՈՇՎՈՒՄ Է, որ դա Ցեղասպանագետների միջազգային ասոցիացիայի դատապարտում է, որ քրիստոնյա փորքամասնությունների դեմ 1914 թվականից մինչև 1923 թվականը Օսմանյան կայսրության կողմից իրականացվել է ցեղասպանություն հայերի, ասորիների և Պոնտոսի ու Անտոլիայի հույների դեմ:

ԱՅՆՈՒՃԵՏԵՎ ՈՐՈՇՎՈՒՄ Է, որ Ասոցիացիան կոչ է անում Թուրքիային՝ ճանաչելու ժողովուրդների դեմ կատարած ցեղասպանությունները, խնդրելու պաշտոնական ներողություն և ռեստիտուցիայի (փոխհասուցման) հրատապ ու բովանդակալից քայլեր կատարել:

Հունիսի 8-ին ցեղասպանության ավելի քան 60 համաշխարհային առաջատար փորձագետներ դիմում են ստորագրել՝ ուղղված Խորհրդարանին, որտեղ նրանք ժխտել են 1915 թվականի ցեղասպանության վերաբերյալ գիտնակնների միջև եղած տարակարծությունը: Հետազո-

տությունը պետք է շարունակվի և թե՛ Թուրքիան, թե՛ աշխարհը բաց, անկախ և անխափան հնարավորություններ պետք է ապահովվեն, Թուրքիան կողմից պետք է իր արխիվների լիարժեք ուսումնասիրման, գիտնականների, հետինակների, լրագրողների և հրատարակիչների կողմից նման քննարկումներ կատարելու թույլտվություն տա կրելով ցեղասպանության իրականության մասին մեկնաբանություններ կատարելու համար մեղադրվելու ռիսկը:

Ուսիսալայի համալսարանի նոր հետազոտությունը վկայում է նաև 1915 թվականի Վերաբերյալ Շվեդիայի իրական գիտելիքի մասին: Շվեդիայի արտաքին գործերի նախարարը և Գլխավոր շտաբի աշխատակազմը լավատեյակ էին ընթացող բնաջնջումների մասին Շվեդիայի դեսպան Պեր Գյուտավ Օօյուսան Կոսվա Անցկարսվարդի և Շվեդիայի Ռազմական կցորդ Էինար աֆ Վիրսենի (Երկուսն էլ տեղակայված լինելով Կոստանդնուպոլսում՝ Ստոկհոլմ ուղարկած գեկույցների միջոցով: Դրանց մեջ կարելի է ընթերցել հետևյանները

*Անցկարսվարդ, 1915 թվական, հուլիսի 6. «Պարո ն նախարար, հայերի հետապնդումները սարսափելի չափերի են հասել և ամեն ինչ մատնացույց է անում այն փաստը, որ երիտրուրքերը ցանկանում են օգովվել այդ հնարավորությունից, քանզի որոշ պատճառների ուժով արտաքին ձնշումներ չկան, որոնցից նրանք կարող են վախենալ՝ ընդմիշտ վերջ դնելու հայկական հարցին»: Մրա համար միջոցները բավականին պարզ են, և դրանք կիրառվում են հայ ժողովրդի բնաջնջման ճանապարհով»:

* Անցկարսվարդ, 1915 թվական, հուլիսի 22. «Ոչ միայն հայ, այլև հույն ազգությամբ թուրքական սեբյելտներն են այժմ ենթարկվում դաժան հետապնդումների... Պրն. Ծամադրսի համաձայն՝ [հունական գործերի ժամանակավոր հավատարմատար] դրանք (տեղահանությունները) չեն կարող լինել այլ բան, քան Թուրքիայում բնաջնջման պատերազմ հույն ժողովրդի դեմ...»:

* Անցկարսվարդ, 1915 թվական, սեպտեմբերի 2. «Վեց, այսպես կոչված, հայկական վիլայեթներ, թվում է, ամբողջովին մաքրվել են կաթոլիկ հայերից... Ակնհայտ է, որ թուրքերն օգտվում են այժմ՝ պատերազմի ժամանակ հայ ժողովրդին բնաջնջելու հնարավորությունից, այնպես որ, եթե խաղաղություն տիրի, հայկական հարցն այլս գոյություն չունենա»:

* Վիրսեն, 1916 թվական, մայիսի 13. «Առողջական վիճակն Իրարում սարսափելի է: Տիֆի տենող բազմաթիվ զոհեր է պատճառում: Հա-

յերի տեղահանությունները զգալիորեն նպաստել են վարակի տարածմանը, քանի որ հարյուր հազարավոր արտաքաշածներ (հայեր) քաղցից կամ ճանապարհների զրկանքներից մահացել են»:

* Անցկարսվարդ, 1917 թվական, հունվարի 5. «Իրավիճակը բոլորովին այլ կիխներ, եթե Թուրքիան հետևեր Կենտրոնական իշխանությունների խորհրդին թույլ տալով նրանց կազմակերպելու պահուատավորման հարցը և այն ... Նույնիսկ ավելի վատ է այն, որ սա ամեն դեպքում հայերի բնաջնջումն է, որը, թերևս, կարող էր կանխվել, եթե գերմանական խորհրդատունները ժամանակին իշխանություն ստանային քաղաքացիական աշխատակազմի նկատմամբ, քանի որ գերմանացի սպաներն իրականում զբաղվում են բանակով և նավատորմով»:

* Էնվյո Ահլգրեն, 1917 թվականի օգոստոսի 20. «Բարձր գները շարունակում են աճել... Կան մի քանի պատճառներ: ... և, վերջապես, շատ է նվազում աշխատութը, որը մասամբ պայմանավորված է մորիլիզացումով, բայց մասամբ էլ հայ ցեղի բնաջնջմամբ»:

Իր հուշերում՝ «Խաղաղության և պատերազմի հուշեր» (1942), Wirsén-ը մի ամբողջ գրուի նվիրել է ցեղասպանությանը: «Մի ազգի սպանություն» աշխատության մեջ Wirsén-ը գրում է.

«Պաշտոնապես սրանք (տեղահանությունները) հայ բնակչությանը Հյուսիսային Միջազգեստի և Սիրիայի տափաստանների շրջանները տեղափոխելու նպատակ ունեն, բայց իրականում դրանք ուղղված են հայերի բնաջնջմանը, որի արդյունքում մաքուր թուրքական տարրը Փոքր Ասիայում գերիշխող դիրքի կարող է հասնել... Հայ ժողովրդի բնաջնջումը Փոքր Ասիայում կարող է խախտել մարդկային բոլոր զգացմունքները: Այն ճանապարհը, որով հայկական հարցը լուծվեց, սարսափելի է»:

Բացի այդ, կան միսիոներների և դաշտային աշխատողների բազմաթիվ վկայություններ, ինչպիսիք են Ալմա Յոհանսոնի, Մարիա Անհոլմի, Լարս Էրիկ Հյոգբերգի, Է. Ջոն Լարսոնի, Օլգա Սորերգի, Պեր Փերիսոնի և այլ հրապարակումներում: Հյելմեր Բրենթինզը հենց առաջին մարդն է, ով Լեմկինից վար օգտագործեց ցեղասպանություն բառը («folkmord»), եթե նա 1917 թվականի մարտի 26-ին հայության հալածանքները կոչեց «կազմակերպված և համակարգված ցեղասպանություն ավելի վատ, քան մի բան, որ մենք երբեք տեսել ենք Եվրոպայում»:

1915 թվականի ցեղասպանության ճանաչումը ոչ միայն կարևոր է տուժած էթնիկական խմբերի ու փոքրամասնությունների փոխհատուցում ստանալու համար, որոնք շարունակում են այրել Թուրքիայում,

այլև իմթանելու Թուրքիայի զարգացումը: Թուրքիան չի կարող ավելի ժողովրդավարական դառնալ, եթե իր անցյալի ճշմարտությունը հերքվում է:

Նայ լրագրող Հրանտ Դինքը սպանվել է ցեղասպանության վերաբերյալ բացէիբաց արտահայտվելու համար և մի բանիս էլ հետապնդվել են միևնույն տիրահոշչակ 301-րդ հոդվածով: Թուրքիայի կառավարության կողմից օրենքի վերջին փոփխությունները զուտ կոսմետիկ բնույթ են կրում և որևէ փոփխություն չեն ենթադրում: Ասում են՝ պատմությունը պետք է պատմաբաններին թողնել և մենք լիովին համաձայն ենք: Սակայն, դա բաղադրագետների պարտականությունն է՝ գործել պատմական փաստերին և պատմական հետազոտություններին համապատասխան:

Բացի դրանից, Շվեդիայի՝ ճշմարտության և պատմական փաստի ճանաչումը չգետք է Թուրքիայի բարեփոխումների աշխատանքի կամ Թուրքիա-ԵՄ բանակցությունների համար որևէ խոչընդոտ ենթադրի: Վերոհիշյալ հիմքերով մենք համարում ենք, որ Շվեդիան պետք է ճանաչի 1915 թվականի՝ հայերի, ասորիների /սիրիացիների/, քաղղեացիների և Պոնտոսի հույների ցեղասպանությունը: Սա խորհրդարանը Կառավարությանը պետք է ներկայացնի՝ որպես իր դիրքորոշում:

Բացի դրանից, մենք կարծում ենք, որը Շվեդիան պետք է գործի միջազգայնորեն՝ ԵՄ և ՄԱԿ-ի շրջանակներում ճանաչելու 1915 թվականի հայերի, ասորիների /սիրիացիների/ քաղղեացիների և Պոնտոսի հույների ցեղասպանությունը: Սա խորհրդարանը Կառավարությանը պետք է ներկայացնի՝ որպես իր դիրքորոշում:

Քանի դեռ երկրները, ինչպիսին Շվեդիան է, ձեռում ունեցած ճշմարտությամբ և փաստերով չեն դիմագրավում Թուրքիային, Թուրքիան չի կարող առաջ տանել իր ճանապարհը դեպի ավելի բաց հասարակություն, ավելի լավ ժողովրդավարություն և լիովին բացել ԵՄ-ին անդամակցելու իր հնարավորությունները: Հետևաբար, Շվեդիան պետք է գործի այնպես, որ Թուրքաին ճանաչի 1915 թվականի հայերի, ասորիների /սիրիացիների/ քաղղեացիների և Պոնտոսի հույների ցեղասպանությունը: Սա խորհրդարանը Կառավարությանը պետք է ներկայացնի՝ որպես իր դիրքորոշում:

Ստոկհոլմ, 2008 թվական, հոկտեմբերի 2

Մաս 3

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐՈՒՄ

ՄԻԱՎՈՐՎԱԾ ԱԶԳԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ
ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՀԱՏԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՏԽԱԺՈՂՈՎՔ ԶԵԿՈՒՅՑ

1948 թվական, մայիսի 28

«... Եոյակ միության Կառավարությունների կողմից այս առիթով Թուրքիայի կառավարությանը տրված նախազգուշացումը հստակ գործ ուներ ժամանակակից տերմինով «մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների» արարքներից մեկի հետ, որն ուղղված է սրոդելու կառավարության կողմից իր իսկ սուբյեկտների դեմ կատարած աննարդկային արարքները:»

Միավորված ազգերի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի Տնտեսական և սոցիալական խորհուրդ

Ձեկույցը պատրաստվել է Միավորված ազգերի Պատերազմի հանցագործությունների հանձնաժողովի կողմից

Միավորված ազգերից ստացված խնդրանքի համաձայն

Սահմանափակված - E/CN.4/W.20 -1948 թվականի մայիսի 28

Պատերազմի հանցագործների դատավարություններից ծագող, մարդու իրավունքներին վերաբերող տեղեկատվություն

II. Զարգացումներն Առաջին համաշխարհային պատերազմի ընթացքում

1. Հայերի զանգվածային ջարդերը Թուրքիայում

Թուրքիայում Առաջին համաշխարհային պատերազմի սկզբին տեղի ունեցած հայ բնակչության զանգվածային ջարդերի հետ կապված Ֆրանսիայի, Մեծ Բրիտանիայի և Շոտլանդիայի Կառավարութ-

յունները 1915 թվականի մայիսի 28-ին ընդունել են հոչակագիր՝ դրանք հայտարարելով որպես «մարդկության և քաղաքակրթության դեմ ուղղված հանցագործություններ», որի համար Թուրքիայի Կառավարության բոլոր անդամներն իրենց այդ ջարդերում ներգրավված գործակալների հետ պետք է պատասխանատվության ենթարկվեին: Հոչակագիր համապատասխան մասում ասվում է հետևյալը:

«Հաշվի առնելով մարդկության և քաղաքակրթության դեմ ուղղված Թուրքիայի այդ նոր հանցագործությունները՝ Դաշնակից կառավարությունները հրապարակավ հայտարարում են Բարձր Դուռը, որ իրենք անձամբ են պատասխանատվության ենթարկելու Օսմանյան կառավարության բոլոր անդամներին և այդ ջարդերում ներգրավված նրանց գործակալներին»:

Ինչպես այնուհետև ավելի մանրամասն կերևա, Եռյակ միության կառավարությունների կողմից այս աղիթով Թուրքիայի կառավարությանը տրված նախազգուշացումը հստակ գործ ուներ ժամանակակից տերմինով «մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների» արարքներից մեկի հետ, որն ուղղված է սքողելու կառավարության կողմից իր իսկ սուրբեկունների դեմ կատարած անմարդկային արարքները:

Թուրքիայի հետ առաջին հաջորդության պահմանագիրը՝ 1920 թվականի օգոստոսի 20-ին ստորագրված Սկրի պայմանագիրը իր՝ պատերազմի օրենքների և սովորույթների խախատումների վերաբերյալ դրույթների հետ (Հոդվածներ 226-228, որոնք համապատասխանում են Վերսալի պայմանագրի հոդվածներ 228-230) լրացուցիչ կերպով պարունակում եր մեկ այլ դրույթ՝ հոդված 230, որով Թուրքիայի կառավարությունը ստանձնեց Դաշնակից Պետություններին հանձնել Թուրքիայի տարածքում պատերազմի ժամանակ զանգվածային ջարդեր իրականացրած պատասխանատու անձանց: Հոդվածի համապատասխան մասերը հետևյալն են՝

Թուրքական կառավարությունը պարտավորվում է դաշնակից պետություններին հանձնել բոլոր նրանց, որոնց ձերբակալումը անհրաժեշտ կհամարեն նրանք, որպես պատասխանատուների 1914 թվականի օգոստոսի 1-ի դրությամբ Թուրքական կայսրության մաս կազմող տարածքի վրա շարունակվող պատերազմի պայմաններում իրականացված կոտորածների համար...»:

«Դաշնակից պետությունների իրավասության տակ է դրվում այդ անձանց դատելու տրիբունալների հաստատումը, և թուրքական կա-

ոավարությունը պարտավորվում է ճանաչել այդ տրիբունալները»

«Այն դեպքում, եթե Ազգերի լիգան կարողանա ճիշտ ժամանակին ստեղծել նշված վայրագությունները դատելու իրավասություն ունեցող դատարան, Դաշնակից տերություններին իրավունք է վերապահվում հանձնել նշված մեղադրյալներին այդ դատարանին, իսկ օսմանյան կառավարությունը հավասարապես պարտավորվում է ճանաչել այդ դատարանը»:

Սկզի հաշոտության պայմանագրի հոդված 230-ի դրույթները Դաշնակիցների 1915 թվականի նոտային համապատասխան, ակնհայտողեն մտադրված էին ծածկելու նախորդ բաժնին վերաբերող հանցագործությունները, որոնք իրականացվել էին Թուրքիայի տարածքում հայ կամ հույն ռասայի պատկանող Թուրքիայի քաղաքացիների դեմ: Այս հոդվածը, հետևապես, Նյուրենբերգի և Տոկիոյի Կանոնադրությունների Հոդված 6 զ և 5 գ-ի նախադեպերն են, և այն, ինչպես կարելի է հասկանալ այդ արարքներից, «մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների» կատեգորիաների մեկ օրինակ է առաջարկում:

Այնուամենայնիվ Սկզի պայմանագիրը չվավերացվեց և ուժի մեջ չմտավ: Այն փոխարինվեց 1923 թվականի հուլիսի 24-ի Լոզանի պայմանագրով, որը պատերազմի հանցագործություններ պատժիմների վերաբերյալ դրույթներ չեր պարունակում, բայց ուղեկցվում էր «Ամենասիրայի հռչակագրով» այն բոլոր հանցագործությունների համար, որոնք կատարվել էին 1914 թվականի օգոստոսի 1-ից մինչև 1922 թվականի նոյեմբերի 20-ը:

**ԵՎՐՈՊԱՅԻ ԽՈՐՉՈՒՐԴ
ԽՈՐՉՈՒՐԱՄԱԿԱՆ ՎԵՀԱԺՈՂՈՎՔ ԲԱՆԱՁԵՎ
2001 թվական, ապրիլի 24**

Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը

Փաստաթուղթ 9056

Գրավոր հոչակագիր No. 320

Այս գրավոր հռչակագիրը պարտավորեցնում է միայն այն անդամներին, ովքեր ստորագրել են այն,

Այսօր հիշատակելով 20 - րդ դարի առաջին ցեղասպանության տարելիցը՝ Հայոց ցեղասպանությունը, և հարգանքի տուրք մատուցելով նրա զոհերի հիշատակին.

Դատապարտելով ցեղասպանության հանցագործության բոլոր դրսորումները՝ որպես մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություններ.

Հաշվի առնելով, որ Ցեղասպանության ակտերը միանշանակ մերժելը անհրաժեշտ միջոց է, որը կօգնի խուսափել դրա կրկնությունից.

Նկատի ունենալով այն փաստը, որ բազմաթիվ Եվրոպական հաստատություններ, Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունների միշարք խորհրդարաններ ընդունել են Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչող բանաձեռք և հայտարարություններ, Ֆրանսիայի Ազգային ժողովը՝ օրենք.

Հաշվի առնելով, որ միջազգային հանրության կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը ի վերջո թույլ կտա թուրքական իշխանություններին կատարել նմանատիպ ընդունում և որպես հետևանք կհանգեցնի հայ - թուրքական հարաբերությունների բարելավմանը և հետևաբար կնպաստի տարածաշրջանային խաղաղությանը, անվտանգությանն ու կայունությանը,

Ներքոսորովայները՝ Վեհաժողովի անդամները, դիմում են Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական Վեհաժողովի անդամներին՝ ձեռնարկել անհրաժեշտ քայլերը՝ ուղղված 20-րդ դարի սկզբին Օսմանյան կայսրության կողմից հայերի դեմ իրականացրած ցեղասպանության ճանաչմանը:

Ստորագրեցին

Ընդհանուր = 63

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԽՈՂՀՄԱՐՄԱՆ ԲԱՆԱՉԵՎԸ

«ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՈՒԾՄԱՆ ՄԱՍԻՆ» 18 ՀՈՒՆԻՍԻ 1987թ.

Եվրոպական խորհրդարանը՝ նկատի ունենալով

- սոցիալիստների խմբի անունից պր. Սարիի և մյուսների ներկայացրած առաջարկությունը Հայկական հարցի քաղաքական լուծման մասին (փաստաթուղթ 2-737/84թ.),

- պր. Կոլոկոտրոնիսի ներկայացրած առաջարկությունը Հայկական հարցի և ապրիլի 24-ը Հայոց ցեղասպանության հիշատակի օր հայտարարելու մասին (փաստաթուղթ 2-360/ 85թ.),

- Եվրոպական խորհրդարանի քաղաքական հանձնաժողովի գեկուցագիրը (փաստաթուղթ 2-33/ 87թ.),

ա) հաշվի առնելով՝

- պր. Ժակեի և նրա համախոհների ներկայացրած առաջարկությունը հայ ժողովրդի կացության մասին (փաստաթուղթ 1-782/ 81թ.),

- սոցիալիստների խմբի անունից տիկ. Դյուպորի և պր. Գինիի ներկայացրած առաջարկությունը Հայկական հարցի քաղաքական լուծման մասին (փաստաթուղթ 1-735/ 83թ.),

- տիկ. Դյուպորի գրավոր հարցումը Հայկական հարցի մասին,

- Եվրոպական խորհրդի մշակութային գործերի մինիստրների խորհրդակցության 1986թ. նոյեմբերի 13-ին ընդունված որոշումը, որը վերաբերում է Եվրոպական ճարտարապետական ժառանգության պահպանությանը ներառյալ Եվրոպական տնտեսական համագործակցության երկրների տարածքից դուրս գտնվող հուշարձանները,

թ) համոզմունք հայտնելով, որ Թուրքիայում բնակվող հայ ժողովրդի ճանաչումն իսկ ենթադրում է նրա ճանաչումը որպես ինքնատիպ էրնիկական, մշակութային, լեզվական և կրոնական փոքրամասնություն,

զ) նկատի ունենալով, որ հայերը ՄԱԿ-ի 1948 թ. կոնվենցիայի համաձայն այդ իրադարձությունները (1915 թ. կոտորածները) որպես են որպես կազմակերպված ցեղասպանություն,

դ) նկատի ունենալով, որ թուրքական պետությունը մերժում է ցեղասպանության մեղադրանքը համարելով անհիմն,

ե) հաստատելով, որ թուրքական կառավարությունը, մերժելով մինչև օրս՝ ճանաչել 1915թ. ցեղասպանությունը, շարունակում է այդ-

պիտով զրկել հայ ժողովրդին իր սեփական պատմության իրավունքից,

զ) նկատի ունենալով, որ պատմականորեն ապացուցված Հայոց ցեղասպանությունը մինչև այժմ ոչ ենթարկվել է քաղաքական դատապարտման և ոչ էլ ստուգել է համապատասխան հատուցում,

Ե) նկատի ունենալով, որ Թուրքիայի կողմից Հայկական ցեղասպանության ճանաչումը այսուհետև կդիտվի որպես հայերի նկատմամբ բարոյական իրավունքի վերականգման խորապես մարդկային ակտ, որը միայն պատիվ կարող է բերել թուրքական կառավարությանը,

ը) խորապես ափսոսանք հայտնելով և դատապարտելով 1973-ից 1986 թթ. ընթացքում հայկական խմբավորումների անհմաստ ահաբեկ-չությունը, ինչպես նաև բազմաթիվ մահափորձեր, որոնց հետևանքով զոհվեցին կամ վիրավորվեցին բազմաթիվ անմեղ մարդիկ, ինչը դատապարտվեց հայ ժողովրդի ճնշող մեծամասնության կողմից,

թ) նկատի ունենալով, որ իրարահաջորդ թուրքական կառավարությունների անհաջու դիրքորոշումը Հայկական հարցի նկատմամբ ոչ մի կերպ չի նպաստել լարվածության թուլացմանը՝

1.Այն կարծիքն է հայտնվում,որ Հայկական հարցը, ինչպես նաև ազգային փոքրամասնությունների հարցը պետք է ըննարկվեն Թուրքիայի և Եվրոպական Տնտեսական Համագործակցության միջև գոյություն ունեցող հարաբերությունների շրջանակներում. ընդգծում է, որ ժողովրդավարությունը կարող է արմատապես հաստատվել երկրում (Թուրքիայում) այն պայմանով միայն, եթե այդ երկիրը ճանաչի և հարստացնի իր պատմությունը իր եթնիկական և մշակութային բազմազանությամբ:

2.Գտնում է, որ ողբերգական իրադարձությունները, որ տեղի ունեցան 1915-1917թթ. Օսմանյան կայսրության տարածքում հայերի նկատմամբ, հանդիսանում են ցեղասպանություն՝ համաձայն ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1948թ. դեկտեմբերի 9-ին ընդունված «Ցեղասպանությունը կանխելու և դրա համար պատճելու մասին» կոնվենցիայի:

Նշում է միաժամանակ, որ ժամանակակից Թուրքիան պատասխանատու չի կարող համարվել Օսմանյան կայսրության հայ բնակչության ողբերգության համար և ամենայն հաստատակամությամբ ընդգծում է, որ պատմական այդ իրադարձությունների ճանաչումը որպես ցեղասպանություն առիթ չի կարող հանդիսանալ քաղաքական, իրավական կամ նյութական որևէ պահանջի այսօրվա Թուրքիայի

Նկատմամբ:

3. Պահանջում է (Եվրոպական) խորհրդից ձևում գործադրել ներկայիս կառավարության վրա, որպեսզի վերջինս ճանաչի 1915-1917թթ. հայերի հանդեպ կազմակերպված ցեղասպանությունը և այդպիսով նպաստի քաղաքական երկխոսության հաստատմանը Թուրքիայի և հայերի լիազոր պատվիրակների միջև:

4. Ենում է նրանից, որ հայ ժողովրդի դեմ անցյալում երիտրուրական կառավարության իրականացված ցեղասպանության ներկայիս ճանաչումից հրաժարումը թուրքական կառավարության կողմից, Հունաստանի հետ զոյնություն ունեցող վիճելի հարցերում միջազգային իրավական նորմերի կիրառումից հրաժարումը, Կիպրոսում թուրքական օկուպացիոն զորքերի պահպանումը, ինչպես նաև քրդական իրադարձությունների ժխտումը, այդ երկրում (Թուրքիայում) իսկական պաղլամենտական ժողովրդավարության բացակայությունը, անհատական, հասարակական ու հատկապես կրոնական ազատությունների ուժնահարումը՝ այս ամենը անհաղթահարելի արգելվելու են Եվրոպական Տնտեսական Համագործակցության կազմի մեջ Թուրքիայի հնարավոր ընդունման հարցի քննարկման համար:

5. Նկատի ունենալով տեղի ունեցած (հայ ժողովրդի) ողբերգությունը, միանում է ազգային ինքնատիպությունը զարգացնելու նրա ցանկությանը, երաշխավորելու իր իրավունքը որպես փոքրամասնություն և անարգել օգտվելու մարդու և քաղաքացու իրավունքներից, ինչպես որ դրանք սահմանված են մարդու իրավունքների Եվրոպական կոնվենցիայի դրույթներում ու նրա համապատասխան արձանագրություններում:

6. Վճռականորեն պահանջում է, որ Թուրքիայում ապրող հայ փոքրամասնության ազգային ինքնության, նրա լեզվի, կրոնի, մշակույթի և կրթության համակարգի նկատմամբ ցուցաբերվի արդար վերաբերմունք, նաև հանդես է գալիս պատմական հուշարձանների պահպանության գործի քարելավման, այդ թվում նաև թուրքահայերի կրոնական-ճարտարապետական ժառանգության պահպանման ու կոնսերվացման օգտին և ցանկություն է հայտնում, որ Եվրոպական տնտեսական համագործակցությունն ուսումնասիրի այդ նպատակը օժանդակող հնարավոր միջոցներ ձեռնարկելու հարցը:

7. Այս կապակցությամբ կոչ է անում Թուրքիային անշեղորեն պահպանել իր երկրում ոչ մահմեդական փոքրամասնությունների իրավունքները, ինչպես որ այդ պարտադրում են նրան 1923 թ. Լոզանի

պայմանագրի 37-45-րդ հոդվածները, ստորագրված Եվրոպական տնտեսական համագործակցության անդամ պետությունների մեջամասնության կողմից:

8. Համարում է, որ հուշարձանների պահպանությունը, ինչպես նաև թուրքահայերի կրոնական ճարտարապետական ժառանգության պահպանումն ու կոնսերվացումը պետք է դիտել որպես ժամանակակից Թուրքիայի տարածքում դարերի ընթացքում զարգացում ապրած բոլոր քաղաքակրթությունների՝ մասնավորապես Օսմանյան կայսրությանը մաս կազմած քրիստոնյա փոքրամասնությունների մշակութային ժառանգության պահպանմանը ուղղված լայն քաղաքականության բաղկացուցիչ մաս:

9. Կոչ է անում, այսպիսով, Եվրոպական Տնտեսական Համագործակցությանը տարածել Թուրքիայի հետ համագործակցության համաձայնությունը նաև մշակութային ասպարեզի՝ այդ երկրում քրիստոնեական կամ այլ, ինչպես, օրինակ, դասական անտիկ շրջանի, ինթական, օսմանյան և այլն քաղաքակրթությունների ժառանգությունը պահպանելու նպատակով:

10. Իր մտահոգությունն է հայտնում այն դժվարությունների առթիվ, որոնց առնչվում է Իրանի հայ համայնքը մայրենի լեզվի գործածության և կրոնական կանոններին համապատասխան կրթության գործը կազմակերպելու հարցում:

11. Հանդես է գալիս ընդդեմ Խորհրդային Միությունում հայ ազգաբնակչության անհատական ազատությունների խախտումների համար:

12. Վճռականորեն դատապարտում է առանձին կազմակերպությունների կողմից կիրառվող բոլոր բոլի գործողություններն ու ահաբեկչական դրսորումները, որոնք հատկանշական չեն հայ ժողովրդին, և հաշտության կոչ է անում հայերին ու թուրքերին:

13. Կոչ է անում Եվրոպական տնտեսական համագործակցության անդամ երկրներին հոչակելու «20-րդ դարում գործադրյալ ցեղասպանությունների և մարդկության դեմ ոճրազործությունների հիշատակի օր», մասնավորապես այն ոճրազործությունների, որոնց գոհ գնացին հայերն ու հրեաները:

Կավերացնում է իր պարտավորությունը՝ իրապես նպաստելու հայ և թուրք ժողովուրդների միջև բանակցությունների իրականացման նպատակը հետապնդող նախաձեռնություններին:

14. Հանձնարարում է իր նախագահին՝ սույն բանաձեռ փոխանցե-

լու (Եվրոպական պաղամենտի քաղաքական) հանձնաժողովին, Եվրոպական խորհրդին, Եվրոպական տնտեսական համագործակցության անդամ-երկրների արտաքին գործերի նախարարների խորհրդակցությանը, «ԵՏՀ-Թուրքիա» ընկերակցության խորհրդին, ինչպես նաև թուրքական, իրանական և խորհրդային կառավարություններին և ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղարին:

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

Փաստաթուղթ 8091

24 ապրիլի, 1998

1915 թ. ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գրավոր հոչակազիր թիվ 275

Այս գրավոր հոչակազիր պատասխանատուները միայն այն անդամներն են, որ ստորագրել են այն.

1. 1915 թ. Ապրիլի 24-ը նշվում է իբրև Օսմանյան կայսրությունում ապրող հայերի ոչնչացման ծրագրերի իրագործման սկիզբ:

2. Այսօր մենք հիշատակում ենք այն տարելիցը, ինչը կոչվել է 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանություն, և մենք ընդունում ենք հայ զոհերի հիշատակը իբրև հանցագործություն ընդդեմ մարդկության:

Ստորագրյալներ.

Ռուսի, Ֆրանսիա, SOC

Զիմբրոն, Ֆրանսիա, LDR

Մաթթեի, Ֆրանսիա, LDR

Միշել, Ֆրանսիա, SOC

Սքրեյներ, Ֆրանսիա, EDG

Վիեթթոն, Հունաստան, SOC

Զիսսի, Հունաստան, SOC

Կատսելի, Հունաստան, SOC

Մագինաս, Հունաստան, EPP/CD

Լոռու, Հունաստան, UEL

Մտեղլեա, Ռումինիա, EDG

Լուկին, Ռուսաստան, LDR

Մարմագրվ, Ռումանիա, UEL

Օլենիկ, Ռումանիա, UEL

Զեբրովսկի, Ռուսաստան, NR
Սչայդեր, Ավստրիա, SOC
Քրիստոնյահնես, Կիարոս, UEL
Ֆրահմ, Դանիա, UEL
Կուլքակա, Ռուսաստան, UEL
Լազարեսկու, Ռումինիա, LDR
Վերսփագետ, Նիդերլանդներ, SOC
Միզնոն, Ֆրանսիա, EDG
Լենգագնե, Ֆրանսիա, SOC
Դիս, Նիդերլանդներ, LDR
Վոլթշեր, Նիդերլանդներ, SOC
Ալոբոդիկ, Ալովակիա, SOC
Գոնգալես Լաքս, Իսպանիա, SOC
Գրոս, Շվեյցարիա, SOC
Լորդ Ռասել-Ջոնսթոն, Միացյալ Թագավարություն, LDR
Լաուրիսելա, Բուլղարիա, SOC
Թուրինի, Բուլղարիա, EDG
Ամորուս, Բուլղարիա, EDG
Էլո, Ֆինլանդիա, SOC
Պերիերա Մարկիզ, Պորտուգալիա, SOC
Ստաս, Բելգիա, EPP/CD
Սուտա Ամարալ, Պորտուգալիա, EPP/CD
Վյուվաժի, Շեխիայի Հանրապետություն, SOC
Փլէշարա, Շեխիայի Հանրապետություն, EDG
Ստեառվա, Շեխիայի Հանրապետություն, SOC
Զանեսեր, Շեխիայի Հանրապետություն, EPP/CD
Սվոբոդա, Շեխիայի Հանրապետություն, SOC
Կարուս, Շեխիայի Հանրապետություն, EDG
Սրուիմեր, Ավստրիա, EPP/CD
Կուզմիկաս, Լիտվա, EDG
Զինգերիս, Լիտվա, EDG
Գիլիս, Լիտվա, SOC
Ռասկինիս, Լիտվա, EPP/CD
Սյուփալիա, Լիտվա, LDR
Միրվոլ, Նորվեգիա, UEL
Մարսիմուս, Բելգիա, SOC
Նովակովա, Շեխիայի Հանրապետություն, EPP/CD

ԵՎՐԱՊԱԿԱՆ ԽՈՂՀՄԱՐԱՆԻ ԲԱՆԱՁԵՎ

2000 թվական, նոյեմբերի 15

«... 10 Հետևաբար, կոչ է անում Թուրքիայի կառավարությանը և Թուրքիայի Ազգային Մեծ ժողովին նորովի աջակցություն ցուցաբերել հայկական փոքրամասնությանը որպես բուրք հասարակության կարևոր մասի՝ մասնավորապես հրապարակավ ճանաչելով ցեղասպանությունը, որին այդ փոքրամասնությունը ենթարկվել է նախքան ժամանակակից Թուրքիայի ստեղծումը..:»

ԵՎՐԱՊԱԿԱՆ ԽՈՂՀՄԱՐԱՆԻ ԲԱՆԱՁԵՎ

2005 թվական, սեպտեմբերի 28

«5. Կոչ է անում Թուրքիային ճանաչելու Հայոց ցեղասպանությունը. համարում է, որ այս ճանաչումը կարող է Եվրամիությանը անդամակցելու նախապայման լինել»:

ԱՏՅՈՒՄՍՅԻՌ ՇՐՋԱՆԻ ԱՐԴԱՐԱԴՈՒԹՅԱՆ

ՄԻՋԱՋԳԱՅԻՆ ԿԵՆՏՐՈՆ (ICTJ) .

ԶԵԿՈՒՅՑ՝ ՊԱՏՐՄԱՏՎԱԾ ՀԹՀՀ-Ի ՀԱՄԱՐ

2003 թվական, փետրվարի 10

ՄԱԿ-ի՝ Ցեղասպանություն հանցագործության կանխման և պատժման մասին Կոնվենցիայի կիրառելիությունը վաղ քսաներորդ դարի ընթացքում տեղի ունեցած իրադարձությունների նկատմամբ

Դիվանագիտական հարթակներում բուրք պաշտոնյաներն ու նրանց փաստաբանները պնդում են, որ իրենք ճանաչում են «մեծ ողբերգությունը» և նրանք միայն առարկում են այն «ցեղասպանություն» անունով կոչելը: Դա չի համապատասխանում իրականությանը: Ամեն առիթով Թուրքիայում ոչ միայն Հայոց Ցեղասպանությունը, այլև հայ ժողովրդի մեծ հոգեվարք հերքում են և փորձեր են արվում՝ արդարացնելու ցեղասպանությունը:

Անցումային շրջանի արդարադատության միջազգային կենտրոնի համար պատրաստված իրավաբանական վերլուծություն

Հայ-թուրքական հաշտեցման հանձնաժողովը (TARC)` ձևավորված 2001 թվականի հուլիսի 9-ին թուրքական և հայկական քաղաքա-

ցիական հասարակությունների ներկայացուցիչների կողմից, խնդրել է, որ Հայ-թուրքական հաշտեցման հանձնաժողովը (TARC) հեշտացնի վաղ քանիներորդ դարի ընթացքում տեղի ունեցած իրադարձությունների նկատմամբ 1948 թվականի հանցագործության կանխման և պատճման մասին Կոնվենցիայի կիրառելիության վերաբերյալ իրավաբանական հետազոտությունը: 2003 թվականի փետրվարի 4-ին ICTJ-ն TARC -ին այս առարկայի շրութ ներկայացրել է հետևյալ վերլուծությունը: Այս վերլուծությունը հանդուրժյան համար մատչելի է դարձել 2003 թվականի փետրվարի 10-ին, TARC -ի կողմից:

ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՌԱՋ ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Միջազգային իրավունքն ընդհանրապես արգելում է պայմանագրերի հետադարձ կիրառումը, եթե միայն պայմանագրում այլ մտադրություն չկամ կամ հակառակը սահմանված չէ: Ցեղասպանության կոնվենցիան չի պարունակում որևէ դրույթ, որը պարտադրում է իր հետադարձ կիրառումը: Ընդհակառակը Կոնվենցիայի տեքստը խստորեն ենթադրում է, որ այն նախատեսված է պարտադրելու հեռանկարային պարտավորություններ միայն դրա անդամ պետությունների համար: Հետևաբար, Իրադարձություններից դրուս ծագող ոչ մի իրավական, ֆինանսական կամ տարածքային պահանջ չի կարող հաջողությամբ դրվել որևէ անհատի կամ Կոնվենցիայի ներքո գտնվող պետության համար:

Ցեղասպանություն տերմինը, որը Կոնվենցիայի մեջ օգտագործված է նկարագրելու այդ անվան միջազգային հանցագործությունը, կարող է կիրառվել այնուամենայնիվ, շատ ու բազում իրադարձությունների նկատմամբ, որոնք տեղի են ունեցել մինչև Կոնվենցիայի ընդունումը: Ցեղասպանության որպես պատմական փաստ կատարված հղումները պարունակվում են Կոնվենցիայի տեքստում և դրա նախապատրաստական աշխատանքներում:

Քանի որ այն մշակվել է Միջազգային քրեական դատարանի կողմից (որի կանոնադրությունը ընդունում է Կոնվենցիայի ցեղասպանության սահմանումը), ցեղասպանության հանցանքն ունի չորս տարրեր 1. հանցագործը սպանել է մեկ կամ մի քանի անձանց, 2. այդ անձը կամ անձինք պատկանում էին որևէ ազգային, էրնիկական, ռասայական կամ կրոնական խմբի, 3. հանցագործը ունեցել է այդ խմբին, որ-

պես այդպիսին, լրիվ կամ մասնակի ոչնչացնելու մտադրություն, 4. գործողությունը տեղի է ունեցել մի խմբի դեմ կատարված նմանատիպ համատեքստում կամ այդ գործողությունը կարող էր ունենալ ոչնչացման հետևանք ունենալ:

Այդ իրադարձությունների հետ կապված բազմաթիվ դիրքորոշումներ կան, իսկ նրանց միջև էական տարածայնություններ՝ փաստի բազմաթիվ խնդիրների վերաբերյալ: Չնայած այդ տարածայնություններին՝ Իրադարձությունների վերաբերյալ բոլոր դիրքորոշումների համար ընդհանուր համարվող փաստերը, որոնք մենք պարզեցինք, համապատասխանում են վերը նշված երեք տարրերին¹. հանցագործը սպանել է մեկ կամ մի քանի անձանց, 2. այդ անձը կամ անձինք պատկանում են որևէ ազգային, եթնիկական, ռասայական կամ կրոնական խմբի, 3. գործողությունը տեղի է ունեցել մի խմբի դեմ կատարված նմանատիպ համատեքստում կամ այդ գործողությունը կարող էր ունենալ ոչնչացման հետևանք ունենալ:

Գնահատելու համար այդ Իրադարձությունները, որոնք դիտարկվել են իրենց ամբողջության մեջ, արդյոք ցեղասպանություն են, թե ոչ, տարածայնությունների միակ համապատասխան ոլորտն այն է, որ պետք է պարզվի արդյոք թայ Իրադարձությունները տեղի են ունեցել որևէ ազգային, եթնիկական, ռասայական կամ կրոնական խմբի, որպես այդպիսին, լրիվ կամ մասնակի ոչնչացնելու մտադրությամբ:

Թեև այս իրավական հուշագիրը նախատեսված չէ միանշանակ լուծելու կոնկրետ փաստական վեճեր, մենք կարծում ենք, որ Իրադարձությունների վերաբերյալ դիրքորոշումներից առավել իմաւամիտ եզրակցության կարելի է զայ ասելով, որ գոնե Իրադարձություններն իրականացնող հանցագործներից ումանք գիտեին, որ իրենց գործողությունները հետևանքը պետք է լիներ հայերի արևելյան Անատոլիայի լրիվ կամ մասնակի ոչնչացումը, որպես այդպիսին, կամ պետք է գործած լինեին միտումնավոր կերպով՝ դեպի այդ նապատակը և, հետևաբար, ունենային դրա համար անհրաժեշտ ցեղասպան մտադրությունը: Քանի որ մյուս երեք տարրերը հստակ վերը նշված էին, միասին դիտարկված Իրադարձություններն, այսպիսով, կարող ենք ասել, ներառում են ցեղասպանության հանցագործության բոլոր տարրերը, ինչպես սահմանված է Կոնվենցիայում, և իրավաբան - գիտնականները, ինչպես նաև պատմաբանները, քաղաքական գործիչները, լրագրողներն ու այլ մարդիկ արդարացված կյանքելով դրանք այդ-

պես նկարագրել:

ՑԵՂԱՍՊԱՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱ
1997 թվական, հունիսի 13
ԲԱՆԱՉԵՎ

Ցեղասպանագետների ասոցիացիայի այս ժողովն իր՝ Մոնքեպում, 1997 թվականի հունիսի 11-13-ին կայացած զիտաժողովին վերահաստատում է, որ 1915 թվականում Թուրքիայում հայերի զանգվածային չարդերը ցեղասպանություն են, որը համապատասխանում է ՄԱԿ-ի՝ Ցեղասպանություն հանցագործության կանխման և պատժման մասին Կոնվենցիայի կանոնադրությանը: Այն, այնուհետև, դատապարտում է Թուրքիայի Կառավարության և նրա պաշտոնական ու ոչ պաշտոնական գործակալներին ու աջակիցներին հերքելու համար Հայոց Ցեղասպանությունը:

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ՄՇՏԱԿԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱՏՅԱՆ
1984 թվական, ապրիլի 16

ԴԱՏԱԿԱՆ ԱՏՅԱՆԻ ՎՃԵՌԸ

Նախարան

Ժողովուրդների իրավունքի ամենահիմնարար խախտումը ցեղասպանության հանցագործությունն է: Քրեականիմաստով չկա ավելի լուրջ բան, քան որոշակի էռնիկական ինքության պատճառով մարդկանց համակարգված բնաջնջման դիտավորյալ պետական քաղաքականությունը: Ժողովուրդների մշտական դատական ատյանիգործերում ցեղասպանությունը կենտրոնական դիրք է գրանցնում իր հիմնական օրենսդրական դաշտով, որոնքշարադրված են Ժողովուրդների իրավունքների համընդիանութ հոչակագրում (Ալժիր, 1976 թվական, հուլիսի 4):

Ալժիրի հոչակագրի Հողված 1-ը պնդում է. «Յուրաքանչյուր ժողովուրդ գոյության իրավունք ունի, որպեսզի հարգվի իր ազգային և մշակութային ինքնությունը»:

Հողված 2. «Յուրաքանչյուր ժողովուրդ իրավունք ունի, որպեսզի հարգվի իր ազգային և մշակութային ինքնությունը»:

Հողված 3 «Յուրաքանչյուր ժողովուրդ իր տարածքում խաղաղությամբ իր գույքը պահպանելու և վերադառնալու է իր արտաքսվելու

դեպքում վերդառնալու իրավունք ունի:

Եվ, վերջապես, Հոդված 4-ն անմիջականորեն բախվում է ցեղասպանությանը իրականությանը. «Ոչ ոք չպետք է իր ազգային կամ մշակութային ինքնության պատճառով ենթարկվի կոտորածի, խոշտանգումների, հայածանքի, տեղահանության, արտաքսման կամ կյանքի այնպիսի պայմանների, որոնք կարող են սպառնալ այն ժողովրդի ինքնության ամբողջականությանը, որին այն պատկանում է»:

Եվ դեռ հարց կարող է հնչել, թե ինչո՞ւ ցեղասպանությունից այսքան տարիներ անց Դատարանը պետք է իր ուժերը նվիրաբերի հայ ժողովրդի պնդումների հետապնդմանը: Ի վերջո, կոտորածի և բնաջնջման հիմնականդժողովությունը ֆիրսված է 1915 թվականից 69 տարի առաջվա վրա: Դատարանը համոզված է, որ իր պարտականությունները ներառում են պատմական բողոքները, որոնք այդպես էլ պատշաճ կերպով արդարության առջև չեն կանգնեցվել և ներգրավված կառավարության կողմից պատշաճ կերպով չեն ճանաչվել:

Այս դեպքում բնաջնջումը և հայերի պնդումների գնահատականը հիմնականում համոզիչ է: Սկսած 1915 թվականից թուրքական պետության յուրաքանչյուր կառավարություն մերժում է պայքարի մեջ մտնել ցեղասպանության իրադարձությունների պատասխանատու անձանց մեղադրանքի հետ:

Վերջին միջազգային ֆորումներին և զիտական հանդիպումներին Թուրքիայի կառավարությունը ջանքեր է գործադրել՝ խոշընդոտելու Հայոց Ցեղասպանության հարցումներն ու ճանաչումը: Բացի դրանից, Թուրքիայի ներկայիս կառավարությունը ուշաբություն չի դարձրել հայ ժողովրդի բնաջնջման համար ամենալուրջ պատասխանատվության մեղադրանքները: Ընդհակառակը, Թուրքիայի ներկայիսկառավարության բնաջնջման շարունակական քաղաքականության մեջ լրացուցիչ մեղադրանքներ են ներգրավված:

Մասնավորապես, սրան են վերաբերում հայկական մշակութային կոթողների և կրոնական շինությունների ոչնչացման, սրբապհման անտեսման դատավորյալ արարքները: Դատարանը գտնում է, որ ցեղասպանության հանցագործությունը մնում է ներկա իրականություն, որը պետք է ուսումնասիրվի, իսկ հաստատվելու դեպքում՝ պետք է պատշաճ և հրապարակայնորեն ճանաչվի պատասխանատու պետությունների կողմից: Ցեղասպանության հանցագործության զոհերն ունեն դատական պաշտպանության իրավունք նույիսկ այսքան մեծ

Երկար ժամանակի համար՝ չնայած որ այս իրավունքն անպայման արտացոլվում է ներկայի հանգամանքներում:

Այստեղ նաև հայ տուժաների և նրանց հետնորդների վերաբերմունքն առնչություն ունեն: Յուրաքանչյուր ժողովուր իրավասու է պահանջելու կամ փնտրելու իրավական իշխանությունների կողմից իրենց նկատմամբ իրկանացրած հանցագործությունների կամ անարդարությունների պաշտոնական ձանաչումը: Որքան ծայրահեղ և երկար ժամանակ է անարդարությունը սրովված, այնքան կորն է որևա ճանաշման ցանկությունը: Դատարանը ցավով նկատում է, որ ճանաշման հերթումից բխող այդ վրդովմունքը կարծես նպաստել է թուրքական դիվանագետների կամ այլոց դեմ ուղղված ահարեկչական գործողություններին դիմելուն: Դատարանի հույսը հայ իրականության հետ կառուցղական գործընթացի հետացումն է, որը կարող է հանգեցնել դրանից բխող կոնֆիլիկտի լուծմանը կամ կանոնակարգմանը:

Ցեղասպանությունը պետության ամենավատ դիտավորյալ հանցագործությունն է: Հաճախ, պատասխանատու պետությունը պաշտպանված է այլ պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների, այդ թվում միմիայն պետություններից բաղկացած Միավորված ազգերի շրջանակներում հաշվետվություններ տալուց:

Հայկական փորձի վառ առանձնահատկություններից մեկն էլ այլ պետությունների պատասխանատվությունն է, որոնք, աշխարհաքաղաքականության պատճառներով, միանում են Թուրքիայի կառավարությանը՝ իր ջանքերով, նույնիսկ այսքան ուշ, կանխելու մանրակրկիտ հարցումը և դատական, իրավաբանական պաշտպանության շնորհումը:

Ժողովուրդների մշտական դատարանը ստեղծվել է՝ մասսամբ հաղթահարելու պետությունների բարոյական և քաղաքական անհաջողությունները որպես արդարության գործիք: Դատարանը ավելի հստակ է հետաքրքրվել հայկական բողոքներով կազմակերպված միջազգային հանրության և, մասնավորպես, առաջատար մեղսակից արևմտյան պետությունների (Վերջերս բացառությամբ Ֆրանսիայի) երկարատև լորության պատճառով, ովքեր բազմաթիվ տնտեսական, քաղաքական և ռազմական կապեր ունեն Թուրքիայի հետ:

Դատարանը գործում է նաև այն պատճառով, որ խորապես մտահոգված է մեր աշխարհում ցեղասպանության տարածվածությամբ և ցեղասպանության նկատմամբ վերաբերմունքով: Որպես Դատարանի

անդամներ՝ մենք հավատում ենք, որ ցեղասպանության պնդումների բացահայտումը և օրեկտիվ փաստաթղթավորումը նպաստում է ճանաչման գրծընթացին։ Ցեղասպան իրականությունը բացահայտելը այն ծածկելու մտադրություններ ունեցողներին ստիպում է դժվարությամբ պահպանել իրենց դիրքերը։ Չոհերի դժգոհությունները վավերացնելով՝ Դատարանը նպաստում է իրենց տառապանքների արժանապատվությանը և աջակցություն ցուցաբերում նրանց շարունակական պայքարին։ Իրոք, ցեղասպանությունը ճանաչելն ինքնին հիմնարար միջոց է ցեղասպանության դեմ պայքարում։ Ճանաչումն ինքնին մի ժողովրդի միջազգային իրավունքի ներքո ապահովագրված գոյության իրավունքի հաստատումն է։

Փաստերը

I. Պատմական Ներածություն

Հաստատված է, որ հայ ժողովրդը գոյություն է ունեցել արևելյան Անատոլիայում և Կովկասում դեռևս Ք. Ա. 6-րդ դարից։ Երկու հազարամյակ հայ ժողովուրդը գտնվել է անկախության Դոմ վասալի ժամանակաշրջանների միջև։ Չորրորդ դարի աթացին մատում քրիստոնեությունը որպես պետական կրոն ընդունելով, ինչպես նաև սեփական այրութեն ունենալով, որոնցից երկուսն էլ այս ժամանակաշրջանում նրանց ազգային ինքնությամբ օժնեցին, հայերն իրենց հավատքի պատճեռով միշտ հետապնդվել են զավթիչների և սյուզերենների կողմից։ Չնայած նրանք աշխարհագրական դիրք էին գրավում, որը, որպես ռազմավարական խաչմերուկ հատկապես արժեքավոր էր, հայերը մինչև Առաջին համաշխարհային պատերազմն ունակ եղան ստեղծելու և պաշտպանելու իրենց պատմական տարածքը, որը թուրքերը կոչում էին Էրմենիստան՝ մի լեզու, մի մշակույթ և մի կրոն, մի խոսքով՝ ինքնություն։

Վերջին թագավորության վերացումից հետո Հայաստանի ամենամեծ մասն ընկալ «թուրքերի տիրապետության տակ, այն ժամանակ, երբ դա Արևելյան շրջանների առաջինը Պարսկաստանի հսկողության, այուիտուն Շուսաստանի հսկողության տակ էր, ովքեր տասնիններորդ դարում արտաքսեցին նրան։»

Ինչպես այլ կրոնական փոքրամասնությունները, հայկական համայնքը (կամ «միլլեր») Օսմանյան կայսրությունում կրոնական և մշակութային ինքնավարություն էր վայելում և, իսկապես, կայսրության

պատմության դասական շրջանում մնացել էր թիչ թե շատ խաղաղ ժամանակներում՝ չնայած հայերի՝ որպես երկրորդ կարգի քաղաքացիների կարգավիճակ ունեցողների (*rayahs*):

Սակայն տասնիններորդ դարում կայսրության անկումով, պայմանները ավելացան վատացան, և կիման ճնշողական բնույթի դարձավ: Բնակչության աճը և թուրք փախստականների հաջորդական ալիքների ժամանումը Ռուսաստանից և Բալկաններից, ինչպես նաև քոչվորների նստակեցությունը (քրդեր, չերքենների և այլն) խախտել էին բնակչության հավասարակշռությունը և ավելացրել հողի համար մրցակցության ճնշումը ստեղծելով բազմաթիվ ինդիրներ ազրարային ոլորտում պաշտոնավարման համար: Արյունքը եղավ նրանում, որ Հայաստանի բնակչության ճակատագիրը գնաց դեպի վատրարացման, որի հիմնական կազմի մեջ մտնում էին զյուղացիներն ու ֆերմերները: Արդիականացում և բարեփոխումներ իրականացնելը դժվար էր կայսրության քարացած կառուցվածքի համար:

Բարեփոխումների մի քանի փորձեր (ժամանակակից բանակի ձևավորում, հուշադրամի հարկում) հետագայում գուտ աղքատացրեցին զյուղացիությանը: Միննույն ժամանակ Բալկաններում ազգային զգացմունքների առաջացումը տանում էր դեպի ժողովուրդների անկախության, ովքեր մինչ այդ օսմանյան տիրապետության ներքո էին գտնվում: Կայսրությունը բավականին թուլացել էր իր արտաքին պարտքերի պատճառով:

1878 թվականի ռուս-թուրքական պատերազմից հետո հայոց հարցը գործոն էր դարձել Արևելքի հարցի համար: Սան-Ստեֆանոյի պայմանագրի (1878) 16-րդ հոդվածը պայման էր նախատեսում, ըստ որի Ռուսաստանի երաշխավորության ներքո հայկական տարածքներում մի շարք բարեփոխումներ պետք է իրականացվեին: Մինչդեռ դաշինքների հակադառնումից հետո Բեռլինյան պայմանագիրը Թուրքիային ազատեց իր պատասխանատվությունների մի մասից (1878) և հանձնարարեց Մեծ Բրիտանիային վերահսկելու բարեփոխումները, սակայն դրանք երբեք էլ չիրականացվեցին:

Հայ համայնքում սկսեց զարգանալ մի հեղափոխական շարժում (Դաշնակյան և Հնչակյան կուսակցությունները): 1894 թվականի Սաստինի ապստամբությունից հետո, մոտավորապես 300,000 հայեր Սուլթան Համիդի հրամանով արևելյան մարզերում և Կոստանդնուպոլսում ենթարկվեցին զանգվածային շարդերի: Եշխանությունների բողոքները

հանգեցրին բարեփոխումների ավելի շատ խոստումների, արանք կրկին չպահպեցին. պարտիզանական (Փիդայիների) պայքարը շարունակվում էր: Մեկ դար դեպի առաջ սահմանին, հայ հեղափոխականները նույնպես սկսեցին համագործակցել Երիտրուրքերի կուսակցության հետ՝ Կայսրության համար ֆեդերալիստական ծրագիր սահմանելու համար: 1908 թվականի երիտրուրքերի զաղափարախոսական սահմանադրական հեղափոխությունից ծնված հույսերին հետևելով՝ իշխանության գործադրման և արտաքին իրադարձությունների ճնշման ներքո, ինչպես նաև շարժման ռադիկալ թևերից սկեց զարգանալ բացառիկ ազգայնականության մի ձև, որը ստացավ Պանթուրքիզմ կամ Թուրքական անունը:

Հայերի վիճակն Արևելյան մարզում չէր փոխվել նույնիսկ հեղափոխության կամ 1909 թվականին (Աղանայի կոտորածները) Աբդուլ համիդին տապալելու արդյունքում և հեղափոխությունների պահանջները կրկին սկսվեցին Եռյակ Միության կողմից: Այս պահանջները վերջնականապես ընդունվեցին 1914 թվականի փետրվարին և դրանց իրականացումը վերահսկելու համար երկու տեսուչներ նշանակվեցին: Այս նշանակումները Օսմանյան կառավարության կողմից որպես անընդունելի միջամտություն դիտվեցին:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի բռնկման ժամանակ Օսմանյան Կայսրությունը չէր կողմնորոշվում, թէ որ կողմին միանար: 1914 թվականի նոյեմբերի սկզբին, Գերմանիայի ճնշման տակ, նա միացավ Կենտրոնական Ռուսական Ուժերին: Սա հայերին բարդ դրության մեջ գցեց: Նրանք մի տարածք էին զբաղեցնում, որը Թուրքիայի համար իր Թուրանական իմպերիալիստական նկրտումների իրականացման համար կենսական նշանակություն ուներ՝ Անդրկովկասի և Կենտրոնական Ասիայի ժողովուրդների առնչությամբ: Բայց դրանից հայերի մասնատումը Օսմանյան Կայսրության (2,000,000 հայեր) և Ռուսաստանի միջև (1,700,000) անխուսափելիորեն նշանակում էր, որ բնակչության երկու մասերը ընդդիմադիր կողմերում էին հայտնվել: 1914 թվականին Էրզրումում կայացած Հայ հեղափոխական դաշնակցության Ռութերորդ Համագումարին Դաշնակյան կուսակցությունը մերժեց երիտրուրքերի Ռուսաստանի հայերի շրջանում դիվերսիոն գործողություններով զբաղվելու խնդրանքները: Պատերազմի սկզբում Թուրքիայի հայերն ընդհանուր առմամբ իրենց որպես հավատարիմ հպատակներ էին պահում՝ զորակոչվելով թուրքական բանակ:

Ռուսաստանի հայերն ել, իրենց հերթին, կանոնավոր կերպով զորակոչվում էին ռուսական բանակ և ուղարկվում Եվրոպայի ռազմածակատներում կովելու: Պատերազմի առաջին ամիսներին Ռուսաստանի հայերն ընդգրկված են կամավորական ջոկատներում, որոնք հանդես էին գալիս որպես ցարական բանակի հետախույզներ. Հայերի ներկայացրած Թուրքերի ծրագրին Ռուսաստանի պատասխանը տրվեց մի քանի ամիս անց՝ Էրզրումում: Էրզրումի մերժումը և այդ կամավորական գումարտակների ձևակորումը երիտրուրքերի կողմից որպես փաստարկներ էին օգտագործվում՝ պնդելու հայերի դավաճանությունը: Էնվերը, ով Թուրքիայի գինված ուժերի Գերազույն հրամանատար էր նշանակավել, ձմեռվա կեսին Անդրկովկասում բեկումնային առաջընթաց էր գրանցել, սակայն պարտվեց Սարիհամիշում այն նույն եղանակային պայմանների պատճառով, ինչ Ռուսաստանի բանակը: Թուրքիայի Երրորդ Բանակի 90,000 տղամարդկանցից միայն 15,000 մնացին: Կովկասում հետամնաց պարտությունից հետո հակահայկական միջոցառումներ սկսվեցին:

II. Տեղասպանությունը

Սկսվելով 1915 թվականի հունվարին՝ հայ զինվորներն ու ոստիկանները զինաթափակվեցին, բաժանվեցին 500-ից 1000 հոգուց բարկացած աշխատանքային խմբերի, ստիպված եղան կատարելու ճանապարհաշինական աշխատանքներ կամ աշխատելու որպես բեռնակիրներ, այնուհետև փող առ փող տեղափոխվեցին ամայի շրջաններ և ոչնչացվեցին: Ապրիլը չկար, երբ կարգապահական հաջորդականությամբ փող առ փող սկսեց իրականացվել ծրագրը: Ապիլի սկզբին առաջին ազդանշանն ուղղված էր Զեյթունում դեպի ոչ հրատապ ռազմավարական նշանակություն ունեցող վայրեր տեղահանություններ կատարելուն: Փոքր-ինչ ուշ տեղահանությունները ծավալվեցին դեպի սահմանամերձ մարզեր:

Տեղահանություն կատարելու պատրվակն ընդհանուր առմամբ համարվում էր Վանի հայերի դիմադրության ցուցաբերումը:

Վանի նահանգապետ Ջևեթը թէյր հայկական գյուղերի բնակչությանը հեռացրեց այդտեղից և Վանը կազմակերպեց քաղաքի ինքնապաշտպանությունը: Նրանք փրկվեցին հայ կամավորների գիշավորությամբ Կովկասից եկող ռուսական ճեղքումից: Վանը գրավելուց հե-

տո մայիսի 18-ին ռուսական բանակը շարունակում է առաջխաղացումը, բայց հունիսի վերջին թուրքական հակահարձակմամբ դադարեցնում այն: Այսպիսով, Վանի վիլայեթի հայերին հաջողվում է նահանջել և խուսափել բնաջնջումից:

Երբ Վանի ապատամբության լոր հասավ Կոստանդնուպոլիս, Միություն և առաջադիմություն կոմիտեն (Եթթիհայ) օգովեց հնարավորությունից: Մոտ 650 անձինք գրողներ, բանաստեղծներ, իրավաբաններ, բժիշկներ, քահանաներ և քաղաքական գործիչներ 1915 թվականի ապրիլի 24-ին և 25-ին ազատազրկման ենթարկվեցին, այնուհետև տեղահանվեցին և հետագա ամիսների ընթացքում սպանվեցին: Այսպիսով իրականացվեց ժամանակի հայ գրեթե ամբող մտավորականության մանրակրկիտ և դիրավորյալ ոչնչացումը:

Ապրիլի 24-ից սկսած և, այնուհետև, հստակ սահմանված ժամանակացույցով, կառավարությունը հրամանաներ արձակեց տեղահանելու հայերին արևելյան վիլայեթներից: Քանի որ Վանը պաշարված էր ռուսական բանակի կողմից, այդ միջոցառումները կիրառվեցին միայն վեց վիլայեթների հանդեպ, դրանք են՝ Տրավիզոնը, Էրզրումը, Բիթլիսը, Դիարբեքիրը, Խարբերդը և Սերբաստիան: Այդ ծրագրի իրակացումը վստահվել էր մի «հաստուկ կազմակերպության» (SO), որը կազմված էր սովորական հանցագործներից և դատապարտյալներից, որոնց վերապատրաստել և համալրել էր Միություն և առաջադիմություն կոմիտեն: Կիսապաշտոնական կազմակերպությունը, որի ղեկավարը Բեհատեղին Շաքիրն էր, գտնվում էր միայն Եթթիհայ Կենտրոնական կոմիտեի իշխանության ներքո: Կոստանդնուպոլիսը հրահանգներ էր արձակում վալիս (valis, kaymakans), ինչպես նաև ՀԿ տղամարդկանց, ովքոր հայեցողական լիազորություններ ունեն՝ տեղափոխելու կամ պաշտոնանկ անելու ցանկացած չհամապնջակցող ոստիկանին կամ պաշտոնատար անձին:

Քաղաքների բնակչությանը տարհանելու մեթոդները, դրանց կարգը, ընտրված երթուղիները և տեղահանվածների պահանջները, ամեն ինչ հաստատում է հրամանների կենտրոնական կետի գոյությունը, որը վերահսկում էր ծրագրի դարձելիությունը: Տեղահանությունների հրամանները հայտարարվում էին հրապարակավ կամ տեղադրվում էին յուրաքանչյուր քաղաքում ու ավանում: Ընտանքիներին թույլատրվում էր երկու օրում հավաքել անձնական մի քանի իրեր. նրանց գույքն առգրավվում էր կամ վաճառվում: Առաջին շարժումն, ընդհանուր առ-

մամբ, ազնվականների՝ հայ քաղաքական կուսակցությունների անդամների, հոգևորականների և երիտասարդ տղամարդկանց ձերբակալումն էր, ովքեր հարկադրաբար շինծու խոստովանություն էին ստորագրում, այնուհետև փաքք խմբերով վերացվում: Տեղահանվածների շարքերը համալրված էին ծերերով, կանանցով և երեխաններով: Ավելի հեռավոր գյուղերում ընտանիքներին կոտորում էին, իսկ նրանց տները այրում կամ պաշարում: Սև ծովի ափին և Տիգրիսի երկայնքով՝ Դիարբերիի մոտ, նավակները լեփ-լեցուն էին զրկերով և սուզվում էին: 1915 թվականի մայիսից հուլիս ընկած ժամանակահատվածում արևելյան մարզերը դատարկվել ու թալանվել էին թուրք զինվորների և ոստիկանների, ինչպես նաև ԿՀ ավագակների («Երեխներ») և այլին կողմից: Այս գողությունները, թալաններն ու սպանությունները քաջակերպում և հանդուրժվում էին, մինչդեռ հայերի պաշտպանությանն ուղղված ցանկացած առաջարկ թուրքական իշխանությունների կողմից ենթակա էր պատժման:

Այդ գործողությունները գաղտնի պահելը հնարավոր չէր: Ահազանգեր ստանալով միսիոներներից և հյուպատոսներից՝ Եռյակ Միությունը մայիսի 24-ից Թուրքիայի կառավարությանը հրամայեց վերջ դնել զանգվածային ջարդերին, որի համար նրանք կառավարության անդամներին անձնական պատասխանատվության ենթարկեցին: Թուրքիան տեղահանությունը պաշտոնական դարձրեց արձակելով հրամանագիր, որը, որպես պատրիվակ պնդում էր հայերի կողմից իրականացրած դավաճանությունը, դիվերսիան և ահաբեկչական ակտերը:

Ոչ ավելի, քան 50.000 փրկվածներ, միանալով տեղահանվողների խմբերին, հասել էին Հալեպ:

Տեղահանությունն իրականում պարզապես բնաջնջման քողարկման ձև էր: Ամենասամեւներն իրականացվել էին մինչև հեռացումը: Տեղահանվողների շարքերի քանակը նվազում էր քաղցից, ծարավից և կոտորածներից: Ճանապարհների երկայնքով հազարավոր մարմինների կուտեր կարելի էր տեսնել: Ծառերից ու հեռագրային ձողերից դիակներ էին կախված, անթիվ անշունչ մարմիններ լողում էին գետերի վրա կամ էլ քշվում-բերվում դրանց ափերին: Յոթ արևելյան վիլայեթների բուն հայ բնակչության 1,200,00-ից մոտավորապես 300,000-ին հաջողվեց օգտվել Ռուսաստանի պաշարումից և հասնել Կովկաս: Մնացածը սպանվել էին որտեղ էլ որ լինեին կամ էլ տեղահանվել իսկ կանայք ու երեխաններն (մոտ 200,000 թվով) առևանգվել:

1915 թվականի հուլիսի վերջին կառավարությունը հայերին սկսեց տեղահանել Անատոլիա և Կիլիկիա՝ բնակչությանը տեղափոխելով այնպիսի հեռավոր վայրեր, որոնք մեծ հեռավորության վրա էին գտնվում ուզմաճակատից և որտեղ հայերի ներկայությունը Թուրքիայի բանակի համար չէր կարող սպառնալիք ներկայացնել: Տեղահանվողները շարքերով տարվում էին դեպի հարավ, որի ճանապարհին էլ ոչնչացվում էին: Ողջ մասցածներին Հալեպից ուղղեցին հարավ՝ դեպի Սիրիայի և հարավարևելք դեպի Միջազգետքի անապատները: Սիրիայում ճամբարներ էին ստեղծվել Համայում, Հոմսում և Դամասկոսի մոտ: Այդ ճամբարներում 120,000 փախստականներ էին տեղավորվել, որոնց մեծամասնությունը ողջ էր մնացել պատերազմում և 1919 թվականին վերադարձել իրենց հայրենիք՝ Կիլիկիա: Եփրատի երկայնքով, մյուս կողմից, հայերը քշվում էին դեպի Դեր- Զոր, որոնցից մոտավորապես 200,000-ն էին հասել նպատակակետին: 1916 թվականի մարտի և օգոստոսի միջև ընկած ժամանակահատվածում Կոստանդնուպոլսից այդ ճամբարներում մնացած և Եփրատի ափերին ու երկարգծերին գոյատեսած վերջին մարդկանց վերացնելու մասին հրամաններ եկան:

Այնուամենայնիվ դեռ կային հայեր, ովքեր Թուրքիայում էին մնացել: Մի քանի մարգերի հայ ընտանիքներ, հիմնականում բողոքականներ և կաթոլիկներ, մասից փրկվել էին ամերիկյան առաքելությունների և Բողոքական նվիրակների կողմից: Որոշ դեպքերում հայերը խնայվել էին թուրք պաշտոնյանների վճռական միջամտությամբ կամ թաքնվել էին քուրդ և թուրք ընկերների կողմից: Կոստանդնուպոլսի և Զմյուռնիայի հայերին նույակն հաջողվել էր խուսափել տեղահանություններից: Վերջապես, եղել են նաև դիմադրության դեպքեր (Ուրֆա, Շապին-Գարահիսար, Մուսա լեռ):

Ըստիանուր առմամբ, այդ թվում նրանք, ովքեր ապաստանել էին Ռուսաստանում, 1916 թվականի գոյատեսածների թիվը 1914 թ-ի 1,800,000 ընդհանուր բնակչության համեմատ հաշվվում էր 600,000 ըստ Ա. Թոյնիբի:

Արևելյան Անատոլիայի ողջ հայությունը ոչնչացել էր: Սպանդից մազապուրծ եղած մի քանիսը ապաստան էին գտել Սիրիայում և Լիբանանում, մինչդեռ մյուսները ոուսական Հայաստան: 1918 թվականի ապրիլին շրջանցելու համար Բրեստ-Լիտովսկի պայմանագիրը, որի համաձայն Ռուսաստանը Թուրքիային պետք է զիշեր Բաթումը, Կարսը և Արդահանը, Անդրկովկասն իրեն անկախ հայտարարեց՝ կազմե-

լով մի կարճ կյանք ունեցող Ֆեդերացիա, որը 1918 թվականի մայիսին պետք է բաժանվեր երեք հանրապետությունների՝ Վրաստան, Հայաստան և Աղրբեջան:

1918 թվականի նոյեմբերի իր պարտությամբ Թուրքիան ճանաչեց Հայաստանը և նոյնիսկ հաջորդ տարի նրան զիցեց Կարսի և Արդահանի վիլայեթները:

Բոլոր դաշնակից կառավարությունները մի շարք ատիթների ժամանակ հանդիսավոր կերպով, իրենց ներկայացուցիչների՝ Լոյդ Զորց, Կլեմանսոն, Ուիլսոն և այլն, խոստացան, որ կապահովեն «նահատակ հայ ժողովրդի հանդեպ արդարությունը»:

1920 թվականի ապրիլին Սան-Ռեմոյի կոնֆերանսը Միացյալ Նահանգներին առաջարկեց հայկական մանդատ ընդունել, և, ինչ էլ որ լիներ Միացյալ Նահանգների որոշումը, Նախագահ Ուիլսոնը պետք է սահմաներ Հայաստանի սահմաններ և որ Թուրքիայի հետ ունեցած հաշտության պայմանագիրը պետք է նշանակի նրան որպես հայ-թուրքական սահմանների հարցի դատավոր:

Սերի պայմանագիրը (1920 թվականի օգոստոսի 10), որը ճանաչել է Հայոց պետականությունը և վավերացրել Նախագահ Ուիլսոնի կողմից որոշված սահմանները, այնուամենայնիվ, չի լուծել ինոյիրը: Այս պայմանագիրը, որը ստորագրվել է կառավարության կողմից, Կոստանդնուպոլսում և որը Անատոլիայի մեծ հատվածներ կիսել է խոսլացիների, անզիջացիների և ֆրանսիացիների հետ, ինչպես նաև Էգեյան ծովը հույների օգտին, անընդունելի է եղել Սուստափա Քեմալի կողմից, որև այն մերժել է: Հայաստանի Հանրապետությունը, սոցիալիստական Հայ հեղափոխական դաշնակցության (Դաշնակ) դեկավարության ներքո շուտով: Եթե 1920 թվականի նոյեմբերի 20-ին Նախագահ Ուիլսոնը պաշտոնապես սահմանեց նոր պետության տարածքային սահմանները, Հանրապետության փլուզմանը մի քանի օր էր մնացել: Թուրքիան կրկին վերցրել էր Կարսի և Արդահանի վիլայեթները (Ալեքսանդրապոլի պայմանագիր) և ինչ, որ մնաց Հայաստանին (մոտավորապես 30,000 քառ. կմ) 1920 թվականին խորհրդայնացվեց:

1923 թվականի հուլիսի 24-ին Դաշնակից ուժերի և Թուրքիայի նոր Հանրապետության միջև ստորագրվեց Լոզանի պայմանագիրը, որևէ Հայաստանի կամ հայերի իրավունքների մասին որևէ նշում չկար: Հայոց հարցը փակվեց:

III. Ապացույց

Դատարանը հրավիրվում է հրապարակելու 1915-1915 թվականների դեպքերի վրա հիմնված ցեղասպանության պատասխանատվության վերաբերյալ որոշումը:

Դատարանը գտնում է, որ վերոնշյալ ներկայացված փաստերը հիմնված են էական և համահունչ ապացույցների վրա: Այս ապացույցը ստեղծվել և վերլուծվել է Դատարանի լսած բազում գեկուցներով, որոնց վերաբերյալ բազմաթիվ փաստառթյուրներ են ներկայացվել:

Այս աղբյուրների գրեթե սպառիչ մատենագիտությունը մշակվել է Պրոֆեսոր Ռ. Գ. Հովհաննիսյանի կողմից. Հայոց Հոլոքոստ, Քեմբրիջ, Մասաչուսեթս, 1981 թ.:

Զհաշված Օսմանյան արխիվները, որոնք անմատչելի են. հիմնական փաստաթղթերը հետևյալն են՝

• Գերմանական արխիվները, որոնք, հաջի առնելով Գերմանիայի կարգավիճակը, որպես Օսմանյան կայսրության դաշնակից, ունեն առաջնային նշանակություն: Մասնավորապես արժանի է նշել Յոհաննես Լեփսիուսի, դոկտոր Արմին Վեզների, 'Deutscher Hilfsbund' բարեգործական կազմակերպության, դոկտոր Յակոբ Կյունցլերի, լրագրող Stuermer, դոկտոր Մարտին Նիպաջի, միսիոներական Էրնեսթ Քրիստոփելի գեներալ Լիման Ֆոն Սանդերսի վկայություններն ու գեկույցները: Վերջինինս վերաբերում է նրան, թե ինչպես են խնայվել Զմյունիայի և Անդրիանապոլսի հայերը իր վճռական անձնական միջամտության արդյունքում

• Գերմանիայի դիվանագիտական և հյուպատոսական աշխատակազմի գեկույցները, ովքեր հայերի Էրգրումում, Հալեպում, Սամսոնում և այլն ցրվածության պայմանների ականատեսներն են եղել:

• Ամերիկյան արխիվները, որոնք նույնպես վերը նշվածները հաստատող լայնածավալ նյութ են պարունակում (միսիոներների, հյուպատոսների և բարեգործական կազմակերպությունների գեկույցները) և «Թուրքիայի ներին գործերը, 1910-1919 թթ., Ռասայական խնդիրներ», Պետդեպարտամենտ և Կոստանդնուպոլսում Ամերիկայի դեսպանի հուշերը, Հենրի Մորգենթաու:

• Բրիտանական իշխանությունների՝ այս դեպքերի մասին Վիկունտ Բրիսի Կապույտ Գիրը, հրատարակված 1916 թվականին

• Ունիտնիստների (Եթիուդիստների) Դատավարության րոպե-

ները՝ բերված Օսմանյան Կայսրության պարտությունից հետո, Թուրքիայի կառավարության կողմից: Այս դատավարության ժամանակ, որը տևելի է ունեցել 1919 թվականի ապրիլ և հուլիս ամիսների միջև ընկած ժամանակահատվածում, Թուրքիայի կառավարությունը տեղահանությունների և կոտորածների ազգայցներ է հակաքել և փորձել մեծամասնությանը նաև բացակայությամբ դատել ուզմական դատարանի կողմից: Դատարանը մեղավոր է ճանաչել ամբաստանյալներին, այդ թվում՝ Թագիարքին, Էնվերին և Զեմալին, ովքեր մահապատժի են դատապարտվել հեռակա կարգով:

• Զարդերից չորս ողջ մնացածների կողմից Դատարանին ներկայացված գեկույցները, ովքեր այս իրադարձությունների միջով անցել են երեխա ժամանակ:

IV. Թուրքական փաստարկներ

Դատարանն ուսումնասիրել է իրեն ներկայացված փաստաթղթերում տեղ գտած փաստարկները:

Թուրքիայի կառավարության կողմից Հայոց Ցեղասպանության հերքումն էականորեն հիմնված է հետևյալ փաստարկների վրա՝ զրիերի ցածր գնահատականը, հայ հեղափոխականների պատասխանատվությունը, հակընդդեմ մեղադրանքները, դիտավորության ժխտումը:

• 1914 թ Օսմանյան կայսրությունում բնակվող հայերի թվաքանակը տարբեր կերպ է գնահատվել. Հայոց պատրիարքարանի կողմից՝ 2,100,000, Ա Թոյնբիի՝ 1,800,000, և մոտ 1,300,000՝ թուրքերի կողմից: Չնայած զրիերի թվի տարբեր գնահատականների, հայերն ու գրեթե բոլոր արևմտյան փորձագետները համաձայնության են գալիս այս համամասնությամբ բնակչության մոտ երկու երրորդը: Թուրքերը պնդում են, որ «փոխանցման» հետևանքները մի շատ ավելի փոքր մասշտարի են, որի արդյունքում բնակչության 20-25 տոկոսի անհետացման պատճառն, ընդհանուր առմամբ, պատերազմական վատ պայմաններն են: Թուրքիան նաև նշում է, որ ծանր կորուստներ են եղել մահմեդական կողմում: Այս փաստարկն, ըստ երևույթին, անտեսել է այս փաստը, որ հայերը գրեթե ամբողջությամբ անհետացել են Անտոլիայից: Ներկայում Թուրքիայի բնակչությունը շուրջ 45 միլիոն, որոնցից 100.000-ից քիչ հայեր են:

• Պատասխանատվությունն իր վրայից գցելու համար Թուրքիայի կառավարությունը պնդում է, որ հայերը պատերազմի ժամանակ խոռ-

վության ապստամբության կոչեր, ինչպես նաև դավաճանություն են կատարել: Ամեն դեպքում, Դատարանը գտել է, որ միակ զինված գործողությունները, որոնք ձեռնարկվել են Օսմանյան Կայսրությունում, եղել են 1915 թվականի ապրիլի Սասունի ապստամբությունը և Վանի դիմադրությունը:

• Թուրքիայի կողմից բարձրացված մեկ այլ փաստարկ է հայերի հանդեպ այն մեղադրանք, որ նրանք են ենթադրաբար ցեղասպանություն գործի թուրքերի դեմ: Ճիշտ է, 1917 թվականին (այսինքն՝ հայերի տեղահանությունների և զանգվածային ջարդերի ավարտից մեկ տարի և ավել) մի շաբթ թուրքական զուտեր ոչնչացվել են հայկական գործերի կողմից: Դատարանը գտնում է, որ այս գործողությունները, չնայած դատապարտելի են, բայց չեն կարող ցեղասպանություն համարվել: Բացի դրանից, Դատարանը նշում է, որ այս գործողությունները կատարվել են հայերի նկատմամբ տառապալի կոտորածներից զգալի ժամանակ անց:

• Վերջապես, Թուրքիան մերժում է դրավորության առկայությունը՝ կասկածի տակ դնելով Ներքին գործերի նախարարի՝ Թալեաթի կեղմից ուղարկված հինգ հեռազերի իսկությունը, որոնք Դատարանի կեղմից նշանակված փորձագետների կողմից որպես իսկական են վավերացվել 1921 թվականին, Բեռլին-Շարլուտենբուրգում՝ Սողոմոն Թեհլերյանի դատավարության ժամանակ: Թեհլերյանը արդարացվել է Թալեաթի սպանության համար՝ երիտրուրքերի կողմից մարդկության դեմ հանցագործությունների տեսանկյունից: Գերմանիայի դեսպան Վանգենիայմ իր հերթին է կասկած չի թողել, որ 1915 թվականի հունիսի 7-ի դեպքը մտադրված էր. «այն հանգամանքները և այն ձեզ, որով տեղահանությունները կատարվել են, այն փաստն են մատնացույց անում, որ կառավարությունն իսկապես հետապնդել է Օսմանյան Կայսրությունում հայոց ազիշի բնաջնջման նպատակը» (նամակը վերաբերում է տեղահանության միջոցների ընդլայնմանն այն մարզերի նկատմամբ, որոնք չեն զտնվում թշնամու հարձակման սպառնալիքի տակ [No. 106 in the collection Deutschland und Armenien, 1914-1918] Վիլհելմստադ, արխիվներ, հրատարակված Լեպսիուսի կողմից):

1971 թվականին, Միավորված ազգերի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովը իսլորել է խսրականության դեմ պայքարի և փոքրամասնությունների պաշտպանության ենթահանձնաժողովին, ներառյալ փորձագետները, ստանձնել «ցեղասպանության հանցագործության

կանխման և պատժի հարցի ուսումնասիրումը»:

1973 և 1975 թվականներին երկու միջանկյալ հաշվետվությունները, որոնք ներկայացվել են հատուկ գեկուցողի ենթահանձնաժողովի կողմից պարունակում են մի պարբերություն 30, որը շարադրված է հետևյալ կերպ. «Մեր ժամանակներում ուշադրություն պետք է դարձվի հայերի կոտորածին՝ որպես քաններորդ դարի առաջին ցեղասպանության վերաբերող բավականին առատ փաստաթղթերի գոյությանը»:

1979 թվականին Հանձնաժողովին ներկայացված վերջնական գեկուցի մեջ, վերոհիշյալ 30-րդ պարբերությունը հանված է:

Հանձնաժողովի նախագահը նկատել է, որ այդ բացթողումը տեղի է տվել այնպիսի մի բողոքի ալիքի, որ դրա հետևանքներն այնպիսի չափերի էին հասնում, որոնք, հնարավոր են նախատեսվել հեղինակի կողմից: Ուստի, նա հրավիրել է գեկուցողին, իր գեկուցի վերջին գրառումներն կատարելիս շմորանալու այս արձագանքը և այդ բացթողմանը հետևող հանձնաժողովի պատվիրակների կողմից կատարված հայտարարությունները:

Հատուկ գեկուցողը երբեք չի ավարտել իր գեկուցման առաքելությունը և ենթահանձնաժողովը, Տնտեսական և սոցիալական խորհրդի թիվ 1983/33 Բանաձևի համաձայն, նշանակել է մեկ այլ գեկուցողի տալով ամբողջովին վերանայելու և ցեղասպանության հանցազործության կանխման և պատժի հարցի ուսումնասիրությունը թարմացնելու հրահանք:

Դատարանը գտել է, որ թուրքական պատվիրակությունը, հակառակվելով վերոհիշյալ 30-րդ պարբերության ընդունմանը, էականորեն առաջ է քաշել հետևյալ փաստարկները

• պնդված փաստերը պատմական ճմարտության խեղաթյուրում են

• ցեղասպանություն տերմինը կիրառելի չէ, քանի որ այդ դեպքերը շարդեր չեն եղել, այլ պատերազմական գործողություններ

• և, վերջապես, որ վերադարձանալով այն իրադարձություններին, որոնք տեղի են ունեցել այնքան վաղուց, որքան դարասկիզբն է, միայն վատ զգացողություններ կարող է առաջանել:

Առաջին երկու կետերը, որոնք փաստերի և օրենքի հետ էին առնչվում, Դատարանն ուսումնասիրեց գործում ներկայացված փաստարկները մինչ այդ և վստահ են, որ նման կերպ նպաստել է Մարդու իրավունքների Հանձնաժողովի ցանկությանը՝ թույլ տալու ենթահանձ-

ժողովին ամբողջովին կատարելու իր առաջադրանքը՝ հաշվի առնելով իրեն ներկայացված ամբողջ նյութը:

Երրորդ կետի վերաբերյալ, Դատարանը կարող է միայն նշել, որ վերը մեջբերված 30-րդ պարբերությունն ընդունելուց հրաժարումը հեռու է այն մտահոգությունից, որ այն կարող է բուն արձագանքի տեղիք տալ:

I. Դատարանը հայ ժողովրդի իրավունքների մասին նշում է, որ հայ ժողովրդի առանձին խմբեր, որոնք ջարդերի և այլ վայրագությունների զոհերեն եղել կազմում են ժողովուրդների իրավունքի շրջանակաների մեջ մտնող ազգ:

II. Այսօր, ՄԱԿ-ի կանոնադրության հոդված 1. S2 և 1976 թվականի հուլիսի 4-ին Ալժիրում ընդունված Ժողովուրդների իրավունքների Համընդիանուր հռչակագրի դրույթներին համապատասխան՝ այս ժողովուրդն ունի ինքնորոշման իրավունք: Դա ընկած է միջազգային հանրության և առաջին հերթին Միավորված ազգերի կազմակերպության վրա՝ ձեռնարկելու բոլոր անհրաժեշտ միջոցները այս հիմանարար իրավունքի պահպանումն ապահովելու համար, ներառյալ այն միջոցառումները, որոնց առաջնային օբյեկտը պետք է լինի տվյալ իրավունքի արդյունավետ իրագործումը:

Դատարանը ցանկանում է շեշտել Թուրքիայի Հանրապետության վրա դրված հատուկ պարտավորությունները, որոնք բխում են ժողովուրդների իրավունքի ընդհանուր կանոնից, ինչպես նաև անհատական պայմանագրերից, որոնց նաև մասնակից է դարձել և որոնք թվազրվում ենզրեթե հարյուր տարի: Մրա հետ կապված, Դատարանը հատուկ ուշադրություն է դարձնում այն փաստին, որ Բեռլինյան պայմանագրի հոդված 61-ի ուժով վերը նշված Հանրապետությունը պարտավորությունների մեջ մտավ՝ ինը 1878 թվականին՝ հայ ժողովրդի համար նախատեսելով Օսմանյան կայսրությունում միջազգային հանրության վերահսկողության և պաշտպանության ներքո գոյատելու իր իրավունքի պահպանումն ապահովող ռեժիմ: Դատարանը նաև նշում է որ, Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ հայ ժողովրդին տրված ինքնորոշման խոստումները չեն պահպանվել, քանի որ միջազգային հանրությունը անփութաբար քույլ տվեց հայկական պետության անհետացումը, որն ըստ էության ճանաչվել էր թե՝ դաշնակից պետությունների, թե՝ համագործակցող պետությունների և թե՝ Թուրքիայի կողմից Բաթումի պայմանագրում:

Այս փաստը, որ այս պետության՝ ճանաչված տարածքում որպես միջազգային հանրության անդամի խաղաղ գոյության իրավունքը չի պահպանվել ոչ ավելին, քան Օսմանյան կայսրությունում հայ ժողովրդի խաղաղ գոյության իրավունքը, չի կարող, այնուամենայնիվ, համարվել հայ ժողովրդի իրավունքների արդյունավետ մարդում կամ այս ժողովրդի նկատմամբ միջազգային հանրության պատասխանատվության վերացում:

Դատարանը նշում է, որ ժողովրդի ճակատագիրը երբեք չի կարող դիտարկվել որպես գուտ ներպետական խնդիր, ինքնիշխան պետությունների (Հնայած, որ բարի նապատակներով են տողորված) քմահաճույքին բողնելու առարկա: Այս ժողովրդի հիմնարար իրավունքներն ուղղի կապ ունեն միջազգային հանրության հետ, որը կոչված է և պարտավոր է ապահովել այն, որ տվյալ իրավունքները հարգվեն, մասնավորապես, եթե դրանք բացեիրաց մերժում են անդամ պետություններից մեկի կողմից:

Տվյալ դեպքում, այս եզրակացությունը ավելի է հաստատվում այն փաստով, որ նույնիսկ մինչև Միավորված ազգերի կազմակերպության կողմից ազգերի ինքնորոշման իրավունքի ուղղակիորեն ամրագրումը, հայ ժողովրդի իրավունքներն արդեն խսկ ճանաչվել են մտահոգված պետությունների կողմից միջազգային հանրության ներկայացուցիչների վերահսկողության ներքո:

III. Պատասխանատվությունը Ցեղասպանության համար

ա) Ցեղասպանության համար պատասխանատվության համար կիրառելի ընդհանուր կանոններ:

Համաձայն Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխարգելելու և պատճենու մասին կոնվենցիայի, որն ընդունվել է 1948 թվականի դեկտեմբերի 9-ին, Միավորված ազգերի Գլխավոր Վեհաժողովի կողմից, ցեղասպանությունը «միջազգային իրավունքի ներքո գտնվող հանցագործություն է», «անկախ նրանից կատարվել է այն խաղաղության, թե պատերազմի ժամանակ» (Հոդված 1):

Ցեղասպանություն նշանակում է հետևյալ գործողություններից ցանկացածը՝ կատարված ազգային, եթնիկական, ցեղական կամ կրոնական որևէ խմբի, որպես այդպիսին, լրիվ կամ մասնակի ոչնչացման մտադրությամբ.

1. այդ խմբի անդամների սպանությունը,
2. այդ խմբի անդամներին մարմնական լուրջ վնասվածքներ կամ մտավոր վնաս պատճառելը,
3. որևէ խմբի համար կյանքի այնպիսի պայմանների միտումնավոր ստեղծումը, որոնք ուղղված են նրա լրիվ կամ մասնակի ֆիզիկական ոչնչացմանը,
4. այդ խմբի միջավայրում մանկածնությունը կանխելուն միտված միջոցների իրականացումը, (Հոդված 2)

Հոդված 3-ի համաձայն՝

Պատժելի են հետևյալ արարքները՝

1. ցեղասպանությունը,
2. ցեղասպանություն կատարելու նպատակով դավադրությունը,
3. ցեղասպանության ուղղակի և իրավարակային հրահրումը,
4. ցեղասպանություն կատարելու փորձը,
5. հանցակցությունը ցեղասպանության կատարման մեջ:

Եվ վերջապես 4-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ անձն, ով մեղավոր է վերը նշված ակտերից և որևէ մեկով, պատժվում է անկախ նրանից, թե վերջինս համարվում է սահմանադրորեն պատասխանատու դեկավար, պաշտոնատար թե մասնավոր անձ:

Դատարանը գտնում է, որ այս դրույթները պետք է ընդունվեն, որպես որոշիչ հանգամանքներ, որոնցով ցեղասպանությունը պետք է պատժվի ազգերի իրավունքի համապատասխան, անկախ այն այն ամենից, որ գոյություն ունեն որոշ, ավելի լայն սահմանումներ:

Սույն կոնվենցիան պաշտոնապես ուժի մեջ է մտել 1951 թվականի հունվարի 12-ին և Թուրքիայի կողմից վավերացվել է 1950 թվականի հունվարի 31-ին: Սրանից, այնուամենայնիվ, չպետք է եղրակացնել, որ ցեղասպանության գործողությունները չեն կարող օրենքի մեջ մեղադրական եղրակացության օբյեկտ լինել, եթե նման գործողությունները տեղի են ունեցել կամ մինչև կոնվենցիայի ուժի մեջ մտնելը, կամ այն պետության տարածում, որը չի վավերացրել նշված Կոնվենցիան: Չնայած ճիշտ է, որ Կոնվենցիան պարտավորությունները ստորագրած պետության վրա է դնում հանցագործությունը կանխելու կամ պատժելու պարտականությունը, որը սահմանված չէ որևէ այլ փաստաթղթով, այն, այնուամենայնիվ, պետք է գնահատվի որպես դեկլարատիվ

օրենք այն առումով, որ ինքնին դատապարտում է ցեղասպանությունը:

Այս փաստաթղթի դեկլարատիվ ուժը ծագում է բուն Կոնվենցիայի ձևակերպումից: Նախարանում, պայմանագրի կողմերը ճանաչում են, որ «պատմության ընթացքում ցեղասպանությունը ծանր վնասներ է հասցրել մարդկությանը» և հոդված 1 «հաստատում», որ ցեղասպանությունը ազգերի իրավունքով հանցագործություն է հանդիսանում: Տվյալ հաստատումը պարտադիր ենթադրում է, որ այս հանցագործությունը գոյություն է ունեցել մինչև 1948 թվականի դեկտեմբերի 9: Ավելին, այն ընդհանուր առմամբ ընդունված է պետությունների միջազգային իրավական դրվագինների կողմից, որն արտացոլում է պետությունների կողեւութիվ գիտակցության անհերքելի իրողությունը: Այդքան էլ կարևոր չէ, որ «ցեղասպանություն» տերմինը միայն վերջերս է արձևուրվել: Միակ կարևորություն ունեցող կետն այն է, որ նկարագրված գործողությունները արդեն վաղուց դատապարտվել են:

Եթե նման դեկլարատիվ ուժն ընդունվի, Դատարանից չի պահանջվի սահմանել Կոնվենցիայի կողմից ամրագրված ցեղասպանությունն արգելող կանոնի ծագման ճշգրիտ ամսաթիվ: Բավարար կիինի Դատարանի նպատակների համար սահմանել, որ տվյալ կանոնը անվիճելիորեն ուժի մեջ է եղել, եթե տեղի են ունեցել դրանում նկարագրված ջարդերը: Իրոք, այն այդ գործողություններից, որոնք կատարվել են և հայտարարություններից, որոնք ծագել են Հայկական հարցից, որքան էլ որ արդարացված դրանք կարող են լինել կամ չլինել կամ եղել են տարբեր պատճառներով, հստակորեն պահանջում է, որ «մարդասիրական օրենքները» դատապարտեն Օսմանյան կառավարության սիստեմատիկ բնաջնջումների քաղաքականությունը:

Դատարանը ցանկանում է այս առումով ընդգծել, որ նման օրենքները, որքան էլ ներկա պահին ձևադրությունը դրանց ձևականացման հանդեպ, արտացոլում են ոչ միայն իմաստադիվ բարոյական և էթիկայի կանոնները. դրանք նաև ցուցաբերում են պղծիտիվ իրավական պարտավորություններ, որորնք պետությունների կողմից չեն կարող անտեսվել այն ենթառեստով, որ դրանք ձևականորեն ամրագրված չեն եղել պայմանագրում, ինչպես որ հաստատվում է պատերազմ վարելու Մարտենսի օրինակն իրավունքի այս բնագավառում: Դեռ ավելին, Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ կատարված հանցագործությունների դատապարտումը հաստատում է պետությունների հավատքը, որ նման հանցագործությունները չեն կա-

բող իրավաբանորեն հանդուրժվել չնայած, որ ոչ մի գրված օրենք ուղղակիորեն չի արգելում դրանք: Այս առումով Դատարանը հիշեցնում է, որ նման դատապարտումը իրականացվել է մարդկության դեմ հանցագործությունների նկատմամբ, ինչպես օրինակ պատերազմական հանցագործությունները; ավելին, պետք է ընդգծել, որ Սևրի պայմանագրի 230-րդ հոդվածը հստակորեն նշում է Թուրքիայի պատասխանատվությունը թուրքական տարածքներում հավերժացրած ջարդերի վերաբերյալ: Իհարկե այս պայմանագիրը չի վավերացվել, և հետևաբար պատժի պարտավորությունը, որն այն նախատեսում էր, երբեք չի իրագործվել: Սակայն, այս փաստը չի նվազեցնում այսօր այդ պայմանագրի բովանդակությամբ մեզ տրված հստակ դրսերումից, որ այն ժամանակի պետություններն իրականում հասկացել են այն հանցագործության անօրինական բնույթը, որը մենք այժմ անվանում ենք ցեղասպանություն:

Այս պատճառների հիման վրա, Դատարանը գտնում է, որ ցեղասպանությունն օրենքով արգելված է եղել դեռ հայ ժողովրդի առաջին ջարդերի ժամանակներից, քանի որ 1948 թվականի կոնվենցիան ծառայում էր միայն դրան ձևական բնույթ հաղորդելու նպատակին և իրականում, օրենքի գերակայության որակյալ ձևակերպման մեջ, որը կիրառելի է այն փաստերի համար, որոնք ստեղծում են մեղադրանքի հիմքը, առաջ են քաշվել մինչև այս դատարանը:

բ) Հայ ժողովրդի ցեղասպանության մեղադրանք

Հետևյալ դիտարկումները, կարծես թե անհրաժեշտ են ապացույցների բննության ժամանակ, որոնք ներկայացված են Դատարանին, որոնց ենթյունը ներկայացված է ստորև՝

Ոչ մի կասկած չի կարող լինել, որ հայերը ցեղասպանության արգելման կանոնի սահմանման շրջանակներում որոշակի ազգային խումբ են կազմում: Այս եղանակացությունն էլ ավելի ակնհայտ է, քանի որ նրանք հանդիսանում են այն ժողովուրդը, որը պաշտպանված է ազգերի ինքնորոշման իրավունքով, որն անհրաժեշտաբար ենթադրում է, որ նրանք նաև կազմում են մի խումբ, որի ոչնչացումը արգելված է ցեղասպանության վերաբերյալ օրենքի ուժով:

Կասկած չկա նաև ցեղասպանությունը կազմող ֆիզիկական գործողությունների իրողության մեջ: Խմբի անդամների սպանության, նրանց ֆիզիկական և հոգեբանական ամբողջականության վրա հարձակումների, այդ խմբի ենթակայության փաստը այն պայմաններին,

որն անպայմանորեն տանում է մահվան, ուղղակիորեն ապացուցված է Դատարանի քննությանը հանձնված լիարժեք և հստակ ապացուցներով:

Խմբի ոչնչացման հատուկ մտադրությունը, որպես այդպիսին, որը ցեղասպանության հատկությունն է հանդիսանում, նույնակա սահմանվում է: Ձեկուցներն ու փաստաթղթային վկայությունները հստակորեն ցույց են տալիս հայ ժողովրդի մեթոդական բնաջնջման քաղաքականությունը, բացահայտելով 1948 թվականի դեկտեմբերի 9-ի Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածում հիշատակված անմիջական մտադրությունը:

Քաղաքականությունն ազդեցություն ունեցավ այն գործողությունների վրա, որոնք անհերքելիորեն պայմանավորված էին Թուրքական կամ Օսմանյան իշխանություններով, մասնավորապես 1915-1917 թթ. ջաղերի ժամանակ: Դատարանն այնուամենայնիվ մի կողմից նշում է, որ ի հավերլում պաշտոնական իշխանությունների կողմից իրազոր-ծած վայրագությունների, նրանք չարամտորեն տարածում էին նաև քարոզչություն և այլ միջոցներ քաղաքացիական բնակչությանը իրախուսելու համար՝ հայերի դեմ ցեղասպանություն իրականացնել: Այն նաև նշել է, որ իշխանություններն ընդիանուր առմամբ ձեռնապահ են մնացել միջամտությունից, որպեսզի կանխեն կոտորածը, չնայած՝ ունեցել են դրա իրավունքը, կամ մեղավորներին պատճելուց բացառությամբ ունիոնիստների դեմ դատավարությունների: Այս մոտեցումը կազմում է հանցագործության իրակրում և քրեական անփութության, և պետք է դատել արդեն իսկ կատարված և ցեղասպանության դեմ օրենքի գործողության առարկա հանդիսացող հանցագործությունների խստության չափով:

Ներկայացված փաստերի հիման վրա Դատարանը գտնում է, որ ջարդերն արդարացնելու նպատակով թուրքական կառավարության կողմից ներկայացված տարբեր մեղադրանքները (ապստամբություն, դավաճանություն և այլն) անհիմն են: Ամեն դեպքում, շեշտված է, որ նույնիսկ գոյություն ունեին այնպիսի հիմնավորված մեղադրանքներ, որոնք ոչ մի կերպ չեն կարող արդարացնել իրականացված ջարդերը: Ցեղասանությունը հանցագործություն է, որը չի ընդունում և ոչ մի արդարացում և հիմնավորվածություն:

Տվյալ պատճաններով Դատարանը գտնում է, որ թուրքական իշխանությունների վրա դրված հայ ժողովրդի ցեղասպանության մեղադրանքը հիմնված է որպես փաստցի հիմք:

Ը) Ցեղասպանության հետևանքները

Դատարանը հիշեցնում է, որ ինչպես մարդկության դեմ մյուս բոլոր հանցագործությունների դեպքում, ցեղասպանությունն ըստ սահմանման մի հանցագործություն է, որի նկատմամբ չի կարող կիրավել ընդհանուր միջազգային իրավունքի ուժով սահմանված և ոչ մի վաղեմության ժամկետ, ինչպես ամրագրված է Պատերազմական և մարդկության դեմ հանցագործությունների համար վաղեմության ժամկետների կիրառման անթույլատրեհիության վերաբերյալ Կոնվենցիայում, որն ընդունվել է 1968 թվականի նոյեմբերի 26-ին ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբեայի կողմից:

Բոլոր նրանք, ովքեր պատասխանատու են օարդերի համար, անկախ նրանից նրանք սահմանադրություն պատասխանատու դեկավարներ են, պաշտոնատար անձինք թե մասնավոր անձինք, տույժերի ենթակա սուրբեկտներ են, որոնք պետությունները պարտավոր են իրականացնել, որպեսզի պահպանեն արդարադատության ապահովման իրականացմանը կցված երաշխիքները:

Տույժերի հարցից զատ, ցեղասպանությունը հանդիսանում է նաև ժողովուրդների իրավունքի խափառում, որոնց նկատմամբ թուրքական իշխանությունը պետք է իր վրա պատասխանատվություն վերցնի: Այս դիրքից բխող նրա առաջնային առաքելությունն ընկած է իր վրա դրված պարտավորությունների հիմքում, որպեսզի փաստերն ընդունվեն առանց դրանք կեղծելու փորձերի և որ դատապարտվի տվյալ ակտի իրականացումը:

Դատարանը կցանկանար հասուն ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, որ միջազգային պրակտիկան ժուրքիայի նկատմամբ կիրառվել է ահն ժամանակներից սկսած, որոնք ունեն իրավական հիմք՝ հաստատելու, որ պետության ինքնությունն ու շարունակականությունը չեն վնասվել նրա պատմության ցնցումներից մինչև Օսմանյան Կայսրության անկումը: Ոչ իր տարածքային կորուստները և ոչ ել իր քաղաքական համակարգի ճանաչումը այնպիսին չեն, որ ուշադրությունը շեղեին իր՝ ժողովուրդների իրավունքի սուբյեկտ լինելու փաստից: Հետևաբար, չի կարող ենթադրվել, որ հաջորդող թուրքական կառավարությունները, սկսած քեմալական հանրապետության սահմանադրությունից իրավունք ունեն հրաժարվելու իրենց վրա պարտականություն վերցնելուց, որը մնում է այն պետության հետ, որ նրանք ներայացնում են միջազգային հանրությանը:

Դատարանը նաև նշում է, որ հայ ժողովրդի կամ իրենց իրավունքների պաշտպանության պատասխանատվությունը բաժանած պետությունների պահվածքի և հայտարարությունների մեջ ոչինչ չի կարող մեկնաբանվել որպես մեղադրանքի ալիք ցեղասպանության մեջ մեղավորների համար։ Ինչպես իր նախորդները, ներկայիս թուրքական կառավարությունը հետևապես պարտավոր է իր վրա վերցնել այս պատասխանատվությունը։

Նմանատիպ հանցագործությունները խախտում են այն պարտավորությունները, որոնք այդքան անհրաժեշտ են միջազգային հանրության համար, որ պետությունների պատասխանատվության մասին վեցերս մշակված հոդվածի հեղինակները պետությունների պատասխանատվության օրենքի իմաստով արդարացիորեն բնութագրել են որպես «պետությունների միջազգային հանցագործություն», այլ կերպ ասած, որպես սովորական քրեական իրավունքի դաշտից դուրս հանցագործություն։ Որպես հետևանք և ինչպես իսկապես հաստատվում է հայ ժողովրդի նկատմամբ ունեցած միջազգային հանրության հատուկ պարտավորություններով, տվյալ հանրության յուրաքանչյուր անդամ իրավունք ունի կոչ անելու ժուրիային հետևել իր պարտավորություններին, և մասնավորապես, պետության կողմից ցեղասպանությունը պաշտոնապես ճանաչելուն։ Բացի դրանից լիազորված է ձեռնարկելու օգնության և հոգուտ հայ ժողովրդի աջակցության ցանկացած միջոց, միաժամանակ չմեղադրվելով այլ պետության ներին գործերին ապօրինի միջամտության մեջ, ինչպես նախատեսված է ժողովուրդների իրավունքով և Ամերիկա Դեկլարացիայով։

Եվ վերջապես ամբողջությամբ միջազգային հանրության և հատկապես ՄԱԿ-ի վրա է դրված ցեղասպանության ճանաչումը և հայ ժողովրդին այս առումով արակցություն ցուցաբերելու։ Իրականում, դա չի կարող ամբողջությամբ արդարացված համարվել, ոչ կանխելով իր ժողովուրդներից մեկի նկատմամբ նման հանցագործության իրականացումը, որից նա պարտավոր է պաշտպանել իր բոլոր պետություններին նույն եղանակով, և ոչ էլ հանրութելով նման հանցագործության անարդարացի հերքումը մինչ այսօր։

Հայերի ցեղասպանությունը, որը տեղի է ունեցել Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ իր տեսակի մեջ առաջինն էր տվյալ դարում, որի ընթացքում ցեղասպանությունը և դրա հետ կապված սարսափը, ավաղ, լայն տարածում գտան։

Նմանատիպ վայրագությունների իրականացումը սահմափակվել այն հասարակությունների համար, որոնք հստակորեն կարող են բնութագրվել որպես թերզարգացած: Ի հեճուկս, որոշ դեպքերում դրանք իրականացվել են ամենազարգացած և գիտականորեն առաջադիմած համարվող ազգերի կողմից: Իրականում, ամբողջ 20-րդ դարի առավել նշանակալից օրինակ է համարվում առաջադեմ տեխնոլոգիաների և բարդ կազմակերպվածության օգտագործմամբ նացիստների կողմից եվրոպայի հրեաների ցեղասպանությունը. ցեղասպանություն, որը հազիվ երեակայելի մակարդակի մարդկային տառապանքներ առաջացրեց և որը վերջին հաշվով հանգեցրեց գրեթե վեց միլիոն մարդկանց ոչնչացման:

Նախորդ նիստերի ժամանակ Դատարանն առիթ է ունեցել դատապարտել Էլ Սալվադորի ժողովրդի (1981 թվականի փետրվարի 11-ի որոշմամբ), Արևելյան Թիւմրի մասունքերի ժողովրդի (1981 թվականի հունիսի 21-ի որոշմամբ) և Գվատեմալայի հնդիկ ժողովրդի (1983 թվականի հունվարի 31-ի որոշմամբ) ցեղասպանությունները:

Դատարանը նշում է, որ ցեղասպանության, դրա անմիջական զոհերին հասցված վնասների անդառնալի սխալներից վեր, առավել լուրջ հետևանքներ և առավել մտահոգիչ ազդեցություններ են ամբողջ մարդկության քայլայումն ու այլասերումը:

Այս պատճառներով ի պատասխան այն հարցերի, որոնք դրված են Դատարանի առջև, այն սույնով գտնում է, որ

- հայկական բնակչությունը հանդիսացել և հանդիսանում է այն ժողովուրդը, որի հիմնարար իրավունքները, և անհատական և կոլեկտիվ, պետք է հարգվեն և կհարգվեն միջազգային իրավունքին համապատասխան;

- տեղահանությունների և ջարդերի ընթացքում հայկական բնակչության խմբերի ոչնչացումը կազմում է ցեղասպանության հանցագործությունը, որի համար կիրառելի չեն որևէ գաղեմության ժամկետներ 1948 թվականի դեկտեմբերի 9-ի Ցեղասպանության կանխման և հանցագործության պատճի մասին կոնվենցիայի իմաստով: Ինչ վերաբերում է տվյալ հանցագործության դատապարտմանը, վերը նշված Կոնվենցիան դեկլարացիան է այն գոյություն ունեցող իրավունքի, որը հաշվի է առել մեղադրով գործողությունների իրականացման պահին արդեն իսկ ուժի մեջ մտած կանոնները;

- երիտրուրբական կառավարությունը մեղավոր է տվյալ ցեղաս-

պանության մեջ, 1915-1917 թթ. իրականացրած գործողությունների հետ կապված;

- հայերի ցեղասպանությունը նաև հանդիսանում է «միջազգային հանցագործություն», որի համար թուրքական կառավարությունը պետք է պատասխանատվություն կրի, առանց այդ պատասխանատվությունից խուսափելու նպատակով օգտագործելու այն պատրվակը, թե այդ պետությունն այլևս գոյություն չունի;

- այդ պատասխանատվությունը առաջին հերթին ենթադրում է ցեղասպանության և դրա հետևանքով հայ ժողովրդի կրած վնասների իրողության պաշտոնական ճանաչման պարտավորություն;

- Միավորված ազգերի կազմակերպությունը և դրա յուրաքանչյուր անդամ իրավունք ունի պահանջելու այս ճանաչումը և այս նպատակով աջակից լինել հայ ժողովրդին:

Մարդու իրավունքների Եվրոպական Դատարան

Բաժին երկրորդ

Փերինչեքն ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով
(Բողոք № 27510/08)

Որոշում
Ստրափուրգ

Դեկտեմբերի 17, 2013 թ.

Այս որոշումը վերջնական կղառնա Կոնվենցիայի 44-րդ հոդվածի 2-րդ մասով՝ սահմանված պայմանների առկայության դեպքում։ Այն կարող է ենթարկվել խմբագրական փոփոխությունների։

Փերինչեքն ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, որպես պալատ հանդես գալով հետևյալ կազմով՝ նախագահող՝ Գիդը Ռայմոնդի, դատավորներ՝ Պեր Լորենզեն, Դրագոլժոնը Պոպովիկ, Անդրաս Սաժոն, Ներույա Վուկինիկ, Պաուլո Պինտո դե Ալբուքերը, Հելեն Կելլեր և Բաժնի ռեեստրավար Սթեյնի Նեյսմիթ 2013թ. նոյեմբերի 23-ին կայացած դրույքակ խորհրդակցությունների արդյունքում հանգել է հետևյալ վճռի՝ կայացված վերոհիշյալ թվականին։

Վարույթը

1. Գործի համար առիթ է հանդիսացել 2008 թվականի հուլիսի 10-ին ազգությամբ թուրք պրն Դողու Փերինչեքի («դիմումատու») կողմից մարդու իրավունքների և իիմարար ազտությունների պաշտպանության վերաբերյալ կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 34-րդ հոդվածով Շվեյցարիայի Համադաշնության դեմ բերված դիմում-բողոքը (№ 27510/08)։

2. Դիմումատուին ներկայացրել է Անկարայում աշխատող իրավաբան պրն. Զենգիզը։ Շվեյցարիայի կառավարությունը (այսուհետ՝ Կառավարություն) ներկայացրել է նրանց փոխօրդակալ, Արդարադատության Դաշնային Գրասենյակի Եվրոպական իրավունքի և մար-

դու իրավունքների միջազգային պաշտպանության միության անդամ Աղյուսակական Շեյշեգերը:

3. Դիմումատուն մասնավորապես բողոքել է, որ ինքը սխալ է դատապարտվել Շվեյցարիայի դատարանների կողմից՝ բազմաթիվ միջոցառումների ժամանակ Հայոց ցեղասպանությունը հրապարակավ «Միջազգային սուտ» հայտարարելու համար:

4. 2010 թվականի սեպտեմբերի 10-ին դիմում-բողոքը ներկայացվել է Կառավարությանը: Ինչպես բույատրվում է Կոնվենցիայի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասով, որովքել է նաև, որ Պալատը պետք է որոշում կայացնի գործի ընդունելիության և էության վերաբերյալ:

5. Օգոստելով Կոնվենցիայի 36-րդ հոդվածի 1-ին մասով իրեն վերապահված միջամտելու իրավունքից 2011 թվականի սեպտեմբերի 15-ին Թուրքիայի կառավարությունը մեկնաբանություններ է ուղարկել:

ՓԱՍՏԵՐԸ

I. ԳՈՐԾԻ ՓԱՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԸ

6. Դիմումատուն ծնվել է 1942 թվականին, ապրում է Անկարա քաղաքում:

7. Դիմումատուն իրավաբանական գիտությունների դոկտոր է, Թուրքիայի «Աշխատավորական» կուսակցության նախագահը: 2005 թվականի մայիսի 7-ին, հուլիսի 22-ին և սեպտեմբերի 18-ին համապատասխանաբար Լոզանում (Վոհ կանոն), Օպֆիկոնում (Ցյուրիխի կանոն) և Կոնիգում (Բեռնի կանոն) նա մասնակցել է տարբեր գիտաժողովների, որոնց ժամանակ հրապարակավ հերթել է 1915 թվականին և հետագա տարիներին Օսմանյան կայսրության կողմից հայ ժողովրդի դեմ ուղղված ցեղասպանության ցանկացած փաստի գոյությունը: Նա Հայոց Ցեղասպանության գաղափարը կոչել է «Միջազգային սուտ»: Նրա այս արտահայտություններն արվել են տարբեր համատեքստերում: Նա արտահայտվել է Լոզանում կայացած մամուլի ասուլիսում (թուրքերեն), Օպֆիկոնում՝ 1923 թվականի Լոզանի պայմանագրի հիշատակման շրջանակներում կայացած գիտաժողովի ընթացքում և Կոնիգում՝ իր կուսակցության հանդիպման ժամանակ:

8. 2005 թվականի հուլիսի 15-ին Հայաստան-Շվեյցարիա ասուլիսիան դիմումատուի դեմ բողոք է ներկայացրել վերը նշված

մեկնաբանությունների բովանդակության շուրջ:

9. Լոգանի Ոստիկանության շրջանային դատարանն իր՝ 2007 թվականի մարտի 9-ի վճռով դիմումատուին մեղավոր է ձևաչել Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ մասի (տե՛ս ստորև բերված 14-րդ պարբերությունը) համաձայն ռասայական խտրականության համար, և դատապարտել 90-օրյա ժամկետի համար սահմանված օրական 100 շվեյցարական ֆրանկ կազմող դրամական տուգանքի (ԾՖ) (մոտավորապես 85 եվրո), դատավճռի ի կատար ածումը հետաձգել 2 տարով, 3000 շվեյցարական ֆրանկ տուգանքի կամ 30 օր ազատազրկման, ինչպես նաև 1000 շվեյցարական ֆրանկ (մոտավորապես 850 եվրո)՝ որպես բարոյական վնաս հօգուտ Շվեյցարիա- Հայաստան ատցիացիայի: Այն գուել է, որ Հայոց Ցեղասպանությունը, համաձայն Շվեյցարիայի հասարակական կարծիքի, ինչպես նաև ընդհանրապես ապացուցված փաստ է:

Այն սրան անդրադարձել է խորհրդարանական տարրեր ակտերում (այդ թվում՝ Բումանի բանաձևում. տե՛ս ստորև բերված 16-րդ պարբերությունը), իրավաբանական հրապարակումներում, ինչպես նաև դաշնային և կանոնավայր քաղաքական իշխանությունների հայտարարություններում: Ավելին՝ այն նաև բազմաթիվ միջազգային կառույցների, ինչպիսիք են Եվրոպայի Խորհուրդը² և Եվրախորհրդարանը, մոել է Ցեղասպանության ճանաչմանը: Այնուհետև այն եզրակացրել է, որ դիմումատուի նման հետապնդումները ոչ թե պատմական, այլ ռասիստական դրդապատճառներ ունեին:

10. Դիմումատուն բողոքարկել է այս որոշումը: Նա հիմանականում պահանջել է վերջինիս չեղյալ հայտարարումը և հետազաքնություն՝ ներառյալ պետության կողմից տարվող հետազոտությունը և հայոց հարցի վերաբերյալ պատմաբանների դիրքորոշումը:

11. 2007 թվականի հունիսի 13-ին Վճռաբեկ քրեական դատարանի՝ Վո կանոննի կանոնավայր դատարանը մերժել է դիմումատուի կողմից այդ վճռի դեմ բերված բողոքը: Ըստ դատարանի՝ ինչպես Հոդքութը, այնպես էլ Հայոց Ցեղասպանությունը՝ Շվեյցարիայի օրենսդրի կողմից որպես ապացուցված ճանաչված պատմական փաստ է, որը

² Եվրոպայի Խորհուրդը չի ճանաչել Հայոց Ցեղասպանությունը՝ որպես այդային, ի տարբերություն Խորհրդարանական Վեհաժողովի որոշ անդամների (տե՛ս ստորև բերված 29-րդ պարբերությունը):

Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետի ընդունման ժամանակ արդեն իսկ գոյություն է ունեցել: Հետևաբար, դրա գոյությունն ընդունելու համար դատարանները պարտավոր չեն օգտագործելու պատմաբանների աշխատանքը: Երջանային դատարանը նաև ընդգծել է, որ դիմումատուն ընդամենք ժխտել էր Ցեղասպանության որակավորումը՝ առանց երբեւ կասկածի տակ դնելու հայերի զանգվածային ջարդերի ու տեղահանության գոյության հարցը:

12. Դիմումատուն բողոքարկել է այս վճիր դեմք քրեական գործերով Դաշնային դատարան: Նա դատարանին հիմնականում խնդրել է իր արդարացման, ինչպես նաև մեղադրական յուրաքանչյուր դատապարտումից ազատելու ուղղությամբ կատարել դատական որոշման բարեփոխում՝ հիմնվելով քրեական և քաղաքացիական օրենսդրության վրա: Հատ էության, նա քննադատել է կանոնավար էրկու իշխանություններին՝ Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետի կիրառման տեսանկյունից՝ որպես իր կողմից հայցված հիմնարար իրավունքների խախտում՝ 1915 թվականի դեպքերը որպես Ցեղասպանություն որակելու եական փաստերի բավարար ուսումնասիրություն չկատարելու համար:

13. 2007 թվականի դեկտեմբերի 12-ի վճռով (ATF 6B_398/2007), որի համապատասխան մասը բերված է ստորև, Դաշնային դատարանը մերժել է դիմումատուի բողոքը

3.1 «Քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետը պատիժ է նախատեսում այն անձի նկատմամբ, ով կդրսերի այնպիսի վարքագիծ, որով հրապարակայնորեն՝ խոսքի, գրության, պատկերների, ժեստերի, հարձակման ճանապարհով կամ ցանկացած այլ կերպ կնսեմացնի կամ խորականություն կղնի այնպիսի ձևով, որը ոտնահարում է անձի կամ մի խումբ անձանց արժանապատվությունը կախված ռասայից, էթնիկական կամ կրոնական պատկանելությունից կամ ով, միևնույն պատճառով կհերքի, չափազանց նվազագույնի կիացնի կամ կփորձի արդարացնել ցեղասպանությունը կամ մարդկության դեմ ուղղված այլ հանցագործությունները: Տառացի և քերականական առաջին մոտեցմամբ կարող ենք նկատել, որ օրենքի ձևակերպումը (օգտագործելով անորոշ դերանուն՝ «ինչ-որ ցեղասպանություն») որևէ կրնկրետ պատմական իրադարձության հստակ չի վերաբերում: Օրենքը չի բացառում նացիստական ուժիմի կողմից ցեղասպանության հերքմանն ուղղված գործողությունների ձևումը, ինչպես նաև այն քրեա-

կան իրավունքում Հայոց Ցեղասպանության բացահայտ հերքումը չի որակում որպես ռասայական խտրականությանն ուղղված գործողություն:

3.2 Քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետն ընդունվել է 1965 թվականի դեկտեմբերի 21-ի Ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին միջազգային կոնվենցիային (RS 0.104) Շվեյցարիայի անդամակցությունից հետո: Իր սկզբնական ձևակերպման մեջ Դաշնային խորհրդի օրենքի նախազդի տեքստը ցեղասպանությունների հերքման վերաբերյալ որևէ նշում չէր պարունակում (v. FF 1992 III 326):

Ուկիզինիզմի քրեականացումը, համապատասխանաբար Հոլոքոստի հերքումը, Քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետում պետք է ներառված լիներ որպես զոհվածների հիշատակի անարգանք (Դաշնային խորհրդի 1992 թվականի մարտի 2-ի հաղորդագրությունը Շվեյցարիայի 1965 թվականի Ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին միջազգային կոնվենցիային անդամակցելու մասին և կապված քրեական իրավունքի վերանայման հետ FF 1992 III 265 ss, spéc. 308 s): Այս հաղորդագրությունը 1915 թվականի իրադարձություններին ոչ մի բացահայտ հղում չի պարունակում:

Խորհրդարանական քննարկումների ընթացքում Ազգային Խորհրդի իրավական հարցերով հանձնաժողովը որոշել է Քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետին ավելացնել հետևյալ տեքստը. «[...] կամ ով միևնույն պատճառով չափազանց նվազագույնի կիացնի կամ կիորդի ցեղասպանությունը կամ մարդկության դեմ ուրիշած այլ հանցագործությունները [...]»:

Ֆրանսերենով գեկուցող, ազգային Խորհրդատու Կոմիտին հատակեցրել է, որ գերմաներեն և ֆրանսերեն տեքստերի միջև շփոթություն կա նշելով, որ ակնհայտորեն ընդհանրապես ցեղասպանության մասին է խոսվել այլ ոչ թե միայն Հոլոքոստի (BO/CN 1992 II 2675 s.):

Այսուամենայնիվ, հանձնաժողովի նախազիծն ընդունվել է Ազգային Խորհրդի կողմից այնպես, ինչպես առաջարկվել էր (BO/CN 1992 II 2676): Ազգային Խորհրդի կողմից ընդունված Քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետի ձևակերպումը պահպանելու մասին Խորհրդի իրավաբանական հարցերով Հանձնաժողովի առաջարկին Պետությունների Խորհրդի առջև հակառակվել է Կուչերը, որը, սակայն, կասկածի տակ չի դրել հետևյալ նախադասությունը «ով միևնույն

պատճառով կհերքի, չափազանց նվազագույնի կհասցնի կամ կփորձի արդարացնել ցեղասպանությունը կամ մարդկության դեմ ուղղված այլ հանցագործությունները» (BO/CE 1993 96; sur la portée de cette proposition, v. ATF 123 IV 202 consid. 3c p. 208 ainsi que Poncet, ibidem):

Այս առաջարկն ընդունվել է քննարկման ընթացքում՝ Հայոց Ցեղասպանության հերթման վերաբերյալ առանց հետագա անդրադարձի: Հակասությունների հարդահարման ընթացքում Ազգային Խորհրդի՝ իրավաբանական հարցերով հանձնաժողովը պրն. Կոմիտի միջոցով առաջարկել է ընդունել Պետությունների Խորհրդի ներկայացրած փոփոխությունները բացառությամբ չորրորդ պարբերության, որտեղ առաջարկվում է խոսել «ինչ-որ ցեղասպանության» մասին՝ հղում կատարելով նրանց վրա, որոնք կարող են տեղի ունենալ: Ֆրանսերենով գեկուցողը նշել է, որ շատ մարդիկ են խոսել քրդերի կամ այլ ժողովուրդների, օրինակ՝ հայերի զանգվածային չարդերի մասին, բայց այս բոլոր ցեղասպանությունները պետք է հաշվի առնվեն (BO/CN 1993 I 1075 s.):

Նույնիսկ համառոտակի հղում է կատարվել ցեղասպանության սահմանմանը, և թե ինչպես է թուրքն արտահայտվել հայկական ողբերգության մասին, և նրան, որ այս դրույթը ոչ թե պետք է ձգտի արտահայտելու մեջի, այլ բոլոր ցեղասպանությունների կատարումը, այդ թվում՝ Բունիայի եւ Հերցեգովինայի (BO/CN 1993 I 1077 ; Grendelmeierի պատասխանը):

Ի վերջո, Ազգային Խորհուրդը 4-րդ կետի տեքստն ընդունել է հետևյալ ձևակերպմամբ. «[...] ցանկացած այլ կերպ կնսենացնի կամ խորականություն կրնի այնպիսի ձևով, որը ուժնահարում է անձի կամ մի խումբ անձանց արժանապատկությունը՝ կախված ուսայից, էթնիկական կամ կրոնական պատկանելությունից կամ ով միևնույն պատճառով՝ չափազանց նվազագույնի կհասցնի կամ կփորձի արդարացնել ցեղասպանությունը կամ մարդկության դեմ ուղղված այլ հանցագործությունները» (BO/CN 1993 I 1080): Խորհրդարանական ընթացակարգերից հետո Պետությունների Խորհրդը պահպանել է իր դիրքը ֆրանսերեն լեզվով տեքստում կատարելով ընդամենը մեկ՝ «ցեղասպանություն» արտահայտության խմբագրական փոփոխություն, իսկ Ազգային Խորհրդը միացել Պետությունների Խորհրդի որոշմանը՝ առանց Հայոց Ցեղասպանության հերթման հարցը կրկին բարձրացնելու (BO/CN 1993 I 1300, 1451; BO/CE 1993 452, 579):

Այսպիսով, նախապատրաստական աշխատանքներից պարզ է,

որ Քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետը ձգում է ոչ միայն նացիստական հանցագործությունների, այլև մյուս ցեղասպանությունների հերքմանը:

[...]

3.4 Միջներ մենք չենք կարող մեկնաբանել այդ նախապատրաստական աշխատանքներն այն իմաստով, որ քրեական նորմը ձգում էր սահմանել որոշակի ցեղասպանություններ, որոնք օրենսդիրը ընդունելու ժամանակ նկատի ուներ, ինչպես առաջարկում է որոշումը:

3.4.1 Հոլոքոստի առնչությամբ հերքողների և ռեփրինոնիստների կարծիքների բախման կամքը, անշուշտ, Քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետի մշակման կենտրոնական տարրն է կազմել: Իր իրականացրած արդարադատությունում, սակայն, Դաշնային դատարանը եզրակացրել է, որ Հոլոքոստի հերքումը նշանակում է օբյեկտիվություն գիտակցել Քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետով դատապարտված լինելը, քանի որ այն ընդհանուրապես ճանաչված է այնպես, ինչպես սահմանված է, ասինքն՝ որպես պատմական փաստ (ATF 129 IV 95 consid. 3.4.4, p. 104 s.), իսկ օրենսդրի պատմական մտադրության վերաբերյալ այս որոշման ոչ մի հղում մեջ չի կատարվել:

Նոյն իմաստով բազում հեղինակներ դրանում տեսնում են քրեական հեղինակության համար ընդհանուր մի փաստ (Vest, Delikte gegen den öffentlichen Frieden, n. 93, p. 157), պատմական մի փաստ, որը ենթակա չէ քննարկման (Rom, op. cit., p. 140), մի որակավորում («ցեղասպանություն»), որը ոչ մի կասկած չի հարուցում (Niggli, Ήτασιαγιάκαν խտրականություն, n. 972, p. 259, որը պարզապես ցույց է տալիս, որ ցեղասպանությունը երել է այդ նորմի ստեղծման նախահիմքը՝ նոյն իմաստով: Guyaz, op. cit. p. 305): Ընդամենը մի քանի ձայներ են, որ հղում են կատարում միայն փաստը պատմական ճանաչելու օրենսդրի կամքի վրա (v. p. ex: Ulrich Weder, Schweizerisches Strafgesetzbuch, Kommentar [Andreas Donatsch Hrsg.], Zurich 2006, Art. 261bis al. 4, p. 327; Chaix/Bertossa, op. cit., p. 184):

3.4.2 Սուտեցումները, որոնք փնտրում են նորմն ընդունելիս օրենսդրի նկատի ունեցած ցեղասպանությունները, բախվում են տառացի մեկնաբանմանը (v. supra consid. 3.1), որը հստակ ցույց է տալիս, որ օրենսդիրը կամեցել է կենտրոնանալ բաց ձևակերպմամբ օրենքի կետի վրա ի տարրերություն այն օրենքների, որոնք կոչվում են «հիշո-

դության օրենքներ՝ ընդունված, այդ թվում, նաև Ֆրանսիայում (օրենք No 90-615՝ ընդունված 1990 թվականի հուլիսի 13, կոչված նաև օրենք Gayssot; օրենք № 2001-434՝ ընդունված 2001 թվականի մայիսի 21-ին՝ նվիրված թրաֆիքինզը և ստրկությունը որպես մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն ճանաչելուն, կոչված նաև օրենք՝ Taubira, օրենք №2001-70՝ ընդունված 2001 թվականի հունվարի 29-ին՝ 1915 թվականի Հայոց Յեղասպանությունը ճանաչելու մասին):

Հոլորոսութիւն հերքման քրեականացումը քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետով ավելի քիչ է հիմնված օրենսդիր իշխանության մտադրության վրա, եթիւ նա ընդունել է քրեական նորմը հատկապես ուղղված հերքմանն ու ուսիզիոնիզմին, որի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս մի ընդհանուր կոնսեսուսի գոյությունը, որին օրենսդրի մասնակցությունը, անկասկած, հնարավոր է:

Հետևաբար չկա պատճառ ջշտելու օրենսդրի ցուցաբերած մտադրությունը Հայոց Յեղասպանության հարցի նկատմամբ (contra: Niggli, Rassendiskriminierung, 2e éd., Zurich 2007, n. 1445 s., p. 447 s.):

Ավելին՝ սրա վերաբերյալ անհրաժեշտ է նշել, որ եթե տեքստի որոշ տարրեր խորհրդարանականների կողմից բուռն ըննարկման առիթ են դարձել, ապա 1915 թվականի իրադարձությունների որակումն այս համատեքստում ոչ մի քննարկման առարկա չի դարձել և ի վերջո միայն 2 բանախոսների կողմից է դրանց հղում կատարվել, որոնք ձգուում էին արդարացնել քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետի ֆրանսիական մի տարբերակ, որը թույլ չի տալիս տեքստի չափազանց սահմանափակ մեկնարանում, պնտուելու նշում, որ գերմանական տարբերակն անհրաժեշտ չէ:

3.4.3 Դոկտրինան և դատական պրակտիկան, ընդհակառակը, Հոլորոսութիւն վերագրում են բացահայտ, անվիճելի կամ քննարկման ոչ ենթակա բնույթ՝ նշելով, որ այն քրեական դատավարությամբ ապացուցվելու կարիք չունի (Vest, ibidem; Schleiminger, op. cit., art. 261bis CP, n. 60): Հետևաբար, դատարանները պատմարանների աշխատանքների օգնությանն այս առումով դիմելու կարիք չունեն: (Chaix/Bertossa, ibidem; arrêt Non publié 6S.698/2001 consid. 2.1):

Հիմնանական է սահմանվում Հոլորոսութիւն հերքման քրեականացումը, որն այդ պատճառով թելադրում է դատավոր պահանջելու մեթոդը, եթիւ հարցը վերաբերում է այլ ցեղասպանությունների հերքմանը: Առաջին հարցը, որը ծագում է, այն է, թե արդյոյն ք կա նման կոնսեսուս, որը

վերաբերում է դիմումատուի կողմից փաստերի հերքմանը:

4. Այսպիսով, բարձրացված հարցը փաստի ուժով դուրս է մղվում: Այն ավելի պակաս ուղղակիորեն է կրում Օսմանյան Կայսրության կողմից իրականացված ցեղասպանության, զանգվածային ջարդերի և տեղահանումների որակումը, քան հասարակության մեջ և պատմաբանների շրջանում եղած ընդհանուր գնահատականը: Ահա թե ինչպես պետք է հասկանալ ոստիկանական դատարանի մոտեցումը, որը մատնացուց է անում, որ իր պարտավորությունը պատմություն ստեղծելը չէ, այլ պարզելը, թե արդյո ք ցեղասպանությունը «հայտնի և ճանաչված է» կամ «ապացուցված» (judement, consid. II, p. 14) մինչև վերջին կետի նկատմամբ դատապարտում սահմանելը, որը կանոնավոր որոշման անբաժանելի մասն է կազմում (arrêt cantonal, consid. B p. 2):

4.1 Փաստի նման հաստատումը պարտադիր է Դաշնային դատարանի համար [...]:

4.2 Ինչ վերաբերում է փաստը սահմանելուն, ոստիկանական դատարանն իր դատապարտումը հիմնել է ոչ միայն քաղաքական ճանաչման հայտարարությունների գոյության վրա, այլև այն ընդգծել է, որ իշխանությունների դատապարտումը, որոնցից դրանք բխում են, հիմնվելով փորձագետների խորհրդատվության (այդ թվում՝ հարյուր պատմաբանների մի քոյեց, որոնք աշխատել են նաև Ֆրանսիայի Ազգային ժողովի՝ 2001 թվականի հունվարի 29-ի օրենքն ընդունելիս) կամ բարձր որակավորում ունեցող մասնագետների վիճաբանության և փաստաթղթավորման վրա (Եվրախորհուրդ), կեղծվել է:

Բացի դրանից, այս վիճաբանությունը, հիմնվելով քաղաքական ճանաչման գոյության վրա, ըստ էության գտնում է, որ կա համայնքի մի մեծ կոնսեսուս, ինչպես ասվում է քաղաքական հայտարարություններում, որն էլ իր հերթին հիմնվում է 1915 թվականի գործողությունները որպես ցեղասպանություն որակող ավելի լայն գիտական կոնսեսուսի վրա: Մրան կարելի է ավելացնել այն, որ նոյն իմաստով, Ազգային խորհրդի կողմից վարված՝ Հայոց Ցեղասպանության պաշտոնավես ճանաչմանն ուղղված քննարկման ժամանակ հղում է կատարվել միջազգային հետազոտությունների աշխատանքներին՝ «Der Völkermord an den Armeniern und die Shoah» վերտառությամբ (BO/CN 2003 2017; intervention Lang): Վերջապես Հայոց Ցեղասպանությունը միջազգային քրեական իրավունքին նվիրված ընդհանուր գրականության, ինչպես նաև ցեղասպանությունների հետազոտությունների «դասական» օրի-

նակներից մեկն է (v. Marcel Alexander Niggli, Rassendiskriminierung, n. 1418 s., p. 440 և մեջբերված բազում հղումներ, նաև n. 1441 p. 446 և հղումները):

Քանի որ դիմումատուն փորձում է վիճարկել ցեղասպանության գոյությունը կամ 1915 թվականի իրադարձությունները որպես ցեղասպանություն իրավաբանորեն որակելը՝ մասնավորապես ընդգծելով դատարանի կամ միջազգային մասնագիտական հանձնաժողովների որոշումների բացակայությունը, համապատասխան հիմնավոր ապացույցների բացակայությունը, որոնք վկայում են Քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետին համապատասխանող օրեկտիվ և սուրյեկտիվ պայմանները կամ ՄԱԿ-ի 1948 թ. Կոնվենցիայում շարադրված այն պայմանները, որոնք պնդում են, որ գոյություն ունեն երեք ճանաչված ցեղասպանություններ: Սա վեճի հետ ոչ մի առնչություն չունի, քանի որ առաջին հերթին վերաբերում է այն հարցին, թե արդյոք կա ընդհանուր, մասնավորապես պատմական մի կոնսեսուս, որը բավարար կլինի բացառելու քրեական քննութիւննարկումները (1915 թվականի իրադարձությունները որպես ցեղասպանություն որակելու մասին պատմական քննարկումները) Քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետն ընդունելու վերաբերյալ:

Դա նույնն է, ինչ դիմումատուն բողոքի, թե կանոնավ դատարանը կամայականություն է դրսեորել չղիտարկելով անվավերության հիմքերը, որոնք ծագել են կանոնավ բողոքարկման մեջ և վերաբերում են իր պահանջած նույն փաստերին և քըննության միջոցառումներին: Հետևաբար, անհրաժեշտ է հաշվի առնել իր փաստարկը, որը, մասնավորապես, վերաբերում է այդ կոնսեսուսի ճանաչմանը:

4.4 Դիմումատուն պնդում է, որ ինքը խնդրել է, որ քննություն անցկացվի պարզելու հետազոտության ներկա դրությունը և աշխարհի պատմաբանների ներկա դիրքորոշումը հայցի հարցի վերաբերյալ: Նա իր այս կամ այն գրություններում նշում է նաև, որ մի կողմից պետությունների, մյուս կողմից պատմաբանների միջև 1915 թվականի դեպքերի որակման շուրջ միաձայնություն կամ կոնսեսուս չկա: Մինչդեռ իր փաստարկը հակասում է ինչպես իր սեփական, այնպես էլ կանոնային իշխանությունների համոզմանը: Նա մասնավորապես չի մեջբերում որևէ հստակ տարր, որը ցույց կտար ոստիկանական դատարանի կողմից հաստատված կոնսեսուսի բացակայությունը, նամանավանդ այն կոնսեսուսի, որը ցույց կտար որոշման մեջ տեղ գտած

կամայականությունը: Դիմումատուն նշում է, որ բազմաթիվ պետություններ հրաժարվել են Հայոց Ցեղասպանության գոյությունը ճանաչելուց: Մինչդեռ անհրաժեշտ է նշել, որ նույնիսկ ՍԱԿ-ի 2007 թվականի հունվարի 61/L.53 բանաձևը և Հոլորոսադի հերքման դատապարտումը հավաքել են 192 անդամ- պետությունների ձայներից ընդամենը 103-ը:

Միակ փաստը, որի հաստատումից միջազգային ասպարեզում հրաժարվում են մի քանի պետություններ, դա Հոլորոսադի հերքման դատապարտումն է, որն ակնհայտորեն բավարար չէ հարցականի տակ դնելու ցեղասպանական բնույթի այլ գործողություններին առնչվող շատ լայն մի կոնսեսուսի գոյությունը: Կոնսեսուսը միաբանություն չի նշանակում:

Որոշ պետությունների ընտրությունը՝ հրապարակավ չդատապարտելու ցեղասպանության գոյությունը կամ ցեղասպանության հերքումը դատապարտող բանաձևի չմիանալը կարող է թելադրված լինել բաղաքական նկատումներով՝ առանց անմիջական առնչություն ունենալու պետությունների իրական գնահատականներին, որոնք պետք է պատմական փաստերը որպես այնպես, որ այս առումով կոնսեսուսը կասկածի տակ չառնվի, հատկապես գիտական շրջանակներում:

4.5 Դիմումատուն նաև նշում է, որ իր կարծիքը հակասական կիներ Շվեյցարիայի համար, եթե այն ճանաչեր Հայոց Ցեղասպանությունը և Թուրքիայի հետ ունեցած իր հարաբերությունների հետ մեկտեղ աջակցեր պատմաբանների հանձնաժողովի ստեղծմանը: Սա, ըստ նրա, ցույց կտար, որ ցեղասպանության գոյությունը հաստատված չէ:

Ամեն դեպքում մենք կարող ենք հաշվի առնել կամ Դաշնային խորհրդի կողմից Հայոց Ցեղասպանությունը պաշտոնապես ճանաչելու բազմից հերքումը, կամ այն ընտրված մոտեցումը, որն աջակցում է Թուրքիայի իշխանությունների կողմից փորձագիտական հանձնաժողովի ստեղծմանը և այն փաստի հաստատումը, որ ցեղասպանության սահմանման վերաբերյալ գոյություն ունեցող ընդհանուր կոնսեսուսը կամայական է:

Դաշնային խորհրդի պարզ արտահայտված կամքի համաձայն՝ նա ձգուում է Թուրքիային մղել իր պատմության հուշերի վերաբերյալ խմբային աշխատանք կատարելուն: (BO/CN 2001 168: réponse du Conseiller fédéral Deiss au postulat Zisyadis; BO/CN 2003 2021 s.: réponse de la Conseillère fédérale Calmy-Rey au Postulat Vaudroz - Reconnaissance du génocide des Arméniens de 1915):

Երկխոսության նկատմամբ նման թափանցիկությունը չի կարող մեկնաբանվել որպես ցեղասպանության գոյության հերքում և ոչ մի բան չի մատնանշում, որ Դաշնային խորհրդի կողմից 2001 թվականին միջազգային հետազոտության հանձնաժողով ստեղծելուն ուղղված աջակցությունը չի ունենալ միևնույն ընթացքը:

Չի կարելի եզրակացնել, որ ընդհանրապես որևէ շրջանակում, հաստկապես զիտականում չկա բավարար կասկած 1915 թվականի ցեղասպանության դեաքերի իրական լինելու վերաբերյալ, որից կարելի է եզրակացնել, որ կոնսեսուար կամայական է:

4.6 Համենայնդեպս, դիմումատուն չի մատնանշում, թե ուստիկանական դատարանը ինչպես կարող էր կամայականություն դրսենորել հաստատելով, որ գոյություն ունի 1915 թվականի դեաքերը որպես ցեղասպանություն որակող մի ընդհանուր, մասնավորապես մի զիտական կոնսեսուա: Հետևաբար, կանոնավա իշխանությունները իրավացիորեն հրաժարվել են բավարարելու դիմումատուի այս ամենի շուրջ պատմաբավական քննարկում սկսելու ցանկությունը:

5. Քր. օր. 261-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ կետերով պատմելի համարվող արարքների մեջ սուբյեկտիվորեն ներառված է միտումնավոր վարքագիծը: Դաշնային դատարանը (ATF 123 IV 202 consid. 4c p. 210 et 124 IV 121 consid. 2b p. 125) սահմանել է, որ այդ միտումնավոր վարքագիծը պետք է թելադրված լիներ ռասայական խտրականության շարժադիմներով: Քննարկվող այս հարցը դրկարինալ էր, որը, սակայն, հետազում բաց է մնացել (ATF 126 IV 20 consid. 1d, spéc. p. 26 et 127 IV 203 consid. 3, p. 206): Ինչպես կտեսնենք, այս դեպքում նույնպես այն կարող է բաց մնալ:

5.1 Ինչ վերաբերում է միտումնավորությանը, քրեական դատարանը վճռել է, որ իրավաբանական զիտությունների դոկտոր, քաղաքագետ, ինքնակոչ գրող և պատմաբան դիմումատուն գործել զիտակցելով բոլոր հետևանքները՝ հայտարարելով, որ երբեք չի փոխի իր դիրքորոշումը, նույնիսկ եթե մի չեղոք հանձնաժողով օրերից մի օր հաստատի, որ Հայոց Ցեղասպանությունը իրոք գոյություն է ունեցել:

Դիմումատուի ցեղասպանությունը հերքելուն ուղղված ներքին կամքը (ATF 110 IV 22, consid. 2, 77, consid. 1c, 109 IV 47 consid. 1, 104 IV 36 consid. 1 et cit.) Դաշնային դատարանի համար այս առումով պարտավորեցնող բնույթը է կրում (art. 105 al. 1 LTF):

Դիմումատուն, ի դեա, սրա շուրջ ոչ մի բողոք չի ներկայացնում:

Նա չի փորձում ցույց տալ, թե այս փաստական եզրահանգումները կամայական են կամ կոտնահարեն իր իրավունքները Սահմանադրության կամ կոնվենցիայի մակարդակով, այնպես որ այս հարցը քննարկելու կարիքը չկա (art. 106 al. 2 LTF): Ավելին՝ չենք կարծում, որ կանոնավայրը իշխանությունները, որոնք մտադիր էին օգտագործելու դիմումատուի արտաքին “հատկանիշները” (cf. ATF 130 IV 58 consid. 8.4 p. 62) արհամարիած լինելին դաշնային օրենքի հասկացության այս կետը:

5.2 Ինչ վերաբերում է դիմումատուի շարժադրիթներին, քրեական դատարանը գտել է, որ դրանք ռասիստական և ազգայնական շարժադրիթներ են և դուրս են պատմական քննարկումներց և, մասնավորապես, շեշտել է, որ նա հայերին համարել է թուրք ժողովրդի ազրեսորներ, իսկ ինքն իրեն կոչել Թալեաթ Փաշա, որը պատմականորեն իր երկու եղբայրների հետ եղել է Հայոց Ցեղասպանության նախաձեռնողն ու դրա իրականացման շարժիչ ուժը (jugement, consid. II, p. 17 s.):

Այս պարագայում վիճարկելի փաստ չէ, որ հայ համայնքը մի ժողովուրդ է կամ առնվազն մի էթնիկ խումբ (sur la Notion, v.: Niggli, Rassendiskriminierung, 2e éd., n. 653 p. 208), որն իրեն մասնավորապես ձանաչում է 1915 թվականին տեղի ունեցած պատմական իրադարձություններով: Սրանից հետևում է, որ Հայոց Ցեղասպանության հերքումը, համապատասխանաբար դիմումատուի կողմից հայ ժողովուրդին որպես ազրեսոր ներկայացնելն արդեն իսկ նշանակում է հարձակում այդ համայնքի անդամների ինքնության վրա (Schleiminger, op. cit., art. 261bis CP, n. 65 et la référence à Niggli):

Ավելին՝ քրեական դատարանը, որը գտել է ռասիզմին նմանվող շարժադրիթներ, բացառել է դիմումատուի կողմից պահանջվող պատմական քննարկման անհրաժեշտությունը:

Այս եզրահանգումները, որոնց դեմ դիմումատուն բռնոր (art. 106 al. 2 LTF) չի ներկայացրել, կաշկանդող հանգամանք են Դաշնային դատարանի համար (art. 105 al. 1 LTF):

Նրանք ցույց են տալիս, որ բացի ազգայնականությունից գոյություն ունեն նաև այլ շարժադրիթներ, որոնք կարող են լինել միայն ռասական և էթնիկական խորականությունները: Տեսնաբար, վերը նշված 6-րդ դիտարկման մեջ արտացոլված դոկտրինալ քննարկումների վերաբերյալ որոշում կայացնելու անհրաժեշտություն չկա: Ավելին՝ դիմումատուն այլևս ոչ մի բռնոր չի բարձրացնում այս առումով դաշնա-

յին օրենքը կիրառելու վերաբերյալ:

6. Դիմումատուն նաև հղում է կատարում ՄԻԵԿ-ի 10-րդ հոդվածով երաշխավորված խոսրի ազատության իրավունքի վրա՝ կապված կանոնավականության հետ:

Սակայն, պարզվում է, Winterthur/Unterland –ի դատախազության կողմից բողոք ներկայացնելուց հետո (2005 թ. հուլիսի 23), Glattbruggում՝ հանրության արջու դիմումատուն արտահայտվել է «Ընկեցարիայի ժողովրդին և Ազգային խորհրդին իրենց սխալները շտկելուն օգնելու» մտադրությամբ (ndr. Հայոց Յեղասպանության ճանաչում): Ի դեպ, նա գիտեր ցեղասպանության հերքումը պատժող նորմի գոյության մասին և հայտարարել է, որ երբեք չկ փոխի իր դիրքորոշումը, նույնիսկ եթե մի չեղոք հանձնաժողով օրերից մի օր հաստատի, որ Հայոց Յեղասպանությունը իրոք տեղի է ունեցել (judgement, consid. II, p. 17):

Այս ամենից կարելի է եզրակացնել, որ դիմումատուն, Հայոց Յեղասպանությունը «Միջազգային սույտ» անվանելով և 1915 թվականի դեպքերը որպես ցեղասպանություն որակելը բացահայտորեն Ժիտելով, նա գիտակցել է, որ կատարել է Ընկեցարիայի քրեական օրենքով պատժելի արարք:

Հետևաբար, դիմումատուն հօգուտ իրեն ոչինչ չի կարող եզրակացնել իր վկայակոչած օրենքի կանխատեսելիության բացակայության պատճառաբանությամբ:

Բացի սրանից, այս տարբեր թույլ են տալիս նշել, որ դիմումատուն էականորեն փորձում է սարդարների միջոցով Ընկեցարիայի դատական իշխանություններից ձեռք բերել իր բերած դրույթների հաստատումը՝ ի վես հայ համայնքի անդամների, որոնց ինքնություն համար այս հարցը կենտրոնական դեր է խաղում: Դիմումատուի դատապարտումն ուղղված է նաև պաշտպանելու հայ համայնքի այն անդամների մարդկային արժանապատվությունը, ովքեր 1915 թվականի Յեղասպանության զոհ են դարձել: Վերջապես, ցեղասպանության հերքման նկատմամբ Ճնշումը 1948 թվականի դեկտեմբերի 9-ին Նյու Յորքում ընդունված, 2000 թվականի մարտի 9-ին (RS 0.311.11) Գլխավոր Ասամբլեայի կողմից հաստատված ցեղասպանություն հանցագործության կանխման և պատժման մասին կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի հմաստով ցեղասպանության կանխմանն ուղղված միջոցառում է:

7. Պետք է նաև նշել, որ դիմումատուն չի Ժիտում ո՛չ զանգվածա-

յին ջարդերի, ո՞չ տեղահանումների գոյության փաստը (v. supra consid. A), որոնք նույնիսկ զուսպ ձևակերպմամբ կարող են որպես ոչ այլ ինչ, քան մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություններ (Niggli, Discrimination raciale, n. 976, p. 262):

Այսուամենայնիվ, նման հանցագործությունների արդարացումը նույնիսկ պատերազմի իրավունքի կամ ենթադրյալ պաշտպանության անվան տակ արդեն իսկ պատճվում է Քր. Օր. 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետով, նույնիսկ այդ լույսի ներքո հարցը դիտարկելը և անվախ նման դեպքերը որպես ցեղասպանություն որակելուց, դիմումատուի դատապարտումը Քր. օր. 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետի կիրառումն իր ելքով կամայական չի դիտվում, ոչ էլ խախտում է դաշնային օրենքը»:

II. ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ և ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՍՏԱՏԱՍԽԱՆԱՆ ԻՐԱՎՈՒՅՔ և ԻՐԱՎԱԿԻՐԱՆ ԴՐԱԿՏԻԿԱ

Ա. Համապատասխան իրավունք և իրավակիրառ պրակտիկա

14. Քրեական օրենգրքի 261-րդ հոդվածում, որտեղ պատճվում է՝ ռասայական խտրականությունը, ասվում է՝

«Նա, ով իրապարակավ ատելություն կամ խտրականություն է իրահրում մեկ կամ մի քանի անձանց նկատմամբ՝ կախված իրենց ռասայից, էթնիկական կամ կրոնական պատկանելիությունից,

նա, ով իրապարակային քարոզչությամբ որոշակի ռասայի, ազգի կամ կրոնի պատկանող անդամներին մշտապես նսեմացնում կամ վարկաբեկում է,

նա, ով նույն պատճառով քարոզչության ակտեր է կազմակերպում, քաջալերում կամ մասնակցում դրանց,

նա, ով բարի, գրության, պատկերի, ժեստի, վիրավորանքի կամ ցանկացած այլ կերպ իրապարակավ նվաստացնի կամ խտրականություն դնի մեկ կամ մի քանի անձանց նկատմամբ կախված ռասայից, էթնիկական կամ կրոնական պատկանելիությունից, որը կրում է մարդու արժանապատվությունը հարցականի տակ դնող բնույթ, կամ նա, ով միևնույն պատճառով կիերքի, չափազանց կմեղմացնի կամ կփորձի արդարացնել ցեղասպանություն կամ մարդկության դեմ ուղղված այլ հանցագործություններ, նա, ով մեկ կամ մի քանի անձանց իրենց ռասայի, էթնիկական կամ կրոնական պատկանելիության պատճառով կմերժի համբային օգտագործման համար նախատեսված ծառայութ-

յուններ տրամադրելուց, պատժվում է մինչև երեք տարի ժամկետով ազատազրկմամբ կամ տուգանքով:

15. Քրեական օրենսգիրը «Ցեղասպանություն» վերտառությունը կրող 264-րդ հոդվածը սահմանում է՝

«Յմահ կամ առնվազն տասը տարի ժամկետով ազատազրկմամբ կպատժվի նա, ով ազգային, ռասայական, կրոնական կամ էթնիկ խումբը ամբողջապես կամ մասնակի ոչնչացնելու մտադրությամբ»

Ա. Սպանել է խմբի անդամներին կամ պատճառել է ֆիզիկական կամ մտավոր լուրջ վնասվածք,

Բ. Խմբի անդամներին ենթարկել է կյանքի այնպիսի պայմանների, որոնք ուղղված են նրանց լրիվ կամ մասնակի ոչընչացմանը,

Գ. Հրամայել կամ միջոցառումներ է ձեռնարկել կանխելու մանկածությունը խմբի ներսում,

Դ. Երեխաններին բռնի ուժով փոխանցել կամ ստիպել է փոխանցել մի խմբից մյուսին:

Պատժի ենթակա է նաև նա, ով գործել է արտասահմանում, սակայն գտնվում է Շվեյցարիայում և չի կարողանում ենթարկվել հանձնման (Երստրադիցիայի): Հոդված 6-ի մաս 2-ը կիրառելի է:

Դրույթները, որոնք վերաբերում են հետևյալների բովանդակության թույլատրմանը, կիրառելի չեն ցեղասպանության նկատմամբ. դրանք են պարտավորությունների մասին 1958 թվականի մարտի 14-ի օրենքի 366-րդ հոդվածի 2-րդ կետի բ տառը, 14-րդ և 15-րդ հոդվածները և քաղաքական երաշխիքների մասին 1934 թվականի մարտի 26-ի օրենքի 1-ին և 4-րդ հոդվածները:

16. Պրն Դումինիկ Բումանի կողմից 2002 թվականի մարտի 18-ին Ազգային խորհուրդն երկայացրած թիվ 02.3069 պոստուլատը՝ ընդունված Ազգային խորհրդի կողմից 2003 թվականի դեկտեմբերի 16-ին՝ 107 կողմ, 67 դեմ ձայներով, հետևյալն է ասում՝

«Ազգային խորհուրդը ճանաչում է 1915 թվականի Հայոց Ցեղասպանությունը: Նա խորհուրդ է Դաշնային խորհրդին նկատի ունենալ և իր սովորական դիվանագիտական ուղիներով առաջ քաշել իր դիրքորոշումը»:

17. 2001 թվականի սեպտեմբերի 14-ի որոշմամբ դիմումատուն և Թուրքիայի 11 քաղաքացիներ Բեն-Լուպենի շրջանային դատարանի կողմից արդարացվել են Քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի՝ ցեղասպանության հերքման իմաստով: Դատարանը գտել է, որ մեղադր-

յալների՝ խտրականության ցուցաբերման մտադրությունը բավարար չի եղել: Բեռն կանոնի վերաքննիչ դատարանը, այնուհետև նաև 2002 թվականին Դաշնային դատարանը բողոքը ճանաչել է անընդունելի, և այս վճոի դեմ համապատասխանաբար ներկայացվել է բողոք:

Բ. Միջազգային իրավունք և իրավակիրառ պրակտիկա

18. 1948 թվականի դեկտեմբերի 9-ի Յեղասպանության հանցագործությունը կանխարգելելու և պատժելու մասին կոնվենցիան ասում է՝

ՀՈԴՎԱԾ 1

«Պայմանագրովող կողմերը հաստատում են, որ ցեղասպանությունը, անկախ այն բանից՝ կատարվում է խաղաղ, թե պատերազմական պայմաններում, ըստ միջազգային իրավունքի հանցագործություն է, որը նրանք պարտավորվում են կանխարգել և պատժել այն կատարելու համար»:

ՀՈԴՎԱԾ 2

Սույն Կոնվենցիայում ցեղասպանություն նշանակում է հետևյալ գործողություններից ցանկացածը՝ կատարված ազգային, էթնիկական, ցեղային կամ կրոնական որևէ խմբի, որպես այդպիսին, լրիվ կամ մասնակի ոչնչացման մտադրությամբ:

1. այդ խմբի անդամների սպանությունը,
2. այդ խմբի անդամներին մարմնական լուրջ վնասվածքներ կամ մտավոր վնաս պատճառելը,
3. որևէ խմբի համար կյանքի այնպիսի պայմանների միտումավոր ստեղծումը, որոնք ուղղված են նրա լրիվ կամ մասնակի ֆիզիկական ոչնչացմանը,
4. այդ խմբի միջավայրում մանկածնությունը կանխելուն միտված միջոցների իրականացումը,
5. երեխաների բռնի փոխանցումը մարդկային մի խմբից մյուսին։

ՀՈԴՎԱԾ 3

Պատժելի են հետևյալ արարքները՝

6. ցեղասպանությունը,
7. ցեղասպանություն կատարելու նպատակով դավադրությունը,
8. ցեղասպանության ուղղակի և իրապարակային հրահրումը,
9. ցեղասպանություն կատարելու փորձը,
10. հանցակցությունը ցեղասպանության կատարման մեջ։

ՀՈՂՎԱԾ 5

«Պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են սույն Կոնվենցիայի դրույթները գործողության մեջ դնելու համար ընդունել իրենց սահմանադրություններին համապատասխան անհրաժեշտ օրենսդրություն և, մասնավորապես, սահմանել արդյունավետ պատժամիջոցներ ցեղասպանության մեջ կամ 3-րդ հոդվածում նշված մյուս արարքներից որևէ մեկում մեղավոր անձանց համար»:

19. Միջազգային քրեական դատարանի Կանոնադրության 6-րդ հոդվածը, կցված 1945 թվականի օգոստոսի 8-ի Լոնդոնի համաձայնագրին, դատապարտում է խաղաղության դեմ ուղղված հանցագործությունները (պարբերություն ա), պատերազմի (պարբերություն բ) և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունները (պարբերություն ց): Դրա համապատասխանը մասում շարադրված է հետևյալը՝

Հոդված 6

«Հետևյալ արարքները, որոնցից յուրաքանչյուրը հանցագործություն է, գտնվում են Դատարանի իրավասության ներքո և ենթակա են անհատական պատասխանատվության՝

Գ) Մարդկության դեմ ուղղված արարքները, այսինքն՝ սպանությունը, բնաջնջումը, ստրկացումը, բռնի տեղահանությունը և քաղաքացիական անձանց դեմ ուղղված ցանկացած այլ անմարդկային արարք, պատերազմից առաջ կամ հետո, կամ քաղաքական, ռասայական կամ կրոնական դրդապատճառներով հետապնդումները, որոնք կատարվել են հանցագործությունը կատարած երկրում ներպետական օրենքը խախտելով կամ չխախտելով, բայց գտնվում են Դատարանին ընդդատյա հանցագործությունների շարքում կամ դրանց հետ առնչություն ունեն»:

20. 1998 թվականի հուլիսի 17-ին ընդունված Միջազգային քրեական դատարանի Հոդվածի կանոնադրությունը, որը ուժի մեջ է մտել 2002 թվականի հուլիսի 1-ին Շվեյցարիայի համար իր դրույթները շարադրում է հետևյալ կերպ՝

Հոդված 5՝ դատարանին ընդդատյա հանցագործությունները

Դատարանի իրավագործությունը սահմանափակվում է միջազգային ողջ հանրությանը մտահոգող առավել ծանր հանցագործություններով:

(...)

1. Դատարանին, սույն Կանոնադրությանը համապատասխան, ընդդատյա են հետևյալ հանցագործությունները

- ա) ցեղասպանության հանցագործությունը,
- բ) մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություններ,
- գ) պատերազմական հանցագործություններ,
- դ) ազգեսիայի հանցագործություն:

2. Դատարանն ազրեսիայի հանցագործության նկատմամբ իր իրավագործությունը կիրականացնի, եթք 121 և 123-րդ հոդվածներին համապատասխան կընդունի այդ հանցագործությունը սահմանող և այն պայմաններն ամրագրող դրույթը, որոնց դեպքում Դատարանը կիրականացնի իր իրավագործություններն այդ հանցագործության նկատմամբ: Այդ դրույթը պետք է համատեղելի լինի Միավորված ազգերի կազմակերպության կանոնադրության համապատասխան դրույթների հետ:

Հոդված 6. Ցեղասպանության հանցագործություն

Սույն Կանոնադրության նպատակների համար «ցեղասպանություն» նշանակում է ստորև բերվող գործողություններից ցանկացածը՝ կատարված ազգային, էթնիկական, ռասայական, կրոնական, որևէ խմբի՝ որպես այդպիսին, լրիվ կամ մասնակի ոչնչացման մտադրությամբ

ա) այդ խմբի անդամների սպանություն,

բ) այդ խմբի անդամներին մարմնական լուրջ վնասվածքներ կամ մտավոր խանգարում պատճառելը,

գ) որևէ խմբի համար կյանքի այնպիսի պայմանների միտումնավոր ստեղծում, որոնք ուղղված են նրա լրիվ կամ մասնակի ֆիզիկական ոչնչացմանը,

դ) խմբի միջավայրում մասնկանությունը կանխելուն միտված միջոցների իրականացում,

ե) երեխաների բռնի փոխանցում մարդկային մի խմբից մյուսին:

Հոդված 7. Մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություններ

1. Սույն Կանոնադրության նպատակների համար «մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն» նշանակում է ստորև բերվող գործողություններից յուրաքանչյուրը, որոնք կատարվում են իբրև քաղաքացիական անձանց դեմ ուղղված լայնածավալ կամ կանոնավոր հարձակում, եթե նման հարձակումը տեղի է ունենում գիտակցված:

- ա) սպանություն,
- բ) բնաջնջում,
- գ) բնակչության բռնազարթ կամ բռնի տեղահանություն,
- դ) բանտարկություն կամ ֆիզիկական ազատությունից զրկում այլ խիստ միջոցներով՝ միջազգային իրավունքի հիմնարար նորմերի խախտմամբ,
- է) խոշտանգում,
- զ) բռնաբարություն, սեքսուալ ստրկացում, պրոնկության հարկադրում, հարկադրական հղություն, հարկադրական ամլացում կամ համանման ծանրության սեքսուալ բռնության այլ տեսակներ,
- Է) նույնականացված ցանկացած խմբի կամ հանրույթի հետապնդում քաղաքական, ռասայական, ազգային, էթնիկական, մշակութային, կրոնական, սեռային, ինչպես սահմանված է 3-րդ կետում, կամ այլ դրդապատճառներով, որոնք միջազգային իրավունքով ճանաչված են անընդունելի՝ կապված սույն կետում նշված ցանկացած հանցագործության հետ,
- ը) մարդկանց բռնի անհետացում,
- թ) ապարտեիրի հանցագործություն,
- ժ) մեծ տանջանքներ կամ մարմնական լուրջ վնասվածքներ պատճառող, կամ հոգեկան կամ ֆիզիկական առողջությունը քայլացն նմանաբնույթ այլ անմարդկային միտումնակոր գործողություններ (...):
21. Դատախազն ընդդեմ Ակայեսուի թիվ ICTR-96-4-T գործով Միջազգային քրեական դատարանի Ռեվանդայի Դատական պալատը ընդգծել է ցեղասպանության տարբերակից չափանիշը՝ «498. Ցեղասպանությունը մյուս հանցագործություններից տարբերվում է նրանով, այն պարունակում է հասուկ մտադրություն կամ *dolus specialis*: Հանցագործության հասուկ մտադրությունը այն առանձնահատուկ մտադրությունն է, որը հանցագործության անհրաժեշտ տարր է կազմում, և որը պահանջում է, որ իրավախախտը լիովին ցանկանա պատժելի արարի վրա հասնելը: Հետևաբար, ցեղասպանության մեջ հասուկ մտադրությունը հիմնված է լրիվ կամ մասնակի ոչնչացնելու ազգային, ռասայական, կրոնական կամ նմանատիպ մի խմբի»:
22. Բացի դրանից նույն գործում այդ դատարանը ցեղասպանությունը կապել է Դատարանի Կանոնադրությամբ պատժելի այլ հանցագործությունների հետ (իրավախախտումների մրցույթ):

«469. Հաշվի առնելով Կանոնադրությունը՝ Պալատն այն կարծիքին է, որ Կանոնադրությամբ նշված իրավահամատումները ցեղասպանությունը, մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունները և ժնևյան Կոնվենցիաների ու 2-րդ Լրացուցիչ արձանագրության հետ ընդհանուր համարվող 3-րդ հոդվածի խախտումներն ունեն տարբեր բաղադրիչներ, մասնավորապես դրանց պատժումն ուղղված է առանձին շահերի պաշտպանությանը։ Հետևաբար, մենք իրավասու ենք դրանք պահպանելու միևնույն փաստերի առնչությամբ։ Բացի դրանից, կախված գործից՝ հնարավոր է անհրաժեշտություն լինի դատելու մեջից ավելի իրավահամատումներ՝ մեղադրյալի կատարած հանցագործությունների աստիճանը որոշելու համար։ Օրինակ գեներալը, որը բնաջնջելու նպատակով կիրամայի սպանել ուազմազերիներին, որոնք որոշակի էթնիկ խմբի են պատկանում, արարքը կատարած խումբը մեղավոր կամացվի թե՝ ցեղասպանության, թե՝ հոդված 3-ի ընդհանուր իրավահամատումների համար, որոնք չնայած նախատեսված չեն մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար։ Ցեղասպանության և հոդված 3-ի ընդհանուր իրավահամատումների համար դատապարտելը, այսպիսով, ամբողջովին թույլ կտա որոշել մեղադրյալ գեներալի արարքի աստիճանը։

470. Սակայն Պալատը չի գտնում, որ որևէ ցեղասպանության ակտ, մարդկության դեմ հանցագործություն և կամ Ժնևյան կոնվենցիաների և 2-րդ Լրացուցիչ արձանագրության համար ընդհանուր 3-րդ հոդվածը միմյանց նկատմամբ մանր տեսակներ են։ Դատարանի կանոնադրությունը նորմերի հիերարխիա չի սահմանել, այն բոլոր երեք իրավահամատումներն իրար հավասար է համարում։ Եթե մենք ցեղասպանությունը համարենք ամենալուրջ հանցագործությունը, Կանոնադրության մեջ ոչինչ իրավասու չէ ասել, որ մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունները կամ ընդհանուր հոդված 3-ի և 2-րդ Լրացուցիչ արձանագրության իրավահամատումները ցեղասպանության բաղադրիչներ են և, ավելին, դրա սուբսիդիար իրավահամատումներն են կազմում։ Եվ, ինչպես ասվում է, սա վիճելի է և այս իրավահամատումները տարբեր տարբերերից են բաղկացած։ Եվս մեկ անգամ, այս նկատառումը թույլ է տալիս նույն փաստերի վրա հիմնվելով իրականացնել այդ իրավահամատումների դատապարտումը»։

23. Միջազգային քրեական դատարանը (ՄՔԴ) 2007 թվականի փետրվարի 26-ի Ցեղասպանություն հանցագործության կանխման և

պատժման մասին կոնվենցիան կիրառելու վերաբերյալ գործի (Բունիածն և Հերցեգովինան ընդդեմ Սէրբիայի և Մոնտեգրովի) (*ՄՊԴ գեկույցներ*, 2007թ.) որոշման մեջ նշել է հետևյալը.

«8) Ցեղասպանություն գործելու մտադրության հարցը

186. Դատարանը գտնում է, որ ցեղասպանությունը, ինչպես սահմանված է Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով, միաժամանակ և՝ «արարք» է, և՝ «մտադրություն»: Հանրահայտ է, որ հետևյալ արարքները

ա) խմբի անդամների սպանությունը,

բ) խմբի անդամներին մարմնական լուրջ վնասվածքներ կամ մտավոր խանգարում պատճառելը,

գ) խմբի համար կյանքի այնպիսի պայմանների միտումնավոր ստեղծումը, որոնք ուղղված են նրա լրիվ կամ մասնակի ֆիզիկական ոչնչացմանը,

դ) խմբի միջավայրում մանկածնությունը կանխելուն միտված միջոցների իրականացումը,

ե) երեխաների բռնի փոխանցումը մարդկային մի խմբից մյուսին պարունակում են նաև բարոյական տարրեր: «Սպանությունը» անպայման կանխամտածված է, ինչպես «խմբի անդամներին մարմնական լուրջ վնասվածքներ կամ մտավոր խանգարում պատճառելը»: Գրականության մեջ զ) և դ) 2-րդ հոդվածից, այս բարոյական տարրերը ակնհայտորեն արտահայտում են «կանխամտածված» և «ուղղված» բառերը, ինչպես նաև անուղղակիորեն արտահատում են «ներկայացում» և «իրականացում» տերմինները: Հենց այդպես էլ միտումնավոր, կանխամտածված արարքներից է բռնի փոխանցումը: ՄԻՀ-ի տերմինների համաձայն այս արարքներն իրենց բնույթով գիտակցված, միտումնավոր կամ դիտավորյալ արարքներ են (1996 թվականի մարդկության խաղաղության և անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների օրենսգրքի նախագծի 17 - րդ հոդվածի մեկնաբանություն, ՄԻՀ-ի 1996 թ. Զեկույց, Միջազգային իրավունքի հանձնաժողովի 1996 թվականի տարեգիրք, հատոր II, մաս II, էջ 47, կետ 5):

187. Բարոյական այս տարրերին, 2-րդ հոդվածն ավելացնում է մեկ ուրիշը: Այն պահանջում է, որ սահմանվի «լրիվ կամ մասնակի ոչնչացնելու մտադրությունը, խումբ [ը] [պաշտպանված է]...», որպես այդպիսին»: Բավարար չէ գրական տերմիններով սահմանել օրինակ, ա) որը կատարել է խմբի անդամների սպանություն, այսինքն մեղադրվողի՝ այլ անձանց դեմ խտրականություն ցուցաբերելու դիտավորութ-

յամբ: Անհրաժեշտ է շատ հստակ սահմանել նաև լրացուցիչ մտադրություն կամ *dolus specialis*: Տվյալ գործում այն ընդհանրապես կորակվի որպես «առանձնահատուկ մտադրություն (*dolus specialis*)»: Բավարար չէ այն, որ խմբի անդամները նապատակամղված լինեն խմբին անդամակցելու պատճառով, այսինքն՝ իրավախախտի խորականություն ցուցաբերելու մտադրության պատճառով: Անհրաժեշտ է նաև, որ 2-րդ հոդվածով սահմանված արարքներն ուղղված լինեն լրիվ կամ մասնակի ոչնչացնելու նմանատիպ խմբի պատկանող անձանց: «Նմանատիպ» տերմինն ընդգծում է պաշտպանվող խմբին ոչնչացնելու այդ մտադրությունը:

188. Մտադրությունների և չափանիշների առանձնահատկությունը հստակ երևում է այն ժամանակ, եթե ցեղասպանությունը փոխարինվում է, ինչպես եղել է նախկին Հարավալավիայի և Քրեական առաջին ատյանի դատարանի (այսուհետ՝ ՀՊԱԴ կամ Դատարան) Կորպեշից-ի և մյուսներ գործով, հանցավոր արարքների համատեքստում՝ այդ թվում կապված մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների և հետապնդումների հետ. «Հետապնդման համար *tens rea* տարրը ավելի խիստ է, քան մարդկության դեմ ուղղված սովորական հանցագործությունների համար, որը միաժամանակ ավելի քիչ անհրաժեշտություն ունի, քան ցեղասպանությունը»:

Այս համատեքստում Դատական Պալատը ցանկանում է շեշտել այն փաստը, որ հետապնդումը՝ որպես մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն, այնպիսի իրավախախտում է, որը պատկանում է այն նույն տեսակին, որին պատկանում է և ցեղասպանությունը: Երկու դեպքում էլ խոսքը վերաբերում է որոշակի խմբի պատկանող անձանց դեմ ուղղված հանցագործությունների, որոնց պատճառը նրանց՝ այդ նույն խմբին պատկանելի իրավունքն է: Այն, ինչ երկու դեպքում էլ հաշվի է առնվում, խորականություն ցուցաբերելու միտվածությունն է՝ անձանց գրոհելու իրենց էթնիկական, ռասայական կամ կրոնական պատկանելի իրավան պատճառով (հետապնդման դեպքերում նաև իրենց քաղաքական կարծիքի պատճառով): Այնինչ հետապնդման դեպքերում խորականություն ցուցաբերելու միտվածությունը կարող է դրսուրվել անմարդկային բազում ձևերով և արտահայտվել բազմաթիվ գործողությունների միջոցով, որոնցից են սպանությունը, իսկ ցեղասպանության մտադրությունը պետք է պարտադիր ուղեկցվի այն խմբի լրիվ կամ մասնակի ոչնչացմամբ, որին զոհերը պատկանում են: Բարո-

յական առումով, փաստորեն, կարող ենք ասել, որ ցեղասպանությունը հետապնդման առավել ծայրահեղ և անմարդկային ձևն է: Այլ կերպ ասած՝ եթե հետապնդումը հասնում է իր ծայրահեղ ձևին՝ ներառելով խմբի լրիվ կամ մասնակի ոչնչացմանն ուղղված մտադրություններ և դիտավորություններ, այն կարելի է որակել որպես ցեղասպանություն (IT-95-16-T, 2000 թվականի հունվարի 14-ի որոշում, պարբերություն)»:

24. Միավորված ազգերի կազմակերպության՝ Ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին միջազգային կրն-վենցիան ընդունվել է 1965 թ. Դեկտեմբերի 21-ին՝ Նյու-Յորքում: Շվեյցարիան այդ փաստաթուղթը վավերացրել է 1994 թվականի նոյեմբերի 29-ին, որը ուժի մեջ է մտել 1994 թվականի դեկտեմբերի 29-ին: Դրա 2-րդ և 3-րդ հոդվածներն այսպես են շարադրված՝

1. Մասնակից պետությունները դատապարտում են ռասայական խտրականությունն ու պարտավորվում են անհապաղ, բոլոր հնարավոր եղանակներով վարել ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի վերացման քաղաքականություն և նպաստել բոլոր ռասաների միջև փոխբարենմանը. այդ նպատակով՝

(ա) յուրաքանչյուր մասնակից պետություն պարտավորվում է չներգրավվել ռասայական խտրականության որևէ գործողության կամ կիրառման մեջ՝ ընդդեմ անձանց, անձանց խմբերի կամ հաստատությունների և երաշխավորել, որ պետական բոլոր մարմիններն ու հաստատությունները ինչպես ազգային, այնպես էլ տեղական, կզործեն այդ պարտավորությանը համապատասխան,

(բ) յուրաքանչյուր մասնակից պետություն պարտավորվում է չխրախուսել, չպաշտպանել և չաջակցել որևէ անձի կամ կազմակերպության կողմից իրականացվող ռասայական խտրականությունը,

(գ) յուրաքանչյուր մասնակից պետություն ազգային ու տեղական մասշտարով ձեռնարկում է արդյունավետ միջոցներ՝ կառավարության քաղաքականության վերանայման, ինչպես նաև խտրականության առաջացմանը կամ պահպանմանը հանկցենող ցանկացած օրենք և ենթաօրենսդրական ակտ փոփոխելու, վերացնելու կամ չեղյալ հայտարարելու համար,

(դ) յուրաքանչյուր մասնակից պետություն, օգտագործելով բոլոր համապատասխան այդ թվում՝ անհրաժեշտության դեպքում օրենսդրական միջոցները, պետք է արգելի կամ վերացնի ցանկացած անձի, անձանց խմբի կամ կազմակերպության կողմից իրականացվող ռասա-

յական խտրականությունը,

(Ե) յուրաքանչյուր մասնակից պետություն պարտավորվում է համապատասխան դեպքերում խրախուսել ինտեգրացիոն բազմառասայական կազմակերպություններն ու շարժումները և ռասաների միջև անօրդեսների վերացմանն ուղղված այլ միջոցները և չպաշտպանել այն, ինչը նպաստում է ռասայական պառակտման ամրապնդմանը:

2. Մասնակից պետությունները, հաշվի առնելով հանգամանքներից, սոցիալական, տնտեսական, մշակութային և այլ բնագավառներում ձեռնարկում են հասուր ու կոնկրետ միջոցներ՝ ապահովելու ռասայական որոշ խմբերի կամ այդ խմբերին պատկանող անձանց պատշաճ զարգացումն ու պաշտպանությունը՝ կրանց կողմից մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների լիարժեք ու հավասար օգտագործումը երաշխավորելու նպատակով: Այդպիսի միջոցները ոչ մի դեպքում չգետք է հանգեցնեն ռասայական տարրեր խմբերի համար անհավասար կամ հատուր իրավունքների պահպանմանը այն նպատակների իրազործումից հետո, հանուն որոնց դրանք ձեռնարկում են եղել:

Հոդված 3

Մասնակից պետությունները մասնավորապես դատապարտում են ռասայական սեղբեզզացիան ու ապարտեհիդը և պարտավորվում են իրենց իրավազորության ներքո գտնվող տարածքներում կանխարգելել, արգելել ու վերացնել նման բնույթի ցանկացած գործողության կիրառում:

25. 1996 թվականի դեկտեմբերի 16-ին Նյու-Յորքում ընդունվել է Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը: Շվեյցարիան այդ փաստաթուղթը վավերացրել է 1992 թվականի հունիսի 18-ին, որը ուժի մեջ է մտել 1992 թվականի սեպտեմբերի 18-ին: Դրա 19-րդ և 20-րդ հոդվածներն այսպես են շարադրված.

«1. Յուրաքանչյուր ոք օժտված է առանց միջամտության սեփական կարծիք ունենալու իրավունքով :

2. Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատ արտահայտվելու իրավունք. այդ իրավունքը, անկախ պետական սահմաններից, ընդգրկում է ցանկացած տեսակի տեղեկատվություն և գաղափարներ փնտրելու, ստուգալու և տարածելու ազատությունը, լինեն դրանք բանավոր, գրավոր, թե տպագիր, լինի արվեստի, թե իր ընտրած ցանկացած այլ միջոցով:

3. Սույն հոդվածի 2-րդ կետում նախատեսված իրավունքների իրականացումը հանգեցնում է հատուկ պարտավորությունների և պատասխանատվության:

Ուստի այն ենթակա է որոշ սահմանափակումների, որոնք, սակայն, պետք է սահմանվեն միայն օրենքով և լինեն անհրաժեշտ:

ա) այլ անձանց իրավունքները կամ հեղինակությունը հարգելու համար,

բ) պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, քնակչության առողջության կամ բարոյականության պաշտպանության համար:

Հոդված 20

1. Պատերազմի ցանկացած քարոզչություն արգելվում է օրենքով:

2. Ազգային, ռասայական կամ կրոնական ատելության ցանկացած քարոզչություն, որն իրենից ներկայացնում է խտրականության, թշնամանքի կամ բռնության հրահրում, արգելվում է օրենքով» :

ՄԱԿ՝ մարդու իրավունքների կոմիտեն իր 102-րդ նստաշրջանում (2011 թ.) Դաշնագրի 19-րդ հոդվածի վերաբերյալ ընդունել է թիվ 34 Ընդհանուր Դիտարկումը: Համապատասխան հոդվածներն այս դեպքում շարադրվել են հետևյալ կերպ:

Կարծիքի ազատություն

«9. 19-րդ հոդվածի առաջին մասը պարտավորեցնում է պահպանել «առանց միջամտության սեփական կարծիք ունենալու իրավունքը»: Սա այնպիսի իրավունք է, որի համար Դաշնագիրը ոչ բացառություն է մտցնում, ոչ էլ սահմանափակում: Կարծիքի ազատությունը անհատին իրավունք է վերապահում ազատորեն փոխելու իր կարծիքը՝ իր իսկ որոշած ժամանակ և պատճառով: Ոչ որ չի կարող իր իրական, ընկալած կամ պատկերացրած կարծիքի պատճառով ենթարկվել Դաշնագրով օժտված իր որևէ իրավունքի ոտնահարման: Բոլոր տեսակի, այդ թվում՝ քաղաքական հայացքներին վերաբերող, գիտական, պատմական, բարոյական և կրոնական կարծիքները պաշտպանված են: Կարծիք ունենալու համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսելը անհամատելի է 19-րդ հոդվածի առաջին մասի հետ³: Անձի կողմից կարծիքի դավանելու պատճառով ճնշման գործադրումը, ա-

³ Տե՛ս սանուցում No 550/1993, Ֆուղիստնն ընդդեմ Ֆրանսիայի, որոշումն ընդունվել է 1996 թվականի նոյեմբերի 8-ին:

հաբեկումը կամ պարսավումը, այդ թվում՝ ձերբակալումը, կալանքը, դատավարումը կամ ազատազրկումը համարվում են 19-րդ հոդվածի առաջին մասի խախոռում⁴:

11. Արգելվում է հարկադրանքի կիրառման ցանկացած փորձ՝ ուղղված որևէ մեկի կարծիքը ձեռք բերելուն կամ այն արտահայտելուն խոչընդոտելուն:⁵ Կարծիքների արտահայտման ազատությունը անպայման ներառում է կարծիքները չարտահայտելու ազատությունը:

12.

Խորի ազատություն

11. Մասնակից պետությունները 2-րդ կետով պարտավորվում են երաշխավորել յուրաքանչյուրի ազատ արտահայտվելու իրավունքը՝ ներառյալ ցանկանացած տեսակի տեղեկատվություն և զաղափարներ փնտելու, ստուգու և տարածելու ազատությունը՝ անկախ պետական սահմաններից:

Այս իրավունքը տարածվում է ցանկացած տեսակի զաղափարի և կարծիքի վերաբերյալ տեղեկությունների հավաքագրմանը, արտահայտմանը և ուրիշներին փոխանցմանը՝ 19-րդ հոդվածի 3-րդ կետի և 20-րդ հոդվածի⁶ դրույթների պարտադիր պահմանմամբ:

Այն վերաբերում է քաղաքական քննարկմանը⁷, սեփական գործերի⁸ և հանրության հարցերի⁹ մեկնաբանմանը, նախընտրական քարոզ-

⁴ Տե՛ս և ծանուցում No 157/1983, Մպակս-Նստառն ընդդեմ Զարիի, որոշումն ընդունվել է 1986 թվականի մարտի 26-ին և No 414/1990, Միկա Միհիան ընդդեմ Հասարակածային Գվինեայի, որոշումն ընդունվել է 1994 թվականի հուլիսի 8-ին:

⁵ Տե՛ս և ծանուցում No 878/1999, Կանզն ընդդեմ Կորեայի Հանրապետության, որոշումն ընդունվել է 2003 թվականի հուլիսի 15-ին:

⁶ Տե՛ս և փաստաթղթեր No^s 359/1989 և 385/1989, Բելանքայն, Դեվիդսոն և Մաքինթայերն ընդդեմ Կանադայի, որոշումն ընդունվել է 1990 թվականի հոկտեմբերի 18-ին:

⁷ Տե՛ս և ծանուցում No 414/1990, Միկա Միհիան ընդդեմ Հասարակածային Գվինեայի:

⁸ Տե՛ս և ծանուցում No 1189/2003, Ֆեռնանդոն ընդդեմ Շրի Լանկայի, որոշումն ընդունվել է 2005 թվականի մարտի 31-ին:

⁹ Տե՛ս և ծանուցում No 1157/2003 Կոլմանն ընդդեմ Ավստրալիայի, որոշումն ընդունվել է 2006 թվականի հուլիսի 17-ին:

չությանը¹⁰, մարդու իրավունքների վերաբերյալ բանավեճերին¹¹, լրագրությանը¹², մշակութային և գեղարվեստական խոսքին¹³, կրթությանը¹⁴ և կրոնական քննարկմանը¹⁵: Այս կարող է վերաբերել նաև առևտրային գովազդին: 2-րդ կետի կիրառման ոլորտն ընդունվում է նաև այն արտահայտությունները, որոնցում կարելի խորը վիրավորանք¹⁶ նկատելու դրա, սակայն, կարող է սահմանափակվել 19-րդ հոդվածի 3-րդ կետի և 20-րդ հոդվածի դրույթներին համապատասխան:

(...).

19-րդ հոդվածի 3-րդ կետի կիրառումը

(...)

28. 3-րդ կետի սահմանափակումների օրինական շարժադրյաներից առաջինը մեկ այլց իրավունքների և հեղինակության հարգումն է: «Իրավունքներ» տերմինն ուղղված է այն հիմնարար իրավունքներին, որոնք ձանաչված են Դաշնագրում և ընդհանրապես, մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքում: Օրինակ խոսքի ազատության սահմանափակումը օրինական կարող է լինել 25-րդ, ինչպես նաև 17-րդ հոդվածներով սահմանված ընտրության իրավունքի պաշտպանության համար (տե՛ ս կետ 37)¹⁷:

Այս սահմանափակումները պետք է զգուշորեն մեկնաբանվեն. օրինական կարող է լինել ընտրողներին պաշտպանել խոսքի ազատության այն տեսակներից, որոնք իրենցից ահարեկում կամ հարկադրանք են ներկայացնում: Նման սահմանափակումները չպետք է խոչըն-

¹⁰ Ճապոնիայի գեկույցին վերաբերող եզրափակիչ դիտարկումներ (CCPR/C/JPN/CO/5):

¹¹ Տե՛ ս ծանուցում No 1022/2000, Վելիչկինն ընդդեմ Բելառուսի, որոշումն ընդունվել է 2005 թվականի հոկտեմբերի 20-ին:

¹² Տե՛ ս ծանուցում No 1334/2004, Մայլարով և Սաղին ընդդեմ Ուգրեկստանի, որոշումն ընդունվել է 2009 թվականի մարտի 19-ին:

¹³ Տե՛ ս ծանուցում No 926/2000, Շինը ընդդեմ Կորեայի Հանրապետության, որոշումն ընդունվել է 2004 թվականի մարտի 16-ին:

¹⁴ Տե՛ ս ծանուցում No 736/1997, Ռուսան ընդդեմ Կանադայի, որոշումն ընդունվել է 2000 թվականի հոկտեմբերի 18-ին:

¹⁵ Նույնը

¹⁶ Նույնը

¹⁷ Տե՛ ս ծանուցում No 927/2000, Սվետիկն ընդդեմ Բելառուսի, որոշումն ընդունվել է 2004 թվականի հուլիսի 8-ին

դուռեն քաղաքական քննարկումներին նույնիսկ ոչ պարտադիր¹⁸ ընտրությունները բոյկոտելու դեպքում: «Այլոց» տերմինն ուղղված է անհատապես այլ անձանց կամ մի համայնքի¹⁹ անդամների:

Այսախով, այն կարող է ուղղված լինել որոշակի կրոնական²⁰ դավանանքի կամ էթնիկ²¹ ծագման պատկանող համայնքի անդամների:

27. Թիվ 34 Հնդիանուր դիտարկման հետևյալ պարբերությունը նվիրված է հատկապես պատմական փաստերի վերաբերյալ կարծիքի արտահայտման համար նախատեսված քրեական պատիժներին.

«49. Այն օրենքները, որոնք քրեականացնում են պատմական փաստերի վերաբերյալ կարծիքի արտահայտումը, հակասում են Դաշնագրում ամրագրած այն պարտավորություններին, որոնք սահմանվում են անդամ պետությունների նկատմամբ և վերաբերում են կարծիքի արտահայտման ու խոսքի ազատության՝²² հարգմանը: Դաշնագիրը չի ընդունում թյուր կարծիքի արտահայտման ընդիանուր արգելվները կամ անցյալի իրադարձությունների սխալ մեկնաբանումը: Սահմանափակումները երբեք չպետք է ուղղվեն կարծիքի ազատությանը, իսկ ինչ վերաբերում է խոսքի ազատությանը, սահմանափակումները չպետք է դուրս լինեն 3-րդ կետով թույլատրված կամ 20-րդ հոդվածով պարտադրված շրջանականերից»:

28. 1997 թվականի հոկտեմբերի 30-ին Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեն ընդունել է «Ատելության խոսք» վերտառությամբ 97/20 Հանձնարարականը»:

«Նախարարների կոմիտեն, Եվրոպայի խորհրդի կանոնադրության 15-րդ հոդվածի «ք» կետի համաձայն,

Հաշվի առնելով, որ Եվրոպայի խորհրդի նպատակն է իր անդամ-

¹⁸ Նույնը

¹⁹ Տե՛ս ծանուցում No 736/1997, Ռուսան ընդդեմ Կանադայի, որոշումն ընդունվել է 2000 թվականի հոկտեմբերի 18-ին:

²⁰ Տե՛ս ծանուցում No 550/1993, Ֆուլխանն ընդդեմ Ֆրանսիայի, Ավստրիայի գեկույցին վերաբերող եզրափակիչ դիտարկումներ (CCPR/C/AUT/CO/4):

²¹ Ալբակարիայի գեկույցին (CCPR/CO/78/SVK) և Իսրայելի գեկույցին (CCPR/CO/78/ISR) վերաբերող եզրափակիչ դիտարկումներ:

²² «Հիշողության մասին օրենք» անվանումով: Տե՛ս ծանուցում No 550/1993, Ֆուլխանն ընդդեմ Ֆրանսիայի: Տես նաև՝ Հունգարիայի գեկույցին վերաբերող եզրափակիչ դիտարկումներ (CCPR/C/HUN/CO/5), կտու 19:

ների միջև առավել սերտ միասնության հասնել՝ իրենց ընդհանուր զաղափարներն ու սկզբունքները պահպանելու և իրագրութելու համար,

Հիշեցնելով պետությունների գլուխների և Եվրոպայի Խորհրդի անդամ պետությունների կառավարությունների՝ Վիեննայում 1993 թվականի հոկտեմբերի 9-ին ընդունված Հռչակագիրը,

Հիշեցնելով, որ Վիեննայի հռչակագիրը ահազանգել է ներկայիս ռասիզմի վերածննդի, այլայցացության և հակասեմիտականության, ինչպես նաև տիրող անհանրութեղականության մթնոլորտի զարգացման մասին, իշեցնելով նաև, որ այս հռչակագիրը պարունակում է պարտավորություն գործելու ընդդեմ բոլոր զաղափարախոսությունների, քաղաքականության և պրակտիկայի, որոնք մղում են ռասայական ատելության, բռնության և խտրականության, ինչպես նաև ընդդեմ տարբեր ռասայական, սոցիալական, էթնիկ, ազգային կամ կրոնական խմբերի միջև վախճան ու լարվածությունը սաստկացնող բնույթի ցանկացած գործողությունների և խոսքի:

Վերահաստատելով իր խորին նվիրվածությունը 1928 թվականի ապրիլի 29-ի՝ խոսքի և տեղեկատվության ազատության մասին Հռչակագրում արտացոլված խոսքի և տեղեկատվության ազատությանը:

Վիեննայի Հռչակագրի և ժողովրդավարական հասարակությունում լրատվամիջոցների մասին Հռչակագրի 4-րդ Եվրոպական նախարարական համաժողովին ընդունված (1994թ. Դեկտեմբերի 7-8, Պրահա) զանգվածային լրատվամիջոցների քաղաքականության մասին Հռչակագրի համապատասխան դատապարտելով արտահայտվելու բոլոր ձեերը, որոնք հրահրում են ռասայական ատելություն, այլայցացություն, հակասեմիտականություն և անհանդուրժողականության բոլոր ձեերը, որովհետո դրանք վտանգում են ժողովրդավարական անվտանգությունը, մշակութային համայնքվածությունը և բազմակարծությունը,

Նշելով, որ արտահայտվելու նման ձեերը, տարածվելով լրատվամիջոցներով, կարող են ավելի մեծ և ավելի վնասակար ազդեցություն ունենալ,

Հաշվի առնելով, որ լարվածության իրավիճակներում, պատերազմների և զինված հակամարտությունների այլ տեսակների ընթացքում արտահայտվելու այս տեսակների դեմ պայքարի անհրաժեշտությունն էլ ավելի հրատապ է,

Գտնելով, որ անհրաժեշտ է ուղղորդել կառավարություններին և

անդամ պետություններին այն մասին, թե ինչպես է պետք մոտենալ արտահայտվելու այդ ձևերին՝ ընդունելով, որ լրատվամիջոցների մեծամասնությունը չի կարող մեղադրվել արտահայտվելու նման ձևերի համար,

Հաշվի առնելով Անդրսահմանային հեռուստատեսության Եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի 1-ին կետը, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների մասին Եվրոպական կոնվենցիայի դատական պրակտիկան այս Կոնվենցիայի 10-րդ և 17-րդ հոդվածների առնչությամբ,

Հաշվի առնելով այն ռասայական, ազգային, կրոնական ատելություն բորբոքելու դեմ ձեռնարկելի միջոցառումների մասին ՄԱԿ-ի ռասայական խորականության բոլոր ձևերի վերացման մասին Կոնվենցիան և Նախարարների կոմիտեի (68) 30 բանաձևը,

Նշելով, որ ոչ բոլոր անդամ պետություններն են ստորագրել վավերացրել և ընդունել այս Կոնվենցիան իրենց ազգային օրենսդրության շրջանակներում,

Ընդունելով ռասիզմի և անհանդուրժողականության դեմ պայքարի միջև հավասարակշություն գտնելու, ինչպես նաև խոսքի ազատությունը պաշտպանելու անհրաժեշտությունը ժողովրդավարությունը պաշտպանելու շարժադրությունը այն խարիսկելուց խուսափելու համար,

Ընդունելով նաև լրատվամիջոցների խմբագրական անկախությունը և ինքնավարությունը ամբողջապես հարգելու անհրաժեշտությունը,

Առաջարկում է անդամ պետություններին՝

1. սույն հանձնարարականում շարադրված սկզբունքների հիման վրա համապատասխան քայլեր ձեռնարկել ուղղված խոսքի ատելության դեմ պայքարին,

2. ապահովել այնահիսի գործողությունների ներառումը համակողմանի մոտեցման շրջանականերում, որոնք կրացահայտեն այս երևութիւ հիմնական՝ սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական, մշակութային և այլ պատճառները,

3. եթե ներպետական իրավունքում դեռևս չի կատարվել, ապա ստորագրել վավերացնել և արդյունավետորեն գործի դեմ Ռասայական խորականության բոլոր ձևերի վերացման մասին միջազգային Կոնվենցիան՝ ռասայական, ազգային և կրոնական թշնամանը հրահրելու դեմ ձեռնարկելի միջոցների մասին Նախարարների կոմիտեի (68) 30 բանաձևին համապատասխան,

4. վերանայել իրենց օրենսդրությունը և ներպետական պրակտիկան՝ ապահովելու դրանց համապատասխանությունը սույն հանձնարարականում շարադրված սկզբունքներին

(...)»

29. Հայ ժողովրդի դեմ ուղղված վայրագությունների մասին հարցը՝ Եվրոպայի խորհրդի շրջանակներում բազմից է քննարկվել: Օրինակ՝ 2013 թ. ապրիլի 24-ի Հոչակագրում (№ 542, Doc. 13192) Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի քան անդամներ այսպես են արտահայտվել:

Հայոց Ցեղասպանության ճանաչումը

«(Այս հոչակագիրը պարտադիր է միայն այն ստորագրած կողմերի համար)

Ցեղասպանության ճանաչումը ակտ է, որը մեծ դեր ունի մարդու արժանապատվության հարգման և մարդկության դեմ հանցագործությունների կանխման գործում: Օսմանյան կայսրության կողմից Հայոց ցեղասպանության իրականացումը ներկայացվել ճանաչվել և ամրագրվել է ՁԼՄ-ների հաղորդումների և վկայությունների, օրենքների, Միավորված Ազգերի Կազմակերպության, Եվրախորհրդարանի և Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունների խորհրդարանների բանաձևերի և հոչակագրերի տեսքով, որոնցից են Շվեյչարան, Լիտվան, Գերմանիան, Լեհաստանը, Նիդեռլանդները, Սլովակիան, Շվեյցարիան, Ֆրանսիան, Իտալիան, Բելգիան, Հունաստանը, Կիպրոսը և Ռուսաստանի Դաշնությունը, ինչպես նաև Ներկայացուցիչների պալատի և Միացյալ Նահանգների 43 նահանգների, Զիլիի, Արգենտինայի, Վենեսուելայի, Կանադայի, Ուրուգվայի և Լիբանի կողմից:

Ներքոստորագրյալները Խորհրդարանական վեհաժողովի անդամներ են, որոնք Եվրոպայի Խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի բոլոր անդամներին կոչ են անում 20-րդ դարի սկզբին Օսմանյան Կայսրությունում հայերի և այլ քրիստոնյաների դեմ իրականացված ցեղասպանության ընդունմանն ուղղված անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկել, ինչը մեծապես կնպաստի հետազյում մարդկության դեմ այդ սարսափելի հանցանքի նմանատիպ ակտի ճանաչմանը թուրքական իշխանությունների կողմից, և որպես հետևանք, կհանգեցնի Հայաստանի և Թուրքիայի միջև հարաբերությունների կարգավորմանը՝ այդպիսով նպաստելով տարածաշրջանում խաղաղության, անվտանգության և կայունության ամրապնդմանը:

Գ) Օրենքն ու պրակտիկան՝ համեմատված

30. 2006 թվականի դեկտեմբերի 19-ին մի համեմատական ուսումնասիրություն (06-184 կարծիքներ) է կատարվել դատարանի առջև պատասխանող կառավարության կողմից, և Շվեյցարիայի համեմատական իրավունքի ինստիտուտը (ISDC, Swiss Institute of Comparative Law) վերլուծել է և վրապական 14 երկրների (Գերմանիա Ավստրիա, Բելգիա, Դանիա, Ֆինլանդիա, Ֆրանսիա, Իռլանդիա, Խուալիա, Լյուքսեմբուրգ, Նորվեգիա, Նիդերլանդները, Մեծ Բրիտանիա և Շվեյցիա) օրենսդրությունները, ինչպես նաև ԱՄՆ -ինն ու Կանադայինը կապված մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների, մասնավորապես ցեղասպանության, հերքման իրավախախտման հետ։ Անդաւագույն պատկանը ամփոփում՝

«Տարբեր երկրներում մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների և ցեղասպանության հերքման վերաբերյալ մեր ուսումնասիրության արդյունքում մի շատ խառը պատկեր է ստացվել։

Իսպանիան, Ֆրանսիան և Լյուքսեմբուրգը՝ երեքն էլ այս հանցագործությունների հերքման արգելքի վերաբերյալ լայն մոտեցում են ցուցաբերել։ Իսպանական օրենքն ընդհանուր առմամբ է հերքում այդ գործողությունները, որոնք նաև սահմանում է որպես էթնիկ, ռասայական կամ կրոնական խմբի լրիվ կամ մասնակի ոչնչացում։ Հեղինակը ենթակա է երկու տարրավա ազատազրկման։ Ֆրանսիայում և Լյուքսեմբուրգում օրենդրությունը ձգուում է մարդկության դեմ ուղղված այն հանցագործությունների հերքմանը, որոնք սահմանված են Նյուրեմբերգի քրեական դատարանի կանոնադրության 6-րդ հոդվածով՝ կցված 1945 թվականի օգոստոսի 8-ի Լոնդոնի համաձայնագրին (...):

Մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների հերքման քրեականացման այս մեխանիկական սահմանափակումը Լյուքսեմբուրգի դեպքում մեղմացվում է այն փաստով, որ գոյություն ունի ցեղասպանությունը հերքող հատուկ դրույթ։ Նման հանցագործությունների հերքումը պատժվում է այն նույն չափով, ինչով որ պատժվում է մարդկության դեմ ուղղված այն հանցագործությունների հերքումը (8 օրից մինչև 6 ամիս ազատազրկում և/ կամ 251-ից 25 000 եվրոի չափով տուգանք), սակայն ցեղասպանության սահմանումը պահպանված է, այս անգամ, ինչպես 1985 թվականի օգոստոսի 8-ի լուսաբանագույն օրենքը, որը ընդհանրապես վերացական է և սահմանափակված չէ Համաշխարհային երկրորդ պատերազմի ժամանակ կատարված գործությունների վերաբերյալ։

դություններով:

Ֆրանսիական դրույթների սահմանափակ շրջանակը քննադատության է արժանացել և, դրա հետ կապված, անհրաժեշտ է նշել որ Հայոց Յեղասպանության հերքումը քրեականացնող նախազիծն ընդունվել է առաջին ընթերցմամբ 2006 թվականի հոկտեմբերի 12-ին, Ֆրանսիայի Ազգային ժողովի կողմից: Այդ պատճառով, թվում է, թե միայն Լյուրսեմբուրգն ու Իսպանիան են ընդհանուր առմամբ իրենց օրենսդրության մեջ քրեականացնում ցեղասպանության հերքումը առանց կոնկրետ պատմական դրվագների սահմանափակման: Բացի դրանից, զլրապ առումով ոչ մի երկիր մինչ օրս չի քրեականացնում մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների հերքումը:

Սրա առնչությամբ, մի խումբ երկրներ, որոնց շարքին, ըստ որոշ տեքստերի վերլուծության, կարելի է դասել նաև Ֆրանսիան, քրեական պատասխանատվություն են նախատեսում Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ գործած եզակի հանցագործությունների հերքման համար: Գերմանիան նախատեսում է 5 տարվա ազատազրկում կամ տուգանք այն անձի նկատմամբ, ով հրապարակավ կամ հանդիպման ժամանակ կիերքի կամ նվազագույնի կասցնի նացիստական ռեժիմի ժամանակ կատարված ազգային, կրոնական կամ էթնիկ խմբի մասնակի կամ լրիվ ոչնչացումը: Ավստրիան 10 տարվա ազատազրկման պատիժ է նախատեսում այն անձի համար, ով շատ մարդկանց համար կարող է հայտնի լինել և հերքում կամ նվազագույնի է հասցնում նացիստական ռեժիմի ժամանակ կատարված մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունները կամ ցեղասպանությունը:

Նման մի մոտեցումով էլ հանդես է գալիս Բելգիան, որն իր օրենսդրության մեջ պատասխանատվություն է նախատեսում 8 օրից 1 տարի ազատազրկման չափով այն անձի համար, ով հերքում կամ նվազագույնի է հասցնում, փորձում է արդարացնել կամ պնդել նացիստական Գերմանիայի օրոր կատարված ցեղասպանությունը:

Այլ երկրներում, եթե օրենքով ամրագրված են առանձին ծանր հանցագործություններ, ապա դատավորը պետք է ապահովի դրանց հերքման համար նախատեսված պատիժը: Մասնավորապես, Հոլանդիայի Գերազույն դատարանը որոշել է, որ Քրեական օրենսգրքի այն դրույթները, որոնք արգելում են խորական գործողությունները, պետք է կիրառվեն՝ պատժելու մարդկության դեմ ուղղված հանցագործութ-

յունների հերքումը: Բացի դրանից, այդ երկրում հերքումը քրեականացնող օրենքի նախազգիծը քննարկման ընթացքում է գտնվում:

Կանադայում մարդու իրավունքների Դատարանը հիմնվել է Մարդու իրավունքների մասին կանադական օրենքում տեղ գտած այլոց հանդեպ ատելությամբ կամ արհամարհանքով վերաբերվելու քրեականացման վրա դատապարտելու մի հերքողական կայքի բովանդակությունը: Միացյալ նահանգներում դատավորների դիրքորոշումը ավելի քիչ է պարզ, այս երկիրը խոսրի ազատությունը չափազանց խստորեն է պաշտպանում, որը պայմանավորված է պատմական և մշակութային պատճառներով: Ամեն դեպքում կարելի է նշել, որ ընդհանուր առմամբ վիրավորանքի հուեսորությամբ գրաղվողները մինչև այսօր կկարողանային ստանալ վնասների հատուցում, եթե օրինական սպառնալիք զգացային իրենց ֆիզիկական անձեռնմընելիության նկատմամբ:

Բացի այդ, կան մի շարք երկրներ, որոնցում մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների հերքումը ուղղակիրորեն նախատեսված չէ օրենքով: Այդ երկրներից մի քանիսում կարելի է կասկածի տակ դնել ավելի ընդհանուր քրեական իրավահաստումների որակումը: Խոպական օրենքը պատճում է նաև ցեղասպանություն հանցագործությունների արդարացումը, սակայն հանցագործությունների արդարացման, նվազեցման և հերքման միջև գտնվող սահմանը չափազանց քիչ է: Նորվեգիական օրենքը պատասխանատվություն է նախատեսում այն անձի համար, ով խորականություն և առելություն պարունակող պաշտոնական հայտարարություն է անում: Նման հերքումը քրեականացնելու կիրառելիությունը հնարավոր է:

Գերազույն արդարադատությունը մինչ այսօր հնարավորություն չի ունեցել որոշում կայացնելու այս հարցի շորջ: Սյուս երկրներում, ինչպիսիք են Դանիան և Շվեդիան, ստորին ատյանների դատարաններ այնպիսի դիրքորոշում են ընդունել, որի համաձայն իրենք պատրաստ են վերահսկելու հերթման դեպքերում խորականություն և ատելություն պարունակող հայտարարություն է անում: Նման հերքումը քրեականացնելու կիրառելիությունը հնարավոր է:

31. 2006 թվականին այս ուսումնասիրության հրապարակման

պահից Ֆրանսիայում և Իսպանիայում էական զարգացումներ են նկատվել: Նախ, ինչ վերաբերում է Ֆրանսիային, հարկ է նշել, որ 2001 թվականի հունվարի 29-ին այս երկիրն ընդունել է 1915 թվականի Հայոց Ցեղասպանությունը մեկ հոդվածով ճանաչող մի օրենք (law No 2001-70).

Հոդված 1

«Ֆրանսիան հրապարակավ ճանաչում է 1915 թվականի Հայոց Ցեղասպանությունը»:

32. 2012 թվականի հունվարի 23-ին ընդունվել է օրենքով ճանաչված ցեղասպանությունների հերքումը պատժող օրենքը

Հոդված 1

«Մամուլի ազատության մասին 1881 թվականի հուլիսի 29-ի օրենքի 24-րդ հոդվածի առաջին կետը փոխարինվում է ստորև շարադրված հինգ կետերով՝

«24-րդ հոդվածի վեցերորդ կետը՝ պատժի կենթարկվեն նրանք, ովքեր հրապարակավ կարդարացնեն, կիերքեն կամ մեծապես կնսեմացնեն ցեղասպանության, մարդկության դեմ ուղղված և պատերազմի հանցագործությունները, որոնք թեև սահմանված են, սակայն սահմանափակված չեն»

1) 1998 թվականի հուլիսի 17-ին ստեղծված Միջազգային քրեական դատարանի կանոնադրության 6, 7 և 8-րդ հոդվածներով,

2) Քրեական օրենսգրքի 211-1 և 212-1 հոդվածներով,

3) 1945 թվականի հուլիսի 8-ի Լոնդոնյան համաձայնագրին կցված Միջազգային ռազմական դատարանի կանոնադրության 6-րդ հոդվածով,

և նրանք, որոնք Ֆրանսիայի կողմից ճանաչված օրենքի, ստորագրած և վավերացված միջազգային կոնվենցիայի կամ դրան միջազգային կամ համայնքային հաստատության կողմից կայացված որոշման առարկա են կամ այդպիսին են որակվել Ֆրանսիայի դատարանների իրավակիրառ պրակտիկայի արդյունքում»»:

Հոդված 2

«Մամուլի ազատության մասին 1881 թվականի հուլիսի 29-ի օրենքի 48-2 հոդվածը հետևյալ փոփոխությունների է ենթարկվել՝

1º «տեղահանվածներ» բառից հետո տեղադրված են հետևյալ բառերը «կամ ցեղասպանության, մարդկության դեմ ուղղված, պատերազմի կամ թշնամու հետ համագործակցության հանցագործությունները»:

2° «արդարացում» բառից հետո տեղադրված է «ցեղասպանություններ» բառը:

33. Ֆրանսիայի Սահմանադրական խորհուրդը 2012 թվականի փետրվարի 28-ին այդ օրենքը հակասահմանադրական է ճանաչել հետևյալ բառերով՝

1. «Հաշվի առնելով, որ պատգամավորները և սենատորները դիմում են Սահմանադրական խորհրդին՝ քրեականացնելու օրենքով ճանաչված ցեղասպանությունների հերքումը,

2. հաշվի առնելով, որ վերոնշյալ օրենքի հոդված 1-ը տեղադրվում է մատուի ազատության մասին 1881 թ. հուլիսի 29-ի օրենքի 24-րդ հոդվածում, որը առաջնահերթ 1 տարի ազատազրկման և 45 000 եվրո տուգանքի չափով պատիճ է նշանակում նրանց նկատմամբ, ովքեր «վիրավորական ձևով վիճարկում կամ նվազագույնի են հասցնում», ինչպիսին ել որ լինեն արտահայտվելու և հրապարակավ տեղեկացնելու միջոցները, «քրեական օրենսգրքի հոդված 211-1-ում սահմանված կամ ֆրանսիական օրենքով այդպիսին ճանաչված, ցեղասպանության մեկ կամ բազմաթիվ հանցագործությունների գոյությունը» ; որ վերոհիշյալ օրենքի 2-րդ հոդվածը փոփոխության է ենթարկում 1881 թվականի հուլիսի 29-ի նույն օրենքի 48-2-րդ հոդվածը ; որ այն տարածվում է իրավունքը ճանաչած որոշ ասոցիացիաների վրա՝ մասնավորապես այս նոր պատճի ստեղծման հետևանքների բաղաքացիական հայց հարուցելու համար,

3. հաշվի առնելով, որ, ըստ հղումների հեղինակների, վերոհիշյալ օրենքը խախտում է 1789 թվականի Մարտու և քաղաքացու իրավունքների հռչակագրի 11-րդ հոդվածով հռչակված Խոսքի և տեղեկատվության ազատությունը, ինչպես նաև այս Հռչակագրի 8-րդ հոդվածում ամրագրված քրեական իրավախախումների և պատճմների օրինականության սկզբունքը, որ այս դրույթները, ճնշելով մի կողմից ֆրանսիական օրենքով ճանաչված ցեղասպանությունները, մյուս կողմից՝ մարդկության դեմ ուղղած այլ հանցագործությունների բացառմամբ ցեղասպանությունները, խախտում են նաև հավասարության սկզբունքը; որ դիմումատու Եվրախորհրդարանական պատգամավորները նաև պնդում են, որ օրենսդիրը խախտել է իր սեփական իրավասությունները և իշխանությունների բաժանման սկզբունքը՝ ամրագրված 1789 թվականի Հռչակագրի 16-րդ հոդվածում, հետազոտություններ կատարելու ազատությունը, ինչպես նաև Սահմանադրության 4-

բդ հողվածով սահմանված այն սկզբունքը, որի համաձայն՝ կողմերն իրենց գործողություններն իրականացնում են ազատորեն,

4. հաջվի առնելով, որ, մի կողմից, համաձայն 1789 թվականի Հռչակագրի 6-րդ հողվածի՝ «Օրենքը ընդհանուր կամքի արտահայտումն է...» ; որ այն հանդիսանում է այս հողվածի, ինչպես նաև մյուս բոլոր սահմանադրական նորմերի առարկան հատկապես պահպանելով Սահմանադրությամբ ամբազրված դրույթները, օրենքն ուղղված է սահմանելու կանոններ, այնուհետև դրանք մտցնելու նորմատիվ տիրույթ,

5. հաջվի առնելով, որ մյուս կողմից, համաձայն 1789 թվականի Հռչակագրի 11-րդ հողվածի՝ «Մտքերի և կարծիքների ազատ հաղորդակցումը մարդու ամենաթանկ իրավունքներից մեկն է՝ յուրաքանչյուր քաղաքցի կարող է, այսպիսով, ազատորեն խոսել, գրել, տպագրել բացառությամբ օրենքով նախատեսված այս ազատության սահմանափակումների»; որ համաձայն Սահմանադրության 5-րդ հողվածի՝ «Օրենքը կանոններ է սահմանում... քաղաքացիներին քաղաքացիական իրավունքներ և հիմնարար երաշխիքներ տալու վերաբերյալ՝ իրականացնելու համար իրենց քաղաքացիական ազատությունները» ; որ դրա հիման վրա օրենսդիրն ազատ է՝ ընդունելու ազատ հաղորդակցման և ազատորեն խոսելու, գրելու, տպագրելու իրավունքների իրականացման վերաբերյալ կանոններ, որ նա նաև իրավասու է, որպես այդպիսին, պատիժներ սահմանել խոսքի և հաղորդակցության ազատության այն չարաշահումների համար, որոնք խախտում են հասարակական կարգը և այլոց իրավունքները ; որ, այնուամենայնիվ, խոսքի և հաղորդակցության ազատությունը շատ ավելի արժեքավոր է, քան դրա իրականացումը, այն ժողովրդավարության նախապայման է և այլոց իրավունքների ու ազատությունների հարգման երաշխիքներից մեկը, որ այդ ազատության իրականացման խախտումը հետապնդած նպատակի համար պետք է լինի անհրաժեշտ, տեղին և համաշախ,

6. հաջվի առնելով, որ օրենսդրության նպատակն է «Ճանաչել» ցեղասպանություն հանցագործությունը, չի կարող ինքնին նորմատիվ նշանակություն ունենալ, որը վերապահված է օրենքին ; որ, այնուամենայնիվ, վերը նշված օրենքի 1-ին հողվածը պատժում է մեկ կամ բազմաթիվ ցեղասպանություն հանցագործությունների «որպես այդպիսի ճանաչված ֆրանսիական օրենքով», գոյության այլակարծությունը կամ նվազագույնի հասցնելը, որ պատժելով նաև հանցագործություն-

ների գոյության այլակարծությունը կամ նվազագույնի հասցնելը և իրավաբանական որակումը, որոնք ճանաչվել և որակվել ենց այդպես օրենսդիրը խոսքի և հաղորդակցության իրականացման հակասահմանադրական խախտում է բույջ տվել; որ, այսպիսով, վերոհիշյալ օրենքի 1-ին հոդվածը պետք է հակասահմանադրական ճանաչվի՝ առանց այլ բողոքներ ուսումնասիրելու անհրաժեշտության; որ դրա 2-րդ հոդվածը, որը դրանից առանձին չէ, նույնպես պետք է հակասահմանադրական ճանաչվի,

ՈՐՈՇՈՒՄ Է՝

Հոդված 1. Օրենսդրությամբ ճանաչված ցեղասպանությունների գոյության հերքումը պատժող օրենքը հակասահմանադրական է;

Հոդված 2. Այս որոշումը կիրապարակվի Ֆրանսիայի Հանրապետության Պաշտոնական տեղեկագրում:

(...»:

34. Կարևոր առաջինադրություններ են գրանցվել նաև Բապանիայում: Իրականում 2007 թվականի նոյեմբերի 7-ի (թիվ 235/2007) որոշմամբ Սահմանադրական դատարանը հակասահմանադրական ճանաչեց Քրեական օրենսգրքի 607.2 հոդվածի առաջին ենթակետով սահմանված ցեղասպանության հերքումն իրավահայտում համարող նորմը:

35. Ցեղասպանության հանցագործությունը սահմանված է Քրեական օրենսգրքի 607-րդ հոդվածով:

Սահմանադրական դատարանի՝ ավելի վաղ ընդունած (թիվ 235/2007) որոշման մեջ այս դրույթը ձևակերպած է եղել հետևյալ կերպ:

«1. Ազգային, էրնիկական, ռասայական կամ կրոնական խմբի լրիվ կամ մասնակի ոչնչացման նպատակի հետապնդումը պատժվում է»

• անդամներից մեկին սպանելու դեպքում տասնինգից քսան տարի ազատազրկմամբ

(...):

• անդամներից մեկի հանդեպ սեռական բռնություններ գործադրելու կամ 149-րդ հոդվածով սահմանված վնասների պատճառման դեպքում տասնինգից քսան տարի ազատազրկմամբ

(...):

3. Ցանկացած եղանակով տվյալ դրույթի՝ նախորդ հոդվածով

սահմանված հանցագործությունները ժխտող կամ արդարացնող զաղափարների և դոկտրինների կամ այնպիսի ռեժիմների կամ ինստիտուտների վերականգնման տարածման ձգուումը, որոնք նման իրավակախառումներ կազմող փորձ են քարոզում, ենթակա է մեկից երկու տարվա ազատազրկման»:

36. Սահմանադրական դատարանի (թիվ 235/2007) որոշմամբ ցեղասպանության գույուն «հերքումը» այլևս չի արգելվում, և 607.2 հոդվածի վոփիկված տարբերակը ներկայացված է հետևյալ կերպ՝

«Յանկացած եղանակով տվյալ դրույթի նախորդ հոդվածով սահմանված հանցագործությունները ժխտող կամ արդարացնող զաղափարների և դոկտրինների կամ այնպիսի ռեժիմների կամ ինստիտուտների վերականգնման տարածման ձգուումը, որոնք նման իրավակախառումներ կազմող փորձ են քարոզում, ենթակա կլինի մեկից երկու տարվա ազատազրկման»:

37. Սահմանադրական դատարանն իր՝ թիվ 235/2007 որոշման մեջ տարանջատում է մոցրել մի կողմից ցեղասպանության «հերքման», որը կարող է հասկացվել որպես որոշ փաստերի նկատմամբ սեփական կարծիքի արտահայտում, հաստատելով, որ դա տեղի չի ունեցել կամ չի իրականացվել այնպես, որ դա հնարավոր լինի որակել որպես ցեղասպանություն, և մյուս կողմից «արդարացման» միջն, որը ներառում է ցեղասպանության՝ որպես կոնկրետ հանցագործության գոյության ոչ թե բացարձակ հերքումը, այլ դրա հարաբերականության կամ դրա անօրինականության հերքումը այլ հանցագործությունների հետ որոշ նույնականացումների միջոցով։ Այն դեպքերի համար, եթե սանկցավորված վարքագիծը պարտադիր ենթադրում է որոշ խմբերի դեմ ուղղված բռնության անմիջական հրահրում կամ ցեղասպանության զոհերի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունք, օրենսդիրը ցեղասպանության արդարացման հայեցակարգին առնչվող հասուն պատժամիջոցներ է նախատեսել՝ ի ճանաչումն Քրեական օրենսգրքի 615 հոդվածի, որն արգելում է ցեղասպանության հրահրումը, դավադրություններն ու առաջարկները (la provocación, la conspiración y la proposición): Այն փաստը, որ 607.2 հոդվածով սահմանված պատիժը պակաս խիստ է, քան այն, որ նախատեսված է ցեղասպանության արդարացման համար, բացառում է այն, որ օրենսդիրը նպատակ է ունեցել սահմանել որակում ունեցող պատիժ։

38. Սահմանադրական դատարանին նույնական հարց է ուղղվել այն

մասին, թե արդյո՞ք 607.2 հողվածով պատժելի վարքագիծը դասակարգվում է որպես «խոսրի ատելություն»: Դատարանը վճռել է, որ զուտ ցեղասպանության հերքումը ինքնին չի ենթադրում քաղաքացիների, ուստաների կամ համոզմունքների դեմ անմիջական բռնության հրահրում: Այն սահմանել է, որ հատուկ փաստերի գոյություն ունենալու կամ չունենալու մասին եզրակացությունների տարածումը, առանց սրա կամ նրա անօրինակ բնույթի վերաբերյալ արժեքավոր փաստարկներ բերելու, ընկնում է Սահմանադրության 20.1 հոդվածի բ կետով սահմանված գիտական ազատության բնագավառ: Այն արտահայտել է, որ այդ սահմանադրական ազատությունը սկսել է ավելի մեծ հոչակ վայելել, քան տեղեկատվության կամ խոսքի ազատությունը: Եվ, վերջապես, Սահմանադրական դատարանը սահմանել է, որ այս դիրքորոշումն արդարացված է եղել պատմական հետազոտությունների անհրաժեշտությամբ, որը վիճակարույց հարց է եղել, քանի որ այն ստեղծվել է պահանջների և արժեքավոր դատողությունների հիման վրա, որոնց օբյեկտիվ ճշմարտությունը բացարձակ վստահությամբ պարզելն անհնար է:

(Դատարանի որոշման համառոտ ներկայացում):

1. Անհրաժեշտ է նաև հիշեցնել լյուրսեմբուրգի դեպքը, որը Շվեյցարիայի համեմատական իրավունքի ինստիտուտի ուսումնասիրության մեջ հաշվի առնված այն միակ պետությունն է, որն ընդհանուր առմամբ քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում ցեղասպանության հերքման համար: Ահա քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածները՝

Հոդված 457-3

1. «Պատժվում է ութ օրից երկու տարի ազատազրկմամբ կամ 251 եվրոյից 25.000 եվրոի չափով տուգանքի, կամ այս պատժներից որևէ մեկով միայն նա, ով (...)

2. Պատժվում է միննույն պատժներով կամ այս պատժներից որևէ մեկով միայն նա, ով նախորդ կետով սահմանված միջոցներով վիճարկել, արդարացրել կամ հերքել է Քրեական օրենսգրքի 136-րդ հոդվածով սահմանված մեկ կամ բազմաթիվ ցեղասպանությունները, ինչպես նաև Քրեական օրենսգրքի 136 բ-ից մինչև 136 դ հոդվածներով սահմանված և լուրսեմբուրգյան կամ միջազգային դատարանների կողմից ճանաչված մարդկության դեմ ուղղված և պատերազմների հանցագործությունները»:

Հոդված 136^ա

«Ցեղասպանություն է որակվում հետևյալ գործողությունից այն, որն իրականացվել է ազգային, ռասայական, կրոնական կամ էթնիկ խումբը ամբողջապես կամ մասնակի ոչնչացնելու մտադրությամբ»

1. Խմբի անդամների սպանությունը,
 2. Ֆիզիկական կամ մոտավոր լուրջ վնասվածքի պատճառումը,
 3. Խմբի անդամներին կյանքի այնպիսի պայմանների ենթարկումը, որոնք ուղղված են նրանց լրիվ կամ մասնակի ոչընչացմանը,
 4. Խմբի ներքում մանկածնությունը կամիելուն ուղղված միջոցառումների ձեռնարկումը;
 5. Երեխաններին մի խմբից մյուսին բռնի ուժով փոխանցումը:
- Ցեղասպանության հանցագործությունը պատժվում է ցմահ ազատազրկմամբ»:

ՕՐԵՆՔ

I. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 10-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ ԵՆԹԱԴՐՅԱԼ ԽԱԽՏՈՒՄ

40. Հղում կատարելով Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածին՝ դիմումատուն նշում է, որ, իրեն դատապարտելով քրեական պատասխանատվության նրա համար, որ իրապարակայնորեն ասել է, թե Հայոց Ցեղասպանություն երբեք տեղի չի ունեցել, շվեյցարական դատարանները խախտել են իր խորքի ազատության իրավունքը: Նա, մասնավորապես, պնդում է, որ Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետի կանխատեսելիության աստիճանը բավարար չէ, պնդում է, որ իր դատապարտումը չի հետապնդում օրինական դրդապատճառներ և որ խորքի ազատության իրավունքի խախտումը, որի զոհն է ինքը, «անիրաժեշտ չէ ժողովրդավարական հասարակությունում»: 10-րդ հոդվածն արտահայտում է հետևյալը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատորեն արտահայտվելու իրավունք: Այս իրավունքը ներառում է սեփական կարծիք ունենալու, տեղեկություններ և գաղափարներ ստանալու և տարածելու ազատությունը՝ առանց պետական մարմինների միջամտության և անկախ սահմաններից: Այս հոդվածը չի խոչընդոտում պետություններին՝ սահմաննելու ռադիկալադրումների, հեռուստատեսային կամ կինեմատոգրաֆիական ձեռնարկությունների լիցենզավորում:

2. Այս ազատությունների իրականացումը, քանի որ այն կապված

է պարտավորությունների և պատասխանատվության հետ կարող է պայմանավորվել այնպիսի ձևականություններով, պայմաններով, սահմանափակումներով կամ պատժամիջոցներով, որոնք նախատեսված են օրենքով և անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում ի շահ պետական անվտանգության, տարածքային ամբողջականության կամ հասարակության անվտանգության, անկարգությունները կամ հանցագործությունները կանխելու, առողջությունը կամ բարոյականությունը, ինչպես և այլ անձանց հեղինակությունը կամ իրավունքները պաշտպանելու, խորհրդապահական պայմաններով ստացված տեղեկատվության բացահայտումը կանխելու կամ արդարադատության հեղինակությունն ու անշառությունը պահպանելու նպատակով»:

21. Կառավարությունն առարկել է այդ փաստարկը:

Ա. Ընդունելիության մասին

1. Կոնվենցիայի 17-րդ հոդվածի կիրառելիության մասին

ա. Կիրառելի սկզբունքները

42. Դատարանը հիշեցնում է, որ 17-րդ հոդվածն իրեն թույլատրում է ոչ ընդունելի համարել հայցը, եթե ինքը գտնում է, որ դատավարության մասնակիցներից որևէ մեկը խախտում է Կոնվենցիան՝ չարաշահելով իր իրավունքները։ Այդ հոդվածը շարադրված է հետևյալ կերպ

«Սույն Կոնվենցիայի ոչ մի դրույթ չի կարող մեկնաբանվել այն իմաստով, թե որևէ պետության, անձանց խումբ կամ որևէ անձ իրավունք ունեն զբաղվելու այնպիսի գործունեությամբ կամ կատարելու այնպիսի գործողություն, որն ուղղված է այս Կոնվենցիայում շարադրված ցանկացած իրավունքի և ազատության վերացմանը կամ դրանց սահմանափակմանը ավելի մեծ չափով, քան նախատեսված է Կոնվենցիայով»։

43. Դատարանը գտնում է, որ պատասխանող կառավարությունը դեմ չէ նրան, որ բողոքն ընկնում է 17-րդ հոդվածի կիրառելիության տիրույթում։ Նա, այսուամենայնիվ, կարծում է, որ նպատակահարմար է ուսումնափակել թե արդյո՞ք սույն դրույթին համապատասխան պետք է բացառել դիմումատուի խոսքի ազատության պաշտպանությունը։

44. Դատարանն ի սկզբանե հիշեցնում է, որ «17-րդ հոդվածը, պայ-

մանով, որ վերաբերում է խմբերի կամ անհատների, ունի նպատակ՝ նրանց համար անհնարին դարձնելու Կոնվենցիայից բխեցնելու այնպիսի իրավունք, որը նրանց թույլ կտա զբաղվելու այնպիսի գործունեությամբ կամ կատարելու այնպիսի գործողություն, որն ուղղված է այս Կոնվենցիայում շարադրված ցանկացած իրավունքի և ազատության վերացմանը, ինչպես նաև ոչ ոք չպետք է ունենա հնարավորություն հիմնվելու Կոնվենցիայի այնպիսի դրույթների վրա, որը նրան թույլ կտա զբաղվելու այնպիսի գործունեությամբ կամ կատարելու այնպիսի գործողություն, որն ուղղված է այս Կոնվենցիայում շարադրված ցանկացած իրավունքի և ազատության վերացմանը»: *Lawless c. Irlande*, 1961, § 7, série A No 3).

45. Դատարանը մասնավորապես գոտնել է, որ «Կոնվենցիայի հիմքում ընկած արժեքների դեմ ուղղված նշումը» ընկնում է 17-րդ հոդվածի տակ՝ ի պաշտպանություն 10-րդ հոդվածի (տե՛ս *Lehideux et Isorni c. France*, 23 septembre 1998, § 53 et 47, *Recueil des arrêts et décisions* 1998-VII, ու *Orban et autres c. France*, No 20985/05, § 34, 15 janvier 2009): Այսպես, *Garaudy c. France* ((déc.), No 65831/01, CEDH 2003-IX (extraits)) գործում, որը վերաբերում էր մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների հերքումը դատապարտելուն, և որը ներկայացվել էր մի հեղինակի կողմից, որն իր գրքում կասկածի տակ էր առել նացիստների կողմից պարբերաբար մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունները՝ ի դեմս հրեական համայնքի, Դատարանը հանգել է այն եզրակացության, որ ratione materiae չի համապատասխանում Կոնվենցիայի դրույթներին, որոնք անձի մոտ բռնոր էին առաջացրել Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի վերաբերյալ:

Նա իր եզրակացությունը հիմնել է այն պնդման վրա, որ դիմումատուի աշխատանքի բովանդակության և ընդհանուր բնույթի ամենամեծ մասը, այսպիսով, նրա «նպատակն» է, որն ուներ բացահայտ ժխտողականություն և, հենց այդ պատճառով էլ, նա դեմ էր գնացել Կոնվենցիայի հիմնարար արժեքներին, որոնք են արդարությունը և խաղաղությունը: Այնուհետև նա այս դիտարկումից եզրակացրել է, որ դիմումատուն, օգտագործելով իր խոսքի ազատության իրավունքը, փորձում էր շեղել 10-րդ հոդվածն իր կոչումից՝ Կոնվենցիայի տաղին ու ոգուն հակասող նպատակներով: Նա նոյն եզրահանձմանն է եկել նաև *Norwood c. Royaume-Uni* (No 23131/03, նոյեմբերի 16, 2004թ.) և *IvaNov c. Russie* ((déc.), No 35222/04, 20, փետրվարի 2007թ.)) որոշումներում, որոնք վե-

բարերում էին խոսքի ազատության իրավունքի օգտագործմանը՝ համապատասխանաբար խլամաֆոր և հակասեմիտական նպատակներով:

46. Դատարանը հիշեցնում է, որ կարևորության ամենաբարձր կետը գրադեցնում է պայքարը ռասայական բոլոր ձևերի և դրանքումների դեմ (*Jersild c. Danemark*, 1994թ., սեպտեմբերի 23, § 30, série A No 298): Նա այդ առումով գտնում է, որ ատելության հրահրությունը իրենից անպայմանորեն այս կամ այն բռնության կամ այլ հանցավոր արարքի կոչ չի ներկայացնում: Մարդկանց դեմ ուղղված այն հանցագործությունները, որոնք, վիրավորելով, ծաղրելով կամ զրաքարտելով բնակչության մի մասին կամ դրա առանձին խմբերին, կամ խորականությանն ուղղված հրահրումները բավարար են իշխանությունների համար՝ պայքարելու ռասիզմի դեմ՝ ուղղված անպատասխանատու խոսքի ազատությանը, արժանապատվությունը ունիահարելուն, անձանց այդ խմբերի կամ բնակչության մի մասի անվտանգությանը: Քաղաքական այն ելույթները, որոնք մղում են ատելության վրա հիմնված կրոնական, եթնիկական կամ մշակութային նախապաշարմունքների, ժողովրդավարական պետություններում սպառնալիք են ներկայացնում սոցիալական խաղաղության և քաղաքական կայունության համար (*Féret c. Belgique*, No 15615/07, § 73, 2009թ., հուլիսի 16):

47. *Leroy c. France* (No 36109/03, հոկտեմբերի 2, 2008թ.) գործում Դատարանը վճռել է, որ վիճարկվող արտահայտությունը չի ընկնում այն հրապարակումների շրջանակներում, որոնք կազատվեն Կոնվենցիայի 17-րդ հոդվածով՝ ի պաշտպանություն 10-րդ հոդվածի: Մի կողմից, հրատարակվելով հումորիստական ձևով, իհարկե վիճելի ծաղրանկարի տեսքով, դիմումատուի կողմից ֆոնին պատկերված հաղորդագրությունը՝ ամերիկյան ինպերիալիզմի ոչնչացումը, ուղղված չեր հիմնարար իրավունքների հերքմանը և իրեն հավասարը չուներ այն դիտողությունների առումով, որոնք ուղղված են Կոնվենցիայի հիմքում ընկած արժեքների դեմ, ինչպիսիք են ռասիզմը, հակասեմիտականությունը (*Garaudy*, տե՛ս վերևում *et IvaNov*, տե՛ս վերևում) կամ խլամաֆորիան (*Norwood*, տե՛ս վերևում):

Սյու կողմից, չնայած ազգային դատարանների կողմից ահաբեկչության արդարացման որակմանը, Դատարանը վճռել է, որ հումորիստական նկարը և դրան ուղեկցող մեկնաբանությունը արդարացում չեր կարող լինել միանշանակ ահաբեկչական գործողության համար, որը

շքանցել է 10-րդ հոդվածով երաշխավորված պաշտպանությանը և մամուլի ազատությանը (§ 27): Վերջապես, 2001 թվականի սեպտեմբերի 11-ի հարձակումների հումորիստական հրապարակման միջոցով զոհերի հիշատակին հասցված վիրավորանքը պետք է ուսումնասիրվեր իրավունքի լույսի ներքո և ոչ բացարձակ կերպով պաշտպանված Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածով: Դատարանն արդեն ուսումնասիրել էր նմանատիպ դիտարկումների բովանդակությունը այդ դրույթի տեսանկյունից (Kern c. Allemagne (déc.), No 26870/04, մայիսի 29, 2007 թ.):

48. Վերջապես, Molnar c. Roumanie ((déc.), No 16637/06, 23 octobre 2012) գործում Դատարանը պետք է որոշում կայացներ մի անձի գործով, որը դատապարտվել էր ատելություն, խորականություն և անարխիա հրահրող բովանդակությամբ ցուցադրական (պաստառներ) բարոզության նյութեր տարածելու համար:

Դատարանը վճռել է, որ դիմումատուի մոտ հայտնաբերված պատառները պարունակում էին շահագրգիռ անձանց արտահայտած կարծիքները: Եթե այս հաղորդագրությունների բովանդակությունը ցնող չէր, մյուսներինը կարող էր նպաստել հիմնականում ոռումինական համատեքստում, բնակչության մեջ լարվածությունը պահպանելուն: Այս առումով, դատարանը նշել է, մասնավորապես, որ հաղորդագրությունները վերաբերում էին Ռուման փոքրամասնությանը և միասնականների փոքրամասնությանը: Իրենց բովանդակությամբ այդ հաղորդագրությունները նախատեսված էին փոքրամասնությունների դեմ ատելություն հրահրելուն, հասարակական կարգը լրջորեն խախտելու բնույթի էին և հակառակ Կոնվենցիայի ու ժողովրդավարական հասարակության հիմնարար արժեքներին: Խախտելով այլոց իրավունքները՝ նման գործողությունները անհամատեղելի էին ժողովրդավարության և մարդու իրավունքների հետ, այնպես որ, համաձայն 17-րդ հոդվածի դրույթների՝ դիմումատուն չի կարող հիմնվել Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի դրույթների վրա:

Բ. Ակգրունքների կիրառումը սույն գործի նկատմամբ

49. Այս դատական նախադեպի լույսի ներքո Դատարանը կքննարկի, թե արդյո՞ք նպատակահարմար է բացառել Կոնվենցիայի 17-րդ հոդվածով դիմումատուի հանդեպ 10-րդ հոդվածի կիրառումը, չնայած, որ պատասխանող կողմ կառավարությունը նմանատիպ հայց չի ներկայացրել: Նշված վճիռներից և որոշումներից հետևում է, որ դա մի միջոց է, որը Դատարանը շատ հազվադեպ է կիրառում:

50. Թուրքական կատավարությունը հենց սկզբից համարում էր, որ ներկայացված հայցը չի կարող անթույլատրելի հայտարարվել Կոնվեցիայի 17-րդ հոդվածին համապատասխան, որի մասին շվեյցարական կառավարությունը նույնպես երբեք դիմում չի պահանջել:

51. Դատարանն ընդունեց, որ դիմող կողմից որոշ հայտարարություններ հրահրող են եղել: Այն շարժառիթները, որոնցով դիմումատուն կատարել էր իրավախախտումը, ներպետական դատական ատյանների կողմից որակվել էին որպես “ազգայնականներ” և “ոասխատներ” (Դաշնային դատարանի որոշում, դիտ. 5.2, վերոհիշյալ կետ 13): Անդրադառնալով վիճելի իրադարձություններին դիմող կողմն իր կրնֆերանսի ժամանակ մասնավորապես հղում է կատարել “միջազգային սուտ” հասկացությանը: Դատարանը առաջին հերթին հիշեցնում է, որ այն գաղափարները, որոնք վախեցնում, ցնցում կամ անհանգստություն են պատճառում, նույնպես պաշտպանվում են 10-րդ հոդվածով: Այնուհետև, դատարանը կարևոր է համարում այն, որ դիմող կողմը երբեք չի հերքել, որ տարիների ընթացում տեղի են ունեցել ջարդեր և բռնի տեղահանություններ: Այն, ինչ նա հերքում է, միայն այս իրադարձություններին տրված իրավաբանական որակումն է՝ “ցեղասպանություն”:

52. Վերը նշված դատական նախադեպից (կետ 44-50) պարզ է դառնում, որ այն տանելի սահմանը, որի շրջանակներում դիմումատուի դիտարկումները կարող են ընկնել 17-րդ հոդվածի ներքո, հարց է առաջացնում, թե արդյո ք ելույթը նախատեսված էր ատելություն կամ բռնություն իրակելու նպատակով: Դատարանը գտնում է, որ 1915 թվականի իրադարձություններին տրված իրավաբանական որակումը հերքելը ինքնին չի կարող ատելություն իրակել հայ ժողովրդի նկատմամբ: Ամեն դեպքում, անձը չի հետապնդվել և չի պատժվել ատելություն իրակելու համար, որը Քրեական օրենսգրքի 261 հոդվածի առաջին կետով առանձին իրավախախտում է հանդիսանում (վերոհիշյալ 14 -րդ կետը): Այն առաջ չի զայխս, քանի դեռ դիմող կողմը իրադարձությունների զոհերի նկատմամբ անհարզայից վերաբերմունք չի արտահայտել: Հետևաբար, Դատարանը գտնում է, որ դիմումատուն բացելիքաց չի չարաշահել տարրեր, նույնիսկ խոցելի և դժգոհություններ առաջ բերող հարցեր քննարկելու իր իրավունքը: Այս իրավունքի ազատ իրականացնումը արտահայտվելու ազատության հիմնարար ասպեկտներից մեկն է և սրանով տարբերակում է մտցնում ժողովրդավարական, հանդուրժողական և բազմակարծիք հասարակության և տո-

տալիսար ու բռնապետական ռեժիմների միջև:

53. Իհարկե, Վերաքննիչ Դատարանը գտելէ, որ դիմումատուն իրեն Թաղեաթ Փաշա է կոչել, ով Հայոց ցեղասպանության նախաձեռնողներից, հրահրողներից և իրազրծողներից մեկն է եղել: Դատարանը չի բացառում, որ այդ ոճրագործություններն իրազրծողների հետ այդ նույնականացումն ինչ- որ չափով Օսմանյան կայսրության կողմից կատարված գործողություններն արդարացնելու փորձեր են: (Տե՛ս և Խաղանիայի սահմանադրական դատարանի թիվ 235/2007 որոշումը, վերը նշված 38-40 կետերը): Այնուամենայնիվ, նա իրեն պարտավորված չի գործ պատասխանելու տվյալ հարցին, քանի որ դիմումատուն չի հետապնդվել և պատասխանատվության չի ենթարկվել Քրեական օրենսգրքի 261 հոդվածի 4-րդ կետի իմաստով ցեղասպանության «արդարացում» փնտրելու համար:

54. Հաջվի առնելով վերը նշվածը՝ չի կարելի պնդել, որ դիմումատուն օգտվել է իր խոսքի ազատության իրավունքից Կոնվենցիայի տառին և ոգուն հակասող, հետևաբար նաև 10-րդ հոդվածի նշանակությունից շեղում համարվող նպատակների համար: Հետևաբար, Կոնվենցիայի 17-րդ հոդվածը կիրառելու կարիք չկա:

2. Հնդունելիության վերաբերյալ եզրակացություններ

55. Դատարանը նաև նշում է, որ 10-րդ հոդվածով սահմանված բողոքը Կոնվենցիայի 35-րդ հոդվածի § 3 ա) իմաստով չի համարվում ակնհայտորեն անհիմն: Այն նշում է նաև, որ այն չի գործում որեւէ այլ անընդունելի հիմքով: Այդ իսկ պատճառով այն պետք է ճանաչվի ընդունելի:

Բ. Գործի կությունը

1. Միջամտության առկայություն:

56. Դատարանը նշում է, որ դիմումատուի խոսքի ազատությանը միջամտության առկայությունը կողմերը չեն վիճարկում: Այն նաև գտնում է, որ, անկասկած, դիմումատուի վիճարկվող դատապարտումը «միջամտություն» է նրա խոսքի ազատության իրավունքի իրականացմանը:

2. Միջամտության հիմնավորում:

57. Նման միջամտությունը խախտում է 10-րդ հոդվածը, միայն ե-

թե այն ներառված է տվյալ դրույթի 2-րդ կետով սահմանված միջամտությունների շարքում: Մնում է պարզել, թե արդյոյ ք միջամտությունը «նախատեսված է եղել օրենքով», արդյոյ դա հետապնդել է տվյալ կետում տեղ գտած մեկ կամ ավելի իրավաչափ նպատակներից որևէ մեկը և արդյոյ ք դա «անհրաժեշտ է եղել ժողովրդավարական հասարակությունում» դրանց հասնելու համար:

a. «Օրենքով նախատեսված»

i. Կողմէրի դիրքորոշումները:

- Դիմումատուն

58. Դիմումատուն պնդում է, որ Քրեական օրենսգրքի 261 հոդվածի 4-րդ կետը «ցեղասպանության» հերքում է հանդիսանում՝ առանց նշելու, թե խոսքը «հայե՞րի ցեղասպանության», թէ «հրեաների ցեղասպանության» մասին է: Ավելին՝ նա հայտարարել է, որ Դաշնային դատարանը առաջին ասյանում Բեռն Լոպենի կողմից գործը քննելիս իրեն ազատել է նույն մեղադրանքից (վերը նշված 17-րդ կետ): Այդ իսկ պատճառով նա պնդում է, որ ինքը չեր կարող կանխորոշել, որ միևնույն օրենքը կարող էր տարբեր հետևանքներ ունենալ և դառնալ սույն հայցի առարկա: Վերջում նա ավելացնում է, որ վիճարկվող դրույթը քննադատության է արժանացել Շվեյցարիայի կառավարության մի անդամի, իսկ ավելի կոնկրետ արդարադատության նախկին նախարարի կողմից 2006 թվականի հոկտեմբերի սկզբին թուրքիա կատարած այցի ժամանակ:

- Կառավարությունը:

59. Կառավարությունը նշում է, որ դիմող կողմի դատավարութումը հիմնված էր Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 261 հոդվածի 4-րդ կետի վրա (տե՛ս վերը նշված 14 - րդ կետը), որը ամբողջությամբ հրապարակվում է դաշնային օրենքների Համակարգված հավաքագրում (RS) և Պաշտոնական հավաքագրում (RO): Նա նշել է, որ Դաշնային Խորհուրդն իր ծրագրում առաջարկել է նվազեցնել Հոլորոսի քրեական պաշտպանությունը առանց արտահայտված հղում կատարելու ցեղասպանությանը, սակայն օրենսդիրը չի հետևել սրան: Խորհրդարանը կը նոյնականացնի հայցադիմումների տրամադրման հարցն ընդհանրապես ցեղասպանության և / կամ մարդու դեմ հանցագործությունների հերքման, նվազեցման կամ արդարացման փորձերի վերաբերյալ (տե՛ս՝ 2007 թվականի դեկտեմբերի 12-ի դաշնային դատարանի որոշումը, դիտ.

3.2): Ազգային խորհրդի քննարկումների սկզբին հանձնաժողովի գեկուցողը նշել է, որ հայերի ջարդերը նույնպես համարվում են «ցեղասպանություն», բայց փոփոխված դրույթի իմաստով:

60. Կառավարությունը պնդում է, որ այն ժամանակ, երբ Շվեյցարիան վավերացրել է Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը, նա վերապահում էր նախատեսել, որով հաստատում էր, որ 1965 թվականի դեկտեմբերի 21-ի Ռասայական խորականության բոլոր ձևերի վերացման մասին Կոնվենցիային իր անդամակցության կապակցությամբ նա ուներ քրեական դրույթ ընդունելու իրավունք, որն արտացոլում է 20-րդ հոդվածի 2-րդ կետի պահանջները, որոնք սահմանում են, որ «ազգային, ռասայական կամ կրոնական ատելության ցակացած կոչ, որը ներառում է խորականության, թշնամության կամ բռնության հրահրում, արգելվում է օրենքով»: Քրեական օրենսգրքի 261 հոդվածի ուժի մեջ մտնելով՝ նշված վերապահումը վերացվել է:

61. Կառավարությունը գտնում է, որ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի կողմից 1997 թվականի հոկտեմբերի 30-ին նույն համատերսուով ընդունված (97)20 Հանձնարարականը վերաբերում է ատելություն հրահրելուն՝ դատապարտելով ռասայական ատելության ցակացած տեսակ, այլատյացության, հակասեմիտական ության և անհանդուրժողականության բոլոր ձևերի դրանուրմանը:

62. Բացի դրանից, Կառավարությունը նշում է, որ ավելի քան 20 երկրների խորհրդարաններ ճանաչել են, որ 1915-1917 թվականներին տեղի ունեցած զանգվածային տեղահանություններն ու կոստրածները ցեղասպանություն են հանդիսանում՝ դրա պաշտպանության և ճնշման նպատակով 1948 թվականին ընդունված Կոնվենցիայի իմաստով: Բացի այդ, 2000 թվականի նոյեմբերի 15-ին Եվրախորհրդարանը կոչ է արել Թուրքիային հրապարակայնորեն ճանաչելու Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին իրականացրած հայերի ցեղասպանությունը:

63. Հաշվի առնելով միջազգային այս զարգացումները և Քրեական օրենսգրքի 26 հոդվածի 4-րդ կետի փաստացի ձևակերպումը՝ դիմումատուն կարող էր կանխատեսել, որ իր հայտարարությունները Շվեյցարիայում կիանգեցնեն քրեական պատասխանատվության: Կառավարությունը ավելացնում է, որ 2005 թվականի սեպտեմբերի 20-ի լսումների ժամանակ դիմումատուն հայտարարել է, որ նա չի հերքել

որևիցե ցեղասպանություն, քանի որ ցեղասպանություն երբեք չի էլ եղել, նա միայն պայքարել է միջազգային ստի դեմ:

64. Հետևաբար Կառավարությունը գտնում է, որ Քրեական օրենսգրքի 261 հոդվածի 4-րդ կետը բավականին հստակորեն է ձևակերպված, առավել ևս, որ դիմողի կողմից հերքվող փաստերը ներառում են մարդկության դեմ հասցագործությունների բոլոր եղանակները (Դաշնային դատարանի 2007 թվականի դեկտեմբերի 12-ի որոշում, դիտ. 7, վերոգրյալ 13-րդ կետ), որոնք նաև ներառված են 261 հոդվածի 4-րդ կետում:

Թուրքական կառավարությունը՝ երրորդ միջամտողը

65. Ինչպես դիմումատուն, թուրքական կառավարությունը գտնում է, որ վիճարկելի քայլը անկանխատեսելի է եղել դիմումատուի համար: Վերջինս չէր կարող ողջամտորեն ակնկալել, որ կարող էր դատապարտվել միջազգային կամ շվեյցարական իրավունքի հիման վրա, իսկ Շվեյցարիայում հասարակական կարծիքը միաձայն չի եղել: Հետևաբար, իր խորի ազատության միջամտությունը իրավական բավարար հիմքի վրա հիմնված չի եղել:

ii. Դատարանի գնահատականը

- Կիրառելի սկզբունքները

66. Դատարանը հիշեցնում է իր իրավակիրառ պրակտիկան, որի համաձայն՝ «նախատեսված է օրենքով» բարեր ոչ միայն պահանջում են, որ վիճարկվող միջոցը ներպետական օրենսդրության մեջ որոշակի հիմք ունենա, այլև վերաբերում են օրենքի որակի հարցին. պահանջում են նաև, որ այն լինի մատչելի դատավարության կողմերի համար և կանխատեսելի՝ հետևանքների առումով (տե՛ս բազմաթիվ ուրիշների մեջ *Vgt Verein gegen Tierfabriken c. Suisse*, No 24699/94, § 52, CEDH 2001-VI ; *Rotaru c. Roumanie* [GC], No 28341/95, § 52, CEDH 2000-V ; *Gawęda c. Pologne*, No 26229/95, § 39, CEDH 2002-II, et *Maestri c. Italie* [GC], No 39748/98, § 30, CEDH 2004-I):

Սակայն դա ազգային իշխանությունների, մասնավորապես դատարանների լիազորությունն է՝ մեկնաբանելու և կիրառելու ներպետական օրենսդրությունը (*Kopp c. Suisse*, 1998 թվականի մարտի 25, § 59, *Recueil* 1998-II, et *Kruslin c. France*, 1990 թվականի ապրիլի 24, § 29, série A No 176-A):

67. «Նախատեսված է օրենքով» արտահայտության պահանջներից մեկն էլ որա կանխատեսելիությունն է: Հետևաբար, մենք կարող «օ-

թենք» համարել միայն այն նորմը, որն արտահայտված է հստակության այն բավարար աստիճանով, որը թույլ է տալիս քաղաքացուն՝ կարգավորելու իր վարքագիծը: Շրջապատելով իրեն համապատասխան խորհուրդներով՝ նա պետք է կարողանա գործի ողջամիտ պայմաններում կանխատեսել այն հետևանքները, որոնք կարող են ծագել տվյալ գործողության արդյունքում: Պարտադիր չէ, որ դրանք բացառակ վստահությամբ կանխատեսված լինեն. փորձը ցույց է տալիս, որ նման վստահությունը անմատչելի է: Բացի վստահությունից, խիստ ցանկալի է գոնե որոշակիությունը՝ երբեմն ավելորդ խատությամբ ուղեկցվող, իսկ օրենքը պետք է ի վիճակի լինի հարմարվելու փոփոխվող պայմաններին: Նաև, շատ օրենքներ ինքնին, ըստ որոշակի հանգամանքների ուժով շատ կամ քիչ աղոտ են և դրանց մեկնաբանումն ու կիրառումը փորձից են կախված (*Rekényi c. Hongrie* [GC], No 25390/94, § 34, CEDH 1999-III ; *Sunday Times c. Royaume Uni* (No 1), 1979 թվականի ապրիլի 26, § 49, série A No 30 ; et *Kokkinakis c. Grèce*, 1993 մայիսի 25, § 40, série A No 260-A):

68. Ներպետական օրենսդրության պահանջվող հստակության մակարդակը, որը ոչ մի կերպ չի կարող կանխատեսել բոլոր ենթադրությունները, մեծապես կախված է վիճարկելի օրենքի բովանդակությունից, այն դաշտից, որը ենթադրաբար պետք է ծածկի և նրանց քանակն ու կարգավիճակը, ում այն հասցեազրված է (*Rekényi*, précié, § 34, et *Vogt c. Allemagne*, 26 septembre 1995, § 48, série A No 323): Հաշվի առնելով սահմանադրական դրույթների ընդհանուր բնույթը՝ ճշգրտության մակարդակը, որը պահանջվում է այդ դրույթների համար կարող է ավելի քիչ լինել, քան անհրաժեշտ է սովորական օրենսդրությանը (տե՛ս վերոշարադրյալը, *Rekényi* § 34):

- *Սկզբունքների կիրառումը սույն գործի նկատմամբ*

69. Ինչ վերաբերում է գործի հանգամանքներին, չի վիճարկվում, որ դիմումատուի դաստիարատումը հիմնված է բոլորի համար մատչելի տերսուի վրա, այն է՝ քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետը (տե՛ս վերը նշված 14-րդ կետը): Մինչդեռ դիմումատուն պնդում է, որ տվյալ դրույթը զուրկ է Դատարանի կողմից պահանջվող հստակությունից և կանխատեսելիությունից: Այդ պատճառով անհրաժեշտ է ըննարկել, թե գործի կոնկրետ հանգամանքներում արդյո՞ք դիմումատուն կարող էր կանխատեսել, որ Շվեյցարիայում կատարված գիտաժողովների ընթացքում արված իր հայտարարությունները կարող էին

հանգեցնել հետաքննության կամ նշված դրույթի հիման վրա քրեական գործ հարուցելու:

70. Ըստ Դաշնային դատարանի՝ վիճարկելի դրույթի տառացի և քերականական մեկնաբանությունը բույլ է տալիս պնդելու, որ օրենքը որևէ հստակ պատմական իրադարձության վրա հղում չի կատարում։ Իրականում քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետում նշվում է «մի» ցեղասպանություն և «մարդկության դեմ ուղղված այլ հանցագործություններ»։

Օրենքը չի բացառում այն ցեղասպանությունների հերքման դատապարտումը, որոնք նացիստական ռեժիմի կողմից չեն իրականացվել ; այն քրեական իրավունքի շրջանակներում Հայոց Ցեղասպանությունը ուղղակիորեն չի էլ որակում որպես ռասայական խտրականության ակտ (Տե՛ս Դաշնային դատարանի վճռի դիտ. 3.1-ը՝ վերոհիշյալ 13-րդ կետը)։ Թվում է՝ նույն եզրահանգմանը կարելի է զալ նորմի պատմական մեկնաբանման արդյունքում (տե՛ս Դաշնային դատարանի վճռի դիտ. 3.2-ը)։

71. Դատարանը գտնում է, որ քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ մասում օգտագործված «մի ցեղասպանություն» տերմինը, հնարավոր է, կասկածներ հարուցի Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասով պահանջվող հստակության վերաբերյալ։ Նա, այնուամենայնիվ, այն կարծիքին է, որ տվյալ գործի հանգամանքներում, դիմումատուի համար քրեական պատիժը կանխատեսելի է եղել։ Իրականում, նա, լինելով իրավաբանական գիտությունների դրկտոր և քաղաքականապես տեղեկացված անձնավորություն, կարող էր պատկերացնել, որ Ծվեյցարիայում նման քննարկում վարելով՝ կարող էր ենթարկվել քրեական պատժի։ Ծվեյցարիայի Ազգային խորհուրդը ճանաչել է Հայոց Ցեղասպանության գոյության փաստը 2002 թվականին (տե՛ս վերոհիշյալ 16-րդ կետը)։ Բացի դրանից, դիմումատուն ինքն էր գիտակցում, որ գիտեր շվեյցարական այն նորմի մասին, որը պատժում է ցեղասպանության հրապարակային հերքումը, ավելացնելով, որ «երբեք չի փոխի իր դիրքորոշումը, նույնիսկ եթե մի չեղող հանձնաժողովը օրերից մի օր հաստատի, որ Հայոց Ցեղասպանությունը իրոք գոյություն է ունեցել» (տե՛ս Դաշնային դատարանի վճռի դիտ. 6-ը)։ Ըստ այդմ, Դատարանը համաձայն է Դաշնային դատարանի կարծիքի հետ, ըստ որի՝ այս պարագայում, դիմումատուն տեղյակ էր, որ Հայոց ցեղասպանությունը «միջազգային սուտ» անվանելով՝ նա Ծվեյցարիայի տարածքում ենթարկվում է

բրեական պատասխանատվության (նույն տեղում):

72. Եզրափակելով՝ Դատարանը եզրակացնում է, որ միջամտությունը “նախատեսված է եղել օրենքով” Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի երկրորդ կետի իմաստով:

Ա. Իրավական նպատակ:

73. Կառավարույնը պնդել է, որ դիմումատուի դատապարտումը հետապնդել է մի քանի իրավաշափ նպատակներ, մասնավորապես այլոց իրավունքների և արժանապատվության պաշտպանությունը ի դեմս հանցագործության գործերի հեշտակի, որը դիմողը հրապարակայնորեն որակում է որպես Թուրքերի դեմ իմակերիալիստական տերությունների ձեռքում գործիք, որոնց հարձակումները գուտ հայրենիքի պաշտպանություն էին և ուրիշ ոչինչ: Այն հավելում է, որ դիմոնի հրապարակայնորեն արտահայտած հայտարարությունների դատապարտումը արդարացված է նաև 10-րդ հոդվածի § 2-ով սահմանված կարգով:

74. Թուրքական կառավարությունը գտնում է, որ դիմումատուի դատապարտումը չի հետապնդում 10-րդ հոդվածի 2րդ կետով թվարկված և ոչ մի իրավական նպատակ: Պատասխանող կառավարությունը ամեն դեպքում չի ապացուցել, որ կիրառված միջոցները անհրաժեշտ են եղել հասարակական անվտանգության դեմ հատուկ և օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող վտանգը կանխելու համար:

75. Դատարանը գտնում է, որ վիճարկվող միջոցառումները ուղղված են եղել այլոց՝ ի դեմս 1915 թվականին հայ ժողովրդի նկատմամբ Օսմանյան կայսրության կողմից իրականացված վայրագությունների գոհերի ընտանիքների և հարազատների իրավունքների պաշտպանությանը: Այնուամենայնիվ այն գտնում է, որ Կառավարության վաստարկը այն մասին, որ դիմումատուի առաջարկները լուրջ վտանգ են ներկայացնում «կարգի» պահպանման համար բավականաշափ հիմնավորված չեն:

Ե. «Կարիքը՝ ժողովրդավարական հասարակությունում»

i. Կողմերի դիրքորոշումները:

- Դիմումատուն

76. Դիմումատուն գտնում է, որ իր՝ խոսքի ազատության իրավունքի սահմանափակումը չի համապատասխանում հետապնդվող նպատակներին և, մասնավորապես, ուսայական խորականության և այ-

լատյացության կանխարգելմանը: 1948 թվականի ցեղասպանության հանցագործության կանխարգելման և ճնշման մասին Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի վրա հիմնվելով՝ նա նաև պնդում է, որ հարցն այն է, որ իրավական տերմին հանդիսացող «ցեղասպանության» գոյությունը կարող է որոշվել միայն դատարանի կողմից:

77. Դիմումատուն կարծում է, որ վիճարկվող միջոցառումները անհրաժեշտ չեն եղել ժողովրդավարական հասարակությունում և որ իր հայտարարությունները դատապարտելով չի հետապնդել որևէ սոցիալական գերակա շահ: Նա անհրաժեշտ չի համարում իր խոսքի ազատության սահմանափակումը այլոց իրավունքների և արժանապատվության և, մասնավորապես, հայ հասարակության արժանապատվության պաշտպանության համար: Բացի դրանից, դատապարտելով Շվեյցարիան կարող էր խախտել թուրքական հասարակության արժանապատվությունը, որը հերքում է «Հայոց ցեղասպանության» թեզիսը:

78. Դիմումատուն մերժում է ներքին գործերի մարմինների կարծիքը, որոնք իր ելույթի մեջ ազգայնական և ռասիստական առաջարկություններ են տեսնում: Ոգեշնչված միջազգային իրավունքով և, մասնավորապես, 1948 թվականի Կոնվենցիայով՝ նա շեշտադրում է կատարում այս թեզիսի իրավական բնույթի վրա:

79. Դիմումատուն, վկայակոչելով Հոլոքոստի հերքման վերաբերյալ Դատարանի մի շարք գործեր, պնդում է, որ էական տարրերությունն այն է, որ Հոլոքոստը Նյուրեմբերգյան դատարանի կողմից որակվել է որպես մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն: Ավելին՝ այդ գործերի շրջանակներում Դատարանը հայտարարել է, որ դա տեղի է ունեցել հստակ սահմանված պատմական փաստերի առկայությամբ: Հեհիքոն և Խարնին ընդդեմ Ֆրանսիայի գործի ժամանակ (1998 թվական սեպտեմբերի 23, § 55, Ժողովածու 1998-VII) Դատարանը նշել էր, որ բոլոր երկրները պետք է զանք գործադրեն խաղաղ և թափանցիկորեն իրենց պատմությունը ըննարկելու և բացահայտելու նպատակով: Տվյալ դեպքում վկայակոչելով 10-րդ հոդվածով սահմանված իրավահայտումը Դատարանը պաշտպանում էր դիմումատուի հայտարարությունները, որի ներկայացուցիչը ավելի բարենպաստ լուսի ներքո գտնվող Մարշալ Պետեն էր: Նույն կերպ եղել էր նաև Ժինիեսկին ընդդեմ Ֆրանսիայի (No 64016/00, ECHR 2006) գործի ժամանակ, որը ծագել էր մի հրապարակման մեջ, որտեղ դիմումատուն ցանկանում էր

դոգմաների շրջանակների և դրանց՝ Հոլոքոստի ծագման հետ հնարավոր կապերի մասին դիրքորոշում առաջ բերել: Տվյալ գործով Դատարանը նշեց նաև, որ դա արտացոլում է այն բանի, որ դիմումատուն՝ որպես լրագրող և պատմաբան ցանկացել է արտահայտել, և որ դա առաջնային է ժողովրդավարական հասարակությունում, որ մարդկության դեմ հացագործությունների կարևոր բաղադրիչ հանդիսացող փաստերի ծագմանը վերաբերող և դրանց հետ կապ ունեցող բանավեճերը հնարավոր լինի ազատորել լուծել (§ 51): Նույն գործով Դատարանը նշել է, որ այս հայտարարությունները և տեքստերը, որոնք պարունակում են եզրակացություններ և ձևակերպումներ, որոնք կարող են վիրավորել, ցնցել կամ նույնիսկ որոշակի անհանգստություններ պատճառել, որպես այդպիսին, չեն կորցնում խոսք ազատության օգուտը (§ 52, տես նաև *De Haes և Gijssels ընդդեմ Բելգիայի, 1997 թվականի Փետրվարի 24-ի որոշում, § 46, Ժողովածու 1997-I*):

80. Դիմումատուն նշում է, որ Դաշնային դատարանի որոշումը հիմնականում հղում էր կատարում այն բանին, որ Շվեյցարիայի հասարակական կարծիքով և միջազգային մակարդակով Հայոց ցեղասպանությունը համարվում էր հստակ սահմանված փաստ: Սակայն, հաշվի առնելով, որ այս հարցի շուրջ կարծիքները տարբեր են, այդ առողջանի դատավորները փորձել են իրենց հանգստացնել՝ կիրառելով «կրնակուսը միաբանություն չի նշանակում» արտահայտությունը (Վճռի դիտ. 4.4): Դիմումատուն գտնում է, որ, ենթելով այս ձևակերպումից, Դաշնային դատարանը անստեղ կամ գոնե նվազագույնի է հասցրել այս դիրքորոշման կողմանակիցների կարծիքը և աշխատանքը: Ընդ որում, «կրնակուսի» այս հայեցակարգը պետք է զգուշությամբ օգտագործվեր զիտության ոլորտում, որի արդյունքները ենթակա են փոփոխության, մարտահրավերների և հաստատուն առաջընթացի:

81. Դիմումատուն պնդում է, որ իրենց կողմնակից շատ մարդիկ իր նման գտնում են, որ 1915 թվականի ողբերգական դեաքերը «ցեղասպանություն» որակվել չեն կարող (նաև մեջքերում է 20 անձանց անուններ): Այդ անձինք պաշտպանում էին իրենց դիրքորոշումը: Սակայն Դաշնային դատարանը անստեղ է նրանց տեսակետները և բավարպել է՝ ասելով, որ պատմություն գրելն իր գործը չէ: Վերջապես, դիմումատուն ընդգում է, որ եզրակացնել, որ Դաշնային դատարանի կողմից Հայոց ցեղասպանությունը պաշտոնական հայտարարությամբ որպես «ցեղասպանություն» որակման ճանաչումից բազմիցս հրաժարվե-

ԱՐ ԿԱՄԱՋԱԿԱՆ ԷՐ:

82. Դիմումատուն հղում է կատարում նաև 2009 թվականի հոկտեմբերի 10-ին Ցյուրիխում կնքված «Հայաստանի Հանրապետության և Թուրքիայի Հանրապետության միջև հարաբերությունների զարգացման մասին արձանագրությանը» (դեռ ուժի մեջ չի մտել), որի համաձայն՝ երկու պետությունները պայմանավորվել են ստեղծել միջկառավարական հանձնաժողովը եւ ենթահանձնաժողովներ, իրականացնել երկու ժողովուրդների միջև փոխվատահության վերականգնմանն ուղղված պատմական հարթության երկխոսություն, այդ թվում՝ պատմական փաստաթղթերի և արխիվների անկողմնակալ գիտական ուսումնասիրություն առկա խնդիրների սահմանման ու առաջարկների ձևակերպման համար։ Դրա համաձայն՝ պատմական հարցերի քննարկման համար հանձնաժողովների ստեղծումը նշանակում է, որ մենք չենք կարող խոսել «հստակ սահմանված փաստերի» մասին։

83. Դիմումատուն պնդում է, որ «ցեղասպանությունը» հստակ սահմանված միջազգային հանցագործություն է։ Դրա իրավական հիմքն այսօր կլիներ 1948 թվականի Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը, որի դրույթների համաձայն պետք է առկա լինի թվարկված գործողություններից որևէ մեկը, և որը պետք է կատարված լինի «ազգային, ռասայական, կրոնական կամ երնիկ խումբը ամբողջապես կամ մասնակի ոչնչացնելու մտադրությամբ» (*dolus specialis*)։ Կոնվենցիայի կիրառումը ցեղասպանություն հանցագործությունը կանխելու և պատժելու վերաբերյալ գործով 2007 թվականի փետրվարի 26-ին կայացրած իր որոշման մեջ ՄՔԴ-ն հստակեցրել է «ցեղասպանություն» հասկացությունը։ Այդ որոշման մեջ ՄՔԴ-ն նաև ընդգծել է, որ, օրինակ, խմբի կամ խմբի մի մասի տեղահանումը կարող է կազմել պատերազմի կամ մասդկության դեմ ուղղված հանցագործությունը, բայց որ այն անպայմանուրեն չի համապատասխանում «ցեղասպանության» տարրերին։ ՄՔԴ-ն նաև հիշեցրել է, որ ցեղասպանությունը ապացուցելու պնդումը դիմումատուին է պատկանում, և որ ապացուցման չափորոշիչները բարձր են։

84. Դիմումատուն հղում է կատարում նաև 2008 թվականի նոյեմբերի 18-ին թվագրված և Ազգային ժողովի նախկին նախագահ Բերնարդ Ակլոյերի (գեկուցող) կողմից ներկայացված ֆրանսիայի Ազգային ժողովի հիշատակի հարցերի մասին տեղեկատվական գեկուցին (No 1262)։ Այս փաստաթղթի համաձայն՝ օրենտիր իշխանությունը,

ընդունելով օրենքներ, չպետք է պետք է փոխարիներ դատարաններին՝ կապված որոշակի պատմական իրադարձությունների բաշխման հետ:

Ձեկուցողը Ֆրանսիայի Սահմանադրության հետ անհամատելելի է համարում պատմական փաստերը դատելը և նշում, որ դա կարող է վեաս հասցել խոսքի և մտքի պատությանը, ինչպես նաև պատմության գիտական հիմքին, պառակտել Ֆրանսիայի ժողովրդին և դիվանագիտական խնդիրներ առաջացնել: Նա ավելացնում է, որ Ֆրանսիայի սահմանադրական խորիրդի նախկին նախագահ Ռոբերտ Բարինստերի կարծիքը համընկնում է այս մտքին՝ հատկապես հաշվի առնելով, որ այն օրենքները, որոնք պատժում են «Հայոց ցեղասպանությունը» հերքողներին, հակասում են Ֆրանսիայի Սահմանադրության 34-րդ հոդվածին:

85. Դիմումատուն, վկայակոչելով Ատամբուլում ծնված Ստեֆան Յերափիմոսին, որը Փարիզի համալսարանի դասախոս է, կարծում է, որ «իրավունք» (*law*) և «պատմություն» հասկացությունների միջև տարբերակում մտցնելը շատ կարևոր է, որ առաջինի նպատակն է պացուցել և դատել ինչ - որ բան, իսկ երկրորդը փորձում է բացատրել բաներ առանց արթերավոր դատողությունների: Նա պնդում է, հետևաբար, որ պատմական այս կամ այն փաստը միջազգային իրավունքի համաձայն որպես իրավասությունը դատարաններին է պատկանում, և իրադարձությունները պետք է համակողմանի քննարկել՝ հաշվի առնելով հակասական փաստաթթերի վրա հիմնված տեսակետների տարբերությունը: Ըստ իրենց անձնական համոզմունքների, այնուհետև համապատասխան հարցերի խորացման արդյունքում, ուսանը կարող են զգալ, որ պետք է ներողություն խնդրել կամ այլ նախաձեռնություններ կատարել, սակայն մյուսները կարող են այլ կերպ արձագանքել: Դիմումատուն գտնում է, որ սեփական համոզմունքները «ստանդարտացնելը» և «շղթայելը» ոչ մեկին չեն ծառայի, ավելին՝ չեն փոխի անհատների անձնական համոզմունքները:

86. Այս տարբերի հիման վրա, դիմումատուն պնդում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի խախտում:

- Կառավարությունը

87. Ինչ վերաբերում է միջամտության անհրաժեշտությանը, կառավարությունը նշում է, որ շելքարական դատարանները պետք է որոշեն, թե արդյո՞ք դիմումատուն ժիւտել կամ նվազագույնի է հասցրել այն իրադարձությունները, որոնք միջազգային իրավունքի շրջանակ-

Ներում միջազգային հանցագործություն են որակվում և ենթադրվում են հաստատված: Այս նպատակով, դատարանները ոչ թե հիմնված են միայն ճանաչման մասին քաղաքական հայտարարությունների վրա այլ նրանք նաև գտնում են, որ փորձագիտական կարծիքներով կամ հաշվետվություններով կեղծված իշխանությունների համոզմունքը, որոնցից նրանք ծագում են, համարվում են հաստատակամորեն պնդված և փաստաթղթավորված:

Նրանք նաև փորձում են հասկանալ՝ եղե՞լ է արդյոք համանքի շրջանակներում մի ընդարձակ կոնսեսուս, և եթե այո, ապա այդ կոնսեսուսը 1915 թվականից մինչև 1917 թվականը կատարված ցեղասպանության փաստերի որակման վերաբերյալ մի լայն գիտական կոնսեսուսի վրա է հիմնված եղել: Նրանք նաև նշել են, որ միջազգային քրեական իրավունքին նվիրված ընդիհանուր գրականությունում, մասնավորապես ցեղասպանությունների ուսումնասիրմանը վերաբերողի մեջ, ներկայացված օրինակներից «դասականը» հենց հայոց ցեղասպանությունն է (Դաշնային դատարանի որոշում, դիտ. 4.2, վերոհիշյալ կետ 13):

Այդ պատճառով, չենք կարող մեղադրել ոչ կանոնալ դատարաններին՝ ցեղասպանության 1915 թվականից 1917 թվականն ընկած ժամանակահատվածում կատարված բոնի տեղահանություններն ու ջարդերը որակելու և պատմական փատերը հատակորեն սահմանելու համար, ոչ էլ Դաշնային դատարանին՝ այն եզրահանգմանը զալու համար, որ ընդիհանուր կոնսեսուսի գոյությունն այդ առումով կամայական էր և որ այդ պնդմանն ու պատմաբանների հանձնաժողով ստեղծելուն հավակնող Դաշնային խորհրդի թափանցիկ երկխոսության վերաբերյալ վերաբերմունքի միջև հակասություն չի եղել (Դաշնային դատարանի որոշում, դիտ. 4.4-ից 4.6):

88. Ինչ վերաբերում է դիմումատուի վարքագծին, վերջինս հրապարակայնորեն հայերին կոչել է թուրք ժողովրդի վրա հարձակվողներ, «միջազգային սուտ» անվանելով այն, ինչ որը լայն կոնսենտուսի առարկա է և նույն մակարդակի վրա դնելով ԱՄՆ ընկրոպայի Խորհուրդը և Ֆյուրերը: Բացի այդ, ըստ առաջին ատյանի դատարանի դատավորի դիմումատուն իրեն Թալեաթ Փաշա է անվանում, ով հարցականի տակ դրված իրադարձությունների համատեքստում առանցքային դեր է խաղացել: Ինչպես բացահայտել է Դաշնային դատարանը, հայկական համայնքն իրեն ճանաչում է որպես այդ իրադարձությունների մասնակից, այնպես, որ դիմումատուի փաստարկները վիրավո-

բում են նրա անդամների ինքնությունը (Դաշնային դատարանի որոշում, դիտ. 5.2):

89. Կառավարությունը գտնում է, որ այս ամենը բավարար է ցույց տալու դիմումատուի ռասիստական և ազգայնական շարժադրիթները, որոնք ձգում են վերականգնել կատարված գործողությունները և դրանց գոհերին մեղադրելու պատմությունը նենազափիւլու մեջ: Տվյալ գործի հությունը տարբերվում է այն իրավիճակից, որին Դատարանը ծանոթ էր *Jersild c. Danemark* (23 septembre 1994, série A No 298) իր որոշումից: Այդ գործում դիմումատուն ինքնին վիրավորական հայտարարություններ չի կատարել (§ 31) և իր գեկույցը չի կարող օբյեկտիվորեն համարվել ռասիստական զարափարների և կարծիքների քարոզության նպատակներ հետապնդող (§ 33):

90. Ավելին՝ Կառավարությունը նշել է, որ դիմումատուն ինքն է պնդել, որ երեք չի փոխի իր դիրքորոշումը, նույնիսկ եթե մի չեզոք հանձնաժողով օրերից մի օր հաստատի, որ Հայոց Յեղասպանությունը իրոք տեղի է ունեցել: Դիմումատուի կողմից պաշտպանվող փաստարկները նաև ցույց են տալիս, որ պատմական հարցման աշխատանք չի կատարվել: Ընդհակառակը, դրանք կասկածի տակ են առնում ռասիզմի և անհանդուրժողականության դեմ պայքարի հիմքում ընկած արժեքները: Վիրավորելով այդ թվում գոհերի հարազատներին, դրանք հակասում են Կոնվենցիայով հռչակված և երաշխավորված արժեքներին, մասնավորապես հանդուրժողականությանը, սոցիալական խաղաղությանը և անխստրականությանը:

91. Կառավարությունը նշում է նաև, որ դիմումատուին չեն խոչընդոտել՝ հրապարակավ արտահայտելու իր կարծիքը, և որ նմանատիպ բազմաթիվ միջոցառումներ են տեղի ունեցել: Ի հավելումն, Կառավարության աջքի առջև, դիմումատուի պատիժը սահմանվել է հետևյալ կերպ՝ 90-օրյա տուգանքի վճարումը 100 ՇՖ և 3 000 ՇՖ չափով, որոնցից առաջինը կասեցվել է, մինչդեռ քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածը որպես պատիժ նախատեսում է երեք տարվա ազատազրկում կամ 360-օրյա տուգանք՝ 3 000 ՇՖ չափով (քրեական օրենսգրքի 34-րդ հոդված): Հետևաբար, պատիժը չէր կարող համաչափ լինել հետապնդվող օրինական նպատակներին:

92. Հաշվի առնելով վերոշարադրյալը՝ ազգային դատարանները չեն գերազանցի իրենց օժտած հայեցողությունների սահմանը և, հետևաբար, 10-րդ հոդվածը չէր խախտվի:

- Թուրքական կառավարությունը՝ որպես երրորդ կողմ

93. Թուրքական կառավարությունը գրծում ներգրավված երրորդ կողմը, հական է համարում հիշեցնել, որ դիմումատուն երբեք չի ժխտել 1915 թվականին նախկին Օսմանյան կայսրությունում տեղի ունեցած ջարդերը և բոլի տեղահանությունները:

Այն, ինչը կարելի էր վիճարկել, սակայն, միայն «ցեղասպանության» իրավաբանական որակումն էր միջազգային և շվեյցարական իրավունքի իմաստով։ Ըստ Թուրքական կառավարության 1915 թվականի իրադարձությունների իրավաբանական ասպեկտների վերաբերյալ շարունակական բանավեճի և «հստակ սահմանված պատմական փաստերի» հերքման միջև հական տարբերություն կա:

Թուրքական կառավարությունը հիշեցնում է, որ ոչ պատմական իրադարձությունների վերաբերյալ շարունակվող բանավեճի առարկայի հետ կապված հարցերը դատելն է Դատարանի խնդիրը, ոչ էլ դրանց մեկնաբանումը (տե՛ս մյուսների մեջ *Lehideux et Isorni c. France*, 23 septembre 1998, § 47, Recueil 1998-VII): Սակայն, ըստ նրա, 1915 թվականի իրադարձությունների որակումը միշտ էլ պատմաբանների միջև վեճի առարկա է:

94. Երրորդ կողմը նաև համոզված է, որ այդ քայլը անհրաժեշտ չէր ժողովրդավարական հասարակության համար։ Նա պնդում է, որ դիմումատուն միակ անձնավորությունը չէ, որը գտնում է, որ դա իրավաբանական առումով ցեղասպանություն չէր։ Այս կտրվածքով, երրորդ կողմը մեջբերում է 2008 թվականի մարտի 8-ին բրիտականական կառավարության ներկայացուցիլ պատասխանի մի պարբերությունը բրիտանական խորհրդարանի ուղղական հարցին՝ «կառավարության դիրքորոշումն այդ հարցի վերաբերյալ վաղուց է կայացված։ Կառավարությունը գիտակցում է պատմության այդ ողբերգական դրվագի մեծագույն վիշտը և ընդունում է, որ 1915-1916 թվականների զանգվածային ջարդերը ողբերգություն են»։

Մինչդեռ ոչ նա, ոչ իր նախորդները չեն գտնում, որ ապացույցները միանշանակ բավարար են մեզ համոզելու, որ այդ իրադարձությունները պետք է որպես ցեղասպանություն որակվեն, ինչպես որ սահմանված է Ցեղասպանության մասին ՄԱԿ-ի 1948 թվականի կոնվենցիայում» (ուեւստի պարբերության թարգմանությունը վերարտադրվել է *British Year Book of International Law*-ում, հատոր 79, 2008 թ., էջ 706-707):

95. Թուրքական կառավարությունը նաև նշում է, որ ռասայական կամ այլ տեսակի խորականության ներք «Հայոց ցեղասպանության» հերքման համար Եվրոպայի խորհրդի ոչ մի անդամ պետությունում քրեական պատասխանատվություն չի կիրառվել: Նա ավելացնում է, որ ոչ մի պետություն «Հայոց ցեղասպանության» հերքման համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող օրենք չունի և որ, բացի Շվեյցարիայից, Եվրոպական միայն երկու պետություններ Լյուքսեմբուրգն ու Բախմանիան, ընդհանուր առմամբ ցեղասպանության հերքումը քրեականացնող օրենսդրություն ներդրել:

Ըստ երրորդ կողմին սա հստակ ցույց է տալիս, որ մենք չենք կարող խոսել մի «հրատապ սոցիալական անհրաժեշտության» մասին 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասին առնչվող Դատարանի իրականացրած արդարադատության իմաստով: Բացի դրանից, Շվեյցարիան, 1915 թվականին նախկին Օսմանյան Կայսրության տարածքում տեղի ունեցած իրադարձությունների հետ կապված, որևէ հասուն պատմական նախադեպ չի ունեցել, որը կարող էր «հրատապ սոցիալական անհրաժեշտություն» ծնել՝ պատճելու մի մարդու, ով, հաշվի առնելով այս փաստերը, ռասայական խորականության նկատառումով «ցեղասպանության» իրավաբանական որակումը վիճարկող հայտարարություններ է արել: Վերջապես, թուրքական կառավարությունը պնդում է, որ այն փաստը, որ դիմումատուն պատճել է առանց իր կարծիքը հրապարակավ արտահայտելու և նմանատիպ այլ միջոցառումներ իրականացնելուն խոչընդոտների, նույնպես նման անհրաժեշտության առկայությունը կարող է:

96. Թուրքական կառավարությունը կասկածում է, որ միջամտությունը դիմումատուի խոսքի ազատությանը համաշափ է եղել հետապնդվող նպատակներին: Այն չի ժխտում ռասայական խորականության բոլոր ձևերի և դրսորումների դեմ պայքարելու կենսական նշանակությունը: Այսուամենայնիվ, նա համոզված է, որ դիմումատուի դիտողությունները Շվեյցարիայում հայ համայնքի նկատմամբ բռնություն, թշնամանը և ռասայական ատելություն հրահրելու նպատակ չեն հետապնդել: Այսուետ հնարավոր չեղավ 1915 թվականի իրադարձություններին տրված իրավական բնորոշման՝ «ցեղասպանության» դիմումատուի կողմից հերքումը կապել ռասայական և ազգայնական պատճառների կամ ռասայական ու էթնիկական նկատառումների վրա հիմնված խորականության մտադրության հետ, ինչպես դա արել էին

շվեյցարական դատարանները: Այս առումով թուրքական կառավարությունը պնդում է, որ եթե Հոլոքոստի հերքումն այժմ հակասեմիտականության հիմնական շարժիչ ուժն է, 1915 թվականի իրադարձությունների համար նախատեսված «ցեղասպանություն» բնորոշման հերքումը չի կարող ունենալ նույն ազդեցությունը: Նմանատիպ իրավական բնորոշումներին մարտահրավեր նետելն ինքնին ոչ հրահրում և ոչ էլ քարոզում է համայնքի դեմ ատելություն: Եվ, վերջապես, ի տարբերություն Հոլոքոստի համար պատասխանառու ազգային սոցիալիստական ռեժիմի՝ դիմումառուի դեպքում բացակայում է այս կամ այն կառավարության վերականգնման ցանկությունը:

97. Հաշվի առնելով վերոհիշյալը՝ թուրքական կառավարությունը եզրակացնում է, որ տեղի է ունեցել 10-րդ հոդվածի իահստում:

ii. Դատարանի գնահատականը:

- *Կիրառելի սկզբունքները:*
 - ա) Ընդհանրապես

98. Ընդհանուր սկզբունքները, որոնք թույլ են տալիս գնահատել խոսքի ազատության իրականացմանը միջամտության անհրաժեշտությունը, ամփոփված են *Սթոլն ընդդեմ Շվեյցարիայի* ([GC], No 69698/01, § 101, CEDH 2007-V) որոշման մեջ և վերջերս կրկին նշվել են *Mouvement raelien suisse ընդդեմ Շվեյցարիայի* ([GC], No 16354/06, § 48, CEDH 2012) և *Animal Defenders International ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի* [GC], No 48876/08, § 100, 22 ապրիլ 2013) որոշման մեջ:

«i. Խոսքի ազատության իրավունքը համարվում է ժողովրդավարական հասարակության էական հիմնաքարերից, դրա առաջընթացի և յուրաքանչյուրի զարգացման առարկայական պայմաններից մեկը: Շողած 10-ի 2-րդ մասի համաձայն՝ դա վեաբերում է ոչ միայն այն «տեղեկատվությանը» կամ «օգաղափարներին», որոնք դրական ազդեցություն ունեն, այլ նաև նրանց, որոնք վիրավորում, ցնում կամ բախվում են. այդպիսիք են բազմակարծության, հանդուրժողականության և հայացքների ազատության պահանջները, առանց որոնց դա «ժողովրդավարական հասարակություն» համարվել չի կարող: Ինչպես ամբազրված է 10-րդ հոդվածում, հնարավոր է լինեն բացառություններ, որոնք, սակայն, պետք է ենթարկվեն նեղ և խիստ մեկնաբանության, և սահմանափակման ցակացած անհրաժեշտություն պետք է համոզիչ

կերպով սահմանված լինի:

ii. 10-րդ հոդվածի § 2-ի իմաստով «անհրաժեշտ» ածականը ենթադրում է «զերակա հանրային շահ»: Պայմանագրի կողմ հանդիսացող պետությունները նման անհրաժեշտության գնահատման դեպքում վայելում են հայեցողության որոշակի ազատություն, բայց դրանով կրկնապատկվում է եվրոպական վերահսկողությունը, որն արտահայտվում է ինչպես օրենսդրության և ի կատարումն դրա ընդունված որոշումների, այնպես էլ անկախ դատարանների որոշումների մեջ: Դատարանն այդպիսով իրավասություն է ձեռք բերում ընդունելու վեջնական որոշում այն մասին, որ «սահմանափակումը» համապատասխանեցված է խոսքի ազատությանը, որը պաշտպանվում է 10-րդ հոդվածով:

iii. Իր վերահսկողությունն իրականացնելիս Դատարանը խնդիր ունի ոչ թե փոփոխելու համապատասխան ներպետական մարմինները, այլ քննարկելու այդ մարմինների իրենց հայեցողությամբ 10-րդ հոդվածի ներքո ընդունած որոշումները: Սրանից չի հետևում, որ այն պետք է սահմանափակվի այն հարցի գնահատմամբ, թե արդյոք պատասխանող պետությունը բարեխնդորեն, ինամքով և հիմնավորված կերպով է իրականացնում իր իրավունքը. նա պետք է ամբողջ գործի լույսի ներքո ուսումնասիրի վիճարկվող միջամտությունը, որպեսզի պարզի, թե արդյոք դա եղել է «հետապնդվող իրավաչափ նպատակին համապատասխան» և արդյոք որպես արդարացում տեղական իշխանությունների կողմից բերված պատճառները «տեղին են եղել և բավարար» (...) Ընդ որում, Դատարանը պետք է համոզվի, որ ազգային իշխանությունները կիրառում են օրենքները 10-րդ հոդվածով սահմանված սկզբունքներին համապատասխան և առավել ևս, հիմնվելով համապատասխան փաստերի ընդունելի գնահատման վրա (...):

β) Ինչ վերաբերում է պատմական հետազոտություններին և քննարկումներին

99. Դատարանը նաև նշում է, որ եթե պատմական ճշմարտության բացահայտմանն ուղղված հետազոտությունները հանդիսանում են խոսքի ազատության անբաժանելի մաս, ապա այդ պատմական հարցերի պարզումը իր խնդիրը չէ պատմաբանների՝ անընդհատ շարունակվող քննարկումների ժամանակ (տես, համապատասխան փոփոխություններով, Chauvy և այլոք, վերը նշված § 69, և Lehideux և Isorni, վերը նշված, § 47): Այնուամենայնիվ, տվյալ դեպքում Դատարանը

խնդիր ունի պարզելու,թե արդյոք միջոցառումներն անց են կացվել հետապնդվող նպատակին համապատասխան (*Monnat ընդդեմ Շվեյցարիայի*, No 73604/01, § 57, CEDH 2006-X).

100. Հարկ է հիշեցնել այն մասին, որ Կոնվենցիայի հոդված 10-ի պարագրաֆ 2-ը բացարձակ տեղ չի թողնում քաղաքական ելույթների կամ ընդիանուր հետաքրքրություն ներկայացնող հարցերի բնագավառում խոսքի ազատության սահմանափակման համար (*Wingrove ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի*, 25 նոյեմբեր 1996, § 58, *Ծողովածու* 1996-V, *Lingens ընդդեմ Ավստրիայի*, 8 հուլիս 1986, § 42, série A No103 ; *Castells ընդդեմ Իսպանիայի*, 23 ապրիլ 1992, § 43, série A No236, et *Thorgeir Thorgeirson ընդդեմ Իսլանդիայի*, 25 հունիս 1992, § 63, série A No239):

101. Դատարանը նաև նշում է, որ իր վերահսկողական իրավասությունն իրականացնելիս, նա պետք է վիճարկվող միջամտութունը դիտարկի ամբողջ գործի լույսի ներքո ներառյալ դիումանողի հայտարարությունների ամբողջ ծավալը և համատեքստը, որին նա հետևել է գործի ամբողջ ընթացքում (*Lingens*, վերը նշված § 40, և *Chauvy և այլոք*, վերը նշված § 70):

102. Նշված սկզբունքը, համաձայն որի 10-րդ հոդվածը պաշտպանում է նաև վիրավորելու, ցնցելու կամ անհանգստություն պատճառելու ընդունակ տեղեկատվությունը կամ զաղափարները նույնպես իրենց տեղին ունեն պատմական բանավեճերի շրջանում, «քննազավառ, որտեղ վստահությունը քիչ հավանական է», ինչպես տվյալ դեպքում (տես, *Monnat*, վերը նշված § 63), և տարածայնությունները միշտ առկա են (*Lehideux և Isorni*, վերը նշված § 55):

103. Ինչ վերաբերում է պատմության հարցերին վերաբերող բանավեճերին, Դատարանը արդեն առիթ ունեցել է նշելու, որ նա չպետք է բազմաթիվ տարիներ անցնելուց հետո պատմական իրադարձությունների վերաբերյալ որոշակի դատողություններ անի այն նույն խստությամբ, ինչ միայն մի քանի տարի առաջ կատարվածի վերաբերյալ: Նա միայն մասնակցում է այն ջանքերին, որ բոլոր պետություններին կոչ է արվել իրագործելու՝ իրենց պատմությունը ազատ և անաշառորեն քննարկելու նպատակով: (*Monnat*, վերը նշված § 64, և *Lehideux և Isorni*, վերը նշված § 55 ; տես նաև, համապատասխան փոփոխություններով, *Editions Pilon ընդդեմ Ֆրանսիայի*, No58148/00, § 53, CEDH 2004-IV; այս վերջին որոշման մեջ Դատարանը հաստատեց այն սկզբունքը, որ ժամանակը պետք է անպայման հաշվի առնվի՝ գնահա-

տելու համար խոսքի ազատության արգելքի համատեղելիությունը, օրինակ՝ գրքինը):

104. Ինչ վերաբերում է միջամտության «համաշափությանը», Դատարանը նշել է, որ կիրառվող պատիճների բնույթն ու ծանրությունը նույնպես ուշադրության արժանի տարրեր են (տես, օրինակ, *Chauvy և այլոք, վերը նշված § 78):*

γ) Աստելության կոչերի, բռնություններ քարոզելու և հայկական հարցի վերաբերյալ Թուրքիայի դեմ գործերի իրավագիտությունը:

105. Բազմաթիվ գործերում, մասնակիրապես ընդդեմ Թուրքիայի, դիմումատունները դժգոհում էին ատելության ելույթներով հանդես գալու կամ բռնություն հրահրելու համար իրենց դատապարտելուց: Ստորև բերվում են տվյալ գործի հետ կապ ունեցող մի քանի օրինակներ:

106. *Erdogdu և Ince ընդդեմ Թուրքիայի* ([GC], №^o 25067/94 et 25068/94, CEDH 1999-IV) գործի ժամանակ ամսագրի միջոցով պառակտող քարոզչություն տարածելու համար դիմումատունները մեղավոր ձանաշվեցին, որոնցից մեկը ամսագրի գլխավոր խմբագիրն էր, իսկ մյուսը լրագրողը (§ 48): Դատարանը որոշեց, որ ամսագիրը հրավարակել է մի թուրք սոցիոլոգի հետ հարցազրույց, որում նա իր կարծիքն է արտահայտում թուրքական հանրապետությունում քրդական հարցի վերաբերյալ հնարավոր փոփոխությունների շուրջ: Նա գտել է, որ հարցազրույցը վերլուծական բնույթ է կրել և այնպիսի բովանդակություն չէր պարունակում, որը կարող էր բռնության հրահրում համարվել: Նա հայտնեց, որ այդ դեպքում ազգային իշխանությունները բավկալանաշահ հաշվի չեն առել հանրային իրավունքները, որպեսզի այլ տեսանկյունից ներկայացնեն Թուրքիայի հարավ-արևելքի իրադրությունը նույնքան տհաճ, որքան կարող է լինել իրենց համար:

Դատարանի կարծիքով, ի պաշտպանություն Ստամբուլի՝ պատճառներն առաջ են քաշվել դատարանի կողմից դիմումատուններին դատապարտելու համար, չնայած տեղին լինելուն, չեն կարող բավարար համարվել իրենց խոսքի ազատությանը միջամտելու արդարացման համար (§ 52):

37. *Gündüz ընդդեմ Թուրքիայի* (№ 35071/97, CEDH 2003-XI) գործով դիմումատուն պատժվեց միջազգային իրավագիտության կողմից «ատելության կոչ» որակված հայտարարությունների համար: Միջազգային փաստաթղթերի և սեփական իրավագիտության լուսի ներքո

Դատարանն ընդգծեց մասնավորապես, որ հանդուրժողականությունը և բոլոր մարդկանց հավասար արժանապատվության հարգումը կազմում է ժողովրդավարական և բազմակարծ հասարակության հիմքն են: Սկզբունքորեն կարող է անհրաժեշտ համարվել ժողովրդավարական հասարակությունում սանկցավորել կամ նույնիսկ կանխել բոլոր այն արտօհայտման ձևերը, որոնք տարածվում, հրահրում, նպաստում կամ արդարացմում են անհանդուրժողականության վրա հիմնված ատելությունը (այդ բվում նաև կրոնական անհանդուրժողականությունը), եթե դա ապահովում է, որ ընդունված «ձևակերպումները», «պայմանները», «սահմանափակումները» կամ «պատճենները» կլինեն իրավական նպատակներին համապատասխանեցված (§ 40): Դատարանը նշել է, որ քննարկվող հարցը նվիրված է եղել մի աղանդի ներկայացնելուն, որի հետևորդները գրավել են հասարակության լայն շերտերի ուշադրությունը: Նրանց մոտ դիմումատուի կողմից հնչեցրած մեկնաբանությունները առաջ են բերել անզիջում վարքագիծ և խոր դժգոհություններ Թուրքիայի ժամանակակից ինստիտուտների նկատմամբ, ինչպիսիք են աշխարհիկությունը և ժողովրդավարությունը: Համատեքստում ուսումնասիրվելով, սակայն, դրանք չեն կարող համարվել ոչ բռնության կոչ և ոչ ել կրոնական անհանդուրժողականության վրա հիմնված ատելության քարոզություն (§ 48): Շարիաթի պաշտպանության գուտ փաստը, առանց դրա սահմանման համար բռնության կոչերի, չի կարող համարվել «ատելության քարոզություն» (§ 51):

108. *Erbakan ընդդեմ Թուրքիայի* (№ 59405/00, 6 juillet 2006) գործով դիմումատուն մերավոր է ճանաչվել հրապարակային ելույթի համար, որի ժամանակ նա իր մասնավորապես ատելություն և կրոնական անհանդուրժողականություն հրահրող հայտարարություններ է արել (§ 59): Դատարանը գտավ, որ ենթադրաբար իրականում հրապարակայնորեն արված հայտարարությունները հայտնի քաղաքական գործչի կողմից հանրահավաքի ժամանակ հետազայում ցույց են տվել հասարակության՝ բացառապես կրոնական արժեքների շուրջ ձևավորված տեսակետը, որը հետևաբար դժվարությամբ համատեղելի կլինի բազմակարծության հետ, որը բնութագրում է ժամանակակից հասարակությունը, որտեղ միմյանց դեմ հակամարտում են ծայրահեղ տարբեր խմբեր (§ 62): Ընդգծելով, որ անհանդուրժողականության բոլոր դրսությունների դեմ պայքարը մարդու իրավունքների պաշտպանության բաղադրիչ տարր է, դատարանը գտել է, որ շատ կարևոր է, որ քաղաքա-

կան գործիչները իրենց հրապարակային ելույթների ժամանակ խուսափեն այնպիսի հայտարարություններ կատարելուց, որոնք կարող են նպաստել անհանդուրժողականության առաջացմանը (§ 64): Սակայն, հաշվի առնելով ժողովրդավարական հասարակությունում քաղաքական բանավեճերի ազատության հիմնական բնույթը, Դատարանը եղանակացրեց, որ դիմումատուի նկատմամբ իրականացվող հետապնդումն արդարացնելու նպատակով առաջ բերած պատճառները բավարար չեն համոզելու համար, որ անձի՝ գոյություն ունեցող խոսրի ազատությանը միջամտելը «անհրաժեշտ էր ժողովրդավարական հասարակությունում»:

109. Ղինքն ընդդեմ Թուրքիայի (№^o 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 և 7124/09, 14 սեպտեմբեր 2010) գործով դիմումատուն մեղավոր է ձանաչվել «թրբությունն» արատավորելու համար (*Türklük*): Դատարանն առաջին հերթին նշեց այն հոդվածների տեսակի ուսումնասիրությունը, որում դիմումատուն վիճարկվող հայտարարությունը կատարել էր, և հստակեցրեց, որ այն, ինչ նա որպես «թույն» իրականում թուրքերի նկատմամբ հայերի «ընկալումն է», ինչպես նաև հայկական սփյուռքի քայլերի «հետապնդող» բնույթը ուղղված Թուրքիայի կողմից 1915 թվականի իրադարձությունները ցեղասպանություն ձանաչելուն:

Դատարանը գտնում է, որ Ֆիրաթ Ղինքը պնդում էր, որ այդ հետապնդումը, որով հայերը միշտ իրենց զգացել են որպես «զոհեր», թունավորել է հայկական սփյուռքի անդամների կյանքը և խոչընդոտել նրանց ինքնության զարգացումը ամուր հիմքի վրա: Դատարանը, ի տարբերություն թուրքական կառավարության դիրքորոշման, հանգեց այն եղբակացության, որ տվյալ հայտարարությունները, որոնք ուղղված չեն «թուրքերին», չեն կարող դիտարկվել որպես ատելության քարոզչություն (§ 128): Դատարանը նաև հաշվի է առել այն հանգամանքը, որ դիմումատուն խոսել է որպես թուրքական քաղաքական կյանքում իր դերն ունեցող հայկական փորբամանությանը վերաբերող հարցերն ընգրկող հայ-թուրքական երկկեզու թերթի գլխավոր խմբագիր և լրագրող: Եթե Ֆիրաթ Ղինքը հայտնում էր իր դժգոհությունը ի դեմս այն վերաբերմունքի, որ համարվում է 1915 թվականի իրադարձությունների հերքում, նա ոչինչ չէր անում բացի ժողովրդավարական հասարակությունում ընդհանուր շահերին անվերապահորեն վերաբերող հարցի շուրջ իր գաղափարներն ու կարծիքները հայտնելուց:

Նախ և առաջ Դատարանը վճռեց, որ այնպիսի հասարակության մեջ, որտեղ որոշակի կշիռ ներկայացնող պատմական փաստերի վերաբերյալ բանավեճերը դեռ շարունակվում են, պետք է իրականացվեն ազատորեն: Նա նաև նշել է, որ «պատմական ճշմարտության փնտրութը հանդիսանում է խոսքի ազատության անբաժանելի մասը» և այն պատմական հարցը, որի շուրջ շարունակ ընթանում են քաղաքական քննարկումներ «իր միջամտության առարկա չե»: Բացի դրանից, ըստ Դատարանի, Ֆիրաք Դինքի կողմից գրված հոդվածները չունեն ոչ մի «անհիմն մեղադրական» և վիրավորական բնույթ և դրանք ոչ անհարգալից վերաբերմունք են հրահրում և ոչ էլ ատելություն (§ 135, հղումներով նախադեպային իշխունքին):

Այդ իսկ պատճառով, Ֆիրաք Դինքին «թրքությունը» արատավորելու համար մեղավոր ճանաչելը չի համապատասխանում և ոչ մի «հանրային գերակա շահի»:

110. Մնում է քննարկել Cox c. Turquie (No 2933/03, մայիսի 20, 2010թ.) գործը, չնայած այն տարբերվում է վերոհիշյալ գործերից: Գործը հարուցվել էր 1980-ականներին՝ ԱՍՆ մի քաղաքացու կողմից, ով դասավանդում էր թուրքական երկու համալսարաններում: 1986 թվականին նա արտաքսվել է Թուրքիայից, որի պատճառն այն էր, որ նա, ուսանողների և գործընկերնորի առջև հայտարարել էր, որ «թուրքերը ձուլել են քրդերին» և «արտաքսել ու կոտորել հայերին»:

Նա ևս երկու անգամ է արտաքսվել: 1996 թվականին նա քրեական գործ հարուցեց, որպեսզի իր վրայից հանվեր այդ արգելվը, բայց ապարդյուն: Դատարանը պնտել է, որ դիմումառուն չէր կարող երկիր վերադարձնալ իր՝ քրդերի ու հայերի վերաբերյալ կատարած այն հայտարարությունների պատճառով, որոնք ոչ միայն Թուրքիայում, այլև միջազգային մակարդակի բուռն քննարկումների տեղիք են տվել:

Այնուամենայնիվ, Դատարանը եզրակացրել է, որ անհնար է որոշել, թե ազգային դատարանները ինչ պատճառաբանությամբ էին շահազրգիր անձի կարծիքները վնասակար համարում Թուրքիայի ազգային անվտանգության համար: Բացի դրանից, Դատարանը չէր կարող ընդունել, որ «վիճարկելի իրավիճակը չի ընկնում դիմումառուի հիմնարար իրավունքի կիրառման տիրույթում»: Բանի որ շահազրգիր անձը երբեւ ոչ որևէ խախտում է կատարել, ոչ չմասնակից եղել այնպիսի մի գործողության, որն ակնհայտորեն կարող էր վնասակար դիտվել Թուրքիայի համար, ազգային դաստարանների կողմից առաջ քաշված

պատճառաբանությունները խոսքի ազատության նրա իրավունքին միջամտելու բավարար և համապատասխան արդարացում համարվել չէին կարող:

- **Ակզրունքների կիրառումը սույն գործի նկատմամբ**

111. Դատարանը կարևոր է համարում նախ ճշգրտել այն, որ Օսմանյան Կայսրության կողմից 1915 թվականին հայ ժողովրդին բռնի տեղահանությունների և զանգվածային ջարդերի ենթարկելու եռթյան վերաբերյալ որոշումը ընդունել պետք չէ, ինչպես նաև բրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետի իմաստով իրավաբանորեն որակել «եղասպանության» այս փաստերը: Առաջին հերթին ազգային իշխանությունները, մասնավորապես դատարանները պետք է մեկանաբաննեն և կիրառեն միջազգային իրավունքը (Չատերի միջն տես՝ *Le hideux et Isomi*, Վերը նշված § 50): Դատարանի խնդիրը միայն 10-րդ հոդվածի տեսանկյունից ազգային դատարանների կողմից՝ իրենց համոզունքի հիման վրա կայացված որոշումները վերահսկելն է:

Պարզելու համար արդյոք ք դիմումատուի դատապարտումը բխում է «իրատապ սոցիալական անհրաժեշտությունից», անհրաժեշտ է հավասարակշռել մի կողմից երրորդ անձանց մասնավորապես վայրագությունների ենթարկված զոհերի ընտանիքների և բարեկամների արժանապատվության պաշտպանության պահանջները, մյուս կողմից՝ դիմումատուի խոսքի ազատության իրավունքը: Պետք է, մասնավորապես, ուսումնասիրել, թե վիճարկելի միջամտությունը, գործի հանգամանքների ամբողջության լույսի ներքո, համաշաքի էր արդյոք հետապնդվող իրավաչափի նպատակին և արդյոք ք ազգային իշխանությունների կողմից այն արդարացնելու համար բերված շարժադրները տեղին էին և բավարար:

ա) Դիմումատուի խոսքի բնույթը և ներպետական դատարաններին օժտած հայեցողության սահմանը

112. Դատարանը նշում է, որ վիճարկելի չէ այն, որ 1915 թվականի և դրան հաջորդող տարիների դեպքերը որպես «ցեղասպանություն» ուրակելու թեման հանրության համար կարևոր հետաքրքրություն է առաջացնում: Դիմումատուի միջամտությունները հակասական և բուռն քննարկման մասն են կազմում: Ինչ վերաբերում է իր կողմից առաջ քաշված քննարկմանը, Դատարանը հիշեցնում է, որ նա իրավաբանական գիտությունների դրկտոր է և Թուրքիայի Աշխատավորական կուսակցության նախագահը: Բացի դրանից, նա իրեն համարում է գրող և

պատմաբան: Զնայած նրան, որ ներպետական դատարանները նրա այս դիտարկումները ավելի «ռասիստական» և «ազգայնական» են համարել, քան թե պատմական (Դաշնային դադարանի դիտ. 5.2, վերոնշյալ 13-րդ կետ), դիմումատուի հայտարարությունների և փաստարկների էությունն, այնուամենայնիվ, պատմության համատերստում են գտնվում, ինչպես ցույց է տալիս, մասնավորապես, այն փաստը, որ միջամտություններից մեկն էլ տեղի է ունեցել 1923 թվականի Լոզանի պայմանագրին նվիրված գիտաժողովի ընթացքում: Բացի դրանից, դիմումատուն նաև որպես քաղաքական գործիչ է արտահայտվել այն հարցի մասին, որը վերաբերում էր Պետությունների միջև եղած հարաբերություններին, այն է՝ մի կողմից Թուրքիայի, մյուս կողմից՝ Հայաստանի, պետություն, որի ժողովուրդը զանգվածային ջարդերի և բռնի տեղահանությունների զոհ է դարձել: Ինչ վերաբերում է հանցագործության որակմանը, այս հարցը նույնպես իրավական բնույթի էր: Ըստ այդմ, դատարանը գտնում է, որ դիմումատուի ելույթը, ամենայն հավանականությամբ, պատմական, իրավական և քաղաքական բնույթի է եղել:

113. Հաշվի առնելով վերոշարադրյալը և, մասնավորապես, դիմումատուի ելույթի հանրային շահը, Դատարանը գտնում է, որ ներպետական իշխանությունների հայեցողությունը կրճատված է եղել:

β) Ներպետական դատարանների կողմից ընդունված մեթոդ՝ ուղղված դիմումատուի դատապարտման հիմնավորմանը. «կոնսեսուսի» հասկացությունը

114. Ծվեցարական դատարանների և պատասխանող կառավարության կողմից առաջ քաշված էական շարժադրիթը «ընդհանուր կոնսեսուս» է, որը, թվում է, գոյություն ունի, մասնավորապես, գիտական շրջանակում՝ կապված վիճակելի իրադարձությունների իրավաբանական որակման հետ: Դատարանը չի վիճարկում այն, որ առաջին հերթին ազգային իշխանությունները, մասնավորապես դատարանները պետք է մեկանաբանեն և կիրատեն ներպետական իրավունքը (*Winterwerp c. Pays-Bas*, 1979 թ, հոկտեմբերի 24-ի որոշում, *série A* No 33, § 46): Նա, այնուամենայնիվ, նպատակահարմաք է համարում ներպետական դատարանների կողմից «կոնսեսուս» հասկացության կիրառման վերաբերյալ ավելացնել հետևյալը:

115. Դաշնային դատարանն ինքնին ընդունում է, որ վիճարկելի իրավաբանական որակման վերաբերյալ համայնքի ներսում միաբա-

նություն չկա: Դիմումատուն և քուրքական կառավարությունը պատասխանող կառավարության կողմից չվիճարկվող բազմաթիվ աղբյուներ են առաջ քաշում, որոնք տարբեր կարծիքների տեղիք են տալիս: Ըստ նրանց՝ մի «ընդհանուր կոնսեսուսի» մասին խոսելու այդքան էլ դժվար չէ: Դատարանը կիսում է այս կարծիքը հիշեցնելով, որ նույնիսկ Շվեյցարիայի քաղաքական մարմինների շրջանակներում կան տարբեր տեսակետներ. Մինչդեռ Ազգային խորհուրդը, այսինքն՝ դաշնային խորհրդարանի ստորին պալատը, պաշտոնապես ընդունել է Հայոց Յեղասպանությունը, Դաշնային խորհուրդը բազմից մերժել է դա անել (տե՛ս Դաշնային դատարանի դիտ 4.2 և 4.5, վերոհիշյալ 13-րդ կետը): Բացի դրանից, պարզվում է, ներկայումս (աշխարհի 190 պետություններից) միայն քանի պետություններ են պաշտոնապես ճանաչել Հայոց Յեղասպանությունը: Երբեմն, ինչպես Շվեյցարիայում, ճանաչումը կախված չէ տվյալ պետությունների կառավարություններից, այլ միմիայն նրանց խորհրդարանից կամ վերջինիս պալատներից մեկից (այս առումով տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի որոշ անդամների՝ 2013 թվականի ապրիլի 24-ին թվագրված հոչակագիրը, վերոնշյալ 29-րդ կետը):

116. Ավելին՝ Դատարանը, համաձայնելով դիմումատուի հետ, գոնում է, որ «ցեղասպանությունը» իրավաբանորեն սահմանված հասկացություն է: Այն միջազգայնորեն անիրավ արարք է, որը մեր օրերում կարող է պատասխանատվություն առաջացնել թե՝ պետության համար՝ 1948 թվականի Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով (վերոհիշյալ 18-րդ կետ), թե՝ անհատի համար, մասնավորապես, Հոտմի Կանոնադրության հիման վրա (վերոհիշյալ 20-րդ կետ): Ըստ ՄՔԴ-ի և Ծվանդայի Միջազգային քրեական տրիբունալի դատական պրակտիկայի՝ (վերոհիշյալ 21-23-րդ կետերը), որպեսզի հանցանքը համարվի ցեղասպանություն, խմբի անդամները, որոնց դեմ այն ուղղված է, ոչ միայն պետք է թիրախ դառնան իրենց այդ խմբին պատկանելու պատճառով, այլև այդ գործողությունները պետք է կատարված լինեն նման խմբին լրիվ կամ մասնակի ռչչացնելու մտադրությամբ (*dolus specialis*):

Հետեւաբար, այն վերաբերում է իրավաբանական շատ նեղ հասկացության, որի ապացուցումն, ընդ որում, շատ բարդ է: Դատարանը համոզված չէ, որ «ընդհանուր կոնսեսուար», որին անդրադարձել են շվեյցարական դատարանները՝ արդարացնելու համար դիմումատուի դատապարտումը, կարող է ուղղվել օրենքի այդ իմաստ առանձնահա-

տուկ կետերին:

117. Ամեն դեպքում նույնիսկ կասկածելի է, որ այնտեղ կարող է «ընդհանուր կոնսեսուս» լինել մասնավորապես առանձնահատուկ այն իրադարձություններում, որոնք այստեղի հարցն են կազմում, ինչպես պատմական հետազոտությունները հակասական են և վիճելի իրենց սահմանամաք, որոնց որոշակի հստակ եզրակացություններ կամ օբյեկտիվ ու բացարձակ ձշմարտություններ չեն տրվում (տե՛ս, այս առումով, Բայանիայի սահմանադրական դատարանի № 235/2007 որոշումը, վերոնշյալ 38-40 կետերը): Այս առումով, սույն գործը հստակ տարանաջատում է Հոլոքոստը հերքելու հանցագործության վերաբերյալ գործերը (տե՛ս, օրինակ, *Robert Faurisson c. France* գործը, որոշված 1996 թվականի նոյեմբերի 8-ին՝Միավորված ազգերի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի կողմից, ծանուցում թիվ 550/1993, փաստաթուղթ *CCPR/C/58/D/550/1993* (1996)): Առաջին, դիմումատուններն այդ գործերում չեն վիճարկել զուտ մեկ հանցագործության իրավաբանական որակումը, այլ մերժել են պատմական փաստեր, երբեմն շատ կոնկրետ, օրինակ՝ զազի խցիկների գոյությունը: Երկրորդ, նացիստական ռեժիմի կողմից կատարված հանցագործությունների հերքումը, որոնց գոյությունը այս անձինք հերքում էին, ուներ հստակ իրավական հիմք, այն է 1945 թվականի հուլիսի 8-ի Լոնդոնյան համաձայնագրին կցված Միջազգային գինվորական դատարանի կանոնադրության 6-րդ հոդվածով (վերոհիշյալ 19-րդ կետը): Երրորդ, շահագրգիռ անձանց կողմից կասկածի տակ առնված պատմական փաստերը դատվել են հստակ սահմանված միջազգային արդարադության դատարանի կողմից:

118. Հետևաբար, Դատարանը գտնում է, որ ներպետական դատարանների կողմից դատապարտումը հիմնավորելու մեթոդը կասկածի տեղիք է տալիս:

γ) Հրատապ սոցիալական անհրաժեշտության լինելու կամ չլինելու վերաբերյալ

119. Դատարանը, հարցը դիտարկելով Կոնվենցիայի 17-րդ հոդվածի կիրառելիության տեսանկյունից, գտել է, որ դիմումատուն, հավանաբար, ատելություն կամ թոնություն չի հրաիրել (վերոհիշյալ 51-54-րդ կետերը): Բացի դրանից նա կիսում է թուրքական կառավարության կարծիքը, որի համաձայն՝ Հոլոքոստի հերքումն այսօր հակասելի տականության հիմնական շարժիչն է: Իրականում նա գտնում է, որ

այն վերաբերում է մի երևույթի, որը կրկին արդիական է և ընդդեմ որի միջազգային հանրությունը պետք է ամուր և զգոն կանգնի: Տեսք կարող հաստատել, որ «ցեղասպանության» իրավաբանական որակման հերքումը 1915 թվականին և դրան հաջորդող տարիներին տեղի ունեցած ողբերգական իրադարձությունների համար չի կարող նույն ազդեցությունն ունենալ:

120. 2006 թվականի դեկտեմբերի 19-ին Շվեյցարիայի համեմատական իրավունքի ինստիտուտի կողմից տարված վերոհիշյալ հետազոտությունը (վերոշարադրյալ 30-րդ կետը), որն իրականցվել է Դատարանի առջև շվեյցարական կառավարության կողմից, նաև պարզում է, որ վերլուծված 16 պետությունների մեջ միայն երկուսը, այն է՝ Լյուքսեմբուրգն ու Իսպանիան էին, որ ընդիհանուր առմամբ, առանց սահմանափակվելու նացիստական ռեժիմի կողմից կատարված հանցագործություններով, քրեականացնում էին ցեղասպանության հերքումը:

Մնացած բոլոր պետությունները, ըստ երևույթին, չեն զգացել «իրատապ սոցիալական անհրաժեշտությունը» նման օրենսդրություն ապահովելու համար: Այս առումով Դատարանը գտնում է, որ թուրքական կառավարության առջև Շվեյցարիան, 1915 թվականին նախկին Օսմանյան Կայսրության տարածքում տեղի ունեցած իրադարձությունների հետ կապված չի ապացուել, թե ինչպես ինքն ուներ ավելի ուժեղ «իրատապ սոցիալական անհրաժեշտություն», քան մյուս երկրները պատճելու մի մարդու, ով հաշվի առնելով այս փաստերը, ռասայական խորականության նկատառումով «ցեղասպանության» իրավաբանական որակումը վիճարկող հայտարարություններ է արել:

121. Բացի դրանից, սկսած այդ հետազոտության իրապարակումից՝ 2006 թվականից, երկու կարևոր զարգացումներ են տեղի ունեցել: Ամենից առաջ, 2007 թվականի նոյեմբերի 7-ի որոշմամբ (No 235/2007), Իսպանիայի սահմանադրական դատարանը ցեղասպանության «հերքման» հանցագործությունը հակասահմանադրական է ճանաչել՝ քրեական օրենսգրքի 607.2 հոդվածի առաջին ենթակետով (Վերոնշյալ 36-38 պարբերությունները): Այն, մասնավորապես, գտել է, որ գուտ ցեղասպանության հանցագործության ժիւտումը չի ենթադրում բռնության անմիջական հրահրում և որ գիտական փաստերի առկայության կամ բացակայության վերաբերյալ սովորական եզրահանգումների տարածումը, առանց դրանց արձերի կամ անօրինական բնույթի մասին որոշում կայացնելու, պաշտպանված էր գիտական ազտությամբ (նույ-

նը):

122. Այնուհետև, Ֆրանսիայի Սահմանադրական խորհուրդը հակասահմանադրական է ճանաչել օրենսդրությամբ ճանաչված ցեղասպանությունների գոյության վիճարկումը ճնշող օրենքը (Վերոնշյալ 33-րդ պարբերությունը): Նա այն մասնավորապես հակասող է ճանաչում խոսքի և հետազոտություններ կատարելու ազատություններին՝ հստակեցնելով, որ չխոսքի և տեղեկատվության ազատությունը շատ ավելի արժեքավոր է, քան դրա իրականացումը, այն ժողովրդավարության նախապայման է և այլոց իրավունքների ու ազատությունների հարգման երաշխիքներից մեկը, որ այդ ազատության իրականացման խախտումը հետապնդած նպատակի համար պետք է լինի անհրաժեշտ, տեղին և համաշափ և որ «պատժելով նաև հանցագործություն համարելով այլակարծությունը՝ օրենսդիրը խոսքի և տեղեկատվության իրականացման հակասահմանադրական խախտում է թույլ տվել» (դիտ.6):

123. Եթե նույնիսկ այն ձևականորեն չվերաբերեր իր պահանջած նախադեպերին, Դատարանը չէր կարող անտարբեր մնալ այդ զարգացումների նկատմամբ: Այդ առումով նա հիշեցնում է, որ Ֆրանսիան 2001 թվականի մի օրենքով ուղղակիորեն ճանաչել է Հայոց ցեղասպանությունը: Նա գտնում է, որ Սահմանադրական խորհրդի որոշումը հիանալի ցույց է տալիս, որ *à priori* հակասություն չկա մի կողմից որոշակի իրադարձությունների, ինչպիսին է ցեղասպանությունը պաշտոնական կարծիքը հարցականի տակ դնող մարդկանց համար քրեական պատիժների հակասահմանադրականության միջև: Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչած պետությունները, մեծ մասը դա անելով իրենց խորհրդարանների միջոցով, անհրաժեշտ չեն համարել քրեական պատիժ նախատեսող օրենքի ընդունումը՝ գիտակցելով, որ խոսքի ազատության հիմնական նպատակներից մեկն էլ փորբամասնության տեսակետը պաշտպանելն է, որոնք, հնարավոր են, խթանեն ամբողջովին չսահմանված, հանրային շահ հետապնդող հարցերի մասին քննարկումը:

124. Բացի դրանից, Դատարանը հիշեցնում է, որ ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների հանձնաժողովը 2011 թվականին կարծիքի ու խոսքի ազատությանը նվիրված իր Քաղացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագրի 19-րդ հոդվածին համապատասխան, թիվ 34 Ընդհանուր դիտարկման շրջանակներում արտահայտել է իր համոզ-

մունքն, որի համաձայն՝ «այն օրենքները, որոնք քրեականացնում են կարծիքի արտահայտումը պատմական փաստերի վերաբերյալ, անհամատեղելի են Դաշնագիրի կողմից անդամ պետությունների առջև դրված պարտավորությունների հետ (...) «(Ընդհանուր դիտարկման 49-րդ պարբերություն վերոնշյալ 27-րդ կետը): Համանաժողովը նաև հայտնել է իր այն համոզումը. «Դաշնագիրը չի ընդունում թյուր կարծիքի արտահայտման ընդհանուր արգելվները կամ անցյալի իրադարձությունների սխալ մեկնաբանումը» (Առվելք):

125. Վերջապես, պետք է նաև նշել, որ տվյալ դեպքը հայկական հարցի համատերասում Քրեական օրենսգրքի հոդված 261° ի վրա հիմնված անձի առաջին դատապարտումն է: Դեռ ավելին՝ դիմումատուն 11 այլ թուրք քաղաքացիների հետ միասին արդարացվեց 2001 թվականի սեպտեմբերի 14-ին Bernre-Laupen-ի քրօնային դատարանում տվյալ դրույթի ցեղասպանության հերթման մեղադրանքով:

126. Հաջվի առնելով վերը շարադրվածը՝ Դատարանը կասկածում է, որ դիմումատուի դատապարտումը պահանջված է եղել «հանրային գերակա շահով»:

δ) Նշված նպատակին հասնելու միջոցների համաշխատությունը:

127. Դատարանը նաև նշել է, որ իրականացված պատիճների բնույթն ու ծանրությունը նաև այնպիսի գործոններ են, որոնք անհրաժեշտ են հաշվի առնել միջամտության համաշխափությունը գնահատելու ժամանակ (տես, օրինակ, Chauvy և այլոր ընդդեմ Ֆրանսիայի, վերը նշված § 78): Բացի դրանից, Դատարանը պետք է համոզվի, որ պատիճը չի պարունակում գրաքննության որևէ տեսակ, որը կիսնագեցնի բննադրություն արտահայտելուց ձեռնապահ մնալուն: Հանրային շահերի թեմայով բանավեճերի համատերասում նմանատիպ պատիճը վտանգ է ներկայացնում խանգարել հանրության կյանքին վերաբերող հարցերի հրապարակայնութեն բննարկումներին (Stoll, վերը նշված § 154). Այս առումով հնարավոր է, որ նույն դատապարտումը ավելի մեծ կարևորություն ներկայացնի քան կիրառված պատիճ բնույթն է (տես, օրինակ, Jersild, վերը նշված § 35 կամ Lopes Gomes da Silva ընդդեմ Պորտուգալիայի, թիվ 37698/97, § 36, ECHR 2000 X):

128. Այս դեպքում դիմումատուն դատապարտվել էր 90 օր-յա 100-ական ՇՖ տուգանք վճարելու, որը կասեցվել էր 2 տարով՝ որպես 3000 ՇՖ տուգանք, որը փոխարինելի էր 30 օրվա ազատազրկումով, ինպես նաև՝ 1000 ՇՖ բարոյական վնասի հատուցմամբ՝ հայ-շվեյցարական ա-

սոցիացիայի օգտին: Դատարանը գտավ, որ չնայած այս սանկցիաները, որոնցից մեկը կարող է փոխարինվել ազատազրկմամբ, հանդիսանում են համեմատական ծանրության սանկցիաներ, դրանք ամեն դեպքում կարող են ունենալ վերը շարադրված խոչնորուները:

ε) Եզրակացություններ:

129. Հաշվի առնելով շարադրվածը և հատկապես, համեմատական իրավունքի տարրերի լույսի ներքո՝ Դատարանը գտնում է, որ ազգային իշխանությունների կողմից դիմումատուին դատապարտելու համար առաջ քաշված պատճառաբանություններից ոչ բոլորն են տեղին և միասին վերցրած՝ բավարար չեն: Ներպետական մարմինները չեն ցուցադրել մասնավորապես այն, որ դիմումատուի դատապարտումը հանդիսանում է «հանրային գերակա շահ» կամ այն անհրաժեշտ է եղել ժողովրդավարական հասարակությունում 1915 թվականին և հաջորդող տարիներին վայրագությունների գրեթե հետևորդների պատվի և զգացմունքների պաշտպանության համար: Ներպետական մարմինները գերազանցել են իրենց օժտած հայեցողությունների սահմանը, որը վերաբերվում է որոշակի հանրային շահի ներքո գտնվող բանավեճին:

130. Այսպիսով, տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի խախտում:

II. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 7-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ ԵՆԹԱՌՅԱԼ ԽԱԽՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

131. Հաշվի առնելով, որ Շվեյցարիայի Քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետի ձևակերպումը շատ անորոշ է, դիմումատուն պնդում է նաև, որ իր քրեական դատապարտումը խախտում է Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածով սահմանված «չկա պատիճ առանց օրենքի» սկզբունքը:

132. 7-րդ հոդվածի նկատմամբ այս բողոքը չի բարձրացնում Դատարանի կողմից Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի դեմք բերված բողոքի տեսանկյունից քննված հարցերից և ոչ մեկը, մասնավորապես վիճարկվող միջամտության համար իրավական հիմքի գոյության վերաբերյալ հարցը (վերը շարադրված 66-72 պարբերություններ): Այն նաև չի վերաբերվել վարույթի մասնակիցներին:

133. Հետևաբար կարիք չկա քննելու Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի նկատմամբ բողոքի առանձին բույլատրելիությունը և հիմնավորվածությունը:

III. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ ԱՅԼ ԵՆԹԱԴՐՅԱԼ ԽԱԽՏՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

134. Հրում կատարելով Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի վրա՝ դիմումատուն լրացուցիչ բողոք է ներկայացնում առ այն, որ շվեյցարական կառավարության կողմից չի ստացել վիզա և հետևաբար չի կարողացել հանդիպել իր պաշտպանին դատական քննության ժամանակ: Դիմումատուն նաև բողոքում է, որ Լուիզիանայի շրջանային դատարանը և Դաշնային դատարանը ձեռնպահ են մնացել իր կողմից ներկայացված որոշակի փաստաթոթեր քննելուց: Բացի այդ, թույլ է տրվել «ապացույցների գնահատման մեծ սխալ»: Աշված դատարանները անհիմն կերպով ձեռնպահ են մնացել Bern-Լապեն-ի շրջանային դատարանի վճիռը հաշվի առնելուց (2001 թվականի սեպտեմբերի 14-ի որոշում, վերը շարադրված 17-րդ պարբերություն):

135. Վերջապես, դիմումատուն հրում կատարեց Կոնվենցիայի 14, 17 և 18-րդ հոդվածներին, որոնց համաձայն շվեյցարական դատարաններն իրենց որոշումներում իր նկատմամբ խորական տերմիններ են օգտագործել:

136. Դատարանը գտնում է, որ չնայած այդ բողոքները բավականաշակի փաստագրված և հասկանալի են, սակայն դրանք անհիմն են և/կամ ներպետական մարմինների կողմից չեն կիրառվել Կոնվենցիայի 35-րդ հոդվածի § 1-ի պահանջներին համապատասխան:

137. Այստեղից հետևում է, որ այդ բողոքները ակնհայտորեն անհիմն են և սեւոք է մերժվեն Կոնվենցիայի 35-րդ հոդվածի 3-րդ մասի առաջին և 4-րդ մասի համապատասխան:

IV. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 41-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ ԿԻՐԱԾՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

138. Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածի համաձայն:

«Եթե Դատարանը գտնում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի կամ նրան կից Արձանագրությունների խախտում, և եթե պայմանագրի Բարձր մասնակցի ներպետական մարմինների իրավունքները թույլ չեն տալիս ամբողջովին վերացնել այդ խախտման հետևանքները, Դատարանը անհրաժեշտության դեպքում տուժած կողմին տալիս է արդարացի փոխհատուցում»:

A. Վեաս

139. Դիմումատուն պահանջում էր 20 000 եվրո (EUR)՝ որպես նյութական վնասի հատուցում՝ առանց նշելու վնասի բնույթը: Բացի դրանից, նա պահանջում էր 100 000 եվրո այն բարոյական վնասի համար,

որ ինքը կրել է:

140. Դատասխանող կարավարությունը պնդեց, որ դիմումատուն չի ապացուել, որ նա, փաստորեն կրել է կուտական վնաս, առավել ևս, որ նա ցույց չի տվել, որ իրականում վճարել է 3000 շվեյցարական ֆրանկ (CHF) և 1000 ՇՖ, որն ինքը պետք է վճարեր Հայաստան-Շվեյցարիա ասոցիացիային: Ինչ վերաբերում է բարոյական վնասին, Կառավարությունը պնդեց, որ 10-րդ հոդվածի խախտման ուղղակի ձանաշումն ինքնին արդեն արդարացի փոխհատուցում է:

4. Դատարանը պատասխանող կառավարության հետ մեկտեղ գտնում է, որ նյութական վնասի հատուցման պահանջը բավականաչափ հիմնավորված չէ:

5. Ինչ վերաբերում է բարոյական վնասին, Դատարանը կարծում է, որ գործի բոլոր հանգամանքների լուսի ներքո վնասի հատուցման համար բավական է խախտման ձևաչումն այն մասին, որ կիրառված դատապարտումը հակասում է 10-րդ հոդվածին:

6. Այստեղից հետևում է, որ չկա վնասի հատուցման որևէ դրամական փոխհատուցում:

B. Ծախսեր և Պահումներ

7. Դիմումատուն պահանջել է նաև 20 000 եվրո պահումների և ծախսերի համար, որ նա կրել է իր, ինչպես նաև իր պաշտպանի և փորձագետների տեղաշարժերի պատճառով:

8. Կարավարությունը հետևում է իր հիմնական պնդմանը, ըստ որի՝ պետք չէ դիմումատուին որևիցե գումար վճարել, քանի որ պահանջները բավականաչափ հիմնավորված չեն: Որպես այլընտրանը՝ կարելի է 9000 ՇՖ համարել ներպետական դատարանների և Դատարանի վարույթի բոլոր ծախսերն ու պահումները մարող գումար:

9. Դատարանի նախադեպի համապատասխան, դիմումատուն չի կարող իր ծախսերի և պահումների դիմաց փոխհատուցում ստանալ, բացի այն չափից, որն իրականում սահմանված է, անհրաժեշտ և իր բնույթով ողջամիտ: (*Philis ընդդեմ Հունաստանի (N1)*, 27 օգոստոս 1991, § 74, série A N209): Այս դեպքում և հաշվի առնելով այս և իր տիրապետման ու ընդդատության տակ գտնվող փաստաթղթերը՝ Դատարանը որոշեց, որ դիմումատուի պահանջները բավականաչափ հիմնավորված չեն: Ուստի նա մերժում է դրանք:

10. Այստեղից հետևում է, որ դատական ծախսերի և պահումների հատուցման որևիցե գումար չի վճարվում:

ԱՅՍ ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐՈՎ ԴԱՏԱՐԱՆԸ

1. *Հայտարարում է միաձայն բողոքի դիմումն ընդունելի է Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի իմաստով և ամրնդունելի 6, 14, 17 և 18-րդ հոդվածների իմաստով:*

2. *Որոշում է հինգ ձայնը երկուսի դեմ հարաբերակցությամբ, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի խախտում:*

3. *Որոշում է միաձայն, որ կարիք չկա առանձին քննելու Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի դեմ բերված բողոքի ընդունելիության հարցը և հիմնավորվածությունը:*

4. *Որոշում է հինգ ձայնը երկուսի դեմ հարաբերակցությամբ, որ 10-րդ հոդվածի խախտման փաստն ընդունելն ինքնին դիմումատուի կրած ցակացած ոչ նյութական վնասի բավականաչափ արդարացի փոխհատուցում է:*

5. *Սերժում է միաձայն մնացյալ արդարացի փոխհատուցման պահանջները:*

Կատարված է ֆրանսերեն, գրավոր ծանուցվել է 2013 թվականի դեկտեմբերի 17-ին՝ համաձայն կանոնակարգի 77-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերի:

Քարտուղար
Նախագահ

Այս որոշմանն են կցվում Կոնվենցիայի հոդված 45-ի 2-րդ մասի և կանոնակարգի հոդված 74-ի 2-րդ մասի համապատասխան հետևյալ առանձին կարծիքները

– Raimondiet և Sajó դատավորների միասնական, համընկնող կարծիքը

– Vučinić et Pinto de Albuquerque դատավորների մասնակիորեն չհամընկնող կարծիքները

G.R.A.

S.H.N.

ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐ ՌԱՅՍՈՂՆԻԻ ԵՎ ՍԱԺՈՒ ՄԻԱՄՆԱԿԱՆ, ՀԱՄԸՆԿՈՂ ԿԱՐԾԻՔԸ

Կան դեպքեր, երբ դատավորները մարդու իրավունքների պաշտպանության հատուկ բարոյական պարտավորություն ունեն հատկեցնելու իրենց դիրքորոշումը այն անձանց նկատմամբ, որոնց վրա ազդրում է վճիռը: Սույն գործը դրանցից մեկն է:

Ինչու մենք նման հատուկ պարտավորություն ունենք հայերի նկատմամբ: Քանի որ մի կառավարության կողմից հովանավորվող մի ժողովրդի ոչնչացումը միշտ կոչ է անում հատուկ ուշադրություն դարձնել և մեզնից հատուկ պարտավորություններ է պահանջում է: 1915 - ից մինչեւ 1917 - ը, հայ ժողովուրդը կրել է աներևակայելի տանջանքներ: Այս դրաման երկարատև հետևանքներ է ունեցել անզամ Մեծ եղենից հետո եկած (Մեծ հանցագործություն) հինգերորդ սերնդի համար մասամբ այն պատճառով, որ անցյալի անարդարությունն ու տառապանքը երբեք լիովին չեն ճանաչվել:

Հայ համայնքի շատ անդամներ այս գործում մեծամասնության դիրքորոշման առջև կարող են իրենց անտեսված կամ դավաճանված զգաց: Միգուց նրանք համարում են, որ իրենց հարգանքի արժանի աղետները, որոնք հայ համայնքներին տառապանք են պատճառել անցյալում, հաշվի չեն առնվորում:

Ակնկալելով այդ արձագանքը՝ մենք այստեղ արտահայտվում ենք:

Հայերի մի մեծ թիվ կարծում է, որ Մեծ եղեռնը փաստացի ձանաչվելու համար այն անկասկած, պետք է որպես ցեղասպանություն որակվի: Նամանավանդ որ հաճախ արդարացիորեն ասում են, որ պատմական ճշմարտությունը սահմանելը իրավունքին, առավել ևս դատարաններին չի պատկանում: Սա չի խանգարում դատավորին դատելու պատմական պարտականությունները: Դա անելու համար նրան անխուսափելիորեն անհրաժեշտ է մի հայացք զցել պատմության վրա, որն ընդգրկում է ավելին, քան մի փաստ: Մենք կարծում ենք, որ եթե հարցականի տակ գտնող այդ ժամանակահատվածն ըստ էության ուսումնասիրենք դրան նախորդած ջարդերի լույսի ներքը (այդ թվում, օրինակ, համիլյան ջարդերը), բավարար ապացույցներ կարող են երևան գալ (սույն համատեքասում չափազանց լեզաւ արտահայտություն) ցույց տալու համար, որ Օսմանյան կայսրության հայ քաղաքացիները ենթարկվել են մի այնպիսի պետական քաղաքականության, որի արդյունքում հարյուր հազարավոր անձինք են մահացել և տառա-

պել (գնահատումները տատանվում են 600,000-ից մինչև 1,500,000), և որը տեղի հայ համայնքի բնաջնջման պատճառ է դարձել Ճիշտ է՝ այն կոնկրետ գործուները, որոնք հանգեցրեցին նման դեպքերի, մնում են վիճելի: Սակայն ոչ մի պատճառ չի կարող արդարացնել պետության այդ գործողությունները կամ անհրաժեշտության դեպքում նաև անգործությունը, որն ընկած է այսքան ծանր ողբերգության, երեխանների և անմեղ մարդկանց մասին հիմքում:

Մեզ մնում է այդ իրադարձությունները խորհրդանշական և բարոյական առումով սահմանելու և որակելու պարտականությունը, և հենց այստեղ է, որ առաջակատման ենք հանդիպում իրավունքի, «բարոյական ճշմարտության» և պատմության հետ: Մնեք գիտենք, որ երբ Ռաֆայել Լեմկինը (*Axis Rule in Occupied Europe*, 1944) ստեղծեց ցեղասպանություն տերմինը, նա 1915 թվականի զանգավածային ձարդերն ու բռնի տեղահանումները նկատի ուներ: Այս տերմինի օգտագործումը արդի լեզվում համապատասխանում է այդ իրադարձությունների որակմանը և չի կարող որևէ պատասխանատվություն առաջացնել: Նման կերպ ենք մենք կարդում Դինքի գործը:

Ինչ վերաբերում է, ընդիմակառակը, ցեղասպանության հերքմանը և դրա պատմական որոշ դրվագներում պաշտոնապես որպես ցեղասպանություն որակելու ճանաչմանը, որոշ երկրներ սրան անդրադարձել են, երբ խոսքը նման առանձնահատուկ փաստերով պատասխանատվության ենթարկելու և միջազգային դատարանների գործունեությունը վերլուծելու մասին է եղել, մինչդեռ մյուսները, հիմնվելով ցեղասպանության արդի իրավաբանական սահմանման վրա, իրենց ներպետական օրենսդրության հատուկ դրույթներում սահմանում են, թե որոնք են ցեղասպանություններ համարվում, և դրանց հերքման համար պատասխանատվություն են նախատեսում:

Այս նեղ սահմանումը համապատասխանում է իրավական որոշակիության շահերին, որն ամենակարևորն է խոսրի ազատության համատեքստում: Այժմ այստեղ է, որ հայերը, ինչպես նաև մյուս համայնքները, որոնք ծայրահեղ անարդարության են ենթարկվել ցեղասպանության ժամանակակից հայեցակարգի բյուրեղացման առջև, կամ որոնք քաղաքական պատճառներով, պարզապես մի կողմ են դրվել 1948 թվականից հետո, ենթարկվում են լրացուցիչ անարդարության: Մեծ եղենը տեղի է ունեցել 1915 թվականին՝ մինչ ցեղասպանություն տերմինի սահմանումը, այնուհետև համապատասխան դատական պրակտիկայի զարգացումը: Որոշ երկրներ, այսպիսով, հասուկ օրենք-

ներ են ընդունել, որոնք հստակ նշում են Հայոց ցեղասպանությունը և քրեականացնում դրա հերքումը:

Ըվելցարիան դա չի արել: Ըվելցարիայի դաշնային դատարանը որոշել է այդ խնդիրը քատ էռթյան հաղթահարել այս գործով ցեղասպանության սահմանումն տարածելով Մեծ եղեռնի վրա նշելով որ «ընդհանուր առմամբ ընդունվել է», որ դա ցեղասպանություն է: Իրավական հասկացության նման ընդլայնումը խնդիր է առաջացնում քրեական իրավունքում և սույն գործի հանգամանքներում այն անհամատեղելի է խոսքի ազատության պահանջներին, որի պաշտպանությունը, Կոնվենցիայի շրջանակներում կոչված է ապահովելու մեր Դատարանը:

Որոշելու համար, թե արդյո՞ք խախտվել է խոսքի ազատությունը, Դատարանը պետք է պարզի, թե արդյո՞ք թվյալ ելույթում բերված միջամտությունը օրենքում սահմանված կարգով նախատեսված էր, հստակ և կանխատեսելի: Բայց ցեղասպանության սահմանումը միջազգային իրավունքի շրջանակներում պարզ է, և այն չի համընկնում այն նույն հասկացություններին, որոնք ընդունվում են հանրության կողմից: Իհարկե, նույնիսկ քրեական իրավունքի որոշ հասկացություններ են ընդիանուր առումով մեկնաբանությունների ենթարկվում, այնուամենայնիվ այստեղ խոսքը տվյալ երույթը քրեականացնելու մասին է: Դաշնային դատարանի մեկնաբանությունը չափազանց լայն է, եթե որան հետևենք, ելույթը ունեցող անձը երբեք չի կարող իմանալ, թե ինչն է արգելված և պատժելի: Ավելին՝ Տվյալին՝ Հվելցարական իրավունքը ոչ ներում, ոչ բացառություն է նախատեսում գիտական հետազոտությունների կամ գեղարվեստական կատարումների շրջանակներում արված դիտարկումների համար:

Հստակության այն մակարդակը, որին պետք է հասնի ներպետական օրենսդրությունը, էականորեն կախված է վիճարկելի տերստից՝ այն ոլորտից, որը պետք է ծածկի, այն մարդկանց քանակից ու կարգավիճակից, որոնց այն ուղղված է (տե՛ս *Hashman et Harrup c. Royaume-Uni* [GC], No 25594/94, § 31, CEDH 1999-VII, և *Groppera Radio AG et autres c. Suisse*, 1990թ, մարտի 28-ի որոշում, Série A No 173, p. 26, § 68): Այս դեպքում դիմումատուն չի կարող կանխատեսել, որ իր խոսքերը կարող են քրեական վարքագծի դրսուրում համարվել: Նախկինում նման հայտարարությունները հանգեցրել են դատավարական հետապնդումների, սակայն դրանց հեղինակներն ազատվել են, որից էլ կարելի է եղակացնել, որ գոնե ստորին դատարանների դատական ակտերը, այ-

նուինետև Դաշնային դատարանի կողմից ցեղասպանության տերմինի՝ ընդհանուր կերպով ընդունման վերաբերյալ կանխավարկածն ակնհայտ չէր:

Նմանապես Շվեյցարիայի խորհրդարանի երկու պալատները չեն կարողանում հանաձայնության զալ այն հարցի շուրջ, թե արդյո՞ք քարկավոր է Մեծն եղեռնը որպես ցեղասպանություն որակել, թե ոչ:

Դատարանը սովորաբար այլևս բողոքի հետագա քննարկում չի անում, եթե պնդում է, որ վիճարկելի միջամտությունը նախատեսված չի եղել օրենքով: Կարծում ենք՝ պատեղ պետք է շարունակել:

Սույն գործում Դատարանը խոսքի ազատության իրավունքի սահմանափակման նպատակը համարել է Մեծ եղեռնի զոհերի պատվի պաշտպանությունը:

Բայց այս նպատակը լավագույն դեպքում երկրորդական է, և նա վերլուծության արդյունքում հանգում է համաշափության խախտմանը՝ զոհվածների հիշատակը հարգելու պարտքն իհարկե կարևոր է, բայց ինչ էլ որ այն լինի, միգույն այնքան էլ անհրաժեշտություն չի բխեցնում իր ելույթի համար պատճելու մի հեղինակի, որը ապրելով այսօր, գիտական հետազոտություն է կատարում:

Մնում է՝ Շվեյցարիայի կառավարությունը վիճարկի, որ ցեղասպանության հերքումը քրեականացնելը հետապնդում է հասարակական կարգը պահպանելու նպատակ, որը, մեր կարծիքով, տվյալ գործի հանգամանքների տեսանկյունից անվիճարկելի է:

Դատարանը մասնավորապես պետք է զգոն լինի, եթե միջամտության նպատակը առաջանում *a posteriori*, միայն այն փուլում, եթե գործն իր առջև է բերվել, բայց սա նման գործ չէ. ցեղասպանության վերաբերյալ դրույթն ամրագրված է քրեական օրենսդրում՝ ուղղված 1965 թվականի *Ռասայական խորականության բոլոր ձևերի վերացման մասին միջազգային կոնվենցիայով* սահմանված պարտավորությունների իրականացմանը:

Վերջապես, այս դիրքորոշմանն աջակցելու նպատակով, Դաշնային դատարանը հետևյալն է ասել. «Դիմումատոի դատապարտումը նաև ձգուում է պաշտպանելու հայկական համայնքի այն անձանց մարդկային արժանապատվությունը, որոնք 1915 թվականի զոհ են դարձել»:

Խորապես մտահոգիչ է, որ դիմուրկումները քրեականացվել են՝ որոշ անհատների ինքնությունը վեասելու շարժադիրով, (այս առումով տև և Դատարանի դիմուրկումները բրբության մասին, մասնավորա-

պես Դինքի գործը), թեև մենք իրավասու չենք որոշում ընդունելու մի ժողովրդի ինքնության կամ մի ազգային համայնքի ձևավորման վերաբերյալ հիմնվելով ազգային ողբերգության վրա. խոսքն այստեղ քննարկման մի առարկայի մասին է (այս առումով տե՛ս Հրանտ Դինքի քննադատական դիրքը Դինք գործում):

Դաշնային դատարանը չի զարգացրել այս կետը: Նրա հիմնավորումը՝ մարդու իրավունքների սահմանափակումը արժանապատվության շարժադատիքների հիմքով միանշանակ չէ, նույնիսկ եթե արժանապատվությունը հաճախ համարվում է մարդու իրավունքների պաշտպանության հիմնարար արժեք:

Սա անշուշտ կարող է համարվել անհատի արժանապատվության խախտում, քանի որ այն մարդկային խումբը, որին ինքը պատկանում է, հերքվում է կամ կրծատվում: Սա այն դեպքն է, որտեղ այդ անհատի պատկանելիությունը մարդկությանը կամ մեկ այլ ցանկացած խմբի, հերքվում է դրան պատկանելու ենթատեքստով, որը պետք է բացառվի:

Այնուամենայնիվ, մենք չենք տեսնում՝ ինչպես կարելի է ժխտել Թալեաթ Փաշայի և իր համախոհների կողմից ստեղծած բնաշնչման ծրագրի գոյությունը, որը ուժնահարում է հայկական համայնքի անդամների արժանապատվությունը, եթե նման հայտարարությունը չի կարելի հասկանալ և որպես ցեղասպանության հետ կապված հայերի ինքնության նենգափակի խում:

Բայց սա դիմումատուի կողմից փաստի իրավաբանական որակման ակնհայտ հակասում չէ և ոչ էլ իհարկե ունի այն իմաստը, որը նրան տվել են շվեյցարական իշխանությունները:

Նոյնիսկ եթե դիմումատուի դիտարկումները անհարգայից կամ վիրավորական են եղել, դրանք մարդկային խմբի ինքնության մերժում չեն:

Իհարկե, հերքողական դիտարկումները կարող են քրեականացվել սակայն միայն այն առումով, որ դրանք ատելություն և բռնություն են իրահերեւ կամ իրական վտանգ են ներկայացրել տվյալ հասարակության մեջ գերիշտող պատմության և սոցիալական պայմանների համար: Բայց նման և ոչ մի տարր Շվեյցարիայում չի ներկայացվել:

Իրականում օրենքի առաջնային նպատակը և դիմումատուի խոսքի ազատության միջամտությունը հիմքած են ռասայական խտրականության վրա ("ռասայական" ասելով այստեղ հասկանում ենք նաև ազգային խտրականությունը, քանի որ ցեղասպանությունը կարող է ներառել ոչ միայն էրնիկ խմբին, այլև կրոնական կամ ազգային համայն-

ըր):

Իրավական մոտեցումը, ինչպես կարելի է մեկնաբանել այս գործից, այն է, որ բոլոր դիտարկումները, որոնք հերքում են մի ժողովրդի ոչնչացման իրավաբանական որակումը, ռասիստական են կամ ռասիստորեն խորական կամ վերլուծվում են որպես խորականության ակտ: Իրավունքի մակարդակով նման անվերապահ քրեականացումը պրակտիկորեն անհնար է դարձնում դիտարկումների ասպեկտների ուսումնասիրումը, որոնք ծագում են խոսքի ազատությունից: Նոյնիսկ անհարգալից գիտական ելույթի շրջանակներում տվյալ դիտարկումները մեխանիկորեն վերածվում են ռասայական խորականության²³:

Դատարանը իրավացիորեն գտել է, որ իրեն անհրաժեշտ էր *sponde sua* վերլուծություն կատարել 17-րդ հոդվածի տեսանկյունից: Ցեղասպանության հերքման անվերապահ քրեականացումը տարածվում է 1915 թվականի իրադարձությունների վրա կամ համարվում կիրառելի ըստ դրա ենթատեքստի՝ նշանակելով, որ վերլուծված հերքումը իրավունքների շարաշահում է (այս առումով տես ֆրանսիացի դատավորների դիրքորոշումը վերոհիշյալ *Faurisson* գործում, նրանք գտնում են, որ ուսկիոնիստական հայտարարությունները վերաբերում են հարձակմանը և ոչ թե ելույթին):

Եթե Դատարանը պնդել է 17-րդ հոդվածի իմաստով իրականացրած չարաշահումը, այն դա արել է, քանի որ 10-րդ հոդվածը վկայակոչվել էր ամբողջատիրական շարժադիրներով ոգեշնչված խմբերի կողմից (*Vajnai c. Hongrie*, No 33629/06, § 24, CEDH 2008թ.), և որ դիսկուրսիվ գործողությունն ինքնին կործանարար ներուժ ուներ:

²³ Որպես այս մոտեցման հնարավոր հետևանք տե՛ս՝ ս *Բերլարդ Լյուիսի* գործը. "Le monde" ամսագրին տված հարցազրույցի ժամանակ պյուֆեսոր Լյուիսը հայտարարել է. «հայ ազգը ոչնչացնելու վերաբերյալ օսմանյան կարավարության որոշումների և ծրագրերի մասին չկա որևէից լուրջ ապացուց (...)»: 1995 թվականի հունիսի 21-ին նրան ատաշադրելով «միտողականության» մեղադրամը դատապարտել են (քաղաքացիական վճռ, Փարիզի Գերագույն դատարան) Քաղաքացիական օրենսգրքի 1382-րդ հոդվածի հիման վրա՝ բավարարելով հայցին կողմից պահանջները և հատուցելով վեսաները: Որոշման մեջ դատարանը հայտնեց հետևյալը. «Դա իր դիրքորոշմանը հակառակ տարբեր քարցնելն է (...) որ նա (...) կարիք է ունեցել իր օրինակի պահանջների և զգուշափրության արտահայտելով իր անվերապահ կարծիքները (...) [և,] իր խոսքում, որը անարդարացիորեն այրում էր հայ համայնքի ցավը, սիալ են և դրանց համար պետք է փոխհասունություն պահանջվի»:

Հաշվի առնելով 10-րդ և 17-րդ հոդվածների համատեքստում Դատարանի դատական պրակտիկան՝ նման ելույթը պետք է գործնականում լինի ոչ միայն կործանարար և տեսականորեն ցնցող:

Քրեական իրավունքում ելույթի մեկնաբանումը որպես բացարձակ հանցագործություն արտացոլում է 17-րդ հոդվածի հիմքում ընկած և ի սկզբանե խնդրահարույց նկատառումները մյուսների համեմատ, քանի որ այլևս հնարավոր չէ անվերապահ ուսումնափրել քրեական իրավունքի շրջանակներում, և խոսքի ազատությանը վերաբերող ասաելուները, երբ մի հասարակ փաստ թույլ է տալիս առաջ քաշելու, որ որոշակի դիտարկումներ ինքին իրավախախտում են, և առանց համապատասխան վերլուծությունների դրանք կարելի է քննության առնել:

Robert Faurisson c. France (ծանուցում № 550/1993, cote ONU CCPR/C/58/D/550/1993(1996)) գործի իր եզրահանգումներում Միավորված ազգերի մարդու իրավունքների Հանձնաժողովը հստակորեն ընդունել է Gayssot-ի օրենքի դրույթների կիրառումը, որը իրենց հետևանքներով քրեական իրավախապտում են բխեցնում՝ կասկածի տակ դնելով Նյուրեմբերգի Միջազգային ռազմական դատարանի վճրոն ու եզրակացությունները, որոնք կարող էին հանգեցնել Դաշնագրին հակասող որոշումների կամ միջոցառումների:

Ըստ սույն որոշման՝ դիմումատուն իր գիտական տեսակետն է հայտնել պատմական քննարկման ենթակա մի թեմայի վերաբերյալ: Դաշնային դատարանը, կարծես, մի փոքր այլ մեկնաբանություն է տվել. «Ինչ վերաբերում է մտադրությանը, քրեական դատարանը վճռել է, որ դիմումատուն՝ իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, քաղաքագետ, ինքնակոչ գրող և պատմաբան, գործել է գիտակցաբար հայտարարելով, որ երբեք չի փոխի իր դիրքորոշումը, նույնիսկ եթե մի չեզոք հանձնաժողով օրերից մի օր հաստատի, որ Հայոց ցեղասպանությունը իրոք գոյություն է ունեցել»: Մեր կարծիքով, դիմումատուն փորձել է դատարանի առօս պատմական փաստարկներ օգտագործել՝ ապացուցելու այն, ինչ ասել է, սակայն իր դիտարկումները գիտական քննարկման համատեքստից չեն բխում և իր վերաբերմունքն իրականում գիտական չեր, քանի որ բացառել եր իր հետազոտության այն բոլոր տվյալները, որոնք հակասում էին իր թեզերին: Վիճարկելի դիտարկումները հանրային հետաքրքրության թեմայի շուրջ ծավալված քաղաքական քննարկման մաս էին կազմում, որոնք շվեյցարական խորհրդարանի (օրենսդրի) քաղաքականության վրա ազդելու նպա-

տակ էին հետապնդում: Այնուամենայնիվ, մենք համաձայն ենք, որ հետազոտելու ազատությունը ներգրառված է այս գործում:

Դաշնային դատարանը, թվում է, ընդունում է, որ դիմումատուն չի վիճարկել զանգվածային ջարդեր իրեղությունը, և որ իր «հերքողականությունը» իրականում փորձ է այդ իրադարձություններին այլ պատճառ վերագրելու «դիմումատուն չի վիճարկում ու ժխտում ոչ զանգվածային ջարդերի, ոչ չ տեղահանումների գոյությունը, որոնք նույնիսկ գուսայ ձեսկերպմամբ կարող են որակվել որպես ոչ այլ ինչ, քան մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություններ: Սակայն նման հանցագործությունների արդարացումը նույնիսկ պատերազմի իրավունքի կամ ենթադրյալ պաշտպանության անվան տակ արդեն իսկ պատժվում է Քր. Օր. 261-րդ հոդվածի 4-րդ կետով: Կարծում ենք, որ դիմումատուի փաստարկները, որոնք պնդում են, թե «հայկական ազրեսիան» է եղել այդ ողբերգական իրադարձությունների ծագման հիմքը, ավելի քան մտահոգիչ են: Որոշակի հանգամանքներում (տե՛ս *a contrario* Fáber c. Hongrie գործը, No 40721/08, 24 հուլիսի 2012թ.), հերքողական քննարկմամբ գուգորդված այս դիտարկումները կարող էին ատելության իրակրության պարունակել, որն իրենից հստակ և ուղրակի վտանգ է ներկայացնում և, այսպիսով համապատասխանում է այն չափանիշին, որով նմանատիպ դեպքերում Դատարանը համաշխափ քրեական պատիժ է նշանակում (Gül et autres c. Turquie, No 4870/02, § 42, 8 հուլիսի 2010 թ.):

Ամեն դեպքում տվյալ պարագայում չկա որևէ քան, որը ցույց տա, որ կասկածի տակ առնված ելույթը խտրականություն պարունակող ատելության անմիջական իրակրություն է եղել: Ծողովրդավարական հասարակությունում անհրաժեշտ չու էր արդյոք, որ Շվեյցարիան դիմումատուին պատժեր նման դիտարկումների համար: Մենք համաձայն են Դատարանի դիրքորոշմանը, որի համաձայն, 1915 թվականի իրադարձությունների իրավաբանական որակման հերքումն ինքնին հայ ժողովոյի հանդեպ ատելություն իրակելու բնույթ չի ունեցել:

Faurisson-ի գործում վիճարկվում էր ուսիզիոնիստական ելույթի՝ ընթերցողներին հակասեմիտական ճանապարհով տանելու հարցը: Հաս էության, սակայն, կարել է ասել, որ հակահայկական զգացմունքներից առավել դիմումատուն հակաֆիմպերիալիստական զգացմունքներ է արտահայտել՝ համահունչ իր քաղաքական հայացքներին. ավելի շուտ նաև «միջազգային սուտ» անվանումը միջազգային իմպերիալիզմին է վերագրում, քան թե հայերին:

Աստեղության հրահրումը սկզբունքորեն պետք է ուղղվի ընդդեմ որոշակի անհատների, այլ ոչ թե հասկացվի որպես տվյալ խմբի գրապարտանքի ձև: *Faurisson* գործով իրենց համբնկող կարծիքում *Elizabeth Evatt*-ը և *David Kretzmer*-ը, որոնց միացել եր նաև *Eckart Klein*-ը, բարձրացնում են մի բացառության²⁴ հնարավորության հարցը այս բաներով: «ամեն դեպքում հնարավոր է, որ այսպիսի հանգամանքներ լինեն, որոնցում անհատի՝ ռասայից, էթնիկական կամ կրոնական պատկանելության շարժառիթներից կախված խտրականության դեմ պաշտպանվելու իրավունքը չի կարող ամբողջովին երաշխավորվել մի ներ, բացահայտ հրահրման վերաբերյալ օրենքով (...):»

Այսպիսին է այն դեպքը, որտեղ հատկապես սոցիալական և պատմական համատեքսում կարելի է համոզվել, որ որոշակի հայտարարություններ, որոնք չեն համապատասխանում հրահրման այս խիստ լեզար սահմանմանը, գտնվում են որոշակի ռասայական, էթնիկական կամ կրոնական խմբի դեմ ուղղված սաղրանքների համակարգի շրջանակներում. այդպիսին է նաև այն դեպքը, որտեղ անձինք, որոնք ատելություն և թշնամանք տարածելու միտում ունեն, արտահայտվելու այնպիսի նույր ձևեր են ընդունում, որոնք պատժելի չեն ռասայական հրահրումների դեմ ուղղված օրենքով, նույիսկ եթե դրանց հետևանքները կարող են լինել հավասարար վնասակար բացահայտ հրահրումներին:

Մենք գտնում ենք, որ նմանատիպ հանգամանքները վիճարկվող գործում պետք է հստակ երևան: Նման հանգամանքների բացակայության դեպքում դիմումատուի ելույթի քրեականացումը, նույնիսկ եթե այն մոտ է եղել հերքողականությանը, չի համապատասխանում պատժի անհրաժեշտությանը, հետևաբար տվյալ դեպքում քրեական պատասխանատվությունը անհամաշափ է: Օրենքի օրինական նպատակը կարող էր իրագործվել մի նվազ կտրուկ դրույթով այլ ոչ թե օրենսդրական դղոմայով, որը կարելի է հարցականի տակ դնել, ինչ նպատակներ ել որ այն հետապնդի, և ինչ հնարավոր հետևանքներ ել որ այն ունենա:

²⁴ Մեր մտադրությունն այսուեղ այս գործի փաստերի վերաբերյալ իրենց եզրակացություններին սատարելը չէ:

ԴԱՏԱՎՈՐՄԵՐ ՎՈՒՑԻՆԻՉ ԵՎ դե ԱԼՔՅՈՒՖԵՐՁ ՄԱՍՆԱԿԻՈՐԵՆ ԶՀԱՄԸՆԿՈՂ ԿԱՐԾԻՔՆԵՐԸ

1. Փերինչեքի գործը բարձրացնում է երկու հիմնական իրավական հարց, որոնց Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (Դատարանը) երբեկցէ չէր անդրադարձել՝ Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչումը և այս ցեղասպանության հերթման քրեականացումը: Թեև մենք կարծում ենք, որ նման մասշտարի հարցերը ենթակա են քննման Մեծ պալատում, մենք կցանկանայինք ներկայացված կարծիքի սահմաններում դրանք հնարավորինս մանրամասնորեն ուսումնասիրել: Թեև մենք մեծապես կասկածում էինք մարդու իրավունքների Եվրոպական կոնվենցիայի (Կոնվենցիայի) 17-րդ հոդվածին համապատասխան դիմումատուի բողոքի թույլատրեկիությանը, սակայն ի վերջո համաձայնեցինք քննարկել Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի հիման վրա անձի կորմից առաջ քաշված բոլոր իրավական փաստարկները: Չենք ցանկանում ըստ էության խուսափել իրավական խրթին հարցերին անդրադառնալուց այն պատրվակով, որ վիճարկվող հայտարարություններն ինքնըստինքյան հակասում են Կոնվենցիայի հիմքում ընկած արժեքներին, ինչպիսիք, օրինակ՝ այս դեպքում, թվում է, թե գոյություն ունեն առաջին հայացքից (*prima facie*): Ամեն դեպքում մանրակրկիտ ուսումնասիրությունից հետո մենք եկանք այն եզրահանգման, որ տվյալ դեպքում 10-րդ հոդվածի խախտում չի եղել: Այնուամենայնիվ մենք համաձայն ենք ասելու, որ 7-րդ հոդվածին համապատասխան բողոքը առանձին քննելու անհրաժեշտություն չկա:

Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչումը

2. Ազգային խորհրդի կողմից 2003 թվականի դեկտեմբերի 16-ին հռչակված պաշտոնական հայտարարությամբ պատասխանող կառավարությունը 1915 թվականին Օսմանյան կայսրությունում հայերի հանդեպ իրադարձությունները ճանաչել է որպես «ցեղասպանություն»²⁵: Այդ պաշտոնական դիրքորոշման համաձայն քրեական դատարանը, ՎՃՌ-ի քրեական դատարանը և Դաշնային դատարանը գտան, որ հայերի ցեղասպանությունը շվեյցարական հասարակության

²⁵ Նախքան այս օրը օրենսդիրն արդեն նշել է, որ հայերի ցեղասպանությունն այն դեպքն է, որ պետք է գործ ունենանք Քրեական օրենսգրքի 261^{ութիւն} հոդվածի 4-րդ կետով նախառեսված հանցագործության հետ (տե՛ս ՝ Դաշնային Վեհաժողովի պաշտոնական տեղեկագիր- Ազգային խորհուրդ 1993 թվական, էջ 1076):

և պետության կողմից Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 261 հոդվածի 4-րդ կետին նպատակով ընդունված պատմական փաստ է: Այսպիսով, նրանք գտան, որ Շվեյցարական հասարակությունում առկա է եղել հայերի ցեղասպանությունը հերքելու քրեականացման իրավական հիմք: Տվյալ եզրակացությունը կամացական չէ:

3. Շվեյցարիան միակը չէ հայերի ցեղասպանության ձանաշման հարցում. այն ձանաշմել է հենց թուրքական պետության ներսում տարբեր անձանց, ինստիտուտների, ժամանակից կառավարությունների, հետազայում արդեն նաև միջազգային կառույցների, ազգային և կրոնական կազմակերպությունների և աշխարհի չորս կողմերի ներպետական դատարանների կողմից:

4. Ժամանակին հենց թուրքական պետությունն ընդունում է հայերի «ջարդերը» և դրանց համար պատասխանատուններից ոմանց ենթարկում է պատասխանատվության: Թուրքիայի կողմից զղման նման գովելի արարքը հանգեցրեց երկու տիպի դատավարության: Որոշիչ նշանակություն ուներ Օսմանյան կայսրության նախկին Մեծ Վեզիր Թալեկաթ փաշայի, նախկին ռազմական նախարար Էնվեր փաշայի, նախկին ռազմածովային ուժերի նախարար Զենալ փաշայի, նախկին կրթության նախարար Նազիմ բեյի և այլ նախկին նախարարների և Միություն ու առաջադիմություն (İttihat ve Terakki Cemiyeti) կուսակցության բարձրաստիճան պաշտոնյանների դատավարությունը ռազմական դատարանում, որտեղ ամբատանյալներից ոմանք դատապարտվեցին առանց իրենց անմիջական ներկայության: Ռազմական դատարանը վճիռը կայացրեց 1919 թվականի հուլիսի 5-ին, մեղադրայլներից ոմանց մահապատճի ենթարկելով տարբեր հանցազործությունների այդ թվում նաև հայերի «կոտորածի» համար, դրանով իսկ հաստատելով մեղադրանքում արտահայտած իր դիրքորոշումը, ըստ որի՝ «հայերի ջարդերն ու սպանությունները İttihat-ի²⁶ զիսավոր կոմիտեի որոշման արդյունք էին»: Նշված դատապարտումների և պատիժ-

²⁶ Տե՛ս Վահագն Տատրյանի առարկայական տեքստը թուրքական ռազմական դատարանի կողմից հավաքված սպանությունների մասին, որոնք հաստատում են ծրագրված զանգվածային կոտորածների, համակազմված խշտակազմումների և հայ ժողովորի կազմակերպված տեղահանումների փաստը (“The documentation of the World War I Armenian Massacres in the proceedings of the Turkish Military Tribunal”, in Int. J. Middle East Stud. 23 (1991), pp. 549-576) ինչպես նաև *Journal of Political and Military Sociology*-ի հասովկ համար (vol. 22 No 1, 1994) *Revue d’Histoire de la Shoah* -ի հասովկ համար (No 177-178, 2003):

ների իրավական հիմք են եղել թուրքական քրեական օրենսգրքի 45 և 55 հոդվածները:

5. Քրեական դատավարության երկրորդ տեսակը բաղկացած էր տասնյակ ամբաստանյալների դեմ բազմաթիվ գործողություններից. դատավարություններ կուսակցության շրջանային առաջնորդների դեմ (Վճիռ կայացվել է 1920 թվականի հունվարի 8-ին՝ Սամօնակի և Յոզգատի ջարդերի և տեղահանությունների վերաբերյալ (Վճիռ կայացվել է 1919 թվականի ապրիլի 8-ին, ի թիվս այլ հարկադրանքի միջոցների՝ նախկին քաղաքապետ Մեհմեդ Քեմալ բեյին մահատմի ենթարկելով), Տրավիզոնի վիլայեթի ջարդերի և տեղահանությունների վերաբերյալ (Վճիռ կայացվել է 1919 թվականի մայիսի 22-ին ի թիվս այլ հարկադրանքի միջոցների՝ Զեմալ Ազմի բեյին և Նահի բեյին մահատմի ենթարկելով), Ենչեկ Dere-ի ջարդերի և տեղահանությունների վերաբերյալ (Վճիռ կայացվել է 1919 թվականի մայիսի 24-ին), Խարիսութի վիլայեթի ջարդերի և տեղահանությունների վերաբերյալ (Վճիռ կայացվել է 1920 թվականի հունվարի 13-ին՝ ի թիվս այլ հարկադրանքի միջոցների, նախկին Հասուկ կազմակերպության նախարար և միութենական կուսակցության կենտրոնական հանձնաժողովի անդամ Քեհաերքին Շաքիրին մահատմի ենթարկելով), Ուրֆայի ջարդերի և տեղահանությունների վերաբերյալ (Վճիռ կայացվել է 1920 թվականի հուլիսի 20-ին՝ ի թիվս այլ հարկադրանքի միջոցների՝ Քեհրամզադ Նուսրեթ բեյին մահատմի ենթարկելով) և Erzincan-ի ջարդերի ու տեղահանությունների վերաբերյալ (Վճիռ կայացվել է 1920 թվականի հուլիսի 27-ին՝ ի թիվս այլ հարկադրանքի միջոցների՝ ժանդարմեայի նախկին ղեկավար Արդուլա Ավնիին մահատմի ենթարկելով): Մեհմեդ Քեմալ բեյին, Քեհրամզադ Նուսրեթ բեյին և Աբդուլա Ավնիին առաջադրված մահապատիժները ի կատար ածվեցին:

6. Այն փաստը, որ Թուրքիան հետազայում ազատել է մեղադրյալներից ունանց, հարցականի տակ չի դնում այդ որոշումների միջազգային վավերականությունը, որոնք կայացվել են այդ ժամանակի²⁷ մի-

²⁷ Խնքը՝ Մուստաֆա Քեմալը 1926 թվականի օգոստոսի 1-ին *Los Angeles Examiner*-ում հրապարակված հարցազրույցում դա բացարում է այսպես. «Նախկին երիտրության կուսակցության մասնորդները, որոնք չեն ցանկանում ենթարկվել հանրապետական կարգերին, երակ են, որ պետք է պատասխան տան մեր քրիստոնյա հայութակների զանգվածային տեղահանությունների և կոսորածների համար. Չնայած, որ արդար Թուրքերը դեմ են նաև գործողություններին և նույնիսկ փրկել են հայերին»: (Տե՛ս «Turks who saved Armenians: an Introduction»

ջազգային իրավունքի նորմերին համապատասխան: Բացի դրանից, սկսած այն ժամանակից, երբ միջազգային հանրությունը փաստեր ճանաչեց, այն անմիջապես պաշտոնական արձագանքի արժանացավ՝ Ֆրանսիայի, Մեծ Բրիտանիայի և Ռուսաստանի կողմից 1915 թվականի մայիսի 15-ին թվագրված մի լուրհանուր հռչակագրով, որում երեք պետությունները, դատապարտեցին նրանց դեմ «Թուրքիայի՝ մարդկության և քաղաքակրթության դեմ ուղղված հանցագործությունները», որի համար «Օսմանյան կառավարության բոլոր անդամները և այդ զանգվածային ջարդերում ներգրավված մյուս գործակալները» պետք է պատասխան տային:

Այս արձագանքին հաջորդեց իրականացված վայրագությունների քաղաքական և դիվանագիտական ճանաչումը սահմանված մասնավորապես 1916 թվականի փետրվարի 9-ի Մենատի և ԱՄՆ Ներկայացուցիչների պալատի համատեղ բանաձևում, որը ափսոսանք է արտահայտում հազարավոր հայերի «զուր տառապանքների» և «սարսափելի պատուհափ» վերաբերյալ, և 1919 թվականի գեկույցում պատերազմի հանցագործությունների կատարման հեղինակների պատասխանատվության և պատիժների կիրառման մասին, որը եղրակացնում էր, որ հայերի նկատմամբ իրենց տարածքում Օսմանյան կայսրության կողմից դրսնորած վերաբերմունքը խախտել էր «պատերազմի սահմանված կանոններն ու ավանդությները և մարդկության տարրական օրենքները», և որը հռչակել, որ այդ գործողությունների համար պա-

www.zoryaninstitute.org): Օրինակ՝ Մեհմետ Ջեյալ Քեյը՝ Հավեայի և Կոնյայի քաղաքավեր, որը փրկել է բազմաթիվ հայերի, մի արիթրով ասել է. «Նպատակը նրանց ոչխացնելն էր, և նրանք ոչխացնեցին: Անենար է թաքցնել և քողարկել *İttihat ve Terakki*-ի կողմից իրակացնած քաղաքականությունը, որը մշակվել էր կուսակցության դեկապարների և ի վերջո ընդունելի հակության լայն շերտի կողմից»: 1917-1918 թվականներին Օսմանյան կայսրության ներքին գործերի նախարար Սուստաֆա Արիֆը միևնույն ժամանակ ասել է. «Դժբախտաբար նրանք, ովքեր եղալ էին մեր դեկապարները պատերազմի ժամանակ, սոգորված են ավազակային ոգով, նրանք ընդունեցին տեղահանման մասին օրենքը այնպիսի եղանակով, որն հնարավոր դարցեց այրու նորուշու հրոսակալմբերին վերացնել տեղանվողներին: Նրանք որոշեցին բնաջնջել հայերին, և նրանք դա ի կատար ածեցին»: 1918 թվականի հոկտեմբերի 21-ին թուրքական Սենատի նախագահ Մհմետ Ռիզան նույնական ընդունեց, որ հայերի զանգվածային կոտորածները պաշտոնապես հաստատված հանցագործություններ են: Վերջին ժամանակներից կարող ենք մեջբերել մարդու իրավունքների թուրքական աստղիացիայի 2006 թվականի ապրիլի 20-ի ուղղակի և համարձակ հայտարարությունը:

տասխանառու օսմանյան պաշտոնատար անձինք պեսք է քրեական հետապնդման ենթարկվելու:

Այնուհետև՝ 1920 թվականի օգոստոսի 10-ին, Մեծ Բրիտանիայի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Ճապոնիայի, Հայաստանի, Բելգիայի, Հունաստանի, Հեջազի, Լեհաստանի, Պորտուգալիայի, Ռումինիայի, Սլովենիայի, Խորվաթիայի և Սերբիայի, Չեխովուգակիայի և Թուրքիայի կողմից ստորագրված Սկրի պայմանագրի 226, 227 և 230-րդ հոդվածները ամրագրեցին Դաշնային ուժերի իրավունքը՝ միջազգային գինվորական դատարանների առջև կանգնեցրել են այն անձանց, ովքեր իրականացրել են պատերազմի օրենքներին և ավանդույթներին հակասող գործողություններ «անկախ Թուրքիայի դատարանի առջև իրականացրած վարույթի և հետապնդման», այնպես որ Թուրքիան պարտավորություն ուներ պատասխանատվության ենթարկելու «1914 թվականի օգոստոսի 1-ին Թուրքական կայսրության մասը կազմող տարածքում շարունակվող պատերազմի ընթացքում իրականացրած զանգվածային ջարդերի» ակունքներում կանգնած անձանց՝ ապահովելով նրանց դատապարտումը:

Զնայած Սկրի պայմանագիրը այդպես էլ ուժի մեջ չի մտել, սակայն փաստը մնում է փաստ, որ այդ դրույթները համապատասխանում են այդ ժամանակների միջազգային սովորության իրավունքին այնքանով, որքանով որ դրանք ճանաչվել են միջազգային հանցագործություն՝ դատապարտելով պատասխանատու աձանց:

Զնայած քրեական պատասխանատվության սկզբունքը չի գերակշռել հետազա քանակցություններում, որոնք Լոզանի պայմանագրին են տանում, պատմական փաստը՝ ինքնին հայտնի որպես Օսմանյան կայսրության պետական քաղաքականության շրջանակներում զանգվածային ջարդերի իրագործում հակառակ մարդկության օրենքներին, որը ճանաչվել է 1915²⁸ թվականի մայիսի 15-ի Համատեղ հոչա-

²⁸ Ցեղասպանության օսմանյան քաղաքականությունը աշխարհին հայտնի է դարձել իրադարձությունների անմիջական վկաների միջոցով: Այսպիսով, 1913-ից 1916 թվականներին Թուրքիայում Սիացլա Նախանդների դեսպան Հենրի Սորգենբաուն ասել է «Անցափի հպատակները և ջարդերը 1915 թվականի հայ ժողովոյի տանշակերի հետ համեմատած գրեթե աննշան են թվում (...) Երբ թուրքական իշխանությունները տեղահանումն իրամաս արձակեցին, կրանք ուղղակիրեն մահապատճի ենթարկեցին մի ամրող ռասայի, և կրանք շատ լավ տեղեկացված են ու ինձ հետ իրենց գրուցների ժամանակ դեկապարները երբեք չեն փորձել թաքցնել այդ փաստը (...) միայն դրդապատճառը եղել է պետության կողմից սարևմատորեն

կազրին համապատասխան կնքված Սևի պայմանագիրը ստորագրողների կողմից: Սևի պայմանագրի 230-րդ հոդվածը նույնիսկ անժիշտելիորեն նախորդում է Նյուրենբուրգի խարտիայի հոդված 6 գին և Տոկույի խարտիայի հոդված 5 գին, որոնք նշում են «մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունները» այն նույն իմաստով, ինչպես այդ հասկացությունը ըմբռնվել գոնե մինչև 20-րդ դարը²⁹:

7. Այս կետ մտած 1923 թվականի հունիսի 24-ի Լոզանի պայմա-

հաշվարկված քաղաքանությունը»: Ինչ վերաբերում է Օսմանյան կայսրությունում Գերմանիայի դեսպան Wolff Metternich-ին, նա 1916 թվականի հունիսի 10-ին Գերմանիայի կանցերին ուղարկել է հետևյալ հայորդագրությունը. «Հայկական հարցի լուծման իր նպատակին հասնելու համար հայկական ռասայի ոչնչացման քաղաքանությունը որդեգրած թուրքական կառավարությունն իր մասարություններից ետ չի կանգնում ոչ մեր, ոչ չ Միացաց Նախանձերի, ոչ չ Շռոմի Պատի ներկայացուցչի բռնորների, ոչ չ հաջնակից երկրների սարսահայրների և ոչ էլ արևմտան կողմի հասարակության կարծիքի առաջ, որն, ըստ երևույթին, համուխանում է երկրի կեսը»: Տրավիզոնում զիխակր հյուպարոս Giacomo Gorriini-ն 1915 թվականի օգոստոսի 25-ին տրված հարցագրության ժամանակ արտահայտվել է հետևյալ կերպ. «Դուսքքերություն և այլ վիճակների հայերի նկատմամբ այլ վերաբերմունք եր ցուցաբերվում: Կրանք կասկածանքի տառ էին, կրանց ամենուր հետևում էին, և այս «հայկական վիճակներում» կրանք կատարում էին սպիրական սպանություններից ավելի վաս արաքներ, որոնք հավասարագոր էին իրական բնաջնջման»: Կոստանդնուպոլիս մահմական լիկիանագետ Carl Ellis Wandel-ը 1915 թվականի սեպտեմբերի 4-ին կազմեց «Թուրքերի մութ գործերի՝ հա ժողովրդի ոչնչացման» մասին ծավալուն և մանրամասն հաշվետվություն: Կրա վկայությունները հաստատվեցին փախատականների գործերով Ազգերի լիզայի Գերազում հանձնակատար Ֆրիդրիխ Նաևսենի կողմից, որը հայտարարեց. «Ծիչացման ամբողջ ծրագիրը ոչ այլ ինչ էր, քան սարսարտորեն հաշվարկված քաղաքականություն, որի նպատակն էր հասարակության վերին շերտի ոչնչացումը, որը կարող էր խնդիրների սարացման պատճառ հանդիսանալ, և սրան կարելի է ավելացնել նաև ազանության շարժադրքը»: Այս իմաստով Ուինսոնն Շերչիլ համեմատել է. «Թուրքական կատավարությունը անամերաբար ձեռնարկել և անց է կացրել խայտառակ գործողություններ, ինչպիսիք են Փոքր Ասիայում հայերի զարդերն ու տեղահանությունները: Այդ ռասայի ոչնչացումը Փոքր Ասիայում նաև իրականացվել է գործողությունների կատարման մասշտաբների հնարավոր ընդլայնմամբ»: (Տե՛ս www.armenocide.de և www.genocide-museum.am կայքերում հասանելի փաստաթթերը):

²⁹ Նույն կերպ, ինչպես Սևի պայմանագրի 226 և 227 հոդվածները, Վերսալյան պայմանագրի 228 և 229 հոդվածները, «Ենք Ժերման ան Լե» -ի պայմանագրի 176 և 177 հոդվածները, Տրիանֆի պայմանագրի 157 և 158 հոդվածները և «Նյու Սյուր Սեն» -ի պայմանագրի 118 և 119 հոդվածները Նյուրենբերգյան կանոնադրության 6 ե) հոդվածի համարդներն են, և ինչպես Վերսալյան պայմանագրի 227 հոդվածը Նյուրենբերգյան կանոնադրության 6 ա) հոդվածի նախորդն է:

նազիրը ո՞չ պատերազմի հանցագործությունների, ո՞չ պատիճների էր վերաբերում, ո՞չ որևէ հղում պարունակում ռազմական դրության ընթացքում իրականացված «զանգավածային ջարդերի» մասին, այլ այն ուղեկցվում էր «համաներման հոչակագրով», որի ներքո համապատասխանաբար Թուրքիայի և Հունաստանի կառավարությունների կողմից «ամբողջական և լրիվ համաներում է» շնորհվել բոլոր այն հանցագործությունների և իրավախախտումների համար, որոնք իրականացվել են տվյալ ժամանակահատվածում (1914 թվականի օգոստոսի 1-ից մինչև 1922 թվականի նոյեմբերի 20-ը), որոնք «ակնհայտորեն կապված էին պատմական այն իրադարձությունների հետ», որոնք տեղի էին ունեցել այդ ժամանակահատվածում: Համաներման հոչակագրի 3-րդ դրույթի անձնական և նյութական ոլորտը, ինչպես նաև ինքը հոչակագրիը, ակնհայտորեն չի տարածվում Օսմանյան կայսրության հայ բնակչության «զանգավածային ջարդերի» վրա: Ամեն դեպքում «մարդկության և քաղաքակրթության դեմ ուղղված հանցագործությունները», որոնք նկարագրված են 1915 թվականի մայիսի 15-ի Համատեղ հոչակագրում, չեն կարող համաներման ենթարկվել, և դրանք անօտարելի են հաշվի առնելով ցեղասպանության և մարդկության դեմ ուղղված այլ հանցագործությունների պարտադիր և անվերապահ բնույթը՝ միջազգային սովորութային իրավունքի և պայմանագրային³⁰

³⁰ Յեղասպանության և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար հետապնդման սահմանափակումների մասին տես՝ միջազգային քրեական Դատարանի (1998 թ.) Հռոմի կանոնադրության հոդված 29, որի ունի 122 անդամ պետություն, այդ թվում և Շվեյցարիան, Պատերազմական հանցագործությունների և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների վաղեմության ժամկետների մասին Կոնվենցիան (1968 թ., 54 անդամ պետություն), Պատերազմական հանցագործությունների և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների վաղեմության ժամկետների մասին Եվրոպական Կոնվենցիան (1974 թ., 7 անդամ պետություն) և Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր ասամբլեայի կողմից իր՝ 2005 թվականի դեկտեմբերի 16-ին 60/147 որոշման մեջ ընդունած մարդու միջազգային իրավունքների և միջազգային մարդասիրական իրավունքների կողմից համառումների գոհերի իրավական սպասարկության և վեսափ հասուցման իրավունքի վերաբերյալ հիմնական սկզբունքների 6-րդ մասը: ՍԱԿ-ի Գլխավոր քարտուղար Քոնֆի Ան-Նամը 2004 թվականի օգոստոսի 23-ի՝ «Օրենքի և արդարության գերակայությունը անցումային ժամանակաշրջանում գոնելով, կրնիլիկություն տուժած կամ կռնիլիկություն ենքող հասարակություններում» Վերևագրով իր գելույցում առաջարկել է, որ Անվտանգության խորհրդի կողմից ընդունված խաղաղ համաձայնագրերն ու որոշումները և հաստատված մանդատները դատապարտեն համաներում հայտարարելու բոլոր միջոցները ցեղասպանության, պատերազմական և մարդկության դեմ

իրավունքի սահմանված սկզբունքին համապատասխան:

8. Հայոց ցեղասպանության իրականությունը հետազայում ճանաչվել է մի շարք միջազգային կազմակերպությունների կողմից, այդ թվում՝ Եվրոպայի խորհրդարանական վեհաժնողով կողմից 1998 թվականի ապրիլի 24-ի հռչակագրում, 51 խորհրդարանների կողմից՝ 2001 թվականի ապրիլի 24-ի հռչակագրում, և 66 խորհրդարանների կողմից 2013 թվականի ապրիլի 24-ի հռչակագրում, 26 խորհրդարանների կողմից ; Եվրախորհրդարանի կողմից իր 1987 թվականի հունիսի 18-ի, 2000 թվականի նոյեմբերի 15-ի, 2002 թվականի փետրվարի 28-ի և 2005 թվականի սեպտեմբերի 28-ի բանաձեռում, ՄԵՐԿՈ-ՍՈՒՐ-ի կողմից (Հարավային ընդհանուր շուկա՝ Հարավային Ամերիկայի պետություններն ընդգրկող կազմակերպություն) 2007 թվականի նոյեմբերի 19-ի իր խորհրդարանական բանաձեռում, Անցումային արդարադատության միջազգային կենտրոնի կողմից իր՝ 2003 թվականի փետրվարի 10-ի անկախ հուշագրում՝ ստեղծված Հայ- թուրքական

հանցագործությունների համար (§ 64 օ): Նա կրկնեց այդ առաջարկությունը 2011 թվականի հենցումբերի 12-ի իր հաջորդ գելույցում (§§ 12 և 67): Ցեղասպանության և մարդկության դեմ հանցագործությունների համար համաներում հայտարարելու ազգեթիք մասին տես նաև ՍԱԿ-ի Սարդու իրավունքների Գիշավոր գրաւելյակ, Օրինականության գործիքները հետևողների կազմակերպություններում, Համաներում, HR/PUB/09/1, Սարդու իրավունքների կոմիտե, Դաշնագրի (2004 թ. § 18) անդամ պետությունների համար նախատեսած ընդհանուր իրավական պարտավորությունների բնույթի մասին № 31 ընդհանուր դիտարկում, ինչպես նաև միջազգային դատարանների նախադատելք (Sierra Leone Հասուկ դատարան, *Damsochianiaq v. Morris Kallon* (որոշում No SCSL-2004-15-AR72(E)), դատավազ *Brima Bazzi Kamara* (որոշում No SCSL-2004-16-AR72(E)), Վերաբնիշ պալատի որոշման մարտահրավիր նետելու իրավատություն՝ Lomé Accord Amnesty (13 մարտ 2004, §§ 67-73) և դատախազ *v. Anto Furundžija* (որոշում No IT-95-17/1-T, 1998 թվականի դեկտեմբերի 10-ի գործ, § 155) ; Մարդու իրավունքների միջամտերիյան Դատարան, *Almonacid-ArellaNo et al. v. Chile* (2006 թվականի սեպտեմբերի 26-ի որոշում, § 114) և *Velásquez-Rodríguez-ի գործը* (1988 թվականի հուլիսի 29-ի որոշում, § 172), և Սարդու իրավունքների միջամտերիյան համանաժողով *Alicia Consuelo Herrera et al. v. Argentina* (գելույց 28/92, 2 հնկումբեր 1992), *Santos Mendoza et al. v. Uruguay* (գելույց 29/92, 2 հնկումբեր 1992), *Garay Hermosilla et al. v. Chile* (գելույց 36/96, 15 հնկումբեր 1996), *Las Hojas-ի կոստորածի գործը* (c. El Salvador, Զելույց 26/92, 24 սեպտեմբեր 1992) և *Ignacio Ellacuría et al. v. El Salvador* (Զելույց 136/99, 22 դեկտեմբեր 1999), ինչպես նաև համաներման հետ կապված մարդու իրավունքների Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով սահմանված խախումների վերաբերյալ Եվրոպական դատարանի սկզբունքային դիրքորոշումը *Okkali ընդդեմ Շուրքիայի* (No 52067/99, 13 հնկումբեր 2006, § 76)) գործով:

հաջտեցման հանձնաժողովի խնդրանքով, Երիտասարդ Մարդկանց Քրիստոնեական Աստղիացիայի կողմից (ԵՄՔԱ) 2002 թվականի հուլիսի 20-ի իր հոչակագրում, Մարդու իրավունքների լիզայի կողմից՝ 1998 թվականի մայիսի 16-ի իր բանաձևում, Ցեղասպանագետների ասոցիացիայի կողմից 1997 թվականի հունիսի 13-ի իր բանաձևում, Քուրդիստանի խորհրդարանի կողմից 1986 թվականի ապրիլի 24-ի արտըրի իր բանաձևում, Հրեական-ամերիկյան կրնքեզացիաների միության կողմից 1989 թվականի նոյեմբերի 7-ի իր հոչակագրում, Փոքրամասնությունների խորականության կանխման և պաշտպանության ենթահանձնաժողովի կողմից (Միավորված ազգեր)՝ 1985 թվականի հուլիսի 2-ի իր գեկույցում, Եկեղեցիների համաշխարհային խորհուրդի կողմից՝ 1983 թվականի օգոստոսի 10-ի իր հոչակագրում և ՄԱԿ-ի ռազմական հանցագործությունների հանձնաժողովի կողմից 1948 թվականի մայիսի 28-ի իր գեկույցում:

9. Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչվել է նաև բազմաթիվ երկրների ներպետական դատարանների կողմից: Այսպես, ԱՄՆ-ում Ninth Circuit Court-ը 2010 թվականի դեկտեմբերի 10-ի իր որոշման մեջ (գործ Movsesian v. Victoria Versicherung AG) ասել է. «չի եղել դաշնային մի քաղաքականություն, որն ուղղակիորեն արգելեր պետություններին կիրառելու «Հայոց ցեղասպանություն» արտահայտությունը, First Circuit Court-ը 2010 թվականի օգոստոսի 11-ի իր որոշման մեջ հաստատել է (գործ Griswold, et al. v. David P. Driscoll) “հայերի ցեղասպանության” մասին խուելու իրավունքը՝ ճանաչված մարդու իրավունքների վերաբերյալ ուսումնական ծրագրերի ուսուցիչների համար նախառեւված ուղեցույցում 2009 թվականի հունիսի 10-ին District Court of Massachusetts-ի կողմից, նոյն գործով և District of Columbia Circuit Court-ը իր 1993 թվականի հունվարի 29-ի գործում (գործ van Krikorian v. Department of State) ասել է, որ Միացյալ Նահանգների քաղաքականությունը արդեն վաղուց ճանաչում էր հայերի ցեղասպանությունը: Եվրոպայում փարիզյան մի դատարան իր 1995 թվականի հունիսի 1-ի որոշման մեջ դատապարտել է Բերնարդ Լյուիսին՝ Հայոց ցեղասպանությունը հերքելու համար, և որ ավելի կարևոր է, բեռլինյան մի դատարան 1921 թվականի հունիսի 3-ի իր որոշման մեջ արդարացրել է Սոլոմոն Թեկլերյանին՝ Օսմանյան Թուրքիայի նախկին եպարքութակեաթ Փաշային սպանողին, կոտորածների հետևանքով ժամանակավոր մտագրության համար (որը նա վերապերել է):

10. Վերջապես, Հայոց Ցեղասպանությունը ճանաչվել է հետևյալ պետությունների և տարածքային իշխանությունների կողմից՝ Գերմա-

Նիսա (Խորհրդարանի բանաձև 15 հունիսի 2005 թ.), Արգենտինա (2004թ. մարտի 14-ի և 2007 թ. հունվարի 15-ի օրենքներ), Բելգիա (Մենատի բանաձև, մարտի 26, 1998), Կանադա (Մենատի 2002 թվականի հունիսի 13-ի բանաձև և Համայնքների պալատի 1996 թ. ապրիլի 23-ի և 2004թ. ապրիլի 21-ի բանաձևներ), Չիլի (2007 թ հունիսի 5-ի Մենատի բանաձև), Կիպրոս (Մերկայացուցիչների պալատի բանաձևները՝ 24 ապրիլի 1975թ, 29 Ապրիլի 1982թ և 19 Ապրիլի 1990 թ.), Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ (Մերկայացուցիչների պալատի բանաձևները, ապրիլի 9, 1975, սեպտեմբեր 12, 1984թ. և հունիսի 11, 1996 թ.³¹⁾), Ֆրանսիա (29 հունվար 2001-ի օրենք³²⁾), Հոնդուրաս (Խորհրդարանի բանաձևը՝ 25 ապրիլ 1996), Իտալիա (Մերկայացուցիչների պալատի բանաձև՝ նոյեմբերի 16, 2000 թ.), Լիբանան (Խորհրդարանի բանաձև, մայիսի 11, 2000 թ. և Պայտադի պատգամավորների բանաձև, 3 ապրիլի 1997 թ.), Լիս-

³¹ 2012 წლაկანի ასერტი 24-ին նախազան Բարձր Օրական նշել է. «Այսօր մենք նշում ենք Ստե ենթաւոր, XX-րդ դարի ամենասարսափելի վայրագություններից մենքը: Են մենք հարգանքի տուրք ենք մատուցում 1.5 միլիոն հայերի հիշատակին, որուր դաժանաբար կոտրվել կամ մահվան են հասցեկ Օսմանյան կայսրության վերջին տարիներին (...) Ես միշտ ասել եմ, թե որն է 1915 թվականի դեպքերի հետ կապված իմ կարծիքը: Այն չի փոխվել»: 2008 թվականի ասերի 28-ին նշվել է. «Տառ անհրաժեշտ է ընդունել, որ հայ ժողովրդին հասցրած սարսափելի երևույթները ցեղասպանություն էին: 2010 թվականի ասերի 20-ին նախազան Շորջ Բուշն այսպես է արտահայտվել. «[Մենք միանում ենք] ամբողջ աշխարհի հայերի սարսափելի կոտորածների [իիշատակին], որ տեղի են ունեցել 1915-ից 1923 թվականները Օսմանյան կայսրության արացնորդների ձեռքով: Միացյալ Նահանգները արձագանքել են այս մարդկության դեմ հանցագործությանը ջանքեր գործադրելով մասնակիոր և դիվանագիտական մակարդակներով նվազեցնելով վկասները»: Նրանց առաջ, 1981 թվականի ասերի 22-ին, նախազան Ռուսական Ռեզայան հայությանը և դրան հաջորդը կամքոցիների ցեղասպանությունը և դրան հաջորդը կամքոցիների ցեղասպանությունը և ինչպես այլ ժողովրդների բազում նմանախայ հետապնդրումները, Հոդրոստը նույնպես պետք է մեզ համար դաս լինի, որը երբեք չի մոռացվի»: Մինչդեռ նախազան Զիմի Քարթերը 1978 թվականի մայիսի 16-ին հայությանը է. «հայարակությունն ընդհանրապես անստում է, որ 1916 թվականին նախորդող տարիներին կազմակերպված փորձեր են արվել ամրող հայ ժողովրդին վերացնելու նախառակալ, որը կրկի է թերևս մարդկությանը հայտնի ամենասարսափելի ողբերգություններից մենքը, և այս գործողությունների վերաբերյալ Նույնեւերգության ոչ մի ռազմակարգություն տեղի չի ունեցել»:

³² Նախազան Ֆրանսուա Միներանին ասել է. «Եւսարափը չէ կորցնել ցեղասպանության հետքերը, որը ձեզ է հարվածել»: Մինչդեռ նախազան Շառ դե Գոյը հայտարարել է. «Տա խնարհեկում եմ ձեր խաղաղ ժողովրդին վերացնելու նպատակով թուրքական կառավարության իրազրծած շարդերի զիների արա»:

վան (Ասամբեայի բանաձևը՝ դեկտեմբերի 15, 2005 թ.), Նիդեղանդներ (խորհրդարանի բանաձևը՝ դեկտեմբերի 21, 2004 թ.), Լեհաստան (խորհրդարանի բանաձև՝ 19 ապրիլ, 2005 թ.), Ռուսաստան (Դումայի բանաձև՝ ապրիլ 14, 1995թ.), Սլովակիա (բանաձև՝ 30 նոյեմբերի, 2004 թ.), Չեխիա (Խորհրդարանի բանաձև՝ 11 մարտ, 2010թ.), Ուրուգվայ (Մենատի և Ներկայացուցիչների պալատի բանաձև՝ ապրիլ 20, 1965 թ. և օրենք՝ 26 մարտի, 2004 թ.), Վատիկան (Սորին Սրբություն Հռոմի Պապ Հովհաննես Պողոս II-ի եւ Ն.Ս.Օ.Ս.Ս. Գարեգին Բ Կաթողիկոսի համատեղ հայտարարությունը՝ 10 հունվար, 2000թ.), Վենետուկա (Ազգային ժողովի որոշում՝ հուլիսի 14, 2005 թ.), Միացյալ Նահանգների 43 նահանգներ, Բասկերի երկիր, Կատալոնիա, Բալեարյան կղզիներ (Իսպանիա), Ուկրաїն, Շուլանդիա, Հյուսիսային Բոլիանդիա (Մեծ Բրիտանիա), Նոր Զարավային Ուկրաїն (Ավստրալիա):

Ցեղասպանության հերթման քրեականացման օրինականությունը

11. Հայոց Ցեղասպանությունը, ճանաչվելով միջազգային հանրության և պատասխանող պետության կողմից, դիմումատուի խոսքի ազատության միջամտությունը եղել է օրինական, քանի որ Հայոց ցեղասպանության հերթման քրեականացումը բավարար չափով սահմանված է եղել շվեյցարական իրավունքում, և քանի որ համապատախան օրենքի դրույթը սահմանված է ոչ շատ լայն, ոչ անորոշ ձևով:

12. Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի չորրորդ կետը հարգում է օրինականության սկզբունքը, քանի որ «ցեղասպանություն կամ մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություններ» արտահայտության մեջ այն անդրադարձում է միջազգային իրավունքում և Ցվեյցարիայի քրեական օրենսգրքում սահմանված հանցագործությունների, և այդ հանցագործությունները բավականաշափ սահմանափակված են շվեյցարական և միջազգային իրավունքով, մասնավորապես Ցեղասպանության մասին Կոնվենցիայով և Միջազգային քրեական դատարանի Կանոնադրությամբ³³: Այս քրեականացումը համապատասխանում է նաև Եվրոպական մի ընդհանուր նորմի³⁴: Ավելին՝

³³ Այս կետը սահմանված է Ցվեյցարիայի քրեական իրավունքի վերլուծությունների մեջ (Niggli, *Rassendiskriminierung. Ein Kommentar zu Art. 261bis StG und Art. 171c MStG*, 2 Auflage, 2007, № 1363; Vest, *Zur Leugnung des Völkermordes an den Armeniern 1915*, in AJP 2000, pp. 66-72; Aubert, *տասսայական խորականությունների և հաշնային Սահմանադրության մասին հոդված*, in AJK, 9/1994; Dorrit Mettler, *261bis հոդվածի ծանոթություն* 63, in Niggli/Wiprechtiger, *Strafrecht II*, 3 auflage, 2013):

³⁴ Ցեղասպանությունը հերթելու մասին քրեական դրույթներ կարելի է գտնել Անդրբայի քրեական օրենսգրքի հոդված 458-ում, Հայաստանի քրեական օրենսգրքի

Շվեյցարիայի օրենսդրի կողմից ցեղասպանության կամ մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների մասին դրույթում օգտագործած իրավաբանական տեխնիկան արտառող չէ, և այն կարող է համեմատվել Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 259-րդ հոդվածի դրույթի հետ («հանցագործություն կամ բռնության հրապարակային հրահրում»), որն ընդհանուր կերպով նշում է «հանցագործությունը» իր 1-ին պարբերությունում և ավելի առանձանահատուկ կերպով ցեղասպանության հանցագործությունն իր 1-ին պարբերության ա)-ում: Ավելի կարևոր է Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի չորրորդ կետը, որը սահմանափակում է ներառում շատ կարևոր սահմանման մեջ, այն է խորական, այսինքն՝ ռասայի, էթնիկական պատկանելիության կամ կրոնի³⁵ խորականության դրդապատճառներով ոգեշնչված գոր-

հոդված 397-ի 1-ին մասում, Ավստրիայի՝ նացիոնալ-սոցիալիզմն արգելելու մասին օրենքի հոդված 1-ի 3-րդ մասում (1947 թ., փոփոխված 1992 թվականին), Բելգիայի 1995 թվականի մայիսի 23-ի օրենքի հոդված 1-ում (փոփոխված 1999 թվականին), Չեխիայի քրեական օրենսգրքի հոդված 405-ում, Ֆրանսիայի 1881 թվականի հովիսի 29-ի օրենքի հոդված 24-ում, որը փոփոխվել է 1990 թվականի հովիսի 13-ի օրենքով, Գերմանիայի քրեական օրենսգրքի հոդված 130-ի 3-րդ մասում, Հոնկարեայի քրեական օրենսգրքի հոդված 269-ի զ) ում, Խորվաթիայի քրեական օրենսգրքի հոդված 325-ի 4-րդ մասում, Լիխտենշտեյնի քրեական օրենսգրքի հոդված 283-ում, Լիտվայի քրեական օրենսգրքի հոդված 170-ի 2-րդ մասում, Մալթայի քրեական օրենսգրքի հոդված 82-ի Բ-ում, Լյուքսեմբուրգի քրեական օրենսգրքի հոդված 457-ի 3-րդ մասում, Մակեդոնիայի քրեական օրենսգրքի հոդված 407-ի ա-ում, Սունենգրոյի քրեական օրենսգրքի հոդված 370-ի 2-րդ մասում, Լեհաստանի 1998 թվականի դեկտեմբերի 18-ի Ազգային հիշատակի ինստիտուտի մասին օրենքի հոդված 55-ում, Սլովակիայի քրեական օրենսգրքի հոդված 422-ի դ-ում, Սլովենիայի քրեական օրենսգրքի հոդված 297-ի 2-րդ մասում, Պորտուգալիայի քրեական օրենսգրքի հոդված 242-ի 2-րդ մասի բ-ում և 2002 թվականի մարտի 13-ի Ռումինիայի արտակարգ թիվ 31 որոշման 5-րդ և 6-րդ հոդվածներում: Խոսհայի 1967 թվականի հոկտեմբերի 9-ի թիվ 962 օրենքի 8-րդ հոդվածը արգելում է ցեղասպանության արդարացումը: Խաղաղիայի քրեական օրենսգրքի արդի տարրերակի 607-րդ հոդվածի 1-ին մասը անցրադառնում է բացառական ցեղասպանության արդարացմանը: Վերջապես, Եվրոպական որոշ պետություններում քրեական հասում կ դրույց չկա, բայց դաստիարակությունը կիրառում են ատելություն և խորականություն հրահրելու վերաբերյալ ավելի ընդհանրական դրույց, մասնավորապես, Նիդեղանեների դեարում, որուն քրեական օրենսգրքի 137 զ և 137 դ հոդվածները կիրառվում են ցեղասպանության հերքման դեպքերում (1987 թվականի հոկտեմբերի 27-ի Hoog Raad-ի որոշումը):

³⁵ Շվեյցարական որոշ համասարանների գտնում են, որ միայն ցեղասպանության հերքում խախտում է զիների հիշատակը, բայց այն ենա ներառում է հետևյալ

ծողությունների հակաֆրավական վարքագիծը:

13. Այս եզրակացությունը առավել անհրաժեշտ է Հայոց ցեղասպանությունը հերքելու դեպքում, քանի որ Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի չորրորդ կետը մեկնաբանված է 2006 թվականի դեկտեմբերի 16-ի՝ Ազգային խորհուրդի հոչակագրին համապատասխան, որը բացարձակապատճեն կասկած չի հարուցում 20-րդ դարում³⁶ Թուրքիայի կողմից հայերի նկատմամբ իրականացված զանգվածայի ջարդերի և բռնի տեղահանությունների իրավաբանական որակման վերաբերյալ Շվեյցարիայի և ներպետական իրավունքի պաշտոնական դիրքորոշման առնչությամբ: Բայց այն, որ այս քրեական դրույթը, ինչպես նաև Ազգային խորհուրդի հոչակագիրը հանրային բնույթի էին, և դիմումատուն տեղյակ էր դրանց մասին, ընդունում է հենց ինքը:

Ցեղասպանության հերքման քրեականացման համաշափությունը

14. Բացի օրինականությունից, անհատի խորի ազատությանը միջամտությունը արդացված հմարվելու համար պետք է համապատասխանի երկու չափանիշների՝ այն մի կողմից պետք է հետապնդած նապատակի համար անհրաժեշտ լինի, մյուս կողմից համաշափ: Այս երկու չափանիշների առնչությամբ միջամտության հարցն ուսումնասիրելիս Դատարանը պետք է որոշի, թե արդյոք քրեականացման վի-

խորպականության հրահրում (Aubert, précité, No 36 ; Niggli, *Es gibt kein Menschenrecht auf Menschenrechtsverletzung*, in *Völkermord und Verdrängung*, 1998, p. 87; Niggli/Exquis, *Recht, Geschichte und Politik*, in AJP 4/2005, 436):

³⁶ Իրականում, Դաշնային դատարանը շարունակ սահմանում է ցեղասպանության հերքման մասին դատական նախադաշտեր (տես հետևյալ որոշումները՝ 1997 թվականի դեկտեմբերի 5-ի (BGE 123 IV 202), 1998 թվականի ապրիլի 30-ի (BGE 124 IV 121), 1999 թվականի նոյեմբերի 3-ի (BGE 126 IV 20), 2002 թվականի նոյեմբերի 7-ի (BGE 129 IV 95), 2010 թվականի սեպտեմբերի 16-ի (No 6B 297/2010) և 2011 թվականի փետրվարի 24-ի (No 6B 1024/2010)): Այն գունում է, որ քրեական դրույթը Հոլոքոստից բացի նաև այլ ցեղասպանությունների է վերաբերում, քանի որ այն ընդգրկում է առնչվող բոլոր փաստերը, ըստ «այս ընդհանուր մի կոնսեսուսի», ինչպիսին ցեղասպանությունն է, և որ քրեականացումով պաշտպանված իրավաբանական արժեքները (*geschützte Rechtsgüter*) երկուս են. մի կողմից դրանք անմիջականորեն վերաբերում են մարդկային արժանապատվությանը և հասարակական անվտանգությանը (*öffentliche Sicherheit*), ինչպես նաև խաղաղությանը ու հասարակական կարգին (*öffentliche Friede*), մյուս կողմից դրանք ոչ անմիջականորեն ներառում են զոհ ժողովրդի լուրաբանչությունը անհատի անվտանգությունն ու արժանապատվությունը: Ինչ վերաբերում է այս կարիքի հետագա հատակեցմանը, այս մեկնաբանությունը չի համարվում կամացական:

Ճարկելի շարժադիթներն այդքան զարգացած էին, և արդյոք միջամտությունը համապատասխանում էր սոցիալական հրատապ անհրաժեշտությանը:

15. Ներպետական դտարանների որոշումները պետք է գնահատվեն Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի համապատասխան բացասական պարտավորությունների տեսանկյունից, որոնք սահմանափակում են պետության հայեցողությունների շրջանակը: Ավելին՝ պետություններն ունեն հանրային տարածքներում բաղաքական բնույթի արտահայտությունների հետ կապված հայեցողությունների նեղ շրջանակի սկզբունքը: Ամեն դեպքում, մարդկության պատմության ողբերգական իրադարձությունները կարող են համարվել խոսքի ազատության՝ իշխանությունների կողմից սահմանափակումը արդարացնելու համապատասխան գործոն, որը այսպիսով, լայնացնում է պետության հայեցողությունների շրջանակը³⁷: Հանուն հիմնափրումների անհրաժեշտության ընդունելով, որ դիմումատուի դիտարկումներն ընկնում են հոդված 10-ի պաշտպանության ներքո, մնում է միայն ասել, որ արտահայտման այդ ձևը այլևս չի կարող պաշտպանության տակ առնվել, եթե հասարակական անկարգության, խախտումների կամ այլոց իրավունքների խախտման վտանգի առյուրը պարզ է և անմիջական, օրինակ եթե այն իրականացվում է բռնություն կամ ատելություն³⁸ հրահրելով: Ընդհանուր առմամբ նպատակահարմար է եղել այս գործում լայն հայեցողություններ կիրառել:

16. Ցեղասպանության հերքման քրեականացումը համատեղելի է խոսքի ազատությանը և դա նույնիսկ պահանջվում է մարդու իրավունքների պաշտպանության եվրոպական համակարգի շրջանականերում: Իրականում Կոնվենցիայի անդամ պետությունները ունեն ռասսիզմի, այլատյացության կամ էթնիկական անհանդուրդողականության շարժադիթներով լի ելույթները և հավաքները, ինչպես նաև նման գաղափարների բոլոր այլ ձևերը արգելելու և դրանք պաշտպանող ցանկացած խումբը, ասոցիացիան և կուսակցությունը լուծարելու պարտավորություն: Միջազգային այդ պարտավորությունը պետք է ճանաչվի որպես բոլոր պետությունների համար միջազգային սովորու-

³⁷ Տե՛ս դաստիարակության դեմք Ալբորժի հատուկ կարծիքը *Vona c. Hongrie* գործում (No 40721/08, 24 հուլիսի, 2012թ.)

³⁸ Կարող ենք գոնել հայեցակարգի պարզ ու անմիջական վտանգի ներածությունը դաստիարակության դեմք Ալբորժի հատուկ կարծիքը *Mouvement Raélien Suisse c. Suisse* (GC) գործով (No 16354/06, 13 հուլիսի, 2012թ.):

թային իրավունքի սկզբունք և որպես իմացերատիվ նորմ, որին ոչ մի ներպետական կամ միջազգային իրավունք չպետք է հակասի³⁹. Եվլուսայի խորհրդի շրջանակներում ցեղասպանության հերքումը համարվում է ռասիզմի, այլասյացության կամ էթնիկական անհանդուրժողականության ձև կամ ատելություն պարունակող ելույթ: Բակապես, Կիբերհանցագործության մասին կոնվենցիայի Լրացուցիչ արձանագրության 4-րդ հոդվածը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում ցեղասպանության, օրինակ Հոլորուսի⁴⁰ հերքման համար, ինչպես նաև 1945 թվականի օգոստոսի 8-ի Լոնդոնյան համաձայնագրով ստեղծված Միջազգային ռազմական դատարանի կամ միջազգային փաստաթյուրի հիման վրա ստեղծված որևէ այլ միջազգային դատարանի կողմից, որի իրավասությունը ճանաչվում է անդամ պետության կողմից, վերջնական և պարտադիր որոշումներով ճանաչված ցեղասպանության հանցագործությունը պետք է քրեականացվի⁴¹: Այս պարտավորությունն էլ ավելի ուժեղ է, քանի որ տվյալ գրքում հերքված ցեղասպանությունը ճանաչվել է ինչպես Պետության դատարանների կողմից, որում այն կատարվել է, այնպես էլ Պետության մի սահմանադրական մարմնի կողմից, որում տեղի է ունել հերքումը:

³⁹ Տե՛ս դատավոր Պինստ դե Ալուրերի հասուն կարծիքը *Vona c. Hongrie* գործում (No 35943/10, 9 հունիսի, 2013 թ.):

⁴⁰ STE No 189. Ճիշտ է, պատասխանող պետությունը միմիայն ստորագրել է, այլ ոչ թե վավերացրել Լրացուցիչ արձանագրությունը, սակայն այդ հակառակները չի արդարացնում միայն Եվրոպայի խորհրդի նորմերից շեղումը, քանի որ այդ արձանագրությունն արդեն ուժի մեջ է մտել և վավերացվել 20 պետությունների կողմից: Ճիշտ է նաև, որ պետությունները կարող են իրենց իրավունք վերապահել չկիրառելու հոդված 6-ի 1-ին մասը, սակայն այս իրավունքը միայն ցույց է տալիս, որ այս դրույթը դեռևս միջազգային ստորոտային իրավունքի նորմ չի արտացոլում: Այլ կերպ ասած՝ ցեղասպանությունը հերքելու արգելությունը չի ներառվել ռախզմի, այլասյացության և անհանդուրժողականության արտահայտման պարտադիր քրեականացում պահանջող ստորոտային նորմում: Այնու ամենայնին կարելի է ասել, որ, գոնեւ Եվրոպայում, կա միջազգային պարտավորություն՝ քրեականացնելու ցեղասպանության հերքումը, և այդ պարտավորությունը զարգացում է ապրում:

⁴¹ Հսոսակ լինելու համար Նյուրեմբերգի վարույթների մելարյալներից և ոչ մեկը մերակվոր չի ճանաչվել ցեղասպանության հանցագործության համար: Այսպիսով, ցեղասպանության հանցագործության հերքումը ճանաչված որպես «Միջազգային ռազմական դատարանի վերջնական և պարտադիր որոշում», իրականում հրում է կատարում ցեղասպանության հանցագործությանը, քանի որ այն այլասով ընկալվում է որպես մարդկության օրենքներին դեմ հանցագործության տևական, և քանի որ այն այսուհետև ամրագրվել է Ցեղասպանության մասին կոնվենցիայում:

17. Ավելին՝ Եվրոպական միության խորհրդի 2008/913/ՅԱԻ՝ ռասիզմի և այլատյացության որոշ դրսուորումների և ձևերի դեմ պայքարի մասին շրջանակային որոշմամբ քրեական պատասխանատվություն է նախատեսվում Միջազգային քրեական դատարանի Կանոնադրության 6, 7 և 8-րդ հոդվածներով, Միջազգային ռազմական դատարանի խարտիայի 6-րդ հոդվածով սահմանված ցեղասպանության, մարդկության դեմ ուղղված և պատերազմի հանցագործությունների հանրայնորեն արդարացումը, հերքումը կամ կոպտորեն նսեմացումը, եթե վարքագիծն իրականացվում է անձանց խմբի կամ այդ խմբի մի անդամի վերաբերյալ բռնության կամ ատելության հրահրման հավանական վտանգով՝ պայմանավորված նրանց ռասառվ, գույնով, կրոնով, ազգային ծագումով կամ երիկական պատկանելիությամբ: Եթանակային որոշումը անդամ պետությունների համար հնարավորություն է նախատեսում հայտարարելու, որ դրա ընդունումից առաջ կամ հետազայում հանցագործությունների վերոշարադրյալ հերքումը կամ խիստ նսեմացումը ենթակա է դատապարտման իրենց ներպետական և/կամ միջազգային դատարանների վերջնական որոշման կամ բացառապես մեկ միջազգային դատարանի վերջնական որոշմամբ:

18. Այսպիսով, մարդու իրավունքների պաշտպանության եվրոպական համակարգում ցեղասպանության հերքումը վերաբերում է ցեղասպանության այն բոլոր փաստերին, որոնք ճանաչվել են՝ 1) 1945 թվականի օգոստոսի 8-ի Լոնդոնյան համաձայնագրով ստեղծված Միջազգային ռազմական դատարանի կողմից, 2) ցանկացած այլ միջազգային դատարանի կողմից, 3) այն պետության դատարանի կողմից, որում իրականացվել է ցեղասպանությունը, կամ այն պետության, որում տեղի է ունեցել դրա հերքումը, կամ 4) ցանկացած այլ սահմանադրական ատյանի, օրինակ՝ նախագահի, Ազգային ժողովի կամ պետության կառավարության կողմից, որում իրականացվել է ցեղասպանությունը, կամ այն պետության, որում տեղի է ունեցել դրա հերքումը: Ավելին՝ պետությունները նաև կարող են, այդ ոլորտում իրենց հայեցողությունների շրջանակում, քրեականացնել ցեղասպանության հերքումը, 5) եթե կա այդ կամ մեկ այլ պետությունում⁴² իրականացված ցեղասպանության իրականության մասին հասարակական կոնսենսուս, նույնիսկ եթե բացակայում է այդ կամ այլ պետության սահմանադրական

⁴² Դատարանի խորերով՝ համապատասխանում է «մի սահմանված պատմական փաստի» (*Le hideux et Isorni c. France*, սեպտեմբերի 23, 1998թ., No 24662/94, § 47, *Recueil* 1998-VII, և *Garaudy c. France (déc.)*, No 65831/01, CEDH 2003-IX):

մարմնի կամ ներպետակ կամ միջազգային դատարանի նախնական հոչակագիրը կամ որոշումը: Այս ինքն դեպքերում բռնություն, ատելություն կամ խորականություն հրահրելու ձևով կերպված փաստի քրեականացումը համապատասխանում է սոցիալական հրատապ անհրաժեշտությանը:

19. Խսպանիայի սահմանադրական դատարանը տարանջատում է սահմանադրուեն ընդունելի ցեղասպանության հերքումը սահմանադրուեն անընդունելի ցեղասպանության արդարացումից, նվազագույնի հասցնելուց և հարաբերականացումից: Այս *distinguo*-ն ընդունելի է ինչպես Կիբերհանցագործության մասին Կոնվենցիայի Լրացուցիչ արձանագրության, այնպես էլ 2008/913/JHA43 շրջանակային որոշման առումով: Իրականում սովորական հերքման և նվազագույնի հասցնելու կամ արադարացնելու միջև լեզվաբանական տերմիններով տարանջատում մտցնելը արհեստական մի բան է և կարող է հեշտությամբ շրջանցվել մի հմուտ հուետրի կողմից էֆեմիսուական կամ աստրաստված ելույթի շնորհիվ, ինչպես տվյալ դեպքում, որտեղ ցեղասպանության հերքումն ուղեկցվել է հայկական ենթադրյալ «հարձակումների» վերաբերյալ թուրքական «արձագանքով»:

Ավելին, ամենակարևոր կետն այն է, որ այս *distinguo*-ն (տարանջատումը) էթնիկորեն կենսունակ չէ, քանի որ ցեղասպանության արդարացումը կամ հերքումը նվաստացնում է զոհերին և նրանց ընտանիքներին, վիրավորում զանգվածային ջարդերի ենթարկված անձանց հիշատակը, արդարացնում ջարդերի հեղինակներին, ինչպես նաև իրենից ատելության և խորականության լուրջ հրահրում է ներկայաց-

⁴³ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2007 թվականի նոյեմբերի 7-ի No 235/2007 գործը՝ չորս խիստ իրարամերժ կարծիքներով: Կարևոր է ընդգծել նախ, որ Խապանիան դեռևս չի վավերացրել վերը նշված Լրացուցիչ արձանագրությունը, որի համար էլ նա հաշվի չէր առել, որ այդ որոշումը նախորդում է 2008/913/JHA շրջանակի որոշմանը, որը անվակեր է ճանաչել տվյալ տարրերակը: *Abogado del Estado*-ն (Գլխավոր պաշտպան) և *Fiscal General del Estado*-ն (Գլխավոր դատախազ) մեկը մուտք նման արտահայտել է մեծամասնության հակառակ տեսակետուր: Ինչպես ասել է *Abogado del Estado*-ն, ցեղասպանության պարզ հերքում կարող է լինել «Սուսավել անմիջական հրահրում» (*impulso directissimo*), ուղղված լուրջ իրավահայտումների կատարմանը, և այդ կանխավարկական ոչ անխոհեմ է, ոչ չափազանց, այն պատմական ցավոտ փորձի արդյունք է: Այն նաև, ինչպես նշել է *Fiscal General*-ը, հողը պատմական լուրջ փաստերի «ընտրունիան և մոռացության կիմիս է» (*un clima de aceptacion y olvido*), որը կարող է բռնության աղբյուր դարևագ:

նում և այդպիսով զոհ⁴⁴ ժողովրդի անդամների հանդեպ խտրական և բռնի գործողությունների ձանապարհ է բացում:

Գիտական հետազոտությունների և տեղեկատվության ազատությունը չեր կարող վկայակրչվել օրինական դարձնելու վիճարկվող distinguishing-ն հակառակ այն բանի, թե ինչ կարծիքի էր Խաղաղիայի սահմանադրական դատարանի դատավորների մեծամասնությունը: Եթե դա այդպես լիներ, անբարեխիղճ բանախոսի համար հեշտ կլիներ ռասիզմին, այլադայտությանը և անհանդուրժողականությանը նպաստելը թարցվելով պատմական և գիտական⁴⁵ հետազոտության հետևում: Կոպիտ ասած հանդուրժել հերքողականությունը, Wiesel-ի խոսքերով՝ նշանակում է «երկրորդ անգամ սպանել» զոհերին: Կամ, ինչպես 2006 թվականի ապրիլի 24-ի հոչակագրում այն ձևակերպել է Մարդու իրավունքների թուրքական ասոցիացիան՝ «հերքումն ինքնին ցեղասպանության և դրան հաջորդած ցեղասպանության բաղկացուցիչ մասն է կազմում: Ցեղասպանության հերքումն ինքնին մարդու իրավունքների խախտում է»:

Ցեղասպանության հերքման քրեականացման անհրաժեշտությունը

20. Ֆրանսիայի սահմանադրական խորհուրդը գտել է, որ «ցեղասպանություն հանցագործությունը «Ճանաչելու» նպատակ ունեցող օ-

⁴⁴ Այս իմաստով տե՛ս Գերմանիայի դաշնային սահմանադրական դատարանի՝ 1994 թվականի ապրիլի 13-ի (1 BvR 23/94, § 34), 2008 թվականի մարտի 25-ի (1 BvR 1753/03, § 43) և 2011 թվականի նեյտեմբերի 9-ի (1 BvR 461/08, § 22) որոշումներն այն փաստի մասին, որ «Auschwitz-ի տուրը» (*Auschwitzluge*) պաշտպանված չէ խորի ազատության իրավունքով: Կանադայի գերազույն դատարանի՝ *R. c. Keegstra* (1996, 3 S.C.R. 667) գործի որոշումը՝ ուսախտական ատելության բարողի իրավունքն հանցագործության աճը՝ նախատեսված Կանադայի քրեական օրենսգրքի 319-րդ հոդվածի 2-րդ մասով: Ռասայական խորականության վերացման հանձնաժողովի 2013 թվականի սեպտեմբերի 26-ի թիվ 35 Ընդհանուր հանձնադրարականը (§ 14): Ընդգծվել է, որ Ռասայական խորականության վերացման հանձնաժողովը չի պահանջում, որ ցեղասպանությունը կամ մարդկության դեմ ուղղված այլ հանցագործությունները սահմանվեն ազգային կամ միջազգային դատարանների վերջնական որոշումներում:

⁴⁵ Գիտական տեղեկատվության տարածումը, որը հիմնվում է բարեխիղճ բանախոսի համապատասխան սածների վրա, ակնհայտորեն կարող է ցեղասպանության մասին գիտական քննարկման ատարկայի պաշտպանության միջոց լինել:

բենսդրական դրույթը չի կարող ինքնին ունենալ օրենքին⁴⁶ վերապահված նորմատիվ նշանակություն»: Այլ կերպ ասած՝ դա անհրաժեշտության սկզբունքի խախտում կլիներ, եթե ցեղասպանություն ստիպված լիներ ճանաչվել օրենսդրի պաշտոնական ակտով: Այս կարծիքը ճիշտ չէ, քանի որ այն ենթադրում է, որ, այսպես կոչված «հիշողության» օրենքների առարկան պատկանում է պատմաբաններին, և որ այս օրենքները այդպես զրկվում են իրավական հետևանքներ ունենալուց (այսինքն նորմատիվ) այն ակնհայտ պատճառով, որ ցեղասպանություն հանցագործության փաստի իրավաբանական որակումը իրավական հետևանքներ ունի ինչպես քրեական իրավունքում, այնպես էլ քաղաքացիականում:

Այն այնուհետև առաջ է քաշել այն հարցը, թե արդյոք հիշողության օրենքները ունենան մ են դատավորների իրավասությանը և այդպիսով կազմում օրենսդրական իշխանության չարաշահում, որը խախտում է իշխանությունների բաժանման սկզբունքը այն պարզ պատճառով, որ ցեղասպանության փաստի իրավաբանական որակումը չի ենթադրում դրա վերագրումը կոնկրետ անձանց կամ անձանց խմբին. սա դատավորների խնդիրն է: Այս եզրակացությունը վերաբերում է a fortiori իշխանության մյուս թերթի անդամների օրինակ պետության ղեկավարի կամ կառավարության կայացրած ցանկանացած պաշտոնական հոչակագրի, որով նրանք պետք է իրականացնեն իրենց սահմանադրական լիազորությունները: Օրենսդիրը, պետության ղեկավարը կամ կառավարությունը կարող են նաև պաշտոնական հոչակագրեր ընդունել նույնիկ օրենքներ հաստատել մի փաստի վերաբերյալ, սակայն սա չի ենթադրում, որ նրանք գնահատում են տվյալ⁴⁷ անհատի վարքագծի օրինականությունը կամ անձնական մեղավորությունը:

21. Այնուամենայնիվ, ցեղասպանության հերքման քրեականացումը համապատասխանում է պետական մի քաղաքականության, որն

⁴⁶ Ֆրանսիայի սահմանադրական խորհուրդի, 2012 թվականի փետրվարի 28-ի որոշում:

⁴⁷ 2012 թվականի փետրվարի 28-ի որոշման մեջ Սահմանադրական խորհուրդն ավելացրել է հետևյալը. «Օրենսդիրը խորի և հաղորդակցման ազատությունը կիրառելիս հակասահմանադրական խախտում է թույլ տվել»: Այս համառոտ հայտարարությունը չի բավարարում ասպարուցելու, որ տեղի է ունեցել խորի ազատության խախտում: Նա անզամ մի քանչ չի սաել խորի ազատության վիճակիցի սահմանափակման անհրաժեշտության և համաշափության մասին կասպիած ցեղասպանության հերքման քրեականացմանը հետապնդած քաղաքական նախառակների հետ:

անհրաժեշտ է լիարժեք իրականացնելու Ցեղասպանության մասին կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի տառն ու ոգին, որը պետությունների համար պարտականություն է ստեղծում՝ կանխելու ցեղասպանության հանցագործության կատարումը, և Միավորված ազգերի Գլխավոր ասամբլեայի 2007 թվականի հունվարի 26-ի բանաձեռք, որը ՄԱԿ-ի անդամ պետություններին կոչ է անում «անվերապահորեն մերժել Հոլոքոստի՝ որպես պատմական իրադարձության հերքումը, անկախ նրանից այդ հերքումը կիխնի լրիվ թե մասնակի կամ այս ուղղությամբ տարված ցանկացած գործողություն»:

Առնվազն Եվրոպայում՝ մայրցամաք, որի հոդում 20-րդ դարի ընթացքում արյան գետեր են հոսել իրականացնելու ողջ ժողովուրդների բնաջնջման սարսափելի ծրագրերը, ցեղասպանության հերքումը պետք է դիտվի որպես լրջորեն սպառնացող և ցնցող ելույթ, ինչպես նաև որպես «մարտահրավերի խոսքեր» (fighting words), որոնք արժանի չեն պաշտպանության⁴⁸: Ավելին հայերի ցեղասպանության հերք-

⁴⁸ Ամերիկայի Գերագույն դատարանը դեռևս *Chaplinsky v. New Hampshire* (315 U.S. 568, 1942) գործի ժամանակակից բարկման է անդրադակ «մարտահրավերի խոսքերի» և «արտահայտիչ վարքագծի» հարցին, որոնք ունեն նույն վիրավորական կամ սպառնացող իմաստը (կազմված, օրինակ, որոշ սրբարձելը կամ խաչ կառելը): *Cohen v. California* (403 U.S. 15, 1971) գործում, նա ընդունել է «Fuck the draft» արտահպուրացունը, որը հետև է Սահմանադրությամբ պաշտպանված ելույթից, քանի որ ոչ մի մասնակցող կամ հավանաբար մասնակցող անհատ չէր կարող ողջամտութեան մտածել, որ բողոքարկող բաժնունի վրայի բառերը անմիջական անձնական վիրավորակներ են և չկան ապացույցներ, որ դրանց օգուստործումն իրենց ելույթամբ, ամենայն հավանականությամբ, կարող եք բռնի գործողությունների արդյունել դաշնայի կամ բռնություն հրահերել: Նա, հետևաբար, գտել է, որ դա չէր վերաբերում հակասահմանադրական «մարտահրավերի խոսքերի»:

Street v. New York (394 U.S. 576, 1969) գործում Գերագույն դատարանը գտել որ դրոշի դեմ հեշտաց դիտարկումները, լինելով հասարակ փաստ, ցնցող էին, այլևս թույլ չեն տալիս դրանք որպես «մարտահրավերի խոսքեր» որակել: Նա նույն եզրակացության է եկել դրոշը վարելու արտահայտիչ վարքագծի առումով՝ գոտելով, որ նման վարքագիծը միշտ չի անօրինակն գործողության անմիջական սպառնալիք հանդիսացել ըստ Բրանդերբրուրդի չափանիշի (Texas v. Johnson, 491 U.S. 397, 1989): *R.A.V. v. City of St Paul* (505 U.S. 377, 1992) գործում նա հակասահմանադրական է ճանաչել խաչը վարելու կամ հանրային կամ մասնավոր սեփականության վրա նացիստական սփառատիկա կամ ցանկացած այլ խորհրդանիշ տեղադրելու գործողությունները, որոնք գիտեն կամ ողջամիտ դրասպատճառների ուժով թույլ են տալիս մտածելու, որ դրանք զայրույթ, վախ կամ վրդպմունք են առաջանաւ այլոց նկատմամբ կափակած իրենց ազգությունից, գովնից, դականանից, կրոնից կամ մերից, քանի որ նա գտնում է, որ այս քրեականացումը չափազանց մեծ էր ար-

ման տվյալ դեպքում կա լրացուցիչ հրատապ անհրաժեշտություն՝ խոչընդոտելու ատելությանը և խորականությանը, որոնք երբեմն ուղղվում են հայերի նկատմամբ, ովքեր որոշ երկրներում խոցելի փոքրամասնություն են կազմում, և որոնք, ինչպէս մյուս խոցելի փոքրամասնությունները, անհրաժեշտության դեպքում քրեական⁴⁹ դրույթների միջոցով պետք է օգտվեն հասուկ ուշադրությունից և պաշտպանությունից:

22. Ինչպէս նշել է Դատարանը Garaudy-ի գործում, մեղադրել գոհերին պատմությունը խեղաթյուրելու մեջ, ինքնին «նրանց հանդեպ

գելերվ նաև «մարտահրավերի խոսքեր», որ եռույթները պաշտպանված են, և քանի որ կասկածի տակ առնված դրույթները հիմնված են այն հաղորդագրության բնվանդակության վրա, որը չկը արգելում այն վարքագիծը, որը տարբեր բեմաների շուրջ հաղորդագրություններ էր տարածում: Այսուամենայնիվ, *Virginia v. Black* (538 U.S. 343, 2003) գործում նա գրեթե հակադարձող նախադեալ է իրականացրել զունելով, որ երակը, ովքեր խաչեր են Վատում, կարող են պատճեն քրեական հացագործություն կատարելու համար, եթե իրոնց վարքագիծը անհարեկան անհիշուական ագրանշան է եղել, և պետությունը ապացուցել է անհարեկելու մուտքությունը: Նա, այսուամենայնիվ, զուտ է, որ ցանկացած դեպքում ապացուցման բեռող չպետք է ընկեր մեղադրյալի վրա, որ նա չպետք է պարտավոր լիներ ցույց տապու, որ նա խաչ Վատելիս մտադիր չկը անհարեկելու որևէ մեկին: Եր շհամբեկնող կարծիքում դատավոր թունար ավելի հեռու էր զնացել բացարձելը, որ խաչ Վատելու փաստը միշտ այս կամ այն ձևով սպառնալիք է եղել, և որ այդ գործողությունը, հետևաբար, ըստ երա, պաշտպանված չի եղել առաջին փոփխությամբ: Հետևաբար, կարող ենք ասել, որ մի կյուրիական տեսանկյունից Շվեյցարիայի դաշնային դատարանի ցեղասպանության հերթին մասին կարծիքը համընկնում էր Ամերիկայի Գերազույն դատարանի՝ *Virginia v. Black* գործում մեծամասնության կարծիքին այնպէս, ինչպէս Կանգարայի Գերազույն դատարանինը *R. v. Keegstra* գործում:

⁴⁹ Տե՛ս հայերի մտահոգիչ իրավիճակը Թուրքիայի մասին ECRI-ի չորրորդ գեկույցում (2011, §§ 90-91 և 142), Աղրթազանի մասին ECRI-ի երրորդ գեկույցում (2011, § 101), Վրաստանի մասին ECRI-ի երրորդ գեկույցում (2010, § 74) և Թուրքիայի մասին ECRI-ի երրորդ գեկույցում (2005, §§ 35 և 89-93): Հետևաբար մենք համաձայն չենք մեծամասնության պատճառաբանության հիմքում ընկած կանխավարկածի հետ, որը մտածել է տախի, որ քրեական օրենքի պաշտպանության անհրաժեշտությունը ժամանակի ըկթացում նվազել է: Տեղասպանության հերքման քրեականացման անհրաժեշտության այս ասպեկտը անտեսվել է թե Ֆրանսիայի սահմանադրական խորհրդի, թե Ռուսաստանի սահմանադրական դատարանի կողմից, բայց ոչ տարակարծիք դատավորների և Գիլապար դատավագի կողմից, ով զուտ է, որ Եվրոպայում ուսախտական և այլատյացության շարժումների հաստատականությունը բավարար դրսապատճառ էր ցեղասպանության հերքման քրեականացումն արդարացնելու համար:

ռասայական գրպարության և ատելության հրահրման ամենասուր ձևերից է» և հետևաբար «հասարական կարգը լրջորեն խախտելու բնույթի է» և վնասում է այլոց⁵⁰ իրավունքները: Այս դիտարկումը պետք է կիրառվի նաև հայերի նկատմամբ: Հայերի Օսմանյան կայսրության ցեղասպան քաղաքականության արդյունքում կրած տառապանքները պակաս չեն նացիստական ցեղասպան քաղաքականության արդյունքում հրեաների կրածից: Եվ Hayots Tseghaspanutyun (Հայոց Ցեղասպանության) կամ Meds Yeghern (Մեծ Եղեռնի) հերքումը պակաս վտանգավոր չէ Shoah-ի հերքումից:

23. Եվրոպական չափորոշիչների կիրառումը գործի փաստերի նկատմամբ

Ցեղասպանության հերքման քրեականացումը կազմող փաստերը ապացուցված են՝ կապված ինչպես actus reus-ի, այնպես էլ mens rea-ի հետ: Ինչ վերաբերում է actus reus-ին, դիմումատուն հրապարակավ հերքել Հայոց ցեղասպանությունը՝ այն որակելով «միջազգային սուս», նա մեղադրել է հայ ժողովրդին Թուրքիայի վրա հարձակվելու մեջ, և նա համաձայնել է Մեծ Եպարքոս Թալեաթ Փաշայի զաղափարներին,

⁵⁰ Վերոհիշյալ Garaudy և Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի առջև Robert Faurisson c. France, ծանուցում No 550/1993, նոյեմբերի 8, 1996 թ.: Այսպիսով, Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի թիվ 34 ընդհանուր հետազոտության 49-րդ պարբերությունում չի արտացոլվում ո՞չ Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի ավելի վաղ դատական պրակտիկան, ո՞չ Դատարանի համապատասխան դատական պրակտիկան: Ավելին՝ այն չի վերաբերում անցապում իրականացրած հանցագործության հիմնային կամ ներմանք, որև անտարբակույս քրեական պատճեն է առաջացնում: Վերջապես, այն ուղղված է միայն «իսլամ կարծիքի արտահայտմանը» և «անցալի իրադարձությունների սկազ մեկնաբանմանը»: Այդ արտահայտությունները ոչ միանշանակ են և ապակողմնարոշող: Անշուշտ, Հանձնաժողովը դրանում «հանցագործության գոյության վերաբերյալ միտումնավոր կեղծ հայտարարություններ» ներառելու մտադրություն չի ունեցել, շատ ավելի թիվ է եղել Վատթարագոյն հանցագործությունների, ցեղասպանության գոյության վերաբերյալ միտումնավոր կեղծ հայտարարություններինը: Եթե դա պղպիտ լիներ, նա նաև կճանաչեր անպատճի սպանության կամ այդ գործողությունների հիմնայինումն ու ներումը կապված խորի ազատության երույթի ներքո Նոյնորուսի դիտավորյալ հերքման հետ: Այս կետը պետք է ցավախ ձևակերպու լինի, քամի դեռ այն չի վերանայվել, խատորեն մեկնաբանվել կամ համապատասխանացվել Մարդու քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքի վերաբերյալ միջազգային դաշնագրի 19-րդ հոդվածի 3-րդ մասին և 20-րդ հոդվածին: Սա, ի դեպ, հենց այն է, ինչ արել է Հանձնաժողովն իր վերոհիշյալ թիվ 35 ընդհանուր հանձնարարականում վերացնելու ռասայական խորականությունը:

որը 1919 թվականին մի թուրքական ռազմական դատարանի կողմից մեղավոր է ճանաչվել հայ ժողովրդի «զանգվածային ջարդեր» մեջ:

Այս խոսքերը օբյեկտիվորեն չեն նպաստել այս հարցին վերաբերող հանրային և ժողովրդավարական ելույթին, ընդհակառակը դրանք անհանդուրժողականության և ատելության լուրջ հրահրումներ են՝ ուղղված խոցելի մի փոքրամասնության: Իրականում դիմումատուն որևէ ապացույց չի ներկայացրել կամ վերլուծել վայրագրությունների և դրանց նպատակների վերաբերյալ, նա նոյնինիկ հայտարարել է, որ երբեք չի ընդունի Հայոց Ցեղասպանության գոյությունը, նոյնինիկ եթե գիտական մի չեզոք հանձնաժողով օրերից մի օր հաստատի այն:

24. Ինչ վերաբերում է *mens rea*-ին, իրավասու ներպետական դատարանները հաստատել են, որ դիմումատուն «ռասխստական և ազգայնական» շարժադիրներով է ներշնչված եղել (գործի 52-րդ պարբերություն): Նրանք ոչ մի գիտական, պատմական կամ քաղաքական նպատակ չեն գտել իր ելույթում: Այդպես գործելով՝ դիմումատուն բազմից ցույց է տվել և գիտակցարք անտեսել այն իրավական դաշտը, որը գոյություն ուներ մի օտար երկրում, որտեղ նա գնացել էր իր հայտարարությունն կամիամտածված ձևով անելու նպատակով, ինչպես նաև մարտահրավեր նետելու ներպետական իրավունքին: Օսմանյան ռեժիմը մարքարեծելու համար նա, դրա ցեղասպան քաղաքականությունը հերքելով և արդարացնելով, իր կատարած հայտարարություններով ավելացրել է անհանդուրժողականության, խտրականության և բռնության հիմքերը:

25. Դիմումատուի փաստացի շարժադիրը այն տարբն է, որը կարող էր սահմանվել միայն ներպետական դատական ատյանի կողմից, որն էլ հավաքել էր ապացույցները և լսել նրան: Դատարանը փաստի հիման վրա սահմանել էր, որ նա ներշնչված է եղել «ռասխստական»⁵¹ շարժադիրով, նա չէր կարող փոխել այս փաստը: Սակայն այդ փաստը չափազանց կարևոր է: Նա ցույց է տալիս, որ դիմումատուն ուներ ոչ

⁵¹ Հետևապես մենք չենք կարող հանգել 52-րդ պարբերությունում մեծամասնության արտահպտած կարծիքին, քանի որ այն ասում է, որ «չի երևում, որ դիմումատուն արհամարհանք է արտահպտել իրադարձությունների գոհերի նկատմամբ»: Այս հայտարարությունը ոչ միայն չի վերաբերում որևէ ապացուցված տարրի, այլև հակասում է ներպետական դատարանների սահմանած փաստերին: Մեծամասնությունը պատեղ իրեն դրսերում է որպես փորձեական դատարան՝ վերագնահատելով դիմումատուի մուտքությունը, մինչդեռ նա անձամբ նրան հարցաքննելու և լսելու առիթ չի ունեցել:

միայն Հայոց ցեղասպանությունը հերքելու, այլև զոհերին և աշխարհին պատվությունը խեղաթյուրելու մեջ մեղադրելու, հայերին հարձակվողներ համարելու և Օսմանյան Թուրքիայի ցեղասպանական քաղաքականությունը արդարացնելու մտադրություն՝ այն ներկայացնելով որպես օրինական պաշտպանության ակտ, նվազագույնի հասցնելու հայ ժողովրդին Թուրքիայի կողմից պատճառված վայրագություններն ու տառապանքը և զրաբարտելու ու վիրավորելու Շեյշարիայի և աշխարհի հայերին միտումնավոր ասելության և «Պասիստական» խոսքերով: «Միջազգային սուտի» մասին արտահայտությունները, որոնք նա օգտագործել է, ակնհայտորեն անցել են խոսրի ազատության թույլատրելի սահմանները, քանի որ դրանք զայիս են սուտասան⁵² զոհերին բուժելու: Այս առումով դիմումատուն գործել է նոյն անընդունելի ժօնով, որը արել էր այն Գարողին: Նա նույնիսկ հանդես է եկել շատ ավելի զգվելի կերպով՝ ինքն իրեն կոչելով այն անձի անունով՝ որը, ըստ թուրքական իրավասու ռազմական դատարանների, հրահրել է Հայոց ցեղասպանությունը Թավեաթ Փաշա⁵³:

26. Հաջվի առնելով, որ փաստերը հստակ սահմանված են ներպետական դատարանների կողմից, և որ ցեղասպանության հերքումը քրեականացնող դրույթներն օրինական են, համաշափ հետապնդած

⁵² Տե՛ս դատախազի առջև դիմումատուի կատարած հայտարարությունները (23 հուլիսի, 2005թ.), ընտղ դատավորը (20 սեպտեմբերի, 2005թ.) և սույնիանական դատարանը (8 մարտի, 2007թ.), որոնք առկա են գործի կուսակրություն: 1999 թվականի ապրիլի 20-ի *Witzsch c. Allemagne* որոշման մեջ (№ 41448/98) Դատարանը գտել է, որ «այսումական ստերը» արտահայտությունը, որը վերաբերում էր նացիստների կողմից իրավանացված զանգվածային կտորածներին, պաշտպանված չէր 10-րդ հոդվածով: Նա հաստատել է այս հիմնավորումը *Schimanek c. Autriche* (№ 32307/96, 1 փետրվարի, 2000 թ.) և *Witzsch c. Allemagne* 13 դեկտեմբերի, 2005թ.(№ 7485/03) որոշումներում:

⁵³ Այս կարևոր փաստը ընդգծվել է նաև Դաշնային դատարանի (2007 թվականի դեկտեմբերի 12-ի որոշման 5.2 կետ), ինչպես նաև պատասխանող կառավարության կողմից Դատարանում կատարած իր դիտարկումներ մեջ (§ 25): Հետևաբար մենք չենք կարող ընդունել այս փաստարկը, որը պնդում է, թե դիմումատուի հայտարարությունների առարկան եղել է հարցականի տակ գտնվող իրադարձությունների իրավաբանական որակումը, այլ ոչ թե ինքնին այդ իրադարձությունները: Այս փաստարկը հակասում է ընդհանուր իմաստին: Դիմումատուն ոչ միայն վիճակել է փաստերի իրավաբանական որակումը, այլև հայերի զանգվածային ջարդերը նոյն հարթության վրա է որել թուրքերի կողմից պատերազմի ենթարկվածների կորուստների հետ և արդարացրել է Թավեաթ Փաշայի ցեղասպան քաղաքականությունը՝ այն հայերի ազրեմիայի դեմ պաշտպանվելու օրինական այս դիտելով:

նպատակներին և անհրաժեշտ այն սկզբունքների առումով, որոնք սահմանվել են Եվրոպայի խորհրդի, Եվրոպական Միության, Ռասայական խորականությունը վերացնելու Հանձնաժողովի, Գերմանիայի սահմանադրական դատարանի և Միացյալ Նահանգների ու Կանադայի Գերագույն դատարանների կողմից, հարցը, որ մնում է, դիմումատուի հանդեպ կիրառած սանկցիայի համաչփության մեջ է, որը, հաշվի առնելով հանրային շահի լույսի ներքո հանրային քաղաքական հանդիպման շրջանակներում կատարած իր ելույթում խոսքի ազատությունը պնդում էր, որ պետք է որոշվեր, թե արդյոք, ինչպես ինքն էր պնդում, իր պատիժը չափազանցված էր:

27. Քաղաքակիրթ աշխարհում չկա հանրային շահ՝ ուղղված պաշտպանելու այն հայտարարությունները, որոնք նսեմացնում և նվաստացնում են հանցագործությունների գոհերին, արդարացնում կամ իրենց նույնացնում են հանցագործների հետ և ատելություն ու խորականություն երակրու, նույնիսկ եթե այդ սարսափելի հանցագործություններին վերաբերող հայտարարությունները տեղի են ունեցել 70 (հեեանների ցեղասպանությունը) կամ 90 (հայերի ցեղասպանությունը) տարի առաջ։ Բացի որանից, քրեական քաղաքականության նպատակները, որոնք հետապնդում էին պատասխանող պետության դատարանները, որտեղ նրանք քրեականացրել էին Հայոց ցեղասպանության հերքումը, ի դեմս դիմումատուի «սաղրանքի» հասարակական կարգի խախտման, կանխում է՝ ուղղված Դաշնային դատարանի տերմինի օգտագործմանը և գոհերի ու ընդհանրապես հայ ժողովրդի արժանապատվությունն ու պատիշվը պաշտպանելուն։ Մրանք Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասին առնչվող խոսքի ազատության սահմանափակման համապատասխան գործոններն են։ Ի հավասարակշռում համաշափության փորձի բոլոր համապատասխան գործոնների նժարը ակնհայտորեն հօգուտ պետության միջամտության նպատակին է և ոչ թե տարածաժամանակային⁵⁴ տարրինը։ Այսպիսով, այն շարժադիրները, որոնց վրա հիմնվում էր վիճարկվող դատապարտումը, միա-

⁵⁴ Այն փաստը, որ քաղաքական քննարկման կամ քաղաքական հանդիպման շրջանակներում եղույթ է տեղի ունեցել, անկասկած չի ազդում դրա ռախատական կամ խորական բնույթի վրա։ Տե՛ս դատավոր Պիետոն դե Ալբորերի առանձնացված կարծիքը վերոհիշյալ *Vona c. Hongrie* գործով, ինչպես նաև *Féret c. Belgique* գործը (No 15615/07, ց 75-76, 2009 թվականի հուլիսի 16) և Ռասայական խորականության վերացման հանձնաժողովի առջև No^o 34/2004 (ց 7.5), 43/2008, (ց 7.6) և 48/2010 (ց 8.4) ծանուցումը։

ժամանակ տեղին և բավավար էին, և պետության միջամտությունն իսկապէս համապատասխանում էր սոցիալական հրատապ անհրաժեշտությանը:

28. Վերջապէս, պատիժը փաստերի ծանրության առումով քացարձակապէս անհամաչափ չէ: Դիմումատուն դատապարտվել է երկու տուգանքի՝ 90-օրյա պայմանական տուգանք և 2500 եվրո տուգանք կամ դրան փոխարինող 30-օրյա ազատազրկում: Նա ազատազրկման չի դատապարտվել, մինչդեռ այն հանցագործության համար, որում նա մեղավոր է ճանաչվել նախատեսված էր 30 տաի ազատազրկում: Շվեյցարիայում նա ոչ կալանավորվել է, ոչ բանտարկվել, շվեյցարական դատարանները այս գործում զգալի զավածություն են ցուցաբերել:

Եզրափակում

1949 թվականին CBS-ին տրված և համացանցում հասանելի իր հարցազրույցում Ռաֆայել Լեմկինը, ով «ցեղասպանություն» տերմինի հեղինակն է և Ցեղասպանության մասին կոնվենցիան քաջալերողը, ասել է հետևյալը. «Ես սկսել եմ հետաքրքրվել ցեղասպանությամբ, քանի որ այն տեղի է ունեցել հայերի հետ, և քանի որ նրանց ճակատագիրը լիովին անտեսվել էր Վերսալի գիտաժողովին. նրանց դահիճները մեղավոր էին ցեղասպանության մեջ, բայց նրանք չեն պատժվել»: Արդեն բազմաթիվ տասնամյակներ Թուրքիայում հայերի ծրագրված զանգվածային սպանությունները, սիստեմատիկ խոշտանգումները և կազմակերպված տեղահանությունները և քրիստոնեության կանխամտածված վերացումը, որոնք տեղի են ունեցել 20-րդ դարի սկզբին, համարվում են «մոռացված ցեղասպանություն»: Սակայն այս կարծիքի հեղինակները դա չեն մոռանում: Այսպիսով, մենք գտնում ենք, որ ցեղասպանության հերքման քրեականացումը և դիմումատուի նկատմամբ սահմանված պատիժը, լիովին համապատասխանելով պատասխանող պետությունում գործող Հայոց ցեղասպանության գոյությունը հերքելու համար նախատեսված օրենքին, չեն խախտել Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածը:

Վ. Քոչարյան
Հայոց ցեղասպանությունը՝ միջազգային
իրավական փաստաթղթերում

Vigen Kocharyan
Armenian Genocide in International Legal Documents

Виген Кочарян
Геноцид армян в международно-правовых документах

Խմբագիր՝ Լ. Ավետիսյան
թարգմանիչ՝ Ա. Սայադյան
ձևավորում՝ Ա. Պետրոսյան

Տպագրված է ԼԻՍՈՒՇ ՍՊՀ-ի կողմից
Տպաքանակը՝ 250 օրինակ: